

nové
obzory

35

**Šľachtické rody
na východnom Slovensku
v období stredoveku a novoveku**

KRAJSKÉ MÚZEUM
V P R E Š O V E

Prešov 2019

Šľachtické rody na východnom Slovensku v období stredoveku a novoveku

Zostavil: JUDr. Mgr. Jozef Kušnír

Autori: Ing. Samuel Bruss, Mgr. Mariana Čentéšová, PhD., doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., PhDr. František Gutek, Mgr. Michaela Haviarová, PhD., PhDr. Daniel Hupko, PhD., Mgr. Tomáš Janura, Mgr. Annamária Kónyová, PhD., JUDr. Mgr. Jozef Kušnír, PhDr. Miroslava Lazniová, PhDr. Dalibor Mikulík, Mgr. Alena Mišíková, PhD., PhDr. Daniela Pellová, Mgr. Stanislava Rovňáková, Mgr. Ľuboslav Šmajda, Mgr. Veronika Timuláková

Recenzenti: Doc. Mgr. Ján Adam, PhD., Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc., PhDr. Gabriel Szeghy, PhD.

Korektúry: Mgr. Zuzana Andrejová, PhD., Mgr. Erik Ondria, JUDr. Mgr. Jozef Kušnír

Anglické resumé: Mgr. Stanislav Kužila

Fotografie: Dana Kačmárová, Anna Pavlovičová, Archív autorov, Krajské múzeum v Prešove, Krajský pamiatkový úrad Prešov, Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, Múzeum Spiša, Slovenská národná galéria, Šarišské múzeum v Bardejove, Štátny archív v Prešove.

Grafické spracovanie a tlač: Adin, s.r.o.

© Krajské múzeum v Prešove, 2019

**PREŠOVSKÝ
SAMOSPRÁVNÝ
KRAJ**

**KRAJSKÉ MÚZEUM
V PREŠOVE**

ISBN 978-80-89952-08-3

ÚVOD	5
POČIATKY MESTEČKA STROPKOV	
Euboslav Šmajda	7
ROD PETHEÖ – HISTÓRIA A GENEALÓGIA RODU	
Stanislava Rovňáková	18
ŠLACHTICKÝ ROD BORNEMISZOVCOV V ŠARIŠI V 16. STOROČÍ	
Mariana Čentéšová	31
KAŠTIEL KEGLEVICHOVCOV V TURNI NAD BODVOU	
Tomáš Janura, Michaela Haviarová	48
ŠLACHTICKÁ HERALDIKA NA MESTSKEJ PALÁCOVEJ ARCHITEKTÚRE V KOŠICIACH	
Veronika Timuláková	64
ARISTOKRACIA NA ZEMPLÍNE A JEJ VÝZNAM PRI ŠÍRENÍ REFORMÁCIE	
Annamária Kónyová	90
ŠLACHTICKÝ ROD RAISZ.	
MAJITELIA EUBOVNIANSKEHO HRADNÉHO PANSTVA V ROKOCH 1825 – 1880	
Dalibor Mikulík	101
DESSEWFFYOVCÍ V BARDEJOVSKÝCH KÚPELOCH V 19. STOROČÍ	
František Gutek	114
ŠLACHTICKÉ RODY NA ÚZEMÍ PANSTVA MICHALOVCE V 18. A PRVEJ POLOVICI 19. STOROČIA	
Alena Mišíková	130
BERZEVICZYOVCI A SZMRECSÁNYIOVCI ZO ŠARIŠSKÝCH DRAVIEC	
Jozef Kušnir	148
AUGUSTÍN MÁRIÁSSY Z MARKUŠOVIEC. OSUDY JEHO POTOMKOV V 19. STOROČÍ A ICH ZAUJÍMAVÉ RODINNÉ PRÍBUZENSTVÁ	
Miroslava Lazníová	168
ŠTEFAN PÁLFFY (1828 – 1910) A JEHO RODINA.	
SONDA DO PRÍBUZENSKÝCH VZŤAHOV ČERVENOKAMENSKEJ LÍNIE PÁLFFYOVCOV S CSÁKYOVcami A DESSEWFFYOVcami	
Daniel Hupko	187
POLITIK A HOSPODÁRSKY ODBORNÍK SÁNDOR BUJANOVICS (1837-1918)	
Patrik Derfiňák	206
PAVOL DESSEWFFY (1839 – 1912) A JEHO POZOSTALOSŤ	
Samuel Bruss	216
ČRIEPKY ZO ŽIVOTA POSLEDNÝCH MAJITELOV KAŠTIELA V TREBIŠOVE	
Daniela Pellová	243

ÚVOD

Šľachtické rody (nielen) z prostredia dnešného východného Slovenska sa v súčasnej dobe tešia neobvykle veľkému záujmu bádateľov, ktorí si v snahe o komplexnú prezentáciu spoločenských dejín miest a regiónov uvedomujú dôležitosť poznania dejín šľachty, jej predstaviteľov a ich aktivít. Práve oni totiž výraznou mierou vplývali na spoločenský, hospodársky, kultúrny i duchovný život regiónu, pretvárali ho a determinovali svojím cieľovým, ale i nevedomým pôsobením. Medzi dôvody zvýšeného záujmu o spomínanú oblasť výskumu nepochybne patrí skutočnosť, že pred rokom 1989 bola šľachte venovaná len marginálna pozornosť a bádatelia sa spravidla obmedzili na parciálne výskumy bez komplexného či systematického spracovávanía aristokratických rodov. Až dodnes sú preto aktuálne viaceré práce historikov z 19. či začiatku 20. storočia, najmä genealogického či heraldického charakteru.

Rozhodli sme sa preto reflektovať súčasný trend slovenskej historiografie a téma šľachtických rodov z prostredia dnešného východného Slovenska z obdobia stredoveku a novoveku sa stala predmetom vedeckej konferencie, ktorá sa uskutočnila v dňoch 26. – 27. septembra 2019 v historických priestoroch Rákociho paláca – sídla Krajského múzea v Prešove. S veľkým potešením vám predstavujeme zborník z tejto konferencie, ktorý je zároveň tretím obnoveným a celkovo už 35. číslom odbornej ročenky múzea s názvom *Nové obzory*. Sme úprimne presvedčení o tom, že vedecká konferencia aj v tomto roku priniesla nielen nové a doteraz neprezentované poznatky a skutočnosti, ale aj veľmi konštruktívnu a obsahovo podnetnú diskusiu. Zazneli na nej príspevky od profesionálnych historikov i dvoch potomkov veľmi významných šľachtických rodov, ktorí sa dlhodobo veľmi usilovne snažia o kompiláciu známych i menej známych poznatkov o svojom rode a výsledky svojho bádania prezentujú aj na odborných fórach, čo vzhľadom k ich možnosti čerpať zo súkromných, pre odbornú verejnosť neprístupných či nepoznaných prameňov vnímame ako pozitívne a obohacujúce.

Ukazuje sa, že komplexnému poznaniu šľachty dokáže výraznou mierou napomôcť interdisciplinárne prepojenie poznatkov archeológov, his-

torikov, múzejníkov, archivárov i pamiatkarov. Evidentné je to aj v súvislosti s výdatnou obnovou kaštieľov a kúrií, niekdajších sídel šľachty, ktoré sa v ostatnom období opäť stávajú skvostom a dokladom vysokej úrovne architektúry a vkusu svojich staviteľov. Slovenské i maďarské archívy opatrujú celistvé i torzovité archívne fondy viažuce sa na šľachtické rody a rovnako aj múzea či galérie uchovávajú, vo svojich expozíciách prezentujú a dokonca ešte aj dnes nadobúdajú cenné predmety dokladajúce prepychový život spoločenských elít. Len vzájomná prezentácia a komparácia realizovaných výskumov a ich výsledkov môže priniesť komplexnejší publikačný výstup. Aj preto sme presvedčení o tom, že aj táto vedecká konferencia bola zmysluplným, hodnotným a vzhľadom k účasti renomovaných odborníkov aj veľmi kvalitným a prínosným podujatím a zborník z nej sa nepochybne stane cennou pomôckou pri ďalšom výskume šľachty na východnom Slovensku.

Prajeme jeho čitateľom, aby odborné príspevky uverejnené v zborníku prispeli nielen k nadobudnutiu nových poznatkov a vedomostí o významných šľachtických rodoch a ich predstaviteľoch z prostredia dnešného východného Slovenska, ale nech sú zároveň impulzom i inšpiráciou k trvalému záujmu o poznávanie našich dejín, našej kultúry a zachovaných pamiatok po ľuďoch, ktorí boli spolutvorcami a nositeľmi našej spoločenskej i kultúrnej identity.

*JUDr. Mgr. Jozef Kušnír
Poverený vedením Krajského múzea v Prešove*

POČIATKY MESTEČKA STROPKOV

Luboslav Šmajda

Tento príspevok sa venuje stredovekým dejinám mesta Stropkov na severovýchode Slovenska a šľachtickým rodom, ktoré sú spojené s jeho počiatkami. Mesto má veľmi odbornú monografiu, ktorá má už 25 rokov. Za toto obdobie sa podarilo zistiť nové zaujímavé informácie spojené s prvou písomnou zmienkou, ktoré si miesto v tejto monografii od medievalistu Jána Beňka ne-našli a ani v inej slovenskej či zahraničnej literatúre. Latinský prepis a jeho následný presný preklad sa neobjavil v žiadnej literatúre na Slovensku alebo v zahraničí. Počiatky dejín mesta sú v súčasnosti veľmi narušené dezinformáciami. Práve tento príspevok má objasniť hodnovernosť historických skutočností na základe stredovekého listinného materiálu z roku 1404 a priblížiť dejiny mesta v jeho počiatkoch.

Počiatky Stropkova datujú niektorí historici už do rozmedzia 11. storočia až do polovice 13. storočia. Z postupného vývoja starej osady sa vyvinulo mestečko a následne sa stalo centrom panstva. Jeho vývoj nemáme dokázateľne uvedený v žiadnych priamych starších historických prameňoch pred 15. storočia. Niektorí historici (Ján Beňko, Ferdinand Uličný a iní) uvádzajú, že bol kráľovským majetkom, centrom kráľovskej správy, kde mohla stáť nám doposiaľ nepotvrdená obranná veža. Išlo o obdobie formovania hraníc Uhorského a Poľského kráľovstva na východe krajiny. Keďže nemáme žiaden doklad o darovaní majetku nejakému šľachticovi či rodine, môžeme pokladať tieto tvrdenia za hodnoverné. Dokazovať to môže listina z roku 1317, v ktorej je uvedené, že majetky Stročin, Modré Pole, Veľká Domaša, Malá Domaša a Ohradzany boli kráľom Karolom I. Róbertom skonfiškované Petrovi Peteňovi za zradu a následne darované Mikčovi, synovi Michala.¹ Spomínané majetky sa nachádzali na ľavom

¹ BEŇKO, Ján et al. *Stropkov*. Martin: Vydavateľstvo Gradus, 1994, s. 28 – 29. ISBN 80-901392-5-6; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Budapest, Diplomataikai Levéltár (MNL-OL DL): 1882 [online]. Dostupné na internete – <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/>; SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica nec*

brehu Ondavy a medzi Stročinom a Modrým Poľom² sa nachádzal Stropkov. Ak sa Stropkov nedostal do tejto listiny, tak môžeme predpokladať práve tvrdenie, že bol kráľovským majetkom medzi uvedenými obcami. Niektoré nepriame správy v listinnom materiáli z 13. storočia nám hovoria o jeho majetkovom postavení v rámci Uhorského kráľovstva.³

Územie Slovenska bolo začiatkom 11. storočia v države poľského kráľa Boleslava I. Chrabrého, ktorý viedol boj s uhorským kráľom Štefanom I. Postupne sa východné hranice posúvali smerom na sever do Zemplína.⁴ Uhorskí králi začali po začlenení tohto územia do ich državy zavádzať obranný systém. Išlo o strážcov v medzipriestore hraníc, v tzv. konfiniu a zariadenia zvané záseky s prírodných materiálov, či brány na krajinských cestách, ktoré smerovali do Poľska, Ruska alebo Haliče.⁵ Stropkov bol do konca 13. storočia majetkom poľských kráľov, Piastovcov. Túto skutočnosť dokazujú tzv. záseky alebo prekážky (lat. „indagines“), ktoré tvorili hranicu medzi Uhorským a Poľským kráľovstvom v Šariši a Zemplíne.⁶ Tieto záseky sa nachádzali pri Strážskom, smerovali na západ k Vranovu, ďalej k Hanušovciam, Chmeľovu a spájali sa zo zásekmi v Prešovskej kotline. Rozsiahle konfinium sa rozprestieralo až po vstup do Východoslovenskej nížiny medzi Brekovom a spomínaným Strážskym. V roku 1268 sa neďaleká obec východne od Stropkova Zbudské Dlhé nachádzala za zásekmi s Poľským kráľovstvom a v roku 1274 sa hranica nachádzala aj západne neďaleko od Stropkova pri obci Radoma.⁷ To, že Stropkov bol za hranicami Uhorského

none pistolaria Slovaciae II. Bratislava: SAV, 1987 č. 147, s. 84; RÁBAI, Krisztina. *Anjou-korioklevéltár. Documenta Res Hungaricas Tempore Regum Andegavensium. Illustrantia. XL. (1356).* Szeged: Szegedi Tudományegyetem, 2013, č. 49. s. 74; ULICHŇÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy.* Michalovce: Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 549. ISBN 80-968579-1-6.

² Okolie pri obci Turany nad Ondavou.

³ Absencia listinného materiálu o Stropkove z 13. alebo 14. storočia má negatívny vplyv na poznanie najstarších dejín mesta v ich širšom spektre. ULICHŇÝ, ref. 1; BENKO, ref. 1.

⁴ ŽUDEL, Juraj. *Stolice na Slovensku.* Bratislava: Obzor, 1984, s. 160, 162.

⁵ ULICHŇÝ, ref. 1, s. 682; RÁBIK, Vladimír. Porta regni. Krajinské brány na území Slovenska v stredoveku. In ŠIMKO, Peter (ed.). *Dejiny cestnej dopravy na Slovensku II.* Žilina: Považské múzeum, 2017, s. 41 – 42. ISBN 978-80-88877-78-3.

⁶ Bližšie o týchto hraniciach na celom území spomínaných žúp opisuje Branislav Varsík v publikácii *Osídlenie Košickej kotliny I.* z roku 1964. VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny I.* Bratislava: SAV, 1964, s. 96 – 105.

⁷ NAGY, Imre – DEÁK, Farkas – NAGY, Gyula. *Hazai oklevéltár 1234 – 1536.* Budapest: Knoll Károly akad. Könyvtár bizománya, 1879, č. 61, s. 71; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Budapest, Diplomataikai Fényképgyűjtemény (MNL-OL DF): 268535 [online]. Dostupné na internete –<https://archives.hungaricana.hu/en/charters/>; MNL-OL DL 658; RÁBIK, ref. 5, s. 53.

kráľovstva svedčí fakt, že v donačnej listine z roku 1270 sa južný majetok Čičva⁸ uvádza v konfiniu za zásekmi v pohraničí s Poľskom. Stropkov bol tak ešte v druhej polovici 13. storočia majetkom poľských kráľov.⁹

Niektorí historici a publikácie datujú prvú písomnú zmienku o Stropkove do roku 1245. Tento rok prvej písomnej zmienky o Stropkove uvádza historik Anton Szirmay v jeho historickej topografii Zemplína z roku 1803. Neodvolal sa na žiaden prameň, ktorý by to potvrdzoval. Anton Szirmay vo svojom diele napísal, že v Stropkove bol v roku 1245 hrad Cudarovcov, ktorý táto rodina dala vystavať po tatárskom vpáde.¹⁰ Ďalej uviedol, že Peter Cudar vlastnil tento hrad do roku 1404, keď ho stratil na základe zrady voči kráľovi Žigmundovi.¹¹ To nemôže byť pravda, pretože Cudarovci boli v prvej polovici 13. storočia neznámou rodinou. Čo sa týka majetkových pomerov, vlastnili Makovické hradné panstvo, ktoré susedilo so Stropkovom a Cudarovci si na Stropkov nikdy nerobili nároky. Boli v rozsiahlom spore so šľachticmi z Rozhanoviec o susediace obce Bokšu, Vyšnú a Nižnú Olšavu, Lomné a iné. Pri výmene majetkov s Ákošovcami od polovice 14. storočia (Stročínske panstvo) si taktiež nerobili nárok na Stropkov. Vlastnili aj blízku obec Radoma, ktorú sme spomenuli už vyššie. V žiadnom z týchto sporov si ani raz nerobili nárok na Stropkov alebo na obce patriace do panstva. Taktiež nemohli vlastniť Stropkov s hradom do roku 1404, keďže práve listina z toho roku uvádza úplné iné rodiny.¹²

Tento chybný rok prebral aj autor prvých dejín mesta Stropkov Ede Ungváry z roku 1912 a až do vydania monografie v roku 1994 Jánom Beňkom sa tento rok dostával do literatúry, hoci aj po tomto roku sa môžeme stretnúť s rokom 1245.¹³ Nič nevylučuje to, že je možné nájsť prvý doklad o Stropkove ešte pred rokom 1404, ale nemožno nateraz rok 1245 považovať za prvú hodnovernú zmienku, nakoľko historické skutočnosti sú proti

⁸ WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianu scontinuat*. Budapest: Eggenberger Ferdinánd Akademiai, 1874, č. 5, s. 13; BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 247.

⁹ BEŇKO, ref. 1, s. 17 – 18; VARSÍK, ref. 6, s. 140 – 105; BEŇKO, ref. 8, s. 192 – 193, 243.

¹⁰ *Ab anno 1245 in possessorio arcis fuit familia Zudar, quae illam post eladem Tartaricam destruxit.*

¹¹ *Circa annum 1404. Petrus Zudar nominatus concitata contra Sigismundum Regem seditione illam amissit.*

¹² SZIRMAY, Anton. *Notitia topographica, politica incliti comitat*. Budapest: Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1803, s. 347; BEŇKO, ref. 1, s. 26 – 29; ULÍČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 257, 296 – 297. ISBN 80-85174-03-0.

¹³ UNGVÁRY, Ede. *Sztropkó és Várának története*. Sátoraljaújhely: Huszt, 1912, s. 7.

tomu. Podľa všetkého bol Stropkov v rukách poľských kráľov a tak nemožno hovoriť o stavbe hradu práve v tejto oblasti neznámou rodinou práve po tatárskom vpáde.

Nám známa prvá hodnoverná písomná zmienka o Stropkove je datovaná na sviatok svätého Gregora pápeža, to znamená v stredu 12. 03. 1404. Vydavateľom listiny bol uhorský kráľ Žigmund Luxemburský, ktorý túto listinu vydal v Kežmarku. Originál listiny je mierne poškodený, ale to nám neznemožňuje poznať jej obsah. Nachádza sa v Maďarskom národnom archíve pod signatúrou Q 311 / 714 20 DIPLOMATIKAI LEVÉLTÁR (Q szekció) • Kincstáriléváltárból (E) • MKA, Neo-regestrataacta (Q 311).¹⁴

Prvá písomná zmienka o Stropkove. Maďarský národný archív - Q 311 714 20 DIPLOMATIKAI LEVÉLTÁR (Q szekció) Kincstári levéltárból (E) MKA, Neo-reg; MNL-OL DL 8944 - averz listiny z 12. marca 1404.

¹⁴ MNL-OL DL 8944; MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmond koriok levéltár II. (1400–1410). Első rész (1400–1406)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956, s. 357, č. 3034. Stropkovu a jeho okoliu sa konkrétnejšie venovali Ján Beňko, Ferdinand Uličný a Vladimír Rábik - BEŇKO, ref. 8; ULICHNÝ, ref. 1; RÁBIK, Vladimír. *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v Stredoveku. (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej)*. Bratislava: Karpatskonemecký spolok na Slovensku, Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2006. ISBN 80-8060-197-6; SROKA, Stanisław. *Polacy na Węgrzech za panowania Zygmunta Luksemburskiego 1387-1437*. Kraków: Towarzystwo naukowe, 2001, s. 132. ISBN 83-88385-04-6.

Opis listiny:

Paleografickým materiálom listiny je pergamen, na ktorý pisár použil čierny atrament. K listine samozrejme nemôže chýbať privesená kráľovská kruhová pečať z červeného vosku s kruhopisom.¹⁵ Obraz pečate tvorí štít, ktorý je rozdelený na 4 časti; 1. a 3. pole je rozdelené na štyri štvrtinové časti a v 2. a 4. poli je lev, znak Luxemburgovcov. Na rube listiny sa nachádza dorzálny zápis z 18. storočia v latinskom znení, ktorý stručne hovorí práve o obsahu listiny.¹⁶ Pokračovať môžeme ďalším opisom listiny. Ak je listina zložená, v jej pravej časti zbadáme dva zápisy:

Ad relationem Johannes de Zdakow

Lampertus vicecan.

K obsahu listiny nemajú žiadnu výpovednú lehotu, ale ponúkajú nám zaujímavé technické záležitosti. Ján zo Zdakowa bol relátorom listiny, teda členom kráľovského dvora, ktorý bol panovníkom poverený určitou agendou a vydal príkaz na vydanie listiny. Je jasné, že bol z poľského prostredia, pretože kráľ Žigmund mal v poľských šľachticoch svojich spojencov, ktorým dával do držby rozsiahle majetky a funkcie na kráľovskom dvore. Ďalší spomenutý bol stoličnobelehradský prepošt, vicekancelár Lampert.

Uvádzame celý prepis listiny z roku 1404 v latinskom jazyku podľa riadkov:

1. Nos Sigismundus dei gratia Rex Hungarie, Dalmatie, Croatie, et cetera, Marchio Brandenburgensis, et cetera sancti Romani Imperii generalis vicarius Regni Boemie gubernator memorie commendamus
2. tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod quem ad modum nos castrum Wywar vocatum in comitatu de Sarus habitum per mortem magistri Ladislai filii Nicolai
3. de Zenthguwrg absque heredum solatio defuncti ad manus nostras iuxta regni consuetudinem devolutum simultum opido Stropko et possessione Pazdicz nunctupatis in Zemliniensis
4. comitatu habitis et omnibus ac singulis villis portionibus iuribus fructibus proventibus et pertinentiis eiusdem et earumdem universis fidelium nostro nobili viro Procopio Baliczky
5. pro sex milibus florenis auri quibus sibi ratione fidelium servitorum suorum maiestati nostre exhibitorum obligabantur pignoris titulo assignaveramus ita consideratis

¹⁵ S. SIGISMUNDI REG. HUNG. EC SAC. RO. IMP. VICAR. REG. BOEM. GUBERNATO.

¹⁶ MNL-OL DL 8944 - *Inscriptionalis super castro Uyuar in de Saros oppido Sztropko et possessione Pazditz in Zemliniensi commitatibus ex ... pro Andreas Baliczki 1404.*

6. fidelibus [...] servitiorum meritis fidelis nostri et dilecti Andree similiter Balyczky appellati fratris [eiusdem?] patruelis dicti condam Procopii quibus idem nihilominus
7. nostre se[...] maiestati pro quibus sibi et per ipsum Jan et Nicolao fratribus suis uterinis eiusdem in sex militibus florenis auri pure rite et rationabiliter
8. debitorie[...] dictum castrum Wywar praetactum opidum Stropko et possessionem Pazdicz simultum villis portionibus fructibus proventibus
9. tributis [...] montibus [vineis?] vallibus pratis pascuis piscinis moleninis aquis aquarumque de cursibus et aliis pertinentiis universis
10. quibuscumque [...] per annotatum magistrum Ladislaum et alios priores habitum et tente fuerunt ac omni iure quo ad nostras manus devolutum
11. et devolute [...] et per eum Jan et Nicolao fratribus suis uterinis ac heredibus [ipsorum?] aut quacumque presentes nostras litteras de ipsorum bona voluntate
12. habuerit vel habu[...] duodecim milibus florenis auri puri obligandum duximus [...] obligamusque presentium per vigorem per ipsum Andream
13. ac prefatos fratres suos et heredes ipsorum aut qui ut praemittiter presentes nostras litteras de ipsorum bona voluntate habuerit vel habuerint pignore titulo tamdiu
14. habendum tenendum et possidendum quo usque sibi vel ipsis per nos aut nostros successores Reges Hungar praetacta summa duodecim milium florenis auri puri persoluta
15. fuerit realiter et ad plenum facta autem huiusmodi solutione ipse vel ipsi nobis aut eiusdem successoribus nostris dictum castrum cum opido possessione villis et pertinentis
16. praedictis absque difficultate remittere et restituere tenebuntur et debebunt harumstrarum testimonium litterarum. Datum in Kemsark in festo beati Gregorii pape. Anno
17. domini millesimo quadringentesimo quarto

Preklad listiny z roku 1404 z latinského jazyka:

My Žigmund, z Božej milosti kráľ Uhorska, Dalmácie, Chorvátska, markgróf Brandenburský, generálny vikár svätej Rímskej ríše a gubernátor kráľovstva Českého, dávame na vedomie všetkým, ktorých sa znenie tejto listiny týka a oznamujeme, že Hanigovský hrad v šarišskej župe po smrti magistra Ladislava, syna Mikuláša zo šarišského Svätého Jura zomrelého bez potomkov, podľa zvyklostí kráľovstva pripadol do

našich kráľovských rúk, spolu s mestečkom Stropkov a dedinou Pozdišovce v Zemplínskej župe a všetkými i jednotlivými dedinami, majetkovými čiastkami, právami, výnosmi a ich príslušenstvami, sme dali záložným právom do zálohy nášmu vernému a urodzenému mužovi Prokopovi Balickému za 6000 zlatých pre jeho verné služby, ktoré nám preukázal, a tak po zvážení vernosti a verných služieb jeho bratranca Ondreja podobne nazývaného Balický, uvedeného už nebohého Prokopa, sám a prostredníctvom neho aj jeho dvaja bratia Ján a Mikuláš vynaložili podobne 6000 zlatých florénov za Hanigovský hrad, mestečko Stropkov a dedinu Pozdišovce spoločne s ostatnými dedinami, majetkami, úžitkami, príslušenstvami, v rozsahu a hraniciach ako boli vlastnené uvedeným magistrom Ladislavom a iných predchodcov, spoločne so všetkým právom, ktoré do našich rúk pripadlo tomuto Ondrejovi, prostredníctvom neho aj jeho bratovi Jánovi a Mikulášovi a ich dedičom alebo iným, ktorí na základe nášho súhlasu uvedené majetky mali v zálohe za 12 000 zlatých, tak dlho dávame do držby vlastníctva, až kým nám alebo našim nástupcom uhorským kráľom uvedená suma 12 000 zlatých nebude v plnosti vyplatená, kým jemu a jeho dedičom alebo ktorémukoľvek kto bude uvedené majetky držať, nebude uvedená suma nami alebo našimi nástupcami uhorskými kráľmi v plnosti vyplatená, po vyplatení tejto sumy uvedený hrad, s mestečkom a majetkami sú povinní bez akýchkoľvek ťažkostí nám vrátiť. Vydané v Kežmarku na sviatok svätého Gregora pápeža, roku pána 1404.

Tento text nám prezrádza veľa podstatných informácií o časových horizontoch, majetkových pomeroch a rodoch, ktoré mali vo vlastníctve vyššie uvedené majetky. Je potrebné uviesť, že síce je listina datovaná do roku 1404, no jej obsah nás prenáša do skorších čias. Kráľ Žigmund po smrti Ladislava zo šarišského Svätého Jura, ktorý zomrel bezdetný, daroval Hanigovský hrad, Pozdišovce a Stropkov Prokopovi Balickému. Táto skutočnosť nám prináša nové, doposiaľ neznáme informácie.

V žiadnej literatúre sa priamo nestretávame so spomínaným Ladislavom, synom Mikuláša a nenachádzame ani rodové začlenenie. V donačnej listine kráľa Žigmunda z roku 1408 pisár uviedol, že po smrti Ladislava si na tieto majetky nárokoval príbuzný Ladislava, akýsi Štefan Čert (Ördög).¹⁷ Všetky tieto skutočnosti priniesli odpoveď na otázku, z akého rodu je spomínaný Ladislav. Ide o rod Ákošovcov, ktorí vlastnili Hanigovský hrad a Pozdišovce - Ladislav bol synom Miku-

¹⁷ BEŇKO, ref. 1, s. 32; MNL-OL DL 9404; MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmond koriok levéltár II. (1400–1410): Második rész (1407–1410)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958, s. 132, č. 6078.

láša, ktorý bol synom Lóranda a ten Mikča. V listine Karola I. Róberta z roku 1317 sa spomínajú majetky Stročín, Modré Pole, Veľká a Malá Domaša a Ohradzany. Tieto majetky kráľ odobral Petrovi, synovi Pethe po zrade a daroval ich vernému šľachticovi Mikčovi, synovi Michala z rodu Ákoš. O problematike územia hovorí listina z 13. marca 1347. Vtedy Lorand, syn Mikča spolu so svojimi vernými prepadol a vypálil obec Lomné, ktorá patrila do Čičavského panstva a teda Rozhanovcom. Listina z roku 1356 hovorí, že Rozhanovci radili Lomné do Zemplína k svojmu Čičavskému majetku a magister Lorand Ákoš do Šariša k svojmu majetku.¹⁸ Táto vetva v druhej polovici 14. storočia vymenila svoje majetky s Cudarovcami a inými uhorskými rodmi. Išlo práve o Hanigovský hrad, Pozdišovce a neďalekú obec Stročín.¹⁹ Túto spomenutú rodovú príslušnosť nám podáva aj listina z roku 1370 a listina z roku 1385 kde sa spomína otec Ladislava, Mikuláš a jeho otec Lorand. Listina z roku 1385 pojednáva o majetku Radoma.²⁰ Zaujímavá je pre nás listina z 12. marca 1398, v ktorej sa spomína celá genéza Mikčovej vetvy.²¹ V žiadnom z vyššie uvedených sporov, listín či majetkových záležitostí sa nestretávame so Stropkovom a ani so žiadnou inou obcou. Vieme len to, že Ladislav zo šarišského Svätého Jura z rodu Ákoš mal Stropkov v držbe do jeho smrti v roku 1398.²² Až Perínkovci rozšírili svoju majetkovú základňu a Modré Pole, obe Domaše a iné obce sa stali súčasťou panstva. Do roku 1408 preto nemáme žiadne presné informácie o veľkosti panstva a ani žiadne správy o majetkoch prislúchajúcich ku Stropkovu. Vieme, že v tomto roku sa okrem hradu, opevneného sídla stretávame s pojmom „oppidum“, teda mestečko. Stropkov ako sídlo panstva ešte asi v tomto období nemal úplné mestské práva. Stropkov sa v listine z roku 1404 uvádza tiež latinským termínom „oppidum“, teda poddanské (zemepanské) mestečko.²³

¹⁸ MNL-OL DL3892, 4575, 77 154. Pozri text a poznámku 1.

¹⁹ ULIČNÝ, ref. 1, s. 408 – 409; ULIČNÝ, ref. 12, s. 99 – 100; ENGEL, Pál. *Középkori Magyar Genealógia*. Budapešť, 2001 (CD) - Ákosnem 4. Mikcsága, 1. tábla: Mikcsfi.

²⁰ 1370 - MNL-OL DL 68 929; 1385 - „...Ladizlaus filius Nicolaifili iLorandi de Wywar... - MNL-OL 57 380.

²¹ MNL. OL DL 8257; MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmond koriok levéltár I. (1387–1399)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1951, s. 554, č. 5019.

²² Pozri rodostrom Mikčovej vetvy- ENGEL, ref. 18; SROKA, ref. 14, s. 131; INCZE, János. „My Kingdom in pledge“ *King Sigismund of Luxemburg's town pledging policy*. Budapest: Central European University, 2012, s. 55; MÁLYUSZ, ref. 20, s. 584, 601, č. 5302, 5457; MNL-OL DL 8312, 8346, 8873, 33 316.

²³ BEŇKO, ref. 1, s. 31 – 34.

Po smrti Ladislava Svätajurského z rodu Ákoš získal mestečko Stropkov Prokop z Balíc²⁴ za 6000 zlatých. Nemáme ale žiadnu vedomosť akým spôsobom alebo za koľko zlatých sa Ladislav dostal k spomínaným majetkom. Kráľ Žigmund mal veľmi nákladnú zahraničnú politiku a potreboval peniaze. Známy je jeho záloh starostva spišského Poľsku a niektoré svoje majetky zálohoval aj svojim verným šľachticom. Jedným z jeho verných, ktorý sa po smrti kráľa Ladislava Veľkého postavil na stranu Žigmunda, bol pán Beckova a celého Považia, župan a rytier Stibor zo Stiboríc.²⁵ Prokop Balický z rodu Osolinských²⁶ bol synom Jána z Balíc (* okolo 1330 - † okolo 1363) a jeho bratom bol wislický kastelán Ján Osolinský (* ? - † 1396).²⁷ Prokop ako prvý člen tejto rodiny zavítal do Uhorska a získal tu majetky. V Poľskom kráľovstve mal veľké dlhy u krakovských Židov, ktoré musela splatiť jeho švagriná Alžbeta.²⁸ Pred rokom 1398 už v Poľsku nebol, pretože jeho majetky po otcovi získal Peter, syn Meinharda. Prokop tak nadviazal kontakty so sedmohradským vojvodom Stiborom so Stiboríc a stal sa (pro honore) kastelánom na hrade Radna v Sedmohradsku v roku 1395.²⁹ Pravdepodobne v roku 1398, už po smrti Ladislava Ákoša, získal za 6000 zlatých mestečko Stropkov a Pozdišovce v zemplínskej župe

²⁴ *Procopio Balycky*

²⁵ DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ*. Budmerice, Rak, 2017. ISBN 978-80-85501-46-9. Táto kniha je venovaná kráľovi Žigmundovi a rytierovi Stiborovi zo Stiboríc.

²⁶ Vo svojom erbe má rodina Osolinských *Sekeru (Topór)* – Leksykon genealogiczno-historyczny. Dostupné na internete: <https://genealogia.okiem.pl/glossary/glossary.php?word=Top%C3%B3r>. Zaujímavosťou je aj fakt, že v donačnej listine z roku 1408 sa spomína mestečko Stropkov s opevneným kaštieľom, ktorý je v tejto listine nazvaný Topor (opidum Sztrupkoac castellum Thoporo). Je pravdepodobné, že svoje opevnené sídlo si dali postaviť práve Balickovci v rozmedzí rokov 1404 – 1408 – BENKO, ref. 1, s. 32; MNL-OL DL 9432, 9443; MÁLYUSZ, ref. 16, s. 151, č. 6210.

²⁷ ROSTWOROWSKI, Emanuel (ed.). *Polski Słownik Biograficzny*. Tomus XXIV/2. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979, s. 400 – 401; SROKA, ref. 14, s. 130.

²⁸ Vdova po jeho bratovi Jánovi.

²⁹ ENGEL, Pál. *Középkori Magyar Genealógia*. Budapešť, 2001 (CD) – Radna; ZIMMERMANN, Franz – WERNER, Carl. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Bd. 3: 1391 – 1415 [online]. Köln, 1902, s. 527, č. 1679. Dostupné na internete: <http://siebenbuergenurkundenbuch.uni-trier.de/catalog/1754>; INCZE, ref. 21, s. 55; SROKA, ref. 14, s. 130-131; INCZE, János. „Our Lord the King Looks for Money in Every Corner“ – *Sigismund of Luxembourg's Pledgings in Hungary*. Budapest: Central European University, 2018, s. 158; MÁLYUSZ, Elemér. *Sigismund koriok levéltár III. (1411-1412)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993, s. 569, č. 2452; MNL-OL DF 247 236.

a Hanigovský hrad v šarišskej župe.³⁰ Všetky tieto majetky mal v držbe do jeho smrti v roku 1401.³¹ Jeho smrť možno spojiť s dramatickými udalosťami, ktoré sa v tom čase odohrali v Uhorsku. Išlo o ozbrojené vystúpenie uhorskej šľachty proti cudzincom. Niektorí Poliaci zomreli a poniektorí padli do zajatia. Prokopovu smrť sa rozhodli pomstiť jeho krajanovia. V lete 1401 bola Andrejom Balickým zorganizovaná výprava do Uhorska. Dňa 10. septembra 1401 písal Vladislav Jagelovský list svojmu známemu, županovi šarišskej župy Šimonovi z Rozhanoviec, ohľadom škôd spôsobených Andrejom na jeho majetkoch proti vôli kráľa. Z iného listu z roku 1402 sa dozvedáme, že výprava Andreja Balického skončila neúspechom. Niektorí povstalci padli do zajatia a niektorí zomreli. Slobodu dostali na Veľkú noc roku 1402.³²

Po smrti Prokopa, tak ako sa píše v listine z 12. marca 1404, pripadli majetky Stropkov, Pozdišovce a Hanigovský hrad do rúk kráľa Žigmunda. Kráľ ich 12. marca záložoval Andrejovi, Jánovi a Mikulášovi Balickovcom za ďalších 6000 zlatých. Spomenutí traja bratia boli synmi Jána Osolinského, wislického kastelána. Prokop bol ich strýko. Najvýznamnejší z týchto troch bratov bol práve Andrej, ktorý po smrti strýka Prokopa zorganizoval trestnú výpravu do Uhorska. Po neúspechu bol Andrej Balický v Poľsku do roku 1403, keď prichádza do Uhorska a zostal tam do svojej smrti v roku 1420.³³ Po príchode do Uhorska sa stal verným rytierom kráľa Žigmunda a členom Dračieho rádu. Titul rytiera mal do roku 1415.³⁴ Andrejovou manželkou bola Rachna, sestra Stibora zo Stiboríc.³⁵ Mal dvoch synov, Jána a Prokopa. Andrej a jeho bratia mali zálohované majetky užívať v takom rozsahu a hraniciach, v akom ich užíval Ladislav a iní páni pred ním. Už v roku 1406 v listine zo 7. novembra používal Andrej prídomek de Wyvar – z Hanigovského hradu.³⁶ Andrej a jeho dvaja bratia mali uvedené

³⁰ INCZE, ref. 27, s. 244; SROKA, ref. 14, s. 131.

³¹ SROKA, ref. 14, s. 131; INCZE, ref. 21, s. 55; BUKOWA, Zofia. Rocznik miechowski. In *Studia Źródłoznawcze = Commentationes* 5. Warszawa, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960, s. 129.

³² SROKA, ref. 14, s. 131-132.

³³ Zomrel v bitke pri Vyšehrade 1. novembra 1420. DVOŘÁKOVÁ, ref. 23, s. 425-426; SROKA, ref. 14, s. 136.

³⁴ MNL-OL DF 249464, 270074; MNL-OL DL 65 300; MÁLYUSZ, ref. 14, s. 302, č. 2602; MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmond koriok levéltár V. (1415-1416)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997, s. 255, č. 852; ENGEL, Pál. *Középkori Magyar Genealógia*. Budapešť, 2001 (CD) – Balicki András.

³⁵ DVOŘÁKOVÁ, ref. 23, s. 323, 426; SROKA, ref. 14, s. 136; ENGEL, Pál. *Középkori Magyar Genealógia*. Budapešť, 2001 (CD) – Stiborici.

³⁶ „...Andre Balyczky de Wyvar...” - MNL-OL DF 258983; INCZE, ref. 21, s. 56.

majetky do mája roku 1408, keď ich získal tajný kancelár a člen Dračieho rádu Imrich z Perína. Nemáme však vedomosť, ako boli bratia vyplatení za záloh.³⁷ Tu už začínajú iné dejiny panstva Stropkov.

The beginnings of the town of Stropkov

The town of Stropkov lies in the Ondava Highlands, part of the Low Beskids, in the northern part of eastern Slovakia, in the valley of the Ondava River on the left bank. It is located in the former Zemplin county, which was closely adjacent to the Šariš county. The border of these counties consisted of the river Chotcianka, which flows through the Stropkov and flows into Ondava river, the Ondava river itself and natural geographical points. The town of „oppidum“ Stropkov is mentioned for the first time in a material from 1404. In this document there are two noble families that are linked with its well-known beginnings, the Akoš family and the Polish Balick family. The content of the document can be reproduced as late as the end of the 14th century, until the death of Ladislav of Šariš St. Jur of the Akoš family. The period before this year is still a big unknown for us, but indirect news can push us forward. The only direct non-written source about the antiquity of the city is the foundations of the parish church in Stropkov, which date back to the beginning of the 14th century. Stropkov itself had an important position in the history of Hungary and Eastern Slovakia. Nowadays few people know that there was a town castle in Stropkov, which in its early days can be connected with Polish nobles from Balice. In the article we described the fate and history of the individual noblemen, Prokop and Andrej Balicky, although there are no direct historical sources about Stropkov.

Mgr. Ľuboslav Šmajda
Mesto Stropkov

³⁷ INCZE, ref. 21, s. 56; SROKA, ref. 14, s. 132-133; BEŇKO, ref. 1, s. 31-32; INCZE, ref. 27, s. 247;

ROD PETHEÖ – HISTÓRIA A GENEALÓGIA RODU

Stanislava Rovňáková

Petheövcí predstavovali pôvodne chorvátsky šľachtický rod, odvádzajúci svoje korene od rodiny Nádassdyovcov, ktorá pochádzala z južnej časti Vašskej stolice; podľa tamojšieho sídla Gerša (Gerse) si zvolili aj rodový predikát. Členovia rodu niekoľko storočí ovplyvňovali i pomery v regióne Zemplína – mnohí totiž zastávali významné funkcie na kráľovskom dvore aj v Zemplínskej stolici. Rod tiež získal najskôr barónsky, neskôr grófsky titul, čím sa vyšvihol medzi popredné šľachtické rodiny v Uhorsku. Od 16. do druhej polovice 18. storočia boli Petheövcii vlastníkami panstva Stropkov so sídlom na tunajšom hrade. „Po meči“ rod vymrel v roku 1764, úmrtím grófa Žigmunda Petheö.

Pôvod a počiatky rodu

Petheövcí predstavovali pôvodne chorvátsky šľachtický rod; svoje korene odvádzali od rodiny Nádassdyovcov, pochádzajúcej z južnej časti Vašskej stolice (územie dnešného Maďarska).¹ Tu sa nachádzalo sídlo s názvom Gerša (Gerse), od ktorého bol odvodený i predikát rodu – de Gerse.²

Najstarším písomne doloženým predkom rodu je gróf (comes) Csopon (Csapo),³ ktorý žil ešte pred príchodom Tatárov.⁴ Prímenie rodu dal Pe-

¹ NAGY, Ivan. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Pest: Kiadja Rath Mor, 1862, IX. P – Q, s. 257. PALLAS NAGY LEXIKONA, XIII. kötet. Budapest: Pallasibodalmi és nyomdai bészvényi társaság, 1896, s. 999. RÉVAI NAGY LEXIKONA, XV. kötet. Budapest: Révai testvérek irodalmiintézése és értékesítési társasága, 1922, s. 388.

² RÉVAI NAGY LEXIKONA, VIII. kötet. Budapest: Révai testvérek irodalmiintézése és értékesítési társasága, 1913, s. 503.

³ Štátny archív v Prešove – Nižná Šebastová (ďalej ŠA PO), fond (ďalej f.) Petheö zo Stropkova (PS), č. j. 1102. V tomto období pod termínom „comes“ chápeme grófsky titul, ktorý sa vyvinul z titulu hradných županov a neskôr sa stal dedičným. Súdnú právomoc nad grófmí mal v staršom období panovník. Neskôr sa so získaním titulu už neviazala majetková donácia.

⁴ NAGY, ref. 1, s. 257.

ter, pravnuke Csopona, syn Marka, ktorého nazývali Petöt. Žil okolo roku 1340 a mal troch synov – Juraja, Tomáša a Jána, ktorí sa už uvádzali aj ako Pethö; neskôr sa v listinách objavujú i tvary Petheö, Pethew alebo Pethe. Juraj bol županom Tekovskej stolice,⁵ Tomáš županom Abovskej stolice⁶ a Ján (14. – 15. storočie) bojoval po boku palatína Mikuláša Gorjanského a kráľa Žigmunda Luxemburského, od ktorého v roku 1403, spolu so svojím bratom Tomášom, dostal – za zásluhy a oddanosť v boji proti Karolovi de Durachio (Žigmundovmu súperovi) – hrad a panstvo Kémend v Zaliankej stolici⁷ s niekoľkými dedinami.⁸

Ján mal troch synov – Dionýza (zomrel ešte ako mladý), Ladislava a Petra.⁹ Ladislav bol županom Zaliankej stolice¹⁰ a Peter županom Vašskej stolice.¹¹ Obom bratom kráľ Albert v roku 1408 udelil donáciou, za vojenské služby, mesto Vašvár vo Vašskej stolici.

Synovia Jána sa následne stali zakladateľmi dvoch línií rodu. Ladislav je považovaný za zakladateľa chorvátskej vetvy („po meči“ vymrela v 17. storočí, „po praslici“ v roku 1945),¹² Peter sa stal zakladateľom maďarskej vetvy (jej predstavitelia sa zapísali do uhorských dejín a pôsobili v regióne Zemplína).

Peter mal dcéry Eufrozínu, Dorotu a Margarétu a synov Juraja a Jána.¹³ Juraj zomrel mladý, nezachovalo sa o ňom veľa písomných správ; mal manželku Katarínu Buttkayovú,¹⁴ spoločne vychovávali synov Petra, Jána a Antona¹⁵ a dcéru Doru.¹⁶

Pokračovateľom rodu sa stal Petrov syn Ján. Okrem iného pôsobil aj ako kráľovský radca, komorník¹⁷ či hlavný správca kráľovského dvora.¹⁸

⁵ MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. IV. zväzok. M – Q. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 444.

⁶ ŠA PO, f. PS, č. j. 1102.

⁷ ŠA PO, f. PS, č. j. 981.

⁸ SZIRMAY, A. *Notitiatopografica, politica, inclyticomitatus Zempléniensis*. Budín: Typis regiae universitatis Pestianae, 1805, s. 92.

⁹ ŠA PO, f. PS, č. j. 981, 1102.

¹⁰ ŠA PO, f. PS, č. j. 1102.

¹¹ NAGY, ref. 1, s. 261.

¹² Dostupné na internete: www.radixforum.com/vezeteknevek/petho.

¹³ ŠA PO, f. PS, č. j. 981, 1102: Genealogická tabuľka.

¹⁴ NAGY, ref. 1, s. 261.

¹⁵ ŠA PO, f. PS, č. j. 981, 1102.

¹⁶ NAGY, ref. 1, s. 259, tab. č. 2.

¹⁷ UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és várának története*. Huszt: A szerző sajátkiadása, 1912, s. 17.

¹⁸ SZIRMAY, ref. 8, s. 92.

V roku 1507 mu kráľ Vladislav, za verné služby, polepšil starý šľachtický rodový erb. Jánovou manželkou bola Anna, dcéra Ladislava Széchényiho.¹⁹ Spolu vychovávali syna Františka.²⁰ Ten sa oženil s Margarétou Raskayovou. Z manželstva následne vzišlo päť potomkov – Baltazár, Gašpar, Uršuľa, Anna a Ján.

Baltazár zomrel v roku 1544 bez potomkov. Gašpar s manželkou Annou Choronovou vychovávali dcéru Margarétu a synov Krištofa a Michaela. Uršuľa bola manželkou Petra Forgácha. Anna sa vydala najprv za Františka Csákyho, neskôr za Juraja Fanciho.

Najvýznamnejším z potomkov Františka a zároveň pokračovateľom rodu bol syn Ján.²¹

Vývoj rodu

Ján (1525 – 22. január 1578), ako už bolo spomenuté, sa stal pokračovateľom rodu Petheöovcov. Pôsobil na kráľovskom dvore, v armáde, počas života zastával rôzne úrady. Ako verný prívrženec Habsburgovcov sa v roku 1547 zúčastnil šmalkaldskej vojny, bojov s Osmanmi, bol pri obrane Košíc a Sigtetu.²² Dňa 7. apríla 1549 mu panovník udelil titul baróna.²³ S tým súviselo napr. pečatenie písomností červeným voskom, dostával osobitnú pozvánku do hornej komory snemu (regales), prislúchal mu i titul „magnificus dominus“ (po slovensky veľkomožný pán, po maďarsky nagyságosúr).²⁴ Počas života Ján pôsobil aj ako kapitán Košíc, kráľovský komorník,²⁵ župan a kapitán Šopronskej stolice a kráľovský pohárnik.²⁶ Od roku 1558 tiež zastával post hlavného hornouhorskeho kapitána. Neskôr bol vojenským kapitánom hradu Zvolen a krátko i vojenským kapitánom hradu Lipa v Sedmohradsku. Od roku 1566 vystupoval aj ako kapitán dunajskej flotily a následne ako kapitán podunajských vojsk.²⁷

Panovník Maximilián II. odstúpil Jánovi a jeho dedičom a potomkom za 35 200 rýnskych zlatých majetok Stropkov (konkrétne hrad v mestečku

¹⁹ ŠA PO, f. PS, č. j. 981, 1102.

²⁰ ŠA PO, f. PS, č. j. 981, 1102.

²¹ ŠA PO, f. PS, č. j. 1102.

²² BEL, Matej. *Zemplínska stolica*. Preklad z jazyka latinského. Bratislava: 1999, s. 160.

²³ ŠA PO, f. PS, č. j. 150.

²⁴ PÁLFFY, Géza. Baróni a magnáti v Uhorskom kráľovstve v 16. storočí. In FEDER-MAYER, Frederik a kol. *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin: 2012, s. 17-28.

²⁵ Dostupné na internete: <http://slachta.koztolanyi.com/modules.php?name=content&pa=showpage&prid=393> (11. 2. 2008).

²⁶ ŠA PO, f. PS, č. j. 42.

²⁷ NAGY, ref. 1, s. 263.

a prislúchajúce dediny), ktorý bol po smrti Gabriela z Perína pričlenený k Blatnému Potoku a spravovaný Spišskou komorou (dočasná kráľovská správa).²⁸

Petheöovci sa tak na ďalších 200 rokov stali zemepánmi Stropkova a jeho okolia, ich hlavným sídlom bol Stropkovský hrad.

Jedna z podob rodového erbu šľachtického rodu Petheö.

Rod mal i právo meča, teda hrdelné právo (*ius gladii*), ktoré oprávňovalo súdiť svojich poddaných; toto právo bolo uplatňované aj v Stropkove.²⁹

²⁸ ŠA PO, f. PS, č. j. 88.

²⁹ BENKO, Ján. *Stropkov*. Martin : Gradus, 1994, s. 52.

V roku 1575 Ján potvrdil zvyklosti stropkovských remeselníkov, čo urobil v záujme mestečka i svojich príjmov – vytvoril sa tak ojedinelý cech, združujúci sedemnásť rôznych remesiel.³⁰

Ján Petheö, ktorého zásluhou sa rod dostal medzi popredné rodiny v Uhorsku a rakúske kniežacie rody, zomrel 22. januára 1578 vo veku nedožitých 53 rokov. Pochovaný je vo Viedni – jeho náhrobný kameň v podobe muža v brnení sa nachádza v Kostole otcov augustiniánov, hneď vedľa Kaplnky svätej Apolónie, po ľavej strane.³¹

Spolu s manželkou Alžbetou Zinzendorfovou vychovávali sedem potomkov – Máriu, Juditu, Jána, Krištofa, Štefana, Gašpara a Františka.³²

Mužským pokračovateľom rodu sa stal Štefan. Zastával úrad radcu Uhorskej komory,³³ neskôr pôsobil aj ako jágerský kapitán a kráľovský dvorný magister.³⁴ Jeho manželkou bola poľská šľachtická Anna Kiscauchová (Kiska, Kiszinka) z Ciechanoviec. Spoločne vychovávali desať potomkov – Františka (jezuita), Michala, Vinefridu, Barboru, Štefana,³⁵ Zuzanu, Annu, Žigmunda, Kristínu (mníška) a Helenu (mníška).³⁶ Rodiny si založili iba Michal (III.) a Štefan (V.).

Pokračovateľom rodu sa stal Michal.³⁷ Keď sa spolu s bratom Štefanom stali hlavnými vlastníkmi hradu i panstva Stropkov, začali oň viesť početné dlhodobé spory so svojimi príbuznými – strýkom Františkom (jasovským prepoštom), strýkom Gašparom a jeho dcérami, ako aj dcérami vdovy Anny Kiscauchovej.

Štefanovi sa podarilo zrealizovať plán svojho otca Štefana a v roku 1616 pozval do Stropkova pátra – františkána Benedikta Raczinovského. Spolu so svojim strýkom Františkom tiež daroval františkánom v Stropkove jednu celú opustenú usadlosť so starým domom a miestom, kde si mohli vystať svoj kláštor.³⁸ Členovia tejto rehole sa však v mestečku neusadili natrvalo, pretože opäť prepukli majetkové spory medzi členmi rodiny Petheöovcov;³⁹ do Stropkova sa františkáni vrátili v roku 1619 a následne sa stali významným aktérom duchovného i kultúrneho života mestečka.

³⁰ BEŇKO, ref. 29, s. 55.

³¹ SZIRMAY, ref. 8, s. 94-95.

³² ŠA PO, f. PS, č. j. 908, 1101, 1102.

³³ ŠA PO, f. PS, č. j. 124.

³⁴ BEL, ref. 22, s. 161.

³⁵ ŠA PO, f. PS, č. j. 1101.

³⁶ NAGY, ref. 1, s. 259. UNGHVÁRY, ref. 17, s. 20.

³⁷ ŠA PO, f. PS, č. j. 1101, 1102.

³⁸ ŠA PO, f. PS, č. j. 147.

³⁹ BEŇKO, ref. 29, s. 61.

Manželkou Štefana bola Katarína Melithová.⁴⁰ Spoločne vychovávali syna Jána, ktorý sa neskôr oženil s Priskou Palagyiovou. Z tohto manželstva vzišiel opäť len jeden potomok – syn Gašpar.⁴¹ Jeho manželkou sa stala Mária Hallerová (zomrela 8. júna 1702). Samotný Gašpar zomrel 12. mája 1703, vo veku 59 rokov, a podľa dochovaných písomných záznamov bol pochovaný 26. júla spomínaného roka do rodovej hrobky, nachádzajúcej sa v stropkovskom farskom kostole.

Reliéfna tabuľa umiestnená na veži sanktuária v Stropkove, ktorú dal vyhotoviť Žigmund Petheö (Ide o kópiu reliéfnej tabule, jej originál sa v súčasnosti nachádza v kaštieli v Stropkove inštalovaný ako múzejný exponát).

Línia rodu pokračovala Gašparovým synom Františkom, ktorý sa oženil s Klárou Kapyovou. Manželstvo bolo ale bezdetné. Po Františkovej smrti dňa 31. januára 1704 (mal 25 rokov) sa tak daná rodová línia prerušila.⁴²

Rod pokračoval bratom Štefana – Michalom. O ňom sa však zachovalo len veľmi málo písomných správ. Z manželstva s Juditou Pécsyovou

⁴⁰ ŠA PO, f. PS, č. j. 1102.

⁴¹ ŠA PO, f. PS, č. j. 1102.

⁴² ŠA PO, Zbierka cirkevných matrík 1586 – 1895, zväzok III, č. j. 1179. Matrika zomrelých 1700 – 1767, s. 363-417.

vzišiel syn Žigmund, ktorý sa stal pokračovateľom rodu.⁴³ Samotný Michal zomrel pravdepodobne okolo roku 1626.⁴⁴

Žigmund Petheö (1622 – 14. apríl 1675)⁴⁵ bol jedným z najvýznamnejších predstaviteľov tohto rodu. Výrazne sa totiž zaslúžil o jeho pozdvihnutie, zásadným spôsobom tiež ovplyvnil kultúrny, spoločenský i ekonomický vývoj stropkovského panstva.

V roku 1649 bol vymenovaný za vojenského veliteľa hradu Onód.⁴⁶ O desať rokov neskôr ho panovník vymenoval za nástupcu Františka Veselényiho – stal sa teda hlavným veliteľom Horného Uhorska.⁴⁷ V roku 1660 bol Žigmund ustanovený za hlavného kapitána dunajských vojsk,⁴⁸ v rokoch 1672 – 1675 pôsobil ako župan Zemplínskej stolice. Zastával aj funkciu hlavného košického kapitána, kráľovského komorníka, radcu kráľovského dvora či predsedu komory.⁴⁹

V roku 1664 získal Žigmund od panovníka Leopolda grófsky titul, čím sa rodina začlenila medzi magnátske rody.⁵⁰ Titul bol v danom období udeľovaný bez donácie, k už existujúcemu panstvu. Navyše, grófi (na rozdiel od iných šľachticov) spadali pod osobitnú súdnu právomoc kráľa.⁵¹

V čase osmanského nebezpečenstva – niekedy okolo roku 1657, keď sa Turci dostali do okolia Košíc (rabovali pri Ťahanovciach) – dal Žigmund Petheö posilniť opevnenie Stropkovského hradu.⁵² Okrem toho sa zaslúžil (pred rokom 1664) o renováciu tamojšieho farského kostola (podoba chrámu po oprave sa v podstate zachovala dodnes).⁵³ Keďže Žigmund mal i patronátne právo nad týmto rímskokatolíckym kostolom, mohol navrhovať nových farárov, mal právo byť pochovaný v chrámej hrobke, prislúchalo mu aj čestné miesto v kostole, na stenu chrámu mohol tiež vyvesiť svoje meno či rodové znamenie. Medzi hlavné povinnosti svetského patróna zas patrilo finančné zabezpečenie kostola. Vyhotoviť dal aj (renesančnú) reliéfnu tabuľu, umiestnenú na stene kostolnej veže. Jej ústredný výjav predstavuje Panna Mária v mrakoch (pod-

⁴³ ŠA PO, f. PS, č. j. 1101, 1102.

⁴⁴ ŠA PO, f. PS, č. j. 1102.

⁴⁵ NAGY, ref. 1, s. 265. RÉVAI NAGY LEXIKONA, ref. 1. UNGHVÁRY, ref. 17, s. 22.

⁴⁶ ŠA PO, f. PS, č. j. 218.

⁴⁷ ŠA PO, f. PS, č. j. 256.

⁴⁸ RÉVAI NAGY LEXIKONA, ref. 1, s. 388.

⁴⁹ NAGY, ref. 1, s. 265.

⁵⁰ SZIRMAY, ref. 8, s. 95-96.

⁵¹ LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : 2002, s.190.

⁵² BEL, ref. 22, s. 162.

⁵³ ARCIBISKUPSKÝ ARCHÍV V KOŠICIACH, Vizitácia z roku 1773.

la rodinnej tradície sa totiž zjavila jednému z predkov Petheöovcov), stojaca na polmesiaci; pod ním sa nachádza hlávka putti s krídelkami. Madona, stojaca v kontraposte, drží v ľavej ruke dieťa a v pravej žezlo. Pred ňou kľačí muž v zbroji so zopnutými rukami; pri jeho nohách sa v rastlinnom oválnom ráme nachádza erb Petheöovcov.⁵⁴ Tabuľa má tiež štyri latinské nápisy. Prvé tri majú všeobecný ráz. V pravej hornej časti sa nachádza nápis: IN HONOREM IMMACULA T[A]E VIR[G]INIS MARI[A]E (v preklade do slovenčiny: „Na počesť Nepoškvrnenej Panny Márie.“). Na ľavej strane, prvý zhora, je text: AD LA[U]DEM ET GLORIAM SAN[CTI]SSIME TRINITATIS („Na chválu a slávu Najsvätejšej Trojice.“), pod ním vidieť šikmo nápis: SVB TV[V]M PR[A]ESIDIVM („Pod tvoju ochranu.“). Dominantný, obsahovo najvýznamnejším nápis sa nachádza v pravej dolnej časti tabule: SP[ECTABI]LIS AC MAGN[US] D[OMI]NIS SIGIS[MUNDUS] PETHEÖ DE GERSEI LIB[ER] BAROSAC C[A]ESARII REGI[A]EQ[U]E MAI[ES]T[A]TIS CON[-]SILIAR[IUS] CAMERAR[IUS] AC PARTIUM REGN[I] HUNG[ARIAE] SUPERIOR VICEGENE[-]RAL SUPREMUSQ[U]E CA[-]PITANEUS ONO[-]DIENS[IS] CURAVIT HOC [A]EDIFICIUM FIERI IN ANNO 1661 („Vážený a vznešený slobodný pán Žigmund Petheö de Gerse, barón, radca a komorník cisárskeho a kráľovského Majestátu a vicegenerál Horného Uhorska a najvyšší Onódsky kapitán. Postaral sa toto postaviť v roku 1661.“).

Po prechodnom pobyte prešovských františkánov v Stropkove dal Žigmund dňa 25. augusta 1665 vyhotoviť listinu, ktorou upravil pôsobenie františkánov v mestečku (pôvodne boli povolani z Poľska).⁵⁵ O niekoľko rokov neskôr inicioval aj výstavbu nového murovaného františkánskeho kláštora a kláštorného kostola.

Žigmund Petheö zomrel pred 21. augustom 1675 na Stropkovskom hrade.⁵⁶ Pochovaný bol v rodinnej hrobke pod sanktuáriom stropkovského farského kostola.⁵⁷

Majiteľmi panstva i hradu Stropkov sa následne stali jeho potomkovia „po praslici“ i „po meči“.⁵⁸

Z manželstva s Annou Pacotovou vzišlo desať potomkov – František, Žigmund, Ladislav, Štefan, Zuzana, Alžbeta, Eva, Judita, Kristína a Klára.⁵⁹

⁵⁴ BEŇKO, ref. 29, s. 242. UNGHVÁRY, ref. 17.

⁵⁵ ŠA PO, f. PS, č. j. 280.

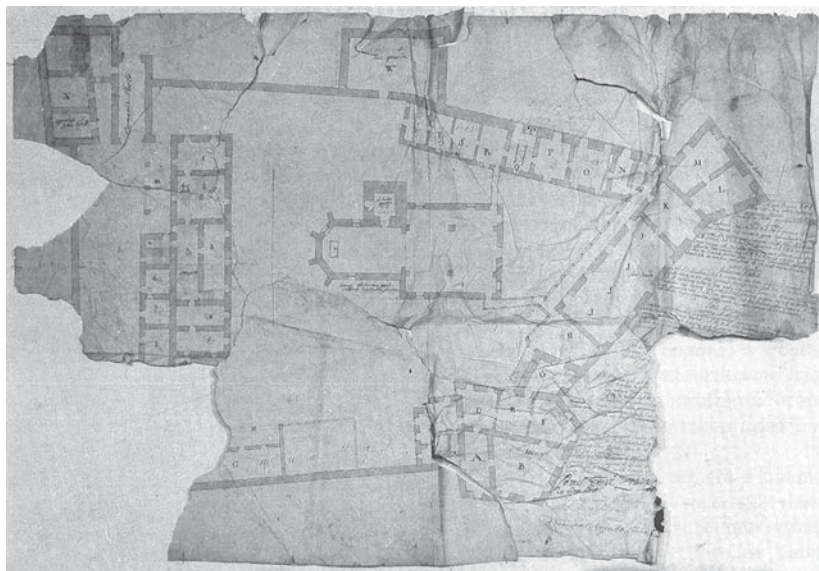
⁵⁶ ŠA PO, Šarišská župa, Kongregačné zápisnice 1673 – 1680, s. 132.

⁵⁷ NAGY, ref. 1, s. 265.

⁵⁸ ŠA PO, f. PS, č. j. 981.

⁵⁹ ŠA PO, f. PS, č. j. 981, 1102.

O prvých troch synoch máme len veľmi málo písomných správ. Vieme, že všetci postupne študovali na jezuitskej univerzite v Trnave. Syn Štefan sa oženil s Kristínou Kapyovou (po jeho smrti sa stala mníškou); manželstvo bolo bezdetné. Syn Ladislav mal za manželku Kláru Perényiovú. Jediná dcéra Tereza Rozália sa vydala za baróna Žigmunda Palocsaiho.⁶⁰ Tretí syn Žigmunda – tiež Žigmund – pôsobil ako dôstojník v cisárskej a kráľovskej armáde.⁶¹ Spolu s manželkou Evou Forgáčovou vychovávali dcéru Júliu (neskôr sa vydala za Alexandra Vécseyho) a syna Michala. Ten sa oženil s Helenou Hollóovou.⁶² V rokoch 1708 – 1730 pôsobil ako župan Zemplínskej stolice,⁶³ zastával i funkciu kráľovského komorníka a radcu.⁶⁴ Zomrel v roku 1734, vo veku 50 rokov. Posledným spomedzi štyroch bratov bol František – z manželstva s barónkou Máriou Perényiovou vzišiel syn Žigmund a dcéra Mária.⁶⁵

Plán stropkovského hradu z 18. storočia, ktorý obývali Petheövcí.

⁶⁰ NAGY, ref. 1, s. 265.

⁶¹ UNGHVÁRY, ref. 17, s. 23.

⁶² ŠA PO, f. PS, č. j.908.

⁶³ NAGY, ref. 1, s. 265.

⁶⁴ BEL, ref. 22, s. 162.

⁶⁵ ŠA PO, f. PS, č. j. 981, 1102.

Vymretie rodu „po meči“

Žigmund (1678 – 1764) výrazne zasiahol do dejín mestečka Stropkov, ovplyvnil aj jeho hospodársky či spoločenský život. Založil tu i xenodochium.⁶⁶

Jeho prvou manželkou bola Rozália Csákyová, s ktorou mal dcéru Kláru a syna Františka⁶⁷ (ten zomrel ako 22-ročný), druhá manželka sa volala Alžbeta Skavínska – s ňou nemal žiadnych potomkov.⁶⁸ Žigmund zomrel v noci z 18. na 19. novembra 1764,⁶⁹ vo veku 86 rokov, a slávnostne bol pochovaný dňa 25. novembra toho istého roka⁷⁰ v krypte stropkovského farského kostola.⁷¹ Išlo o posledného mužského potomka rodu Petheö de Gerse.

Zároveň sa Žigmundovou smrťou, končí hegemonia mocného rodu Petheöovcov v Stropkove, ktorí tam vládli bezmála 200 rokov. Stropkovské panstvo a hrad boli rozdelené medzi šesť línií dedičov.

Vývoj rodového erbu

So skúmaním histórie šľachtického rodu Petheöovcov úzko súvisí i rodový erb.

Za najstarší znak rodu Petheö de Gerse možno považovať erb rodu Nádasdyovcov, od ktorého Petheöovci odvodzovali svoj pôvod. Vlastný erb im udelil kráľ Vladislav v roku 1507. Mal podobu štvrtého štítu; v prvom – modrom poli sa nachádzal obrátený korunovaný lev, v druhom – červenom poli bolo vyobrazenie po hladine plávajúcej kačky medzi dvoma trstinami, v treťom – červenom poli sa nachádzali dve zlaté hviezdy nad položeným zlatým polmesiacom a vo štvrtom – modrom poli bolo vyobrazenie zlatého draka.⁷²

Tento erb polepšil panovník Maximilián – listinou, vydanou 14. novembra 1572 vo Viedni, pridal k pôvodnému znaku dve prilby, z ktorých vyrastali dve orlie krídla.⁷³

Neskôr, v roku 1712, si Petheöovci dali erb ešte potvrdiť.⁷⁴

⁶⁶ ARCIBISKUPSKÝ ARCHÍV V KOŠICIACH, Vizitácia z roku 1773.

⁶⁷ NAGY, ref. 1, s. 260.

⁶⁸ ŠA PO, Zbierka cirkevných matrík, ref. 42, s. 363-417.

⁶⁹ ŠA PO, f. PS, č. j. 846.

⁷⁰ ŠA PO, Zbierka cirkevných matrík, ref. 42, s. 363-417.

⁷¹ UNGHVÁRY, ref. 17, s. 72-75.

⁷² *Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch /4. Bd./ J. Siebmacher. 15 Abt., Der Adel von Ungarnsamt den Nebenländern der St. Stephans-Krone. Nürnberg/be-arb. Von Gézavin Csergheő. Nürnberg: Bauerund Raspe, 1893.*

⁷³ ŠA PO, f. PS, č. j. 1192.

⁷⁴ *Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch /4. Bd./ J.Siebmacher. 15 Abt., ref. 72.*

GENEALÓGIA RODU

A1. Csopon (Csapó) de Nadas (1220)

B1. Anton

B2. Andrej

B1. Vavrinec (1260/1272)

C1. Marek (1293/1297)

D1. Peter, zvaný Petöt (1324/1376), manželka Margita Hidvégiová

E1. Juraj

E2. Tomáš

E3. Ján Petheö de Gersei (1353/1424)

F1. Dionýz

F2. Ladislav – zakladateľ chorvátskej vetvy rodu

F3. Peter (1373) – zakladateľ maďarskej vetvy rodu, manželka Katarína Pósaftyová

G1. Margaréta

G2. Dorota

G3. Eufrozína

G4. Juraj, manželka Katarína Buttkayová

G5. Ján (1448), manželka Anna Széchényiová

H1. František, manželka Margaréta Ráskayová (de Ráska)

I1. Anna

I2. Uršula

I3. Baltazár

I4. Gašpar, manželka Anna Choronová
(de Devecser)

I5. Ján (1525 – 1578), prvý vlastník panstva Stropkov, manželka Alžbeta Zinzendorfová

J1. Judita

J2. Mária

J3. Ján

J4. Krištof

J5. František

J6. Gašpar, manželka Uršula
Nádasdyová (de Nádasd)

K1. Krištof

K2. Mária

K3. Ján

K4. Michal

J7. Štefan, manželka Anna Kiscaucha (de Czehanovecz)

K1. František

K2. Vinefrida

K3. Barbora

K4. Zuzana

K5. Žigmund

K6. Kristína

K7. Helena

K8. Anna

K9. Štefan, manželka Katarína Melithová (de Pribér)

L1. Ján, manželka Priska Palaghyová

M1. Gašpar, manželka Mária Hallerová

N1. František, manželka Klára Kapyová (de Kapivár)

K10. Michal, manželka Judita Péchyová (de Péchújfalu)

L1. Žigmund (1622 – 1675), zemplínsky župan, kráľovský komorník, radca kráľovského dvora, manželka Anna Paczóthová (de Bök)

M1. Zuzana, manžel gróf František Barkóczy (de Szala)

M2. Alžbeta, manžel barón Ladislav Barkóczy (de Szala)

M3. Judita

M4. Kristína

M5. Ladislav, radca uhorského kráľa, manželka

Klára Perényiová (de Perény)

N1. Tereza Rozália (1694 – 3. január 1758), manžel
barón Žigmund Palochay – Horváth (de Palocsa)

M6. Eva, manžel Adam Perényi (de Perény)

M7. Klára, manžel František Semsey (de Semse)

M8. Žigmund (? – 1734), dôstojník cisárskej a kráľovskej
armády, manželka Eva Forgáchová
(de Ghymes et Gács)

N1. Michal, zemplínsky župan, manželka
Helena Hollóová

N2. Júlia (1658 – 12. máj 1748), manžel barón
Alexander Vécsey (de Hernádvécse et
Hajnacskeö)

M9. Štefan, manželka Kristína Kapyová (de Kapivár)

M10. František (? – 26. marec 1701), kráľovský komorník, manželka Mária Perényiová (de Perény)

N1. Mária

**N2. Žigmund (1678 – 18. november 1764),
posledný mužský zástupca rodu
Petheöde Gersei, prvá manželka
Rozália Csákyová (de Körösszeg),
druhá manželka Helena Szlavinszka
O1. František (1710 – 1732)
O2. Klára**

Petheö family - History And Genealogy of family

Petheö family was originally a Croatian noble family, taking their roots from the Nádassdy family, who came from the southern part of the Wallachia region, and according to the local residence of Gersa (Gers) they also chose a family predicate. For several centuries, the family members also influenced the situation in the Zemplin region - many of them held important positions in the royal court and in the Zemplin region. From the 16th to the second half of the 18th century, the Petheö family owned the Stropkov estate based in the local castle. The family died out in 1764, with the death of Count Sigismund Petheö.

*Mgr. Stanislava Rovňáková
Zemplínske múzeum v Michalovciach*

ŠLACHTICKÝ ROD BORNEMISZOVCOV V ŠARIŠI V 16. STOROČÍ

Mariana Čentéšová

Autorka sa v príspevku venuje majetkovým a rodinným pomerom troch oddelených rodín s priezviskom Bornemisza, ktoré sa v Šarišskej stolici usadili v druhej tretine 16. storočia. Autorka sleduje okolnosti prvých akvizícií majetkov v Šariši ako i vývoj majetkových pomerov v priebehu storočia z pohľadu portálnych súpisov a zachovaných zmienok v listinách, popísané sú tiež rodinné a genealogické vzťahy.

Príslušníci šľachtického rodu Bornemiszovcov sa v Šariši a zvlášť v údolí Sekčova usadili v druhej tretine 16. storočia. Konkrétne tu možno sledovať vývoj troch oddelených rodín s priezviskom Bornemisza, a podľa prídomku ich budeme ďalej rozlišovať ako Bornemiszovcov z Heveša/Šomu, Bornemiszovcov z Keszthely/Terne a Bornemiszovcov z Bartošoviec/Kalno. Pramene žiaľ mlčia o prípadnom príbuzenskom vzťahu medzi rodinami, preto ich nemôžeme priamo nazvať vetvami, avšak fakt, že ide o rodiny s totožným priezviskom, ktoré sa usadili v rovnakom čase v blízkom susedstve, nasvedčuje tomu, že by skutočne mohlo ísť o širšie príbuzenstvo. O ich živote pred príchodu do Šarišskej stolice nemáme informácie, jediným spojom s ich pôvodnými sídlami v južných častiach Uhorska sú ich predikáty, ktoré pravidelne používali prví známi predstavitelia rodov. Otázkou naďalej ostáva, či išlo o pôvodných šľachticov, ktorí svoje spoločenské a majetkové postavenie stratili v dôsledku osmanskej expanzie v tejto oblasti, alebo sa po prvý krát medzi šľachtické vrstvy zaradili až v čase usadenia sa v Šariši.

Bornemiszovci z Heveša/Šomu

Východiskovým bodom pre objasnenie pôvodu rodu Bornemiszovcov z Heveša/Šomu je armáles, vďaka ktorému boli jeho prví známi predstavitelia povýšení do šľachtického stavu. Erbovú listinu vydal kráľ Ferdi-

nand I. vo Viedni 6. mája 1533 a bola určená Benediktovi Bornemiszovi z Heveša a jeho bratovi taktiež Benediktovi, pričom išlo o nevlastných bratov.¹ Obaja bratia boli pôvodne vojakmi, ktorí za svoju vojenskú službu voči habsburskej korune v bojoch proti Jánovi Zápoľskému získali šľachtický titul.² Maďarskí historici J. Böszörményi a É. Virág Künstlerné objasnili, že Benedikt Bornemisza z Heveša, v historiografii známy ako kapitán v Gyule a v Košiciach,³ bol mladší z bratov.⁴ Archívne pramene, ktoré skúmal D. Csánki, svedčia o tom, že spomínané kapitánske posty získal Benedikt mladší až po udelení armálesu, respektíve od roku 1554, keď sa mal stať kapitánom v Nagybányi (dnes Baia Mare, Rumunsko), v roku 1556 už bol kapitánom jazdy v Košiciach.⁵ O vojenskej dráhe Benedikta staršieho archívne pramene neposkytujú nijaké informácie, viac sa dozvedáme o jeho rodinných a majetkových pomeroch, a keďže to bol práve Benedikt starší, ktorý získal majetky v Šarišskej stolici, a ktorého potomstvo tam potom žilo ďalšie storočia, budeme sa mu na tomto mieste venovať podrobnejšie.

Už krátko po získaní armálesu sa Benedikt Bornemisza starší priženil do starobylej a významnej spišskej šľachtickej rodiny Máriássyovcov.⁶ Okolo rokov 1533 a 1534 si vzal za manželku Margitu Máriássyovú a vďaka tomuto sobášu sa mu na krátky čas podarilo získať do svojich rúk takmer všetky máriássyovské majetky. Margita bola totiž dcérou Štefana Máriássyho, kapitána spišského a šarišského hradu a tiež šarišského podžupana, ktorý bol verným prívržencom Zápoľských.⁷ Rovnako boli

¹ BÖSZÖRMÉNYI, József – KÜNSTLERNÉ VIRÁG Éva. A két hevesi Bornemissza Benedek és armálisuk 1533-ból, In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*. [online]. 1/XI 2005. [cit. 2019-24-09]. Dostupné na internete: <http://issuu.com/mzsk.hu/docs/szemle05_1_netre/0>. ISSN: 1216-92X

² „considerata fide et servitiis fidelis nostri Benedicti Bornemyzza de Hewes, qua eidem...in his bellorum tumultibus et procellis,...constante rex hibuit et impendit, quibus quidem bellorum tumultibus et ipse frequenter se periculis exposuit et aliquot fratres a misit, eundemigitur Benedictum Bornemyzza de Hewes et fratre meus carnalem similiter Benedictum nomine ab ignobili conditione...eximentes”. BÖSZÖRMÉNYI, ref. 1, s. 105.

CSÁNKI, Dezső. Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága, In: Zsilinszky, M. (ed.) *Békésvármegyei Régészeti és Mivelődéstörténelmi Társulat Évkönyve*. Roč. VIII. B.-Gyulán: A társulat kiadása, 1882, s. 58.

³ CSÁNKI, ref. 2, s. 57-104.

⁴ BÖSZÖRMÉNYI, ref. 1, s. 100.

⁵ CSÁNKI, ref. 2, s. 58.

⁶ BÖSZÖRMÉNYI, ref. 1, s.100.

⁷ IVÁNYI, Béla. A márkusfalvi Máriássy család levéltára 1243 – 1803. In Förster, J. (ed.). *Közlemények Szepes vármegye múltjából*. Roč. IX. Levoča: Szepesmegyei tör-

na strane Jána Zápoľského aj Štefanovi synovia František a Matúš. Pre túto spoluprácu dal kráľ Ferdinand I. v rokoch 1528 a 1529 máriássyovské majetky do zálohu. Gemerské dediny Kružná, Rudná a Brzotín získal Imrich Bebek z Plešivca a majetky Františka a Matúša na Spiši a v Šariši dostal veliteľ Ján Katzianer, ktorý ich dal ďalej do zálohu levočským mešťanom.⁸ Margita Máriássyová sa však zrejme aj z popudu svojho manžela rozhodla majetky na Spiši a v Šariši od Levočanov vykúpiť, ktorí za ne žiadali 1604 zlatých. Na Spiši išlo o majetky v Markušovciach, Vondrišli (Nálepkovo), Teplicke, Čepanovciach (súčasť Markušoviec), Matejovciach (Matejovce nad Hornádom), Gerlachove, Batizovciach, Lieskovanoch, Poráči, Chrasti (Chrast nad Hornádom) a v Šariši to boli tri dediny ležiace v údolí rieky Sekčov Demjata, Janovce a Fričkovce a prédiá Šom (Som), Hercegfalva (Herczegfalva), Navajhaza (Navayhaza) a Baraňoš (Baranyos).⁹ Keďže však Margita peniaze nemala, požičal jej ich Benedikt a protihodnotou bol záloh na polovicu spomínaných majetkov. Okrem týchto peňazí však musel Benedikt vynaložiť ďalších 600 florénov ako náklady súvisiace s vybavovaním vykúpenia majetkov, a za to získal ďalší záloh na majetkový podiel svojej manželky v gemerských obciach Rudná, Brzotín a Kružná.¹⁰

Benedikt a Margita vykúpili majetky niekedy medzi rokmi 1538 a 1542. V listine z roku 1538 sa totiž hovorí len o Benediktovom zámere vykúpiť majetky, no podľa dikálnych súpisov z tohto roku boli už majetky na Spiši vlastníctvom Benedikta.¹¹ O neskoršom dátume vykúpenia svedčí predovšetkým Benediktov testament z roku 1542, kde odkázal 1604 florénov za účelom vykúpenia zálohu od Levočanov.¹² Testament je zaujímavý aj preto, že poskytuje predstavu o vtedajších Benediktových majetkových pomeroch. Dozvedáme sa z neho, že v roku 1542 sa

ténelmi társulat, 1917, s. XIV – XV.

⁸ IVÁNYI, ref. 7, s. XIX.

⁹ Maďarský národný archív (Ďalej MNL OL) Budapešť, P 491, Máriássy család – család által rendezett iratok gjt. 1527-1893, csomó 1., č. 268. Hercegfalva, Navajhaza, Baraňoš a Šom sa nachádzali v blízkosti Demjaty. ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 22, 92, 207-208, 320 - 321. ISBN 80-968579-1-6.

¹⁰ MNL OL Budapešť, P 491, Máriássy család – család által rendezett iratok gjt. 1527-1893, csomó 1., č. 268.

¹¹ „redimereet ad sereciperevellet...excluderevelletetinteretur.“

MNL OL Budapešť, P 491, Máriássy család – család által rendezett iratok gjt. 1527-1893, csomó 1., č. 234. IVÁNYI, ref. 7, s. XX.

¹² Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu (ďalej ARKBÚ) Spišská Kapitula, fond (ďalej f.) Hodnoverné miesto Spišská Kapitula (ďalej HMSK), protokol (ďalej prot.) 2/2., 1522 - 1549, folium (ďalej fol.) 61.

Benedikt chystal na výpravu proti Turkom organizovanú kráľom Ferdinandom k obsadenému Budínu.¹³ Pri tejto príležitosti, uvedomujúc si nebezpečenstvo, nechal si spísať testament, ktorým poručil peniaze, hnutelnosti a nehnuteľnosti svojim najbližším. Manželke Margite a deťom poručil oblečenie a cennosti zo striebra, všetky veci v domácnosti, tiež polovicu vojenskej výstroje, štyri ťažné kone, vinicu v chotári dediny Lathkana vŕšku Isthrahegye ako aj polovicu zásob vína. Margite ďalej zanechal hotovosť 800 florénov, tiež jej malo pripadnúť 64 florénov, ktoré mu dlhoval abovský podžupan Pavol Zendi. Okrem toho sa dozvedáme, že Margita zdedila aj 567 florénov, ktoré dostal Benedikt od vtedy už nebohého švagra Matúša Máriássyho za jeho majetkové čiastky v Demjate, Fričkovciach a Janovciach. Myslíme si, že predaj súvisel s donáciou pre Benedikta z roku 1537 na isté Matúšove majetky, ktoré mu odňal kráľ Ferdinand pre spoluprácu s Jánom Zápoľským.¹⁴

Už spomínanou dôležitou informáciou je zanechanie sumy 1604 florénov, ktorá bola určená na vykúpenie majetkov rodiny Máriássy, pričom 802 florénov poručil Margite a druhú polovicu svojmu bratovi Benediktovi. Bratovi tiež zanechal polovicu svojej vojenskej výstroje a polovicu zásob vína, o ktorú sa mal podeliť s jeho matkou. Svojej matke Uršuli zanechal tiež 100 florénov. V závete pamätal Benedikt aj na sestru Helenu, ktorá bola jeho „sororcarnalis“ a zároveň manželkou Juraja z Kendíc. Odkázal jej svoj žold vo výške 300 florénov, tiež 40 florénov na vykúpenie istých majetkov v Kendiciach a 60 florénov, ktoré mu dlhoval František Farkas. Napokon sa dozvedáme aj o veľkosti nehnuteľného majetku. Benedikt Bornemisza už v tom čase vlastnil majetky v šarišských obciach Malé Tročany, Podhorany a Veľký Slivník, pričom si ich rovným dielom mali podeliť Margita s deťmi a Benediktova matka s jeho bratom. V závere testamentu ustanovil za poručníkov svojich detí Gašpara Serediho a Františka de Peren.¹⁵

Od Máriássyovcov nadobudol Benedikt značný pozemkový majetok, ktorý dovtedy nemal, a ktorým sa jeho postavenie nedávno nobilitovaného šľachtica výrazne posilnilo.¹⁶ Napriek tomu Benedikt a jeho po-

¹³ V testamente sa konkrétne spomína „presens expedicio generalis regni huius“. ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, prot.2/2., 1522 - 1549, fol. 61. MATULA, Vladimír – VOZÁR, Jozef. *Dejiny Slovenska 2*. Bratislava : VEDA, 1987, s. 30.

¹⁴ BÖSZÖRMÉNYI, ref. 1, s. 99.

¹⁵ ARBK Spišská Kapitula, f. HMSK, prot. 2/2., 1522 - 1549, fol. 61.

¹⁶ V listine z roku 1546 bol označený ako „homo alienus et impossessionatus“. MNL OL Budapešť, P 491, Máriássy család – család által rendezett iratok gjt. 1527-1893, csomó 1., č. 242.

tomkovia si ich neudržali natrvalo, pretože už od začiatku proti jeho držbe protestovala Žofia Pongraczová z Michaloviec, vdova po Františkovi Máriássym, ktorá hájila nároky svojich dvoch maloletých synov, Antona a Pavla, priamych dedičov máriássyovského rodu po meči.¹⁷ Prvá vzájomná majetková dohoda medzi Žofiou, ktorá tu vystupovala už spoločne so svojím synom Pavlom, a Benediktom spolu s manželkou Margitou sa uskutočnila v roku 1546.¹⁸ Podľa dohody získali Žofia a jej syn Pavol majetky prislúchajúce k mestčku Vondrišiel (dnes Nálepko) spolu s dielňami na spracovanie medi, striebra a železa, dediny Markušovce spolu s mýtom, Čepanovce, Matejovce, Závadku, Tepličku a Lieskovany a prédiá Korothnyk, Komarom, Jankocza a Salowa, s tým, že sa zaviazali vyplatiť z nich Margite veno a taktiež z majetkov Chrasť a Poráč. Tie však boli v tom čase v zálohu a Benedikt a Margita si ich mohli pre seba vykúpiť.¹⁹ Benedikt v tom čase vlastnil aj majetky v Batišovciach a Gerlachove, ktoré taktiež vykúpil zo zálohu od Levočanov. Po splatení dlžnej sumy však mali pripadnúť Žofii a Pavlovi. Okrem týchto spišských majetkov získali aj majetky v Šariši, konkrétne dediny Demjatu, Fričkovce, Janovce ako aj spomínané prédiá Hercegfalvu, Navajhazu, Baraňoš a Šom vrátane čiastky po nebohom Matúšovi Máriássym. Táto dohoda však nemala veľký úspech, pretože už o rok neskôr ju Pavol odvolal, a v roku 1548 zase Žofia a Pavol protestovali, že Benedikt a Margita dohodu nedodržiavali.²⁰

Zo všetkých máriássyovských majetkov, o ktoré sa Benedikt usiloval, sa mu natrvalo podarilo získať len ich menšiu časť v Šariši, a teda tri dediny Demjata, Fričkovce a Janovce a prédiá Hercegfalva, Navajhaza, Baraňoš a Šom. Tieto majetky boli pôvodne vlastníctvom Štefana Mariassyho, ktorý ich získal pravdepodobne v čase jeho županského pôsobenia na Šariši. V roku 1514 daroval všetky majetky v Šariši svojej manželke Potenciane²¹ a v testamente ich zanechal manželke a ich dcére

¹⁷ V archíve rodiny Máriássy sa značná časť listín zo 16. storočia týka práve sporu o rodové majetky, ktoré získal Benedikt a spor sa potom preniesol aj na potomkov Benedikta a Žofie.

¹⁸ MNL OL Budapešť, P 491, Máriássycsalád – család által rendezett iratok gjt. 1527-1893, csomó 1, č. 242.

¹⁹ Benedikt starší majetky Chrasť a Poráč zo zálohu aj skutočne vykúpil a v roku 1547 ich predal svojmu bratovi Benediktovi mladšiemu za 1000 zlatých. IVÁNYI, ref. 7, č. 358.

V roku 1565 ich však vdova po Benediktovi mladšom Helena Pongraczová predala späť Pavlovi Máriássymu za 600 florénov. IVÁNYI, ref. 7, s. 104, č. 405.

²⁰ IVÁNYI, ref. 7, s. 96-97, č. 357, 360, 363.

²¹ IVÁNYI, ref. 7, s. 91, č. 323.

Margite.²² Išlo teda o Margitin majetok, ktorý doniesla do manželstva s Benediktom, a tým sa stal ich rodinným majetkom. Z tohto hľadiska je celkom pochopiteľné, že spomínanou deľbou majetkov z roku 1546 pripadli práve tieto majetky Benediktovi a Margite a ich deťom.

Z uvedeného vyplýva, že v roku 1542 bol Benedikt vlastníkom majetkov v dedinách Fričkovce, Janovce a Demjata a v prádiach Hercegfalva, Baraňoš, Navajhaza a Šom, aj keď sa o tieto majetky obe rodiny sporili ešte niekoľko desaťročí. V tomto období už vlastnil aj čiastky v Malých Tročanoch, Veľkom Slivníku a Podhoranoch. Predpokladáme, že tieto majetky získal kúpou alebo zálohom. Majetkové pomery Benedikta Bornemiszu v polovici 16. storočia približuje portálny súpis vykonaný v roku 1553. Výhradným vlastníkom bol vo Fričkovciach (6 port), Demjate (4) a Janovciach (3,5). Benedikt vlastnil podľa súpisu aj jednu portu v Podhoranoch, bližšie nešpecifikovaný majetok v Malých Tročanoch a jednu portu vo Veľkom Slivníku, pričom okrem neho tu vlastnili majetky aj ďalší šľachtici.²³ V roku 1558 dokonca získal donáciu na celé dediny Veľký Slivník a Šom a na celé prédiu Malé Tročany.²⁴ Benedikt nepatril medzi bohatých šľachticov. Podľa F. Maksaya²⁵ patrilo mu v Uhorsku v polovici 16. storočia len 51 port, pričom tým ledva presiahol hranicu skupiny šľachticov vlastniacich majetok vyšší ako 50 port. Pritom nie je isté, či všetky tieto majetky patrili tomu istému Benediktovi Bornemiszovi, keďže jeho brat mal rovnaké meno i priezvisko. Tak je možné, že do tejto skupiny ani nepatril. V rámci Šariša vlastnil 15,5 porty, pričom ho F. Maksay zaradil medzi stredne majetných zemanov v stolici, teda tých, ktorí vlastnili 11 – 100 port. Z uvedeného vyplýva, že majetkové panstvo Benedikta bolo tesne nad touto hranicou. Pre porovnanie v Šariši bol najbohatším vlastníkom Juraj Seredi, majiteľ panstva Makovica, ktorému tu patrilo až 127,5 porty z celkového počtu 1412 port.²⁶

²² ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, prot. 2/1., 1522 - 1549, fol. 37. IVÁNYI, ref. 7, s. 94, č. 351.

²³ MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, DicaJegyzékek, č. mikrofilmu 1672, Sárosmege, rok 1553, s. 147b, 150 a, 156 a.

²⁴ „total empredium Kystrochan...ac total esporciones possessionarias in possessionibus Nagy Zylwaet Som“. ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fascikel (ďalej fasc.) 3, číslo (ďalej č.) 23.

²⁵ F. Maksay vo svojom diele zostavil prehľad počtu port a ich vlastníkov v Šariši na základe portálneho súpisu z roku 1553. MAKSAI, Ferenc. *Magyarország birtokviszonyai a 16. századközepén. Kötet II.* Budapest: Akadémiai kiadó, 1990, s. 1082. ISBN 963-05-5745-2.

²⁶ MAKSAI, ref. 25, s. 60-604.

Rodinné pomery Benedikta Bornemiszu staršieho boli už naznačené vyššie. Vieme, že jeho matka sa volala Uršula a v čase spísania testamentu v roku 1542 ešte žila. Okrem toho mal dvoch súrodencov, brata Benedikta a sestru Helenu, pričom všetci traja mali toho istého otca, no nie spoločnú matku. Helena bola vydatá za Juraja z Kendíc a v Kendiciach zrejme aj žila. Zdá sa, že matka a brat ostali bývať spolu s Benediktom na ním získaných šarišských majetkoch. Benedikt starší mal aj početné potomstvo, z manželstva s Margitou sa mu narodili dvaja synovia Ján a Gašpar a 5 dcér menovite Klára, Potenciana, Doroťa, Barbora a Katarína.²⁷ Syn Benedikta Bornemiszu mladšieho sa však takisto volal Ján a používal predikát zo Šomu. V liste z novembra roku 1564 pozval tento Ján na svoj sobáš s Margitou Kapiovou prešovských radných. Sobáš sa mal konať v Šome pravdepodobne v súkromnej kaplnke.²⁸

Ján a Gašpar používajúci prídomok zo Šomu ostali žiť na rodinných majetkoch v Šariši. Rodinné sídlo sa nachádzalo v Šome. O tejto lokalite sa dozvedáme, že ho získal Štefan v roku 1505 kúpou od šľachtica Filipa zo Šomu za 200 zlatých. V tomto roku sa Šom uvádzal ešte ako dedina (possessio) a v rámci kúpy získal Štefan aj šľachtickú kúriu a 20 poddanských sesíi, ktoré tvorili majetkovú časťku spomínaného Filipa.²⁹ Predtým mal Šom v zálohu od Mikuláša Banoa prešovský mešťan Ondrej Thordai.³⁰ Lokalizácia tejto dediny je však problematická. V Šariši sa skutočne nachádzala a ešte stále aj nachádza dedina s historickým názvom Som. Ide o Drienicu v blízkosti Sabinova. Stotožnenie týchto majetkov však komplikuje fakt, že v danom období boli podľa portálneho súpisu zemepánmi v Drienici mesto Sabinov a Juraj Verner,³¹ a okrem toho dedina sa nenachádza v priamej blízkosti majetkov, ktoré rodine patrili. Vie-

²⁷ MNL OL Budapešť, P 491, Máriássycsalád – család által rendezett iratok Gjt. 1527-1893, csomó 1., fasc. 1, č. 242. Dcéra Katarína sa narodila až po roku 1546, keďže v majetkovej delbe sa jej meno nespomína. Dozvedáme sa o nej v listine z roku 1600. Štátny archív v Prešove (ďalej MVSR ŠA PO), f. Úsz Uzovce, oddelenie Majetkoprávne písomnosti, inventárne číslo 27 (ďalej i. č.), signatúra XXX1/1, 2. (ďalej sign.)

²⁸ „in aedibus meis Soom“. MVSR ŠA PO, Magistrát Prešov (1550 – 1569), i. č. 1041, sign. 4487.

²⁹ MNL OL Budapešť, DL 75106 (Q 128, Máriássycsalád levéltára, MáriássyFerenc).

³⁰ MNL OL Budapešť, DL 75106 (Q 128, Máriássycsalád levéltára, MáriássyFerenc).

³¹ MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, Dica Jegyzékek, č. mikrofilmu 1672, Sárosme-gye, rok 1553, fol. 156b.

Jurajovi Vernerovi darovali majetkové častky v dedinách Drienica, Jakubovany a Nižný Slavkov šľachtici zo Šemše v roku 1550.

MNL OL Budapešť, P 1826, Melczersalád levéltára, csomó 1, fol. 14a, b.

me však, že Bornemisovci vlastnili prédium Šom, ktoré sa nachádzalo v blízkosti Demjaty, preto je dosť možné, že na tomto majetku si postavili svoje rodinné sídlo. F. Uličný usúdil, že miestna časť Demjaty, kde stála kúria, sa označovala názvom Šom, čo by túto nejasnosť vysvetľovalo.³² Priamu zmienku, ktorá by to potvrdila, však nepoznáme, preto zatiaľ nechávame túto otázku otvorenú. Ján však v prameni z roku 1564 vystupuje s prídomkom „deSomkew“³³, čo by mohlo v budúcnosti napomôcť k jednoznačnej identifikácii lokality, ktorú užívali pravidelne v prídomku.

Ján a Gašpar zdedili po otcovi okrem majetkov aj spor s Máriássyovcami, ktorý pokračoval aj počas druhej polovice 16. storočia. V roku 1569 sa Pavlovi Máriássymu podarilo vymôcť si donáciu od kráľa Maximiliána I. na všetky sporné majetky vrátane Demjaty, Fričkoviec a Janoviec, ako aj prédii Baraños, Navajháza a Hercegfalva a majetkovej čiastky v Šome.³⁴ Ján a Gašpar vzniesli protest proti Pavlovmu uvedeniu do majetkov a konflikt pretrvával naďalej.³⁵

V roku 1570 získali Ján a Gašpar novú donáciu na prédium Malé Tročany.³⁶ Podľa vtedajšej praxe o donáciu žiadali obdarovaní, pričom sa spomínajú, aj keď nekonkretizujú zásluhy oboch bratov voči kráľovstvu a ríši. Dozvedáme sa tiež, že majetok bol vo vlastníctve ich rodičov už dávno predtým. Načasovanie donácie určite nebolo náhodné a prišlo v čase, keď sa bratia cítili vážne ohrození stratou všetkých máriássyovských majetkov. Proti ich uvedeniu do majetku však protestovali príslušníci rodu Trocsany, ktorým majetok Malé Tročany predtým patrilo.³⁷

Manželkou Jána Bornemiszu bola Anna Marsayová a Gašpara Bornemiszu Katarína Deregneyová.³⁸ Z manželstva Anny a Jána sa narodila dcéra Žofia a Kataríne a Gašparovi dcéra Margita. Z uvedeného vyplýva, že v rodine Bornemisza z Heveša/Šomu nebolo mužských potomkov, a teda ich majetky sa vydajom dcér a sestier Jána a Gašpara dostali do vlastníctva nových šľachtických rodov, a to Darholczovcov, Putnokovcov, Bocskayovcov, Merseovcov zo Svinej, Bertotyovcov a Uszovcov.³⁹

³² ULIČNÝ, ref. 9, s. 320 – 321.

³³ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 5, č. 3.

³⁴ IVÁNYI, ref. 7, s. 106, č. 419, 420.

³⁵ IVÁNYI, ref. 7, s. 106, č. 423.

³⁶ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 2, č. 35.

³⁷ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 3, č. 3.

³⁸ MVSR ŠA PO, f. Najstaršie knihy Šarišskej župy (ďalej NKŠŽ) (1343) 1561 – 1616, i. č. 1271/4, fol. 21 a, b.

³⁹ KOSMAČOVÁ, Mariana. Majetkové pomery v Demjate, Fričkovciach a Janovciach

Veľkosť zdanených majetkov Bornemiszovcov zo Šomu v poslednej tretine 16. storočia osvetľujú portálne súpisy. Pozemkové vlastníctvo mali v obciach Demjata, Fričkovce a Janovce, kde boli výlučnými majiteľmi a v obciach Veľký Slivník, Malý Slivník, Malé Tročany (súčasť dnešnej obce Tročany) a Podhorany vlastnili len menšinové čiastky. Ako už bolo spomenuté vyššie, v roku 1553 boli všetky majetky Benedikta Bornemiszu vyčíslené na 15,5 porty. V roku 1567 sa už ako majiteľ udáva jeho syn Ján, pričom veľkosť majetkov bola vyčíslená na 5,5 porty. Oproti roku 1553 ide o značný pokles, čo potvrdzuje klesajúcu tendenciu port, a teda aj o postupné schudobnenie obyvateľstva. V 70. rokoch sa už po pri Jánovi spomína aj druhý Benediktov syn, Gašpar, ktorý sa po smrti svojho brata stal výlučným vlastníkom. Po Gašparovej smrti sa majetky rozdelili medzi manželky týchto dvoch bratov, teda Annu a Katarínu, pričom Katarínu zastupoval v sporoch o majetky jej druhý manžel Pavol Darholcz z Fintíc. Súpis z roku 1596 veľmi názorne ilustruje majetkové vlastníctvo, ktoré si rozdelili Benediktove deti a ich dediči. Vlastníkmi tu boli Krištof Darholcz, syn Pavla Darholcza a manžel Margity Bornemiszovej, dcéry Gašpara Bornemiszu, ďalej Krištof Merse zo Svinej, zať Barbory Bornemiszovej, Margita Uszová, dcéra Doroty Bornemiszovej a Mikuláš a Juraj Bornemiszovci, manželia dcér Kláry Bornemiszovej.⁴⁰ V Demjate, Fričkovciach, Janovciach a Malom Slivníku vlastnili dokopy 4 porty. V roku 1600, keď už sa zdaňovalo podľa počtu domov, vlastnili vo Fričkovciach a Janovciach spolu 9 domov, nevieme však koľko port z celkového počtu 18 im patrilo v Demjate, jednotliví zemepáni tu totiž neboli uvedení.

Vetva Jána Bornemiszu zo Šomu zanikla smrťou jeho dcéry Žofie pred rokom 1588.⁴¹ V súpise z roku 1600 nie je spomenutý ako vlastníak ani Juraj Putnoky, syn Kataríny Bornemiszovej, avšak práve v tom istom roku mu boli dedičné majetky priznané a potvrdené Spišskou Kapitulou. Išlo konkrétne o jednu škultétsku usadlosť a 1 poddanskú usadlosť vo Fričkovciach.⁴²

v 16. a 17. storočí.

In: *Zborník zo 7. študentskej vedeckej konferencie* [online]. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 410. [cit. 2019-09-24]. ISBN 978-80-555-0516-9.

Dostupné z: <<http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec3/index.html>>.

MVSR ŠA PO, f. Stárai z Michaloviec (1248) 1511 - 1941, i. č. 567, škatuľa (ďalej šk.) č. 37.

⁴⁰ MVSR ŠA PO, f. Stárai z Michaloviec (1248) 1511 - 1941, i. č. 567, šk. č. 37.

⁴¹ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 8, č. 18.

⁴² MVSR ŠA PO, f. Úsz Uzovce (1272-1290) – 1870), oddelenie Majetko-právne písomnosti, i. č. 27, sign. XXX1/1, 2.

Máriássyovcom sa už ani napriek protestom nepodarilo získať späť šarišské majetky. Celé dediny Demjata, Fričkovce a Janovce, ako aj prédiá Baraňoš, Navajháza a Šom vrátane šľachtických kúrií v Demjate a Šome ostali vo vlastníctve viacerých šľachtických rodín prostredníctvom sobášov s dcérami a ďalšími dedičkami Benedikta Bornemiszu.

Bornemiszcovi z Keszthely/Terne/Mošurova

Ďalšia šľachtická rodina Bornemiszcov sa v 16. storočí usadila v Terne. O ich pôvode či nadobudnutí šľachtictva sa toho veľa nevie, I. Nagy sa o nich zmieňuje len ako o jednej z vetiev Bornemiszcov.⁴³ Z prameňov vyplýva, že prvým významným aktérom rodu bol Juraj Bornemisza Literát z Keszthely. Majetkovú čiastku v Terne získal už pred rokom 1560, pretože v tomto roku sa spoločne so Stanislavom z Terne sporili s Mikulášom Udwardym a jeho manželkou ohľadne majetku v tejto obci.⁴⁴ Je možné, že akvizícia Terne súvisela s udelením erbovej listiny pre Juraja z 13. decembra 1559.⁴⁵

Juraj bol počas svojho života minimálne dvakrát ženatý. O prvej manželke vieme iba toľko, že sa volala Katarína a mali spolu dcéru Zuzanu. Dozvedáme sa o nich z listiny z roku 1561, keď im uhorský palatín Tomáš z Nádašdu potvrdil vlastníctvo kúrie a istej majetkovej čiastky v Terne, ktorá predtým patrila istému Matejovi Koczykovi.⁴⁶ Jurajovou druhou manželkou bola Margita Dywynyová, s ktorou mal syna Mikuláša.

V roku 1564 sa Jurajov pomerne skromný majetok rozrástol o majetkové čiastky v dedinách Veľký a Malý Slivník a v prédiách Mošurova (Adamfölde) a Iloswa (?). Získal ich spoločne s Františkom Keczerom z Lipoviec a Tomášom Vizkelethym do večnej držby od Anny Tarczayovej, po tom, čo umrel Juraj Tarczay, Annin nevlastný brat, smrťou ktorého vymreli aj mužskí dediči tejto rodiny.⁴⁷ Juraj Bornemisza sa však čoskoro

⁴³ NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Kötet 1.* Pest: Ráth Mór, Friebeisz István, 1857, s. 184.

⁴⁴ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, prot. 5., 1560 - 1562, fol. 7.

⁴⁵ SUGÁR, István. *Bornemissza Gergely deákélete. In: Studia Agriensia 4.* Eger: Dobó István Vármúzeum, 1984, s. 125. ISSN 0231-0244

⁴⁶ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 1., č. 22.

⁴⁷ „quam...domina Anna Tarczay...super totalibus possessione Kiszylywa ac porcione possessionaria in possessione Naghzylywa una cum domibus et curiis nobilitaribus nec non praediis Iloswa et Adamfewlde... coram conventum ecclesie de Lelezegregiis Francisco Keczerde Lipocz, Georgio Literato Bornemizza de Keztelet Thomae Vizkelethy... in perpetuum fecisse dinoscebatur“.

ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 5, č. 3.; ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 3, č. 30.

dostal do majetkového sporu so šľachticmi Kekedyovcami, pretože aj oni získali od Anny určité majetkové čiastky v týchto dedinách.⁴⁸ V roku 1580 však už Juraj žiadal o uvedenie do majetkov, keďže sa mu s Gašparom Kekedym a jeho synom Jánom podarilo uzavrieť dohodu, ktorej súčasťou boli aj bližšie nešpecifikované majetkové výmeny.⁴⁹ Okrem spomínaných majetkov vlastnil Juraj v Šariši aj celú dedinu Šarišské Sokolovce. V roku 1581 v nej žilo do 32 sedliakov⁵⁰ a o sedem rokov neskôr bola dedina zdanená od 3 port, pričom tu žili aj šiesti želiari.⁵¹ V roku 1582 získal Juraj od šľachticov zo Šemše jednu obývanú usadlosť v Giraltovciach a Nižnom Slavkove.⁵²

Juraj používal tri prídomky, najčastejšie z Keszthely a z Terne, ale aj z Mošurova.⁵³ Z toho vyplýva, že v Terne a v Mošurove aj býval v rodinných kúriách. V Terne dotoval svoje listy adresované mestu Prešov.⁵⁴ Prídomok z Keszthely bol zrejme len formálnou spomienkou na rodisko. Juraj umrel v roku 1587.⁵⁵ Po Jurajovej smrti už vystupoval na kongregáciách spolu so svojou ovdovenou matkou Margitou syn Mikuláš. Mikuláš sa v prameňoch vyskytuje pravidelne s prídomkami z Terne, zopár krát z Mošurova, a len raz z Keszthely.⁵⁶ Prídomok Keszthely pravidelne používal len Juraj. V ďalších generáciách sa už Keszthely spomína len výnimočne ako spomienka na pôvod ich dávneho predka a prevažuje najmä prídomok

⁴⁸ V roku 1559 získala Margita Kekedyová spolu s manželom Františkom z Polianky od Anny Tarczayovej do zálohu 8 a pol usadlosti vo Veľkom Slivníku, z toho však boli len tri obývané. ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 12, č. 22. V portálnom súpise z roku 1567 figuruje Gašpar Kekedy ako zemepán v Malom Slivníku. MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, Dica Jegyzékek, č. mikrofilmu 1645, Sárosmegye, rok 1567.

⁴⁹ „ex legitima compositione et transactione nec non etiam quad am concambiali permutatione cum pre fato Gasparo Kekedy et nobile Joanne filio...“. ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 3, č. 30.

⁵⁰ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 3, č. 25.

⁵¹ MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, Dica Jegyzékek, č. mikrofilmu 1645, Sárosmegye, rok 1567.

⁵² „Georgius Keszthely Abstemius“. MNL OL Budapešť, P 1826, Melczersalád levéltára, csomó 1, fol. 11a.

⁵³ MV SR ŠA PO, f. Magistrát Prešov (1550 – 1569), i. č. 819, sign. 4266.

MV SR ŠA PO, f. NKŠŽ (1343) 1561 – 1616, i. č. 1065/3, s. 441a.

ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 3, č. 25.

⁵⁴ MV SR ŠA PO, f. Magistrát Prešov (1550 – 1569), i. č. 3037, sign. 6454.

⁵⁵ Juraj sa ako aktér istého sporu riešeného na zasadnutí Šarišskej stolice spomína vo februári 1587, z tohto roku však pochádza aj zmienka o jeho vdove Margite. MV SR ŠA PO, f. NKŠŽ (1343) 1561 – 1616, i. č. 1281/4, 69b – 72b, i. č. 824/4, s. 124a.

⁵⁶ MVSR ŠA PO, f. NKŠŽ (1343) 1561 – 1616, i. č. 824/3, 904/3, 905/3, 1020/3, 1065/3, 1313/4, 1400/4.

z Terne. O Mikulášovi sa ďalej dozvedáme, že bol v roku 1596 vyslaný stolicou na snem do Bratislavy. V tom istom roku bol zvolený za podkapitána stoličnej jazdy, za čo mu mal plynúť mesačný plat 60 florénov.⁵⁷

Medzi Bornemiszovcami z Terne a Šomu došlo niekedy medzi rokmi 1588 a 1596 k rodovému prepojeniu, a to sobášom Kláry Bertotyovej, vnučky Benedikta Bornemiszu z Heveša a Šomu s Mikulášom Bornemiszom, synom Juraja Bornemiszu z Keszthely. Veľkosť majetkovej držby rodu zaznamenáva portálny súpis z roku 1600. V tomto roku sa zdaňovali poddanské domácnosti od počtu domov, pričom sa od jedného domu vyberal 1 zlatý. Zo súpisu vyplýva, že sa Mikulášovi podarilo rozšíriť majetkové panstvo, a to nielen vďaka sobášu, ale určite aj zálohmi. Výhradným vlastníkom bol Mikuláš Bornemisza z Terne len v Malom Slivníku, v Mošurove a Zavadke, kde mu patrilo spolu 14 domov.⁵⁸ Spoluvlastníkom bol v Janovciach a Fričkovciach,⁵⁹ ktoré získal vďaka sobášu s Klárou, a taktiež v dedinách Medzianky, Babie (Bala Pataka), Chmeľov (Kereztes), Nižný Slavkov, Malý Šariš, Župčany (Sebefalua), Terňa, Veľký Slivník a Šalgovík (Salgho), kde vlastnil dokopy 35 domov.⁶⁰ V prameni sa spomínajú aj majetky vdovy po Jurajovi Bornemiszovi, z čoho usudzujeme, že išlo o Margitu Dywynyovú, Mikulášovu matku, a zrejme o jej obvenenie. Boli to majetky v Marhani, Šarišských Sokolovciach, Čipkeši⁶¹ a Bodovciach, čo spolu predstavovalo až 24 domov, keďže v Šarišských Sokolovciach išlo o výhradné vlastníctvo sedemnástich domov.⁶²

Mikuláš mal s Klárou tri deti, syna Mikuláša a dcéry Annu a Margitu. Rodový a nadobudnutý majetok počas života si v roku 1622 jeho deti podelili, pričom Mikuláš získal rodové statky z otcovej strany, kým jeho sestry si podelili majetky vo Fričkovciach, Janovciach a Demjate po ich matke Kláre.⁶³

⁵⁷ MVSR ŠA PO, f. NKŠŽ (1343) 1561 – 1616, i. č. 1383/4, 1394/4.

⁵⁸ MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, Dica Jegyzékek, č. mikrofilmu 1645, Sárosmegye, rok 1600, fol. 305a.

⁵⁹ Určite vlastnil aj majetkovú časťku v Demjate, avšak v súpise je uvedený len súhrny počet domov, bez zaznamenania jednotlivých zemepánov. MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, Dica Jegyzékek, č. mikrofilmu 1645, Sárosmegye, rok 1600, fol. 293a, 294a., 303b.

⁶⁰ MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, Dica Jegyzékek, č. mikrofilmu 1645, Sárosmegye, rok 1600, fol. 291a, 292a, 296b, 302a, b, 305a, b, 310 a.

⁶¹ Čipkeš splynul so Šarišskými Sokolovcami. ULIČNÝ, ref. 9, s. 56.

⁶² MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, Dica Jegyzékek, č. mikrofilmu 1645, Sárosmegye, rok 1600, fol. 292a, 297b, 303a, 305a.

⁶³ MVSR ŠA PO, f. Šľachtické rodiny 16. – 20. storočia, oddelenie Rodina Bornemissa, majetkoprávne písomnosti, i.č. 1.

Bornemiszcovci z Kalno/Bartošoviec

V Šarišskej stolici mali majetkovú základňu aj Bornemiszcovci z Kalno alebo tiež z Bartošoviec. Prvým známym predstaviteľom rodu bol Gregor literát Bornemisza, pravdepodobne syn péčskeho kováčskeho majstra.⁶⁴ Gregor sa vyznamenal ako obranca Jágru v roku 1552, o dva roky neskôr však ako kapitán hradu Jáger upadol do tureckého zajatia a v roku 1555 bol v Konštantínopole popravený.⁶⁵ Jeho vojenské zásluhy pri obrane Jágru boli vyzdvihnuté v listine z roku 1553,⁶⁶ ktorou kráľ Ferdinand poveril Spišskú Kapitulu, aby uviedla Gregora do celého majetku dediny Bartošovce, ale aj do ďalších priamo susediacich či vzdialenejších dedín a majetkov nachádzajúcich sa v Šarišskej stolici. Išlo o celé dediny Hertník, Osikov, Krivé, Orkucany, Jakubovany, Drienica, Vyšná a Nižná Voľa⁶⁷, Rešov, Kobyly, Hervartov, Richvald, Kľušov, Šiba a celé prédium Pužta Kapolna, pričom všetky majetky prináležali ku šľachtickej kúrii a k dedine Bartošovce. Okrem toho získal Gregor dva domy v Bardejove a dve vinice na svahu zvanom Banya v Ujhelyi (Sátoraljaújhelyi?, Maďarsko).⁶⁸ Predtým patrili všetky dediny a majetky v Bardejove meštianskej rodine Baranovcov, Martinovi, Bernardovi a ich otcovi Petrovi, dedičstvo ktorých však pripadlo kráľovi, keďže ich rod vymrel.⁶⁹ Proti uvedeniu do majetkov považovaných v tejto listine za prislúchajúce k Bartošovciam však protestovali ich dovedajší vlastníci Juraj Tarczay ako aj mestá Bardejov a Sabinov.⁷⁰ Gregorovi sa napokon podarilo udržať si len Bartošovce, ako o tom svedčí nasledujúci historický vývoj.

⁶⁴ SUGÁR, ref. 45, s. 7 – 8.

⁶⁵ SUGÁR, ref. 45, s. 95, 107, 114.

⁶⁶ „tum vero autumnno proxime exacto, in conservatione et defensione...dicte arcis Agriensis per numerosis si masimperatoris Thurcarum copias juges quadraginta dies graviter obsesse, strenue, impigre, vitae suaeproprie non parcendo, et semagnis manifestis quem ortis periculis et discriminibus obciendo, nunc prudentis capitanei, nunc vero strenuiet fortissimi militis officium obiendo, summa cum fide et fidelitatis constantia inter caeteros capitaneos nostros...exhibuit et impendit.“ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 7, č. 16.

⁶⁷ I. Sugár prekvapivo lokalizoval Vyšnú a Nižnú Voľu do sabinovského okresu, pri tom je nepochybné, že ide o dediny v blízkosti Bardejova. SUGÁR, ref. 45, s. 42.

⁶⁸ Ferdinand požiadal o štatúciu do majetkov aj Jasovský konvent, listinu s datovaním 20. februára uverejnil Karol Wagner. Je zaujímavé, že v mandáte je uvedený len majetok Bartošovce, bez vymenovania všetkých ďalších dedín a majetkov, ktoré sa uvádzajú v mandáte pre Spišskú Kapitulu. Panovník teda svoju donáciu doplnil. WAGNER, Carolus. *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*, č. LXXIV, Possonii et Cassoviae: Sumptibus Joannis Michaelis Landerer, 1870, s. 403 – 404.

⁶⁹ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 7, č. 16.

⁷⁰ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 7, č. 16.

Gregor bol v službách Ferdinanda I. už pred rokom 1549, keďže v tomto roku dostal od neho donáciu na dve dediny v Novohradskej stolici.⁷¹ Počas svojho života bol dvakrát ženatý. Prvou manželkou bola Alžbeta Fügedyová a druhou Dorota Sygherová a zrejme z týchto manželstiev sa mu narodili 4 deti, dve dcéry Alžbeta a Katarína a dvaja synovia Juraj a Ján.⁷² V prídomku si Gregor uvádzal názov dediny Kalno a podobne tak i jeho syn Juraj. Jej lokalizácia však opäť vyvoláva otázku. D. Csánki uviedol vo svojom diele dve dediny s názvom Kalno, a to gemerskú dedinu Kánó (Maďarsko) a dedinu Kalinovo pri Lučenci.⁷³ I. Sugár sa v prípade pôvodu Bornemiszcov priklonil k prvej možnosti.⁷⁴

I. Nagy vo svojom diele uvádza, že rod vystupoval s prídomkami z Bartošoviec, z Kalno a Mošurova, pričom takto sú stotožňovaní aj v iných dielach. Zo skúmaných prameňov však vyplýva, že mošurovský majetok si k menu dokázateľne pripájal len Juraj Bornemisza z Keszthely a ešte častejšie jeho syn Mikuláš, ktorí tam aj bývali. Ide o omyl, ktorý sa v historiografii vzájomným citovaním preberal z jednej práce do ďalšej. K takémuto záveru dospel tiež I. Sugár, keď napríklad porovnal erby rodín uvedené v dobových genealogických príručkách a iných prácach podobného charakteru. Juraj Bornemisza z Kalno, syn Gregora, vlastnil erb s vyobrazením kopijou prebodnutého ramena so zástavou. Bornemiszcovi z Mošurova však mali v erbe zlatého jeleňa vyrastajúceho z koruny, v labách držiaceho šíp.⁷⁵ Erby teda nenaznačujú spojitosť medzi rodmi. Príslušnosť Mošurova k Bornemiszcovom z Keszthely I. Sugár navyše potvrdil aj uvedením prameňa z roku 1893, podľa ktorého Bornemiszcovi z Mošurova dokazovali svoje šľachtictvo predložením armálesu pre Juraja Bornemiszu z Keszthely z roku 1559.⁷⁶

Ako už bolo spomenuté, Gregor mal dvoch synov, Jána a Juraja. Ján taktiež používal prídomok z Kalno. Podobne ako jeho otec, aj Ján sa dal na vojenskú dráhu a pôsobil v službách sedmohradského kniežata Štefana Bathoryho.⁷⁷

⁷¹ SUGÁR, ref. 45, s. 17.

⁷² SUGÁR, ref. 45, s.12.

⁷³ CSÁNKI, Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Kötet I. Heslo: Kalno. Budapest Magyar Tudományos Akadémia, 1890 – 1941. In: *Arcanum DVD könyvtár IV. — Családtörténet, heraldika, honismeret*. [DVD ROM]. Budapest: Arcanum adatbázis Kft., 2003. ISBN 969374-72-5

⁷⁴ SUGÁR, ref. 45, s. 11.

⁷⁵ SUGÁR, ref. 45, s. 119, 125.

⁷⁶ SUGÁR, ref. 45, s. 125.

⁷⁷ SUGÁR, ref. 45, s. 120 – 124.

Druhý syn Juraj mal pokojnejší život, usadil sa s rodinou v Bartošovciach, kde bol vraj aj po smrti pochovaný.⁷⁸ Na pranie otca Gregora dosiahol Juraj vyššie vzdelanie, a to mu umožnilo vykonávať verejnú funkciu výbercu vojenskej dane.⁷⁹ Podľa portálneho súpisu z roku 1567 bol výlučným vlastníkom Bartošoviec, kde mu patrilo spolu 4 a pol porty. To zahŕňalo dve celé, štyri polovičné a dve štvrtinové usadlosti. Okrem toho tu bolo 16 želiarov a richtár žil na polovičnej usadlosti.⁸⁰ Aj v roku 1588 bol vlastníkom Bartošoviec Juraj. Obec bola zdanená od 4 port a žilo tu aj 9 želiarov.⁸¹ Tretíkrát sa Juraj oženil s Juditou Bertotyovou, ktorá bola vnučkou Benedikta Bornemiszu z Heveša, a vďaka tomu získal menšie majetkové čiastky na ich panstve. Svedčí o tom daňový súpis z roku 1600, podľa ktorého bol Juraj výlučným vlastníkom opäť len v Bartošovciach, kde mu patrilo 35 domov.⁸² Okrem toho však bol aj spoluvlastníkom 2 domov v Janovciach a 3 domov vo Fričkovciach a nepochybne aj majetkovej čiastky v Demjate, pri ktorej však v súpise neboli uvedení zemepanskí vlastníci.⁸³ Taktiež vlastnil Juraj aj 4 dediny v Novohradskej stolici⁸⁴ a majetky v Jágri.

Život Bornemiszcovcov z Kalno v Bartošovciach možno na základe archívnych prameňov popísať len veľmi stroho. Ako bývalo zvykom, aj Juraj musel riešiť majetkové spory so svojimi susedmi, najčastejšie s magnátskou rodinou Forgacsovcov, ktorá vlastnila susedné dediny Hertník a Osikov, a tiež aj s mestom Bardejov.⁸⁵ Ako už bolo naznačené, Juraj sa počas svojho života trikrát oženil, prvou manželkou bola Margita Semseyová, druhou pravdepodobne Helena Bariusová a treťou už spomínaná Judita Bertotyová.⁸⁶ S Margitou mal tri dcéry, a to Annu, ktorá bola vydatá za Františka Kalnassyho, Sáru, manželku Mikuláša

⁷⁸ NAGY, ref. 43, s. 177.

⁷⁹ SUGÁR, ref. 43, s. 118-119.

⁸⁰ MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, DicaJegyzékek, č. mikrofilmu 1645, Sárosme-gye, rok 1567.

⁸¹ MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, DicaJegyzékek, č. mikrofilmu 1645, Sárosme-gye, rok 1588.

⁸² MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, DicaJegyzékek, č. mikrofilmu 1645, Sárosme-gye, rok 1600, fol. 303b.

⁸³ MNL OL Budapešť, E 158, Filmtár, DicaJegyzékek, č. mikrofilmu 1645, Sárosme-gye, rok 1600, fol. 293a, 303b.

⁸⁴ SUGÁR, ref. 45, s. 118.

⁸⁵ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 3, fasc. 1, č. 17.; ARKBÚ Spišská Kapi-tula, f. HMSK, prot. 12., 1588 - 1592, fol. 18.

MVSR ŠA PO, f. NKŠZ (1343) 1561 - 1616, i. č. 128/1, 1066/3, 1129/3, 1188/3.

⁸⁶ SUGÁR, ref. 45, s. 117 - 118.

Szinyeiho a Alžbetu.⁸⁷ Juraj umrel zrejme v roku 1602 bez zanechania mužského dediča a túto situáciu využil Šimon Forgacs, ktorý si od kráľa Rudolfa II. vymohol donáciu na celé panstvo Bartošovce.⁸⁸ Dcéry Juraja Bornemiszu sa však usilovali získať majetok po svojom otcovi a v roku 1598 si vymohli udelenie celého majetku Bartošovce a majetok v Jágri.⁸⁹ Konkrétne sa uvádza celá dedina Bartošovce s dvomi šľachtickými kúriami, pričom jedna sa nachádzala v dedine a jedna mimo nej. Taktiež tu bol mlyn, sedem rybníkov, sýpky, stajne, pivovar, vodné plochy, pivnice, záhrady, klčoviská, senníky a výčap. Majetok v Jágri predstavoval dom, vinice a dva mlyny, pričom jeden z nich sa nachádzal na území dediny Nagy Tállya (Maďarsko). Proti tomu protestoval Šimon Forgacs. Bartošovské panstvo ostalo napokon Forgacsovcom, keďže v roku 1603 bol do majetku uvedený Žigmund Forgacs, Šimonov syn.⁹⁰

⁸⁷ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, prot. 13, 1596 - 1603, fol. 273.

⁸⁸ „et dicto quon dam Simoni Forgach benigne annue ramus, ut decedente sine heredibus ac in semine masculino deficiente egregio quon dam Georgio Bornemizza de Kalno dictae possessionis Barthosffalwa legitimo possessore ac domino praefata possessio in ipsum quondam Simonem Forgach eius demque haerede set posteritates universas ipso facto devolveretur.“ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 3, č. 36.

SUGÁR, ref. 45, s. 119.

⁸⁹ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, prot. 13, 1596 - 1603, fol. 273.

⁹⁰ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. HMSK, scrinio 4, fasc. 3, č. 36.

The Bornemisza noble family in the Šariš region in the 16th century

Bornemisza family settled in the the Šariš region in the second third of the 16th century. Property and nobleman titles were received for military merit in the service of Ferdinand I of Habsburg. In the 16th century, three separate families of Bornemisza family were profiled here, namely the Bornemisza family of Heveš / Šom, Bornemisza family of Keszthely / Terna / Mošurov and Bornemisz family of Kalno / Bartošovice, but only the descendants of the Bornemisz family of Terna remained on their property until the end of feudalism. Attempts to acquire the entire Mariahian family property in Spiš and Šariš by Benedict Bornemisz of Heves and his descendants did not work, and their dominion was ultimately limited to the marginal property in the Šariš region. The Bornemisza family of Terna also owned only smaller estates in Šariš and ranked among the lower Šariš nobility. The Bartošovice part of the Boremisza family died out by the sword and their property was acquired by the Forgacs, the representatives of the higher nobility who owned the neighboring Hertník estate.

Mgr. Mariana Čentéšová, PhD.

KAŠTIEĽ KEGLEVICHOVCOV V TURNI NAD BODVOU

Tomáš Janura, Michaela Haviarová

*V hmote súčasného kaštieľa najstaršiu časť tvorí obvodová hradba a dve nárožné valcové bašty, ktoré nechal postaviť protiosmanský bojovník, turniansky hlavný župan, barón a neskorší gróf Mikuláš Keglevich (†1692). Historicky najvýznamnejším majiteľom objektu bol Mikulášov pravnuke radca Kráľovskej miestodržiteľskej rady, strážca uhorskej koruny, gróf Jozef Keglevich (*1738 †1798), ktorý na začiatku kariéry pôsobil ako komorník na dvore arcivojvodov a neskorších cisárov Jozefa II. a Leopolda II. Desiat rokov strávil v diplomatických službách ako legát na dvoroch v Madride a Petrohrade. Jozef Keglevich dal výrazne prestavať v roku 1770 rodový kaštieľ, kedy staré obytné krídlo takmer úplne asanovali a postavil nové, pričom východné krídlo prebudovali. Po Jozefovej smrti Keglevichovci úplne prestali budovu používať ako reprezentatívne obydlie, a preto mali stavebné úpravy v 19. storočí hlavne utilitárny charakter.*

Niekdajšie zemepanské mesto Turna nad Bodvou od stredoveku tvorilo súčasť hradného panstva Turna a v priebehu novoveku sa postupne stalo jeho novým správnym centrom.¹ V prvej polovici 17. storočia v meste vznikla kúria Magóchyovcov, o ktorú sa 2. júna 1612 podelili ich dedičia a noví vlastníci hradu Káthayovci a Móriczovci. Podľa neskorších dokumentov však zrejme išlo len o drevenú stavbu, keďže hrad v tomto období ešte stále plnil funkciu bezpečného kamenného sídla. Kúria v Turni mohla slúžiť hlavne na lepšiu správu domínia a príležitostné obydlie, keď nehrozilo vojenské nebezpečenstvo.²

¹ Historická časť štúdie od Tomáša Januru bola vypracovaná v rámci projektu APVV-16-0047 Od denára k euru. Fenomén peňazí v dejinách Slovenska od stredoveku po súčasnosť a v rámci grantu VEGA 2/0101/17 Spoločnosť raného novoveku - identity, konflikty, interakcie.

² Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (ďalej MNL – OL), fond (ďalej f.) Keglevichsalád (ďalej KCs) (P 421), fascikel (ďalej fasc.) III/3, csomó 19, numero

Niekedy okolo roku 1630 sa Barbora Móriczová vydala za Mikuláša Keglevicha (†1642), čím rod Keglevichovcov nadobudol svoj prvý podiel na panstve. Mikulášovi vďaka uzavretiu manželstva pripadla časť hradu a aj pozemkov v zemepanskom meste pod ním, kde si nechal vybudovať pravdepodobne len drevenú kúriu. Prvý raz písomné pramene jej existenciu zachytili v roku 1636, keď Mikuláš signoval jednu listinu „vo svojej turnianskej kúrii“.³

Vybudovanie murovanej rezidencie sa spájalo až so synom Mikuláša Keglevicha, Mikulášom Keglevichom (†1692), ktorý sa časom zaradil medzi uhorskú aristokraciu. V roku 1646 bol povýšený do barónskeho stavu a v rovnakom období zastával post hlavného kapitána pevnosti Diósgyőr. V dôsledku svedomitého vykonávania kapitánskej funkcie ho 30. apríla 1649 Ferdinand III. vymenoval za hlavného župana Turnianskej stolice, pričom funkciu následne vykonával až do svojej smrti. V roku 1660 sa Mikuláš oženil s grófkou Evou Magdalénou Czoborovou (†1701) a nakoniec ho cisár Leopold I. 4. augusta 1687 povýšil do grófskeho stavu.⁴

Mikuláš Keglevich patril k významným protiosmanským bojovníkom. Vyznamenal sa v bojoch proti Osmanom v Medzimurskej stolici v novembri 1663 a pri dobytí hradov Berzence a Babócsa v zime 1664 na území Somogyskej stolice. Vďaka vojenskému angažovaniu okrem spomenutých funkcií a titulov Mikuláša pasovali za rytiera Zlatej ostrohy a vymenovali za cisársko-kráľovského komorníka.⁵ Navyše v čase viacerých protihabsburských povstaní zostával verným stúpencom Habsburgovcov.

Dôležité spoločenské postavenie Mikuláša Keglevicha sa prejavilo vo vybudovaní novej rezidencie, ktorú síce v prameňoch v rokoch 1661 a 1665 označili ako „kúria“, ale už v roku 1663 sa objavilo pomenovanie „kaštieľ“ a v priebehu 70. a 80. rokov 17. storočia sa už pojem kúria prestal úplne používať. Podľa neskoršieho súpisu z 22. februára 1732 mal kaštieľ Mikuláš vybudovať v roku 1681.⁶ Na základe údajov zo súpisu z roku 1765

(ďalej no.) 8, 33.

³ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/48, csomó 28. Genealogická tabuľka rodu Keglevich. [online]. [cit. 2019-31-07]. Dostupné na internete: <<http://www.genealogy.euweb.cz/hung/keglevich1.html#AK>>.

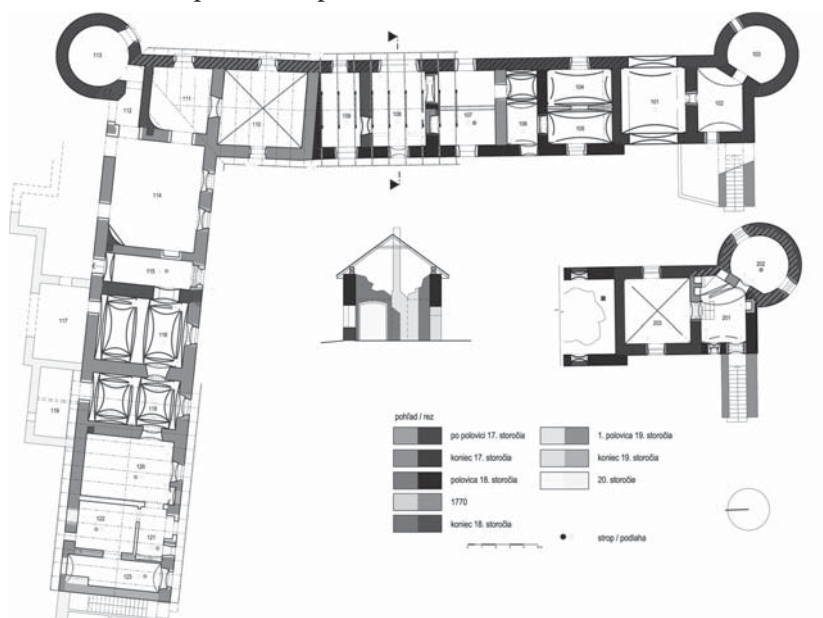
⁴ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/129, csomó 49, no. 7. MNL – OL, f. Magyar Kancelláriai Levéltár (ďalej MKL), Libriregii (ďalej LR) 19, pagina (ďalej pag.) 482-484. Genealogická tabuľka rodu Keglevich. [online]. [cit. 2019-31-07]. Dostupné na internete: <<http://www.genealogy.euweb.cz/hung/keglevich1.html#AK>>. V citovanej genealogickej tabuľke je nesprávne uvedený dátum úmrtia Mikuláša Keglevicha. Jeho korigovanie bolo urobené na základe nasledujúceho dokumentu: MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/129, csomó 49, no. 16.

⁵ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/129, csomó 49, no. 11.

⁶ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/20, csomó 22, no. 8.

by sa tento rok dal vysvetliť aj tak, že došlo iba k obnove po vypálení za povstania Imricha Thökölyho.⁷

Z pôvodného kaštieľa Mikuláša Keglevicha sa zachovala len obvodová hradba a dve nárožné valcové bašty. Niekdajšie obytné krídlo v nasledujúcom 18. storočí zaniklo. Architektonicko-historický výskum kaštieľa⁸ dokázal, že dvojpodlažné bašty boli uzavreté a v interiéri opatrené omietkou, pravdepodobne bez náteru. Areál s dvomi krídlami opatrili obvodovým vysokým múrom v podobe hradieb, ale zachovaný východný úsek neskôr prebudovali, a preto sa nedala podrobnejšie určiť jeho podoba. V nasledujúcej stavebnej etape, pravdepodobne po vypálení sídla za povstania Imricha Thökölyho, vybudovali poschodovú vstupnú bránu, slúžiacu dodnes ako prejazdová. Na prízemí ju zaklenuli valenou klenbou a na poschodí sa zrejme nachádzal rovný strop. Medzi baštou a bránou vznikla miestnosť, slúžiacia minimálne neskôr ako väzenie. Brána nemala kamenný portál, len murované ostenie. Vstup na horné podlažie musel viesť cez exteriérovú ochodzu.

Pôdorys kaštieľa s analýzou stavebného vývoja vyhotovenou architektonicko-historickým výskumom.

⁷ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/20, csomó 22, no. 12.

⁸ HAVIAROVÁ, Michaela– HAVIAR, Tomáš. *Architektonicko-historický výskum kaštieľa v Turni nad Bodvou, č. ÚZPF 4674/1. 2015, rkp. V hmote zachovaného objektu bolo výskumom identifikovaných osem stavebných etáp.*

Svoju poslednú vôľu Mikuláš Keglevich sformuloval 30. júla 1691 vo Vinici vo Varaždínskej stolici. Želal si, aby ho pochovali podľa rímsko-katolíckeho obradu do najbližšej rodovej krypty. Podľa jeho prania tisíc uhorských zlatých dostal jezuitský kostol v Košiciach k zvelebeniu úcty svätých Ignáca a Xavera alebo farský kostol v Turni na počesť svätého Kríža. Výnosy z vinice v Jablonove v Turnianskej stolici sa mali v budúcnosti používať na opravy farského chrámu v Turni. Na slúženie omši za spásu svojej duše odkázal tri tisíc rýnskych zlatých a 150 rýnskych zlatých sa rozдалo medzi chudobných a žobrákov. Kaštieľ vo Vinici, ktorý nechal sám postaviť, mala až do svojej smrti obývať a obhospodarovat' s príslušným panstvom jeho manželka Eva Magdaléna Czoborová. Podľa otcovej vôle chorvátske a uhorské majetky prešli na jeho synov grófa Adama Keglevicha (†1713) a grófa Žigmunda Keglevicha (†1709).⁹

Po otcovej smrti sa bratia dohodli, že uhorské majetky tvorené panstvom Turna prevezme mladší Adam Keglevich, ktorý sa popri svojom otcovi zúčastnil v 80. rokoch 17. storočia viacerých vojenských stretnutí proti Osmanom na území Chorvátska a Banátu pod velením chorvátskych bánov. Osobne Adam bojoval pri oslobodení Nových Zámkov v auguste 1685 a Budína v septembri 1686 z rúk Osmanov. Zapojil sa aj do vojny o falcké dedičstvo proti ambíciám francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV. získať časť územia ríše. Keďže Adam spravoval rodové vlastníctvo v Uhorsku, cisár Leopold I. ho po smrti otca 12. mája 1692 vymenoval za nového turnianskeho hlavného župana a zverenú funkciu vykonával až do svojej smrti. Vernosť dynastii mu 29. januára 1695 zabezpečila menovanie medzi platených uhorských kráľovských radcov.¹⁰

Po vypuknutí povstania Františka II. Rákócziho Adam Keglevich ako neochvejný stúpenec Habsburgovcov odišiel z Turne k svojmu bratovi a ďalším príbuzným do Chorvátska. Povstalci využili Adamovu neprítomnosť, vyplienili jeho opustené majetky a vypálili aj kaštieľ v Turni. Preto dvor vo Viedni požiadal o pridelenie hodnosti kapitána na území Chorvátska, aby sa mohol zapojiť do ďalších bojov proti Osmanom. Vďaka vojenským zásluhám v bitke pri Čakovci ho 31. marca 1705 Leopold I. povýšil na generálstrážmajstra. K udeleniu hodnosti mu písomne 4. apríla 1705 blahoželal aj najvýznamnejší vojvodca svojej doby princ Eugen Savojský. Po smrti Leopolda I. jeho nástupca cisár Jozef I. 22. mája 1708 potvrdil Adamovi titul generálstrážmajstra.¹¹

⁹ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/135, csomó 52. Genealogická tabuľka rodu Keglevich. [online]. [cit. 2019-31-07]. Dostupné na internete: <<http://www.genealogy.euweb.cz/hung/keglevich1.html#AK>>.

¹⁰ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/6a, csomó 20, no. 9; fasc. III/129, csomó 49, no. 11-14.

¹¹ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/6a, csomó 20, no. 9, 10; fasc. III/20, csomó 22, no. 12; fasc. III/129, csomó 49, no. 16, 30.

Po smrti Adama Keglevicha za malých synov grófa Jozefa Keglevicha (*1700 †1765) a grófa Gabriela Keglevicha (*1710 †1769) dlhšie obdobie spravovala majetky na území Bratislavskej, Peštianskej a Turnianskej stolice ich matka grófka Mária Magdaléna Petheőová (*1681 †1753). Až keď mladší brat Gabriel dosiahol 22 rokov prišlo na rozdelenie dosiaľ spoločne obhospodarovaného dedičstva. Súrodenci sa 24. júna 1732 v Budíne uzniesli, že starší Jozef prevezme panstvo Turňa, ktoré tvorilo na území Turnianskej stolice celé zemepanské mesto Turňa, celé dediny Bôrka, Dvorníky, Hačava, Háj, Chorváty, Lúčka, (Turnianska) Nová Ves, v Boršodskej stolici celé dediny Debréte, (Torna) Szentjakab a Viszló, v Abovskej stolici celé dediny Encs a Ináncs a podiely v dedinách (Hernád) Szentandrás, Vizsoly a Felsőfűgöd (dnes miestna časť Encsu), a vinice v Abovskej a Zemplínskej stolici. Mladší Gabriel nadobudol panstvo Nagykatá v Peštianskej stolici a podiely na panstve Ostrý Kameň v Bratislavskej stolici. Zemepanské mesto Nagykőrös v Peštianskej stolici sa rozdelilo na dve polovice, pričom už v čase uzavretia dohody jednu polovicu mala v zálohu Jozefova manželka Terézia Thavonat (*1706). Keďže jediné otcovo sídlo, kaštieľ v Turni, získal Jozef, musel z hodnoty rezidencie vyplatiť Gabrielovi 1 300 zlatých, aby si mladší brat mohol postaviť primeranú rezidenciu. Rodové písomnosti si ponechal v opatere Jozef, ale bol povinný vyhotoviť elench k archívu a odovzdať ho Gabrielovi. Rodové klenoty zo striebra a zlata ostali v rukách Jozefa.¹²

Ešte pred uzavretím samotnej dohody o rozdelení majetkov 22. februára 1732 dokončili zástupcovia Turnianskej stolice súpis nehnuteľností na tunajšom panstve. V ňom aj podrobne popísali kaštieľ vybudovaný na malom návrší na obdĺžnikovom pôdoryse s dvomi krídlami, pričom východné postavili „v podobe bašty.“ Do rezidencie sa vstupovalo veľkou bránou na ľavej strane východného krídla. Vľavo od vstupnej brány sa nachádzala malá svetlica s oknom, odkiaľ sa šlo do väzenia pre odsúdených panským ale aj stoličným súdom. Nad bránou existovala svetlica s dvomi oknami a obyčajnou pecou. V jej susedstve nad väznicu sa rozprestierala druhá svetlica s dvomi oknami a obyčajnou pecou. K týmto dvom svetliciám prináležal malý pitvor, postavený na spôsob kuchyne s veľkým murovaným komínom. Oba priestory mali doskovú podlahu a zakrývala ich

¹² MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/135, csomó 52. Genealogická tabuľka rodu Keglevich. [online]. [cit. 2019-31-07]. Dostupné na internete: <<http://www.genealogy.euweb.cz/hung/keglevich1.html#AK>>. V citovanej genealogickej tabuľke je nesprávne uvedený dátum úmrtia Jozefa Keglevicha. Jeho korigovanie bolo urobené na základe nasledujúceho dokumentu: FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország föispánjai 1526–1848 : Die Obergespanne Ungarns 1526–1848*. Budapest : Argumentum, 1994, s. 102.

šindľová strecha. K pitvoru sa chodilo po drevených schodoch. Na bočnej strane brány pred obiehajúcou chodbou existovala dvanásť siah hlboká studňa.

Na nádvorí sa na severnej strane nachádzalo reprezentatívne obytné krídlo. Pred ním sa tiahla po drevených schodoch prístupná obiehajúca chodba, ktorú nechal nedávno obnoviť a namaľovať červenou farbou Jozef Keglevich. Z chodby sa priamo vchádzalo do „veľkej paloty“ s dvomi veľkými oknami so zelenou kachľovou pecou „na moderný spôsob.“ Na stenách viseli obrazy nebohého kráľa Jozefa I. a jeho manželky kráľovnej Amálie, ale aj súčasného kráľa Karola III. a jeho manželky kráľovnej Alžbety Kristíny. V miestnosti bol aj obraz nebohého brata Evy Magdalény Czoborovej generála Adama Czobora. Priestor dopĺňal nevyhnutý nedávno opravený starobylý príborník. K palote sa pripájala „Jozefova svetlica“ s dvomi veľkými oknami a novou zelenou kachľovou pecou. V nej rozvešali obrazy rodinných príslušníkov: nebohého Adama Keglevicha, jeho manželky Márie Magdalény Pethečovej a ich detí Jozefa a Gabriela. Priestor dopĺňala jedna posteľ potiahnutá zelenou farbou a starobylý písací stôl ozdobený sklom. Vedľa Jozefovej miestnosti existovala „svetlica pani grófký“, teda Jozefovej manželky Terézie Thavonatovej, s dvomi veľkými oknami a rovnakou novou zelenou kachľovou pecou obstaranou jej mužom. Manželia nechali palotu aj obidve svetlice vyzdobiť rôznymi maľbami a obrazmi. Zo „svetlice pani grófký“ sa prechádzalo do „svetlice lokajov“ s dvomi oknami, zelenou kachľovou pecou a na zeleno namaľovanou skriňou. Odtiaľ sa otvárali dvere do komory na uchovávanie zeleniny a iných nevyhnutných kuchynských vecí s východom do malého pitvora. Z neho sa dalo vojsť nielen do svetlíc manželov a lokajov, ale aj do nádvorí. Cez ďalšie pitvorové dvere sa vchádzalo do svetlice s dvomi oknami a spoločnou pecou na bočnej strane „svetlice lokajov“, kde momentálne bývali synovia majiteľov. Zrejme na ňu nadväzovala „hostovská svetlica“ s dvomi oknami a nedávno dokončenou kachľovou pecou. Všetky menované svetlice mali stropy aj podlahy z borovicových dosiek ešte z čias Adama Keglevicha. Pred palotou a svetlicami sa na južnej strane rozkladalo nádvorie s malou okrasnou záhradou založenou Jozefom a Teréziou.

Pod „veľkou palotou“ a dvomi svetlicami manželov sa rozprestierala „veľká pivnica“ s kapacitou na sto sudov z Göncu. Druhá „menšia pivnica“ na uchovávanie úrody a ostatných potrebných vecí existovala pod ostatnými svetlicami. Vchod do oboch pivníc viedol zo spomenutej obiehajúcej chodby v jej dolnej časti. Na západnej strane „svetlice pani grófký“ umiestnili drevenú vozovňu pre hintovy. Severné krídlo od východného krídla oddeľovalo dvadsať krokov. Vo východnom krídle sa nachádzala murovaná „veľká kuchyňa“ s veľkým komínom a z nej sa išlo do ku-

chárskej svetlice. Vedľa nej stála čeladná svetlica, pričom ako prístupové miesto slúžil pitvor, odkiaľ sa dalo vojsť aj do svetlice s dvomi oknami a obyčajnou pecou, prístupnej aj z nádvorja. Z pitvora sa prechádzalo aj do ďalšej svetlice a z nej do komôrky, ku ktorej priliehali dve tajne približne pre 20 koní. Všetky uvedené miestnosti vrátane maštali s výnimkou kuchyne postavili z dreva, pripojili k východnému múru s dvomi nárožnými baštami a obielili vápnom. Jedna bašta na severovýchodnej strane sa pripájala ku koncu maštali a druhá bašta na juhovýchodnej strane mala jednu svetlicu na poschodí a jednu prázdnu na prízemí. Šindľová strecha kaštiela s výnimkou jej častí nad „svetlicou pána grófa a pani grófký“ si v dôsledku poveternostných vplyvov vyžadovala opravu.

Ako už bolo spomenuté z okien „veľkej paloty, svetlice pána grófa a pani grófký“ bol výhľad do obnovenej malej okrasnej záhrady na južnej strane, ale aj na veľký rybník s tromi výdatnými prameňmi, ktoré si aj v čase silnej zimy zachovávali svoju teplotu, a preto voda nikdy nezamrzala. V rybníku sa chovali ryby pre každodennú potrebu grófskeho páru. Na rybníku postavili aj dvojkoľosový mlyn. Nad ďalším takmer úplne trstinou zarasteným rybníkom sa nachádzal jednokolesový mlyn. Pri výtoku vody z veľkého rybníka v zemepanskom meste existoval pivovar. Malá záhrada nepostačovala dostatočnej reprezentácii aristokratického páru, a preto nechal Jozef Keglevich na konci zemepanského mesta pri kráľovských cestách z Dvorník a Hostoviec na pravej strane založiť veľkú panskú záhradu. Do nej sa vstupovalo cez veľkú vstupnú bránu s nadstavanou filagóriou, teda záhradným domom.¹³

Pri porovnaní historických popisov kaštiela z roku 1732 a 1765 so súčasným objektom sa problematickým javí identifikácia písomne doloženého severného obytného kridla s pivnicami. Zaujímavou je aj informácia, že severné kridlo oddeľovalo od východného 20 krokov, na základe čoho môžeme uvažovať, že stálo na inom mieste ako dnes, prípadne čiastočne vysunuté západným smerom. Východné kridlo v čase popisu okrem murovanej kuchyne pozostávalo z drevených miestností a drevených tajní pre 20 koní. Areál kaštiela bol v 18. storočí evidentne väčší, čo dokladajú aj historické mapy a preto môžeme uvažovať, že pôvodné obytné kridlo sa nezachovalo a mohlo stáť západne od súčasného.

Jozef Keglevich patril k popredným predstaviteľom aristokratickej spoločnosti. Pri jeho kariére veľmi pomohli vo Viedni nadviazané kontakty, kde v mladosti patril medzi gardistov na dvore cisára Karola VI. Panovník svoju spokojnosť s Jozefovými dvorskými službami ocenil, keď ho 11. novembra 1720 vymenoval za nového turnianskeho hlavného žu-

¹³ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/20, csomó 22, no. 8.

pana, ktorým zostal až do svojej smrti. Neskôr získal titul cisársko-kráľovského radcu a preukázateľne sa až do polovice 30. rokov 18. storočia trvalo zdržiaval v Turni. Situácia sa zmenila až potom, ako bol 3. februára 1735 vymenovaný za radcu Kráľovskej miestodržiteľskej rady, kde pôsobil tridsať rokov až do svojej smrti. Keďže miestodržiteľstvo sa nachádzalo v Bratislave, väčšinu času potom už trávil v hlavnom administratívnom meste kráľovstva. Vďaka blízkosti k Viedni a svedomitej práci mu ešte navyše udelili posty cisársko-kráľovského komorníka a tajného radcu. Spolu s manželom sa zvýšil aj status Jozefovej manželky Terézie Thavonatovej, ktorú 14. septembra 1747 cisárovná vdova Alžbeta Kristína nominovala medzi dámy najprestížnejšieho ženského dynastického rádu Hviezdového kríža. Rok pred smrťou Jozefa v roku 1764 určili za jedného z dvoch strážcov uhorskej koruny.¹⁴

Po odchode z Turne už Jozef Keglevich neinvestoval ďalšie prostriedky do modernizácie svojho kaštieľa, vďaka čomu začal chátrať. Preto ho podľa súpisu panstva z roku 1758 nechal „v posledných dňoch znovu obnoviť z ruín.“¹⁵ Písomne zachytenú obnovu v hmote súčasného kaštieľa potvrdila aj prístavba dvojpodlažnej časti dnešného východného krídla pri bráne v rozsahu troch miestností. Dendrochronologický výskum¹⁶ armovacích trámov nového muriva zadatoval zofatie stromov na použitie týchto trámov na prelom rokov 1752/1753, čo potvrdzuje vybudovanie priestorov do roku 1753 alebo tesne po roku 1753.

Podobu turnianskej rezidencie po týchto úpravách zachytil súpis panstva z roku 1765. Dvojkrídlový kaštieľ bol ohradený do štvorca kamennými múrmi. Hlavné reprezentatívne a obytné severné krídlo malo dve podlažia. Zrejme v polozahľbenom suteréne existovala izba, šafáreň a pivnice. Na zvýšenom prízemí sa nachádzalo šesť vykurovaných svetlíc s drevenými trámovými stropmi a jeden sklep. Okrem nich dispozíciu dotvárala palota so samostatným prístupovým schodiskom a oknami otočenými na južnú stranu. Využitie spomenutých šiestich svetlíc a sklepu ďalej špecifikovali. Bližšie neurčený počet svetlíc s orientáciou na juh slúžil ako spoločenské priestory a v nároží na ne nadväzovala spálňa. Z nej sa v rámci severného krídla prešlo na severnú stranu do ďalšej svetlice so sklepom,

¹⁴ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/48, csomó 28; fasc. III/127, csomó 49; fasc. III/129, csomó 49, no. 20, 23, 24. EMBER, Győző. *A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724 – 1848*. Budapest : A m. kir. Országos Levéltára Kiadványa, 1940, s. 199. FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország föméltóságai*. Budapest : Macenas, 1988, s. 94.

¹⁵ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/21, csomó 22.

¹⁶ Dendrochronologický výskum drevených prvkov kaštieľa realizoval Ing. T. Kyncl v rámci architektonicko-historického výskumu.

pričom v jeho rohu kedysi jestvovalo miesto vyhradené lokajom. Odtiaľ sa vošlo do pitvorčeka a z neho sa dalo vyjsť na dvor a ku kuchyni. Za pitvorčekom sa na severnej strane smerom na východ rozprestieral bližšie neurčený počet súkromných svetlíc, jedální pre úradníkov a „hostovská svetlica“ s dverami do paloty. Na opačnom západnom konci severného krídla sa pripájala vozovňa pre hintovy.

Pri vonkajšom múre východného krídla na severnej strane stáli starobylé drevené stavby, ktoré tvorila kuchyňa, kuchárova izba, čeladník, komôrka a maštal na prezimovanie teliatok. Na južnom konci východného krídla sa vypínala dvojpodlažná murovaná okrúhla bašta, pričom jej horná časť slúžila ako kaplnka a dolná časť ako skladisko všelijakých predmetov. Do murovaného ohradenia na východnej strane prerazili bránu a nad ňu umiestnili obydlie kľučiaru a v priestore medzi ním a baštou kuchyňu. Obydlie i kaplnku v bašte sprístupňovali drevené schody. Pri bráne existovala aj portášova izba, ktorý mal na starosti panské väzenie umiestnené pod baštou a kľučiarovým pitvorčekom. Pod oknami kaštieľa rástli stromy v ovocnej záhrade a pod ňou sa rozprestieral „veľký rybník“. Voda v ňom nikdy nezamrzala, pretože do neho neustále pritekala teplá voda a v zime sa dalo pozorovať, ako sa z vodnej hladiny zdvíhala para. V rybníku sa chovali kapry, šľuky a liene.¹⁷

Na základe inventárov z 23. júla 1749, 28. júla 1759 a 5. júla 1765 bolo možné zrekonštruovať aj vnútorné vybavenie kaštieľa.¹⁸ V spoločensky najvýznamnejšej miestnosti palote slúžiacej aj ako slávnostná jedáleň bol veľký stôl a na ňom dva turecké koberce, osemnásť kožených kresiel, veľký príborník, štyri poháre s vrchnákom, päť sklenených pohárov na líker, štyri poháriky z maľovaného skla na absint a štyri pokály na pivo. Raritný predmet predstavoval pokál v tvare loďky, z ktorého pila cisárovná Alžbeta Kristína. Ostatné zariadenie tvorili dve pištoľky z modrého skla, jedno veľké zrkadlo, jeden veľký obraz s výjavom Úteku do Egypta, obraz cisára Karola VI. a jeho manželky a obraz Jozefa Keglevicha v čase, keď bol v cisárskej telesnej garde. Nasledovala „grófova anticamera“ s orechovým drevom intarzovanou tzv. anglickou skriňou s porcelánom, druhou anglickou skriňou, obyčajnou kanapou obtiahnutou červenou kožou, šiestimi menšími kreslami potiahnutými červeným batistom a posteľou pre jednu osobu so zelenými závesmi. Na stenách viseli portréty Jozefovho otca Adama Keglevicha, Jozefovej matky Márie Magdalény Pethőovej, generála Adama Czobora, šesť krajinomalieb s motívom lesa, dve ovocné zátišia, jeden antický motív z Ovídiových diel, jeden výjav s biblickým mo-

¹⁷ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/20, csomó 22, no. 12.

¹⁸ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/133, csomó 51, no. 13.

tívom Rebeky, obrazy Márie Magdalény, svätých Pavla, Norberta a Jána Nepomuckého. Okrem početnej zbierky obrazov priestor dotvárali tri páry modrých šálok na kávu, tri červené tácky na kávu namaľované bielou farbou, jedna tácka na kávu s maľovanou kvetinovou výzdobou, jeden herbár, jedna korzická flinta a dve staré kopije. V miestnosti pripomínala korunováciu Márie Terézie v Bratislave biela uhorská zástava, ktorú Jozef osobne niesol v rukách. Honosne zariadili aj „grófkínu svetlicu alebo spálňu“ jedným veľkým zrkadlom v pozlátenom ráme, jednou posteľou pre dve osoby so zelenou hodvábnou prikrývkou, jedným orechovým drevom intarzovaným stolíkom, jednou orechovým drevom intarzovanou tzv. anglickou skriňou, piatimi kreslami potiahnutými zeleným súknom, jednou čiernou skrinkou ozdobenou zlatými kvetmi, dvomi postriebrenými svietnikmi a jednou nádobou zo žltého plechu na varenie čaju. Na stenách viseli portréty obyvateľky spálne Terézie Thavonatovej a jej manžela Jozefa. Nesmeli ani chýbať v ženských miestnostiach nevyhnutné náboženské obrazy, vrátane spodobenía Ježiša Krista, svätých Floriána, Donáta, Augustína, Terézie, či malá drevená soška svätého Jána Nepomuckého.

Ďalšie priestory kaštiela už prevažne nezapĺňali luxusnejšie predmety. V lokajskej svetlici sa nachádzali iba jednoduché kusy nábytku. V sklepe nazývanom aj šafárňou zapísali okrem iného jeden kávovar, jednu truhlicu na uchovávanie potravín, či jeden prístroj na varenie čaju. Lepšie zariadili iba „hostovskú svetlicu“ jednou veľkou skriňou s navrchu položenou škatuľou prepletenou talianskymi zimnými kvetmi, druhou skriňou s osemnástimi knihami, jednou veľkou na spôsob stola urobenou tzv. anglickou skriňou, jedným stredne veľkým zrkadlom v čiernom ráme, tromi kreslami potiahnutými zeleným súknom a dvomi čiernymi posteľami pre dvoch ľudí, jedným mlynčekom na mletie kávy a jednou španielskou stenou. Keďže išlo o priestor pre návštevy, vernosť dynastii pripomínali portréty cisára Františka Štefana Lotrinského a jeho manželky cisárovnjej Márie Terézie v uhorských šatách. Bežný úžitkový mobiliár rozmiestnili v sluhovskej svetlici, práčkinej svetlici, kuchyni, pekárovej svetlici a kľučiarovej svetlici.¹⁹

Po smrti Jozefa Keglevicha sa dočasne jeho majetok spravoval spoločne. Na základe neskoršieho vývoja sa však kaštieľ v Turni stal domovom jeho najstaršieho syna grófa Jozefa Keglevicha (*1738 †1798), ktorého Mária Terézia 15. septembra 1767 dva roky po smrti otca vymenovala za turnianskeho hlavného župana a túto funkciu vykonával až do svojej smrti. Jozef si svoje spoločenské postavenie upevnil potom, keď vo Viedni pôsobil ako komorník na dvore malých arcivojvodov, neskorších cisárov

¹⁹ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/133, csomó 51, no. 9, 10.

Jozefa II. a Leopolda II. Desať rokov strávil v diplomatických službách ako legát na dvoroch v Madride a Petrohrade po boku rakúskeho vyslanca grófa Mikuláša Eszterházyho. Najprv Jozef nadobudol iba titulárny post cisársko-kráľovského komorníka, 22. septembra 1771 mu Mária Terézia udelila komandérsky kríž rádu sv. Štefana a 14. februára 1772 ho panovníčka spolu s grófom Antonom Grassalkovichom vymenovala za strážcu uhorskej koruny. Za dlhoročné zásluhy o dynastiu Jozefa cisár František II. 14. decembra 1792 určil za skutočného tajného radcu. Zrejme v dôsledku zdravotných problémov sa Jozef vzdal postu strážcu uhorskej koruny a odovzdal kľúče od schránky s korunou palatínovi Leopoldovi, ktorý 22. septembra 1794 písomne potvrdil prevzatie kľúčov. Ešte predtým 7. júla 1794 mu udelili posledný v živote dosiahnutý titul uhorského kráľovského stajníka, ktorý zastával ešte nasledujúce štyri roky do svojej smrti.²⁰

Vysoké dvorské funkcie spôsobili, že Jozef Keglevich sa začal zdržiavať predovšetkým vo Viedni a do Turne prichádzal len príležitostne.²¹ Napriek tomu dal výrazne prestavať starý rodový kaštieľ. Hlavné reprezentačné a obytné severné krídlo nechal v roku 1770 takmer úplne zbúrať a vybudovať skoro celkom nové krídlo. Východné vstupné krídlo sa iba prestavalo a celý objekt zakryli novou šindľovou strechou. Vzdialenosť Turne od cisárskeho dvora spôsobila, že už po desiatich rokoch sa podľa súpisu z roku 1780 objekt podobal skôr ruine.²²

Na okrajovosť rezidenčnej funkcie kaštieľa v druhej polovici 18. storočia poukázal aj stavebno-historický výskum. Na základe starších popisov došlo k evidentnému zmenšeniu pôvodne väčšieho dvojtraktového severného krídla na jednotraktové krídlo s jednoducho aditívne radenými priestormi už bez existencie veľkej ústrednej reprezentatívnej miestnosti paloty. Prestavba sa zamerala iba na účelovosť, a preto sa nepoužili ani žiadne výtvarné náročné umelecké výrazové prostriedky.

Písomne zachytený rok prestavby potvrdil aj dendrochronologický výskum stropných trámov, ktoré zadatoval tiež do roku 1770. Staré obytné krídlo takmer úplne asanovali a postavil nové, pričom východné krídlo

²⁰ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/6a, csomó 20, no. 5-7; fasc. III/46, csomó 28, no. 7; fasc. III/129, csomó 49, no. 35, 40; fasc. III/133, csomó 51, no. 21. MNL – OL, f. MKL, LR 47, pag. 748-750. FALLENBÜCHL, ref. 12, s. 102. FALLENBÜCHL, ref. 14, s. 94. Genealogická tabuľka rodu Keglevich. [online]. [cit. 2019-31-07]. Dostupné na internete: <<http://www.genealogy.euweb.cz/hung/keglevich3.html>>. V citovanej genealogickej tabuľke je nesprávne uvedený dátum narodenia a úmrtia Jozefa Keglevicha. Pri ich korekcii som vychádzal z údajov na náhrobnej doske vo farskom kostole v Turni nad Bodvou.

²¹ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/45, csomó 28, no. 3.

²² MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/22, csomó 23, no. 5.

prebudovali. Výsledkom stavebných aktivít bolo aj súčasné jednotraktové severné krídlo s rovnými stropmi. Miestnosti vytvorili bez akejkoľvek výzdoby, opatрили len bielym náterom a čiernym soklom. Západnú časť krídla v 20. storočí navyše zbúrali a môžeme iba predpokladať, že v asanovanej časti sa nachádzali reprezentatívnejšie obytné priestory. Vo východnom krídle vznikla nová čierna kuchyňa s mohutným dymníkom.

Hlavná vstupná brána kaštiela.

Po viac ako pätnástich rokoch od smrti Jozefa Keglevicha sa jeho traja synovia 1. decembra 1781 vo Viedni dohodli na rozdelení dedičstva, pričom bolo doteraz spravované najstarším bratom Jozefom Keglevichom. Výnosy z hospodárenia následne Jozef každoročne rozdeľoval medzi všetkých súrodencov. Najväčší podiel získal prostredný brat Karol Keglevich (*1739 †1804), ktorý sa ako jediný oženil a mal už aj prvých dvoch potomkov. Karolovi pripadlo panstvo Encs a Ináncs v Abovskej stolici spolu s kaštieľom v Encsia panstvo Turňa spolu s kaštieľom. Na oplátku sa musel Karol vzdať svojich podielov na panstve Sajóvámos v Boršodskej stolici v prospech staršieho brata Jozefa Keglevicha a mladšieho súrodenca grófa Štefana Keglevicha (*1743 †1793), pretože títo dvaja bratia nadobudli uvedené boršodské domínium spolu s tunajším kaštieľom.²³

²³ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/133, csomó 51, no. 21. Genealogická tabuľka rodu Keglevich. [online]. [cit. 2019-31-07]. Dostupné na internete: <<http://www.>

Uzavretím dohody sa definitívne potvrdilo vedľajšie postavenie kaštieľa v Turni, ktorý bol pôvodne od polovice 17. storočia hlavným sídlom uhorských príslušníkov rodu. I keď sa Jozef Keglevich odsťahoval do kaštieľa v Sajóvámosi, nechal sa pochovať do farského kostola v Turni. Nový vlastník turnianskeho šľachtického sídla Karol Keglevich dvadsať rokov pôsobil v armáde a 20. augusta 1766 ho vymenovali za cisársko-kráľovského komorníka. Po smrti brata Jozefa sa až s odstupom štyroch rokov na krátke obdobie rokov 1802 – 1804 stal novým turnianskym hlavným županom, i keď sa už na území Turnianskej stolice nezdržoval. Zároveň Karol ako posledný z rodu vôbec zastával uvedený post. Nakoniec Karola 1. novembra 1802 cisár František II. menoval za skutočného tajného radcu dedičných krajín. Karol okrem rozdeleného dedičstva po predkoch nadobudol aj panstvá Topoľčianky a Solčany v Nitrianskej stolici vo väčšej blízkosti k Viedni a Bratislave a podiely na panstve Stropkov v Zemplínskej stolici. Navyše po smrti svojich slobodných a bezdetných bratov prevzal aj panstvo Sajóvámos.²⁴

S Karolom Keglevichom sa v 90. rokoch 18. storočia spájali stavebné úpravy kaštieľa, pri ktorých doplnili do časti zachovaného severného krídla plackové klenby i novú priečku. Dymník čiernej kuchyne zrušili a na jeho miesto vložili klenbu.

Po smrti Karola Keglevicha sa jeho dvaja synovia niekedy po 6. marci 1810 dohodli na rozdelení panstiev, pričom kaštieľ v Turni spolu s domíniom prešiel na grófa Františka Keglevicha (*1777 †1811). Po predčasnej Františkovej smrti sa panstvo neoficiálne dostalo do rúk pozostalej vdovy grófkы Alžbety Eszterházyovej (*1789 †1840) ako tútorky svojho jediného potomka s nebohým manželom, grófa Karola Keglevicha (*1806 †1882). Písomne sa starší stav potvrdil až pri deľbe zo 4. decembra 1819 medzi Alžbetou a bratom nebohého manžela grófom Jánom Nepomukom Keglevichom (*1786 †1856). Podľa uzavretej dohody panstvo Turňa tvorilo celé zemepanské mesto Turňa, celé dediny Bôrka, Dvorníky, Hačava, Háj, Chorváty, Lúčka, (Torna) Szentjakab, (Turnianska) Nová Ves, Zádiel a polovica dediny Vizsoly.²⁵

Alžbeta Eszterházyová sa spolu so synom zdržiavala v Bratislave a vo Viedni. Matka so synom zrejme dobre nehospodárili a na panstvo Turňa

genealogy.euweb.cz/hung/keglevich3.html>.

²⁴ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/6a, csomó 20, no. 1, 3; fasc. III/44, csomó 28, no. 14. FALLENBÜCHL, ref. 12, s. 102.

²⁵ MNL – OL, f. KCs (P 421), fasc. III/108, csomó 43, no. 9. MNL – OL, f. Keglevich-salád (egreskátai) (ďalej KCsE) (P 422), szakasz II, csomag V, csomó 8. Genealogická tabuľka rodu Keglevich. [online]. [cit. 2019-31-07]. Dostupné na internete: <<http://www.genealogy.euweb.cz/hung/keglevich3.html>>.

bola uvrhnutá vnútená správa, teda sekvester, aby sa podarilo splatiť nahromadené dlhy. Sekvester sa neskončil ani po Alžbetinej smrti a prevode dedičstva na jej syna Karola Keglevicha. V rokoch 1842 – 1846 sa menovaným správcom zodpovedným za sekvester stal druhostupňový bratranec Karolovho otca cisársko-kráľovský tajný radca, komorník a uhorský kráľovský taverník, gróf Gabriel Keglevich (*1784 †1854), žijúci s rodinou v Budíne a na majetkoch v Peštianskej stolici.²⁶

Miestnosť severného krídla s plackovou klenbou.

Zrejme niekedy v priebehu roku 1847 Gabriel Keglevich vyplatil dlhy spojené s panstvom Turňa a stal sa jeho novým majiteľom, pričom malo poslúžiť len ako zdroj príjmov. Preto už 10. novembra 1847 uzavrel zmluvu s peštianskym veľkoobchodníkom Samuelom Wodianerom a jeho synmi, na základe ktorej dostali do prenájmu celé domínium za 670 000 strieborných zlatých. Záložné vlastníctvo malo platiť od 1. mája 1847 do 1. mája 1897. Zrejme v čase revolúcie v rokoch 1848/49 sa zmluva odvolala a došlo k vráteniu peňazí, keďže po jej skončení sa ako držiteľ Turne spomínal iba samotný Gabriel.²⁷

²⁶ MNL – OL, f. KCsE (P 422), fiók VI, csomag II, csomó 5, no. 22, 26, 27, 29. Genealogická tabuľka rodu Keglevich. [online]. [cit. 2019-31-07]. Dostupné na internete: <<http://www.genealogy.euweb.cz/hung/keglevich4.html>>.

²⁷ MNL – OL, f. Keglevich Bélahagyatéka(ďalej KBH) (P 1446), tétel 14, doboz 4.

Keď Gabriel Keglevich zomrel, pravdepodobne sa až po istom čase uzavrela zatiaľ bližšie neznáma deľba majetku. Na jej základe panstvo Turna pripadlo najmladšiemu Gabrielovmu synovi grófovi Bélovi Keglevichovi (*1833 †1896), pričom zdedil aj kaštieľ v Szilvásvárade v Boršodskej stolici, ktorý nechal v roku 1860 honosne prestavať pravdepodobne podľa projektov Mikuláša Ybla. Béla bol písomne doložený ako jediný držiteľ oboch majetkov v roku 1869.²⁸

K poslednej väčšej prestavbe kaštieľa došlo v prvej polovici 19. storočia. Poschodie brány, južnej bašty a miestnosť medzi nimi doplnili klenbami a sprístupnili ich exteriérovým schodiskom. Celková úprava priestorov sa spájala aj s adaptáciou okenných otvorov a vstupov, pričom omietky získali šablónovú výmalbu. Na konci 19. storočia sa realizovali menšie stavebné zásahy a úpravy, ktoré sa ale najvýraznejšie prejavili na fasádach. Časť dvorovej fasády severného krídla a príľahlej časti východného krídla nadobudli novú súčasnú omietku so štukovou pásovou výzdobou a svetlookrovým náterom, kým rímso a klenáky boli biele. V 50. rokoch 20. storočia sa kaštieľ nachádzal v ruinách. Pri obnove asanovali západnú časť severného krídla a urobili viaceré úpravy, najmä okien a vstupov.

Keglevich mansion in Turna nad Bodvou

The walled residence was built by Nicholas Keglevich († 1692), who was promoted to the Count-ship in 1646 and to the Baron-ship in 1687. In the years 1649 - 1692 he held the head position of the Turna County. Nicholas was significantly involved in anti-Ottoman battles, especially at the Interzsimur and Somogy counties. Only the perimeter wall and two corner cylindrical bastions have been preserved from the manor built to this day.

*The grandson of Mikuláš Keglevich, Count Jozef Keglevich (*1700 † 1765), who in his youth worked as a member of the bodyguard of Emperor Charles VI. in the court in Vienna Belonged among the important owners of the building. In the years 1720 - 1765 was the head of Turna county, in the years 1735 - 1765 the councilor of the Royal Governing Council and in the years 1764 - 1765 one of the two guards of the Hungarian crown.*

After the death of Joseph Keglevich the mansion passed into the hands of his eldest son, Count Joseph Keglevich (381738 † 1798), who at the beginning of his career served as a valet in the court of Archduke and later Em-

²⁸ MNL – OL, f. KBH (P 1446), tétel 14, 15, doboz 4, tétel14, 15. SISA, József. *Kastélyépítészeti és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora*. Budapest : Vince Kiadó, 2007, s. 293. ISBN 978-963-9731-31-8. Genealogická tabuľka rodu Keglevich. [online]. [cit. 2019-31-07]. Dostupné na internete: <<http://www.genealogy.euweb.cz/hung/keglevich4.html>>.

perors Joseph II. and Leopold II. He spent ten years in the diplomatic service as a legate in the courts of Madrid and St. Petersburg alongside the Austrian envoy of Count Nicholas Eszterházy. In the years 1767 - 1798 he held the position of the head of the Turna county, in the years 1772 - 1794 he was one of the guardians of the Hungarian crown and in the years 1794 - 1795 the office of the Hungarian royal stableman. In 1771, Maria Theresa awarded him the Commander's Cross of the Order of St. Stephen. Jozef Keglevich had the family manor house rebuilt in 1770. At that time the old residential wing almost completely redeveloped and built a new one, while the eastern wing was rebuilt. The construction activities resulted in the current one-wing northern wing with flat ceilings. They created the rooms without any decoration, with only white paint and black plinth.

Already under Joseph Keglevich the mansion became the seat of the officials and employees of the manor, which caused that the construction works in the 19th century were mainly utilitarian. After Joseph Keglevich, his residence was taken over by his younger brother Karol Keglevich (391739 † 1804), while Karol and his offspring were no longer living in Turna nad Bodvou.

Mgr. Tomáš Janura, PhD.
Historický ústav Slovenskej akadémie vied

Mgr. Michaela Haviarová, PhD.
Privátna bádatelka v oblasti pamiatkových výskumov

ŠLACHTICKÁ HERALDIKA NA MESTSKEJ PALÁCOVEJ ARCHITEKTÚRE V KOŠICIACH

Veronika Timuláková

Príspevok prináša heraldickú analýzu zachovaných šľachtických rodových erbov (Andrássy, Barkóczy, Csáky, Hadik, Fáy, Forgách, Péchy, Pongrácz, Szirmay, Szunyogh, Vitéz) na reprezentačných fasádach siedmich mestských palácov v Košiciach, ktoré boli vybudované v období 18. – 19. stor., pričom 6 z nich sa nachádza na Hlavnej ulici (domy č. 10, 40, 48, 64, 72 a 81) a jeden na Alžbetinej ulici č. 14. Analýzu erbov, okrem obrazovej dokumentácie, kontextovo dopĺňa aj stručný prierez stavebno-historického vývoja konkrétneho šľachtického paláca, ako aj sledovanie genealogických súvislostí, či zmien jeho majiteľov, pochádzajúcich prevažne z radov uhorskej šľachty.

Mestské paláce sa na našom území začali stavať ako trvalé a reprezentačné sídla strednej a vysokej šľachty po ukončení protitureckých vojen a po poslednom stavovskom povstaní. Habsburgovci udeľovali šľachtické tituly dôstojníkom za prejavy vernosti a zásluhy vo vojnových ťaženiach. Vysokými úradmi v štátnych a krajinských službách si zaistovali lojalitu konvertovanej katolíckej šľachty, ale aj príslušníkov nových uhorských šľachtických rodín, ktoré sa vo veľkej miere začali sťahovať do miest, kde sídlili nové kráľovské úrady a administratívno-správne inštitúcie. Prirodzeným následkom boli aj zvýšené nároky šľachty na reprezentáciu a honosný spôsob života v mestách, kde si začali skupovať väčšie, alebo viaceré meštianske domy. S príchodom baroka ich následne pretvárali na nový typ mestského šľachtického obydlia – honosné a priestranné mestské paláce, ktoré svojim majiteľom slúžili aj ako zimné sídla. Novej úradníckej nobility a aristokracii poskytovali primeraný obytný komfort, pričom reflektovali aj reprezentačný

status stavebníka.¹ Spoločenský význam majiteľa bol zdôrazňovaný nielen hmotou, ale aj reprezentačnou úpravou fasády palácovej stavby, do ktorej sa zvykla zakomponovať plastika rodového erbu jej šľachtického majiteľa, ako atribút jeho privilegovaného postavenia. Práve vyobrazenia erbov svojou identifikačnou funkciou napomáhajú presnejšie zakotviť vznik, ale aj rôzne stavebné úpravy konkrétnych mestských palácov.²

V Košiciach dochádza k výraznému rozvoju palácového staviteľstva v priebehu druhej polovice 18. storočia. Za najstarší zachovaný šľachtický mestský palác v Košiciach je považovaný barokový HADIK-BARKÓCZYHO PALÁC (Hlavná ul. č. 48), ktorý v roku 1754 nechal na základoch dvoch stredovekých meštianskych domoch postaviť vtedajší jágerský biskup František IV. Barkóczy³ (1710-1765), od r. 1761 ostrihomský arcibiskup.

¹ DULLA, Matúš et al. *Architektúra na Slovensku. Stručné dejiny*. Bratislava : Slovart, 2005, s. 97. ISBN 80-8085-079-8. Pozri aj ŠÁŠKY, Ladislav. *Kamenná kráska našich miest*. Martin: Osveta, 1981, s. 101-155.

² HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVOTNÝ, R. *Vademecum pomocných vied historických*. Jinočany: H&H, s. 344. ISBN 80-7319-004-4.; MÜLLER, K., R., POLÁCH a J. ZEŽULČÍK. *Kamenné svědectví minulosti. Heraldické památky Novojičínska*. Praha: Libri, 2008, s. 8-9. ISBN 978-80-72773-60-2. Pozri aj SOKOLOVSKÝ, Leon. Erb ako predmet a zdroj historického poznania. In ŠÍŠMIŠ, Milan, ed. *Heraldika na Slovensku*. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1997, s. 20-35. ISBN 80-967709-4-2. Výskumu a dokumentácii tohto typu heraldických pamiatok sme sa venovali aj v rámci našej diplomovej práce TIMULÁKOVÁ-KARABAŠOVÁ, Veronika. *Epigraficko-genealogické pamiatky na vybraných stavbách palácového typu v Košiciach*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2014, 191 s.

³ Pochádzal zo zemplínskej grófskej szalaiovskej a továrnianskej vetvy Barkóczyovcov, jeho otec gróf František III. Barkóczy (1650-1711) bol hlavným zemplínskym županom. S manželkou Julianou, rodenou Zichy (†1742) mali okrem Františka IV. ďalších jedenásť detí. Do ich dedičného panstva patrila hrad Čičva a okolité panstvo, na ktorom sa 15. 10. 1710 narodil aj syn František IV. V Košiciach študoval na jezuitskom gymnáziu, neskôr filozofiu v Trnave a teológiu v Ríme. V roku 1741 sa stal tajným radcom mladej cisárovnej Márie Terézie. V decembri 1744 bol vymenovaný za jágerského biskupa, konsekrovaný bol v roku 1745. Zároveň sa stal hevešským a külső-szolnockým županom. V júli 1761 bol vymenovaný za ostrihomského arcibiskupa – uhorského primasa. Výrazne sa podieľal na ukončení rozsiahlej rekonštrukcie Ostrihomu, napokon tu z Trnavy preložil aj sídlo primasa, podporoval umenie a vedu, v roku 1762 sa stal hlavným inšpektorom škôl krajín svätostefanskej koruny. Z poverenia uhorského snemu sa podieľal aj na urovnávaní sporov ohľadom Poľsku zálohovaných spišských miest. V roku 1764 mu bol udelený veľkriž Rádu svätého Štefana. Zomrel 18.6.1765 v Bratislave. NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. [CD- ROM]. Budapest : Arcanum Adatbázis Kft, 1999. [cit. 2014-05-12]; ISTVÁN, Ákos et al. *Révai nagy lexikona: II. kötet, Arány-Beke. Az ismeretek enciklopédiája*. Budapest : Révai testvérek irodalmi intézet részvé-

biskup.⁴ Hoci sa presná podoba pôvodnej barokovej fasády paláca nezachovala, podľa kunsthistoričky Heleny Haberlandovej je pravdepodobné, že v nadpraží hlavného vstupného portálu boli zrejme už vtedy osadené aj insígnie rodiny Barkóczy - okrem erbu aj bojové a iné zásluhy a vyznamenania, tak ako to bolo zvykom pri barokových priechodoch palácov.⁵ Po smrti arcibiskupa Barkóczyho v r. 1765 palác zdedil jeho brat gróf Ján Barkóczy (†1784) a následne synovci František V. Barkóczy⁶ (1762- 1815) a gróf Ján II. Barkóczy⁷ (1798-1872). Obaja vykonali na budove paláca niekoľko dispozično-stavebných úprav v štýle klasicizmu.⁸ Na prelome rokov 1805 a 1806 bol v paláci ubytovaný syn cisára Františka I., dvanásťročný následník trónu arcivojvodu Ferdinand, keď ho spolu s ďalšími súrodencami ukrývali v Košiciach pred napoleonským vojskom, po prehratej bitke pri Slavkove. V roku 1860 sa jediná dcéra grófa Jána II. Barkóczyho

nytársaság, 1911, s. 617-618.

⁴ MOKRIŠ, Radoslav et al. *História Košíc pre budúcnosť mesta: zásady ochrany pamiatkovej rezervácie*. Košice: TypoPress, 2005, s.19. ISBN 80-89089-42-9; FRICKÝ, Alexander. *Mestské pamiatkové rezervácie na Slovensku*. Martin : Osveta, 1986, s. 106.

⁵ HABERLANDOVÁ, Helena. *Košice, Hlavná 48, mestský palác. Pamiatkový výskum /priečelie/*. Košice: Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 1995, sg. V- 513, s. 21-22.

⁶ Vyštudoval právo, pôsobil ako župan Peštianskej župy. Jeho manželkou bola grófka Mária, rod. Vendotty. GAŠPAR, J. – BLAŠKOVÁ, E. – MIHÓKOVÁ, M. *Lexikón Košičanov : 1848-1938*. 1. diel, A-I. Košice : Equilibria, s.r.o., 2014, s. 78. ISBN 978-80-81431-56-2.

⁷ Politik, magnát, vlastnil majetky v Čaklove. Jeho manželkou bola grófka Antónia, rod. Festetics (1808-1886). Vyštudoval právo v Košiciach na Kráľovskej akadémii, ako právnik pôsobil v Pešti a Sátoraljaújhely. Podieľal sa na založení Košického kasína v r. 1832, bol majiteľom košickej tzv. Pánskej jazdiarne, v rokoch 1844-1872 bol prvým predsedom Košickej sporiteľne, ktorá sídlila v priestoroch mestského košického paláca. Aktívne hospodáril na svojich majetkoch v Abovskej, Berežskej, Szatmárskej, Užskej a Zemplínskej župe. Od r. 1861 pôsobil vo Viedni ako cisársky a kráľovský komorník. GAŠPAR – BLAŠKOVÁ – MIHÓKOVÁ, ref. 6, s. 78.; GAŠPAR, Ján. *Košice. Pohľady do histórie mesta na starých pohľadniciach*. 1. časť. Poprad : Region Poprad, 2011, s. 66. ISBN 978-80-96934-46-1.; MIHÓKOVÁ, Mária. *Slovník košických osobností 1848-1918*. Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1995, s. 41. ISBN 80-8532-822-4.

⁸ GAŠPAR, ref. 7, s. 66; HRABINSKÁ, Alena. *Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky. č. 1080/0 Barkóczyho palác. Kaštieľ Hadik-Barkóczy*. Košice: Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 2005, s. 2.; HABERLANDOVÁ, ref. 5, s. 22-23.

– grófka Helena Barkóczy⁹ (1833-1887) vydala za grófa Vojtecha Hadika¹⁰ z Futaku (1822-1885), ktorý spolu s celým majetkom Barkóczyovcov (Szalai, Tovarné) získal ako manželkino veno aj palác v Košiciach. Hadikovci sa však väčšinou zdržiavali mimo Košíc, prevažne na svojich zemplínskych majetkoch, najmä v kaštieli v Pavlovciach nad Uhom. Z početných synov grófa Vojtecha Hadika udržiavali kontakty s Košicami iba dvaja z nich – Alexander Hadik (1865-1911) a Vojtech Hadik ml.¹¹ (1870-1912). V polovici 80. rokov 19. stor. najstarší zo synov – gróf Andrej Hadik-Barkóczy¹² (1862-1931) nechal na paláci vykonať barokovo- rokokovú úpravu

⁹ Grófka bola na svoju dobu veľmi vzdelaná žena, ovládala viaceré jazyky, vrátane latinčiny, prejavovala záujem o vedu a umenie, k čomu je dopomáhala aj knižnica jej otca grófa Jána Barkóczyho, ktorý bol slobodomurár. Obklopovala sa významnými osobnosťami a intelektuálmi, významne podporovala slobodomurárov, ktorí často bývali jej hosťami v kaštieli v Pavlovciach nad Uhom, neďaleko Užhorodu, kde bol veľmajstrom slobodomurárskej lóže „Rovnosť“ Eugen Tabódy. Rodinné a priateľské kontakty udržiavala aj s Františkom Pulszkym (1814-1897), veľmajstrom Veľkolóže sv. Jána, od roku 1886 Symbolickej veľkolóže Uhorska. V roku 1875 podporil žiadosť grófky Heleny o vstup do slobodomurárskej lóže „Rovnosť“ v Užhorode, do ktorej ju za prítomnosti desiatich majstrov aj slávnostne uviedol. Keďže ženy mali prísny zákaz vstupu do slobodomurárskych lóží, prípad sa vyšetroval, Pulszkemu a zúčastneným majstrom boli na istý čas odobrané práva slobodomurárov. Grófka Barkóczy bola z lóže vylúčená, no až do svojej smrti v roku 1887 neprestala slobodomurárov podporovať. VÁRI, László, 2012. Hadik Barkóczy Ilona és a szabadművészek. In: Aetas. *Történettudományi folyóirat* [online]. 27/3 2012, s. 49-62. [cit. 2014-05-12]. Dostupné na internete: https://www.academia.edu/2422794/Hadik-Barkoczy_Ilona_es_a_szabadművészek_Helene_Hadik-Barkoczy_and_the_Freemasons_.ISSN_1587-1258.

¹⁰ Pôsobil ako cisársko-kráľovský komorník, tajný radca a kontraadmirál, slúžil vo vojenskom námorníctve, bol pobočníkom neskoršieho mexického cisára Maximiliána Habsburga. Po r. 1861 hospodáril na svojich zemplínskych majetkoch. Bol pochovaný v rodinnej krypte pod hradom Čičava. ISTVÁN et al., ref. 3, s. 617-618.; GAŠPAR – BLÁŠKOVÁ – MIHÓKOVÁ, ref. 6, s. 366.

¹¹ Ako vyštudovaný právnik sa stal úradníkom Ministerstva vnútra v Budapešti. V rokoch 1901-1904 bol hlavným županom Zemplínskej župy, v januári 1905 bol zvolený za poslanca mesta Košice. V apríli 1906 sa postu poslanca zriekol a stal sa riaditeľom agrárnej banky v Budapešti. MIHÓKOVÁ, ref. 6, s. 142.

¹² Cisársko-kráľovský komorník, vnútorný tajný radca. Ako dedič majetku Barkóczyovcov si v roku 1887 s dovoľením cisára Františka Jozefa I. pridal ku svojmu menu a titulu aj priezvisko svojej matky. V roku 1891 bol menovaný čestným rytierom vojenského rádu maltézskeho rytierov. V rokoch 1892-1904 pôsobil v dolnej komore uhorského parlamentu ako poslanec Liberálnej strany za Spišský Hrhov a Michalovce. Po roku 1904 sa pripojil ku politickej skupine Júliusa Andrássyho mladšieho a odvtedy začal pôsobiť v hornej snemovni uhorského parlamentu, pričom v rokoch 1917-1918 pôsobil ako jej hovorca. JÓNÁS, Károly – VILLÁM, Judit. *A Magyar Országgyűlés elnökei 1848–2002*. Budapest : Argumentum, 2002 s. 241–243. ISBN 963-44-6225-1. Jeho manželkou bola od r. 1895 vnučka uhorského politika grófa Emanuela Péchyho (1813-1899) – grófka Klára Mária Rudólfina

hlavnej fasády, ktorá sa týkala najmä odstránenia veľkého klasicistického balkóna zo zač. 19. stor. a jeho nahradenie menším, kamenným barokovým balkónom, taktiež aj zväčšenia okien na treťom nadzemnom podlaží. Po stranách vstupného portálu, boli osadené kamenné pieskovcové polopostavy mytologických Atlantov, ktorí podopierali dekoratívne hlavice, kde boli umiestnené kamenné pieskovcové plastiky ležiacich ohliadajúcich sa levov, držiacich pieskovcové rokokové kartuše s rodinnými erbmi majiteľov paláca.¹³

Lev nad heraldicky pravou stranou portálu nesie kartušu s erbom rodu Barkóczy. Predstavuje ho štvrtý štít, v prvom a štvrtom poli korunovaný lev držiaci zástavu, pričom v prvom poli je lev obrátený. V druhom a treťom poli je rozkrídlená korunovaná hlava anjela. Na štíte sú položené dve turnajové prilby, pričom na pravej je klenotom rozkrídlená korunovaná hlava anjela, na ľavej korunovaný lev držiaci zástavu.¹⁴

Plastika leva na podstavci nad heraldicky ľavou stranou portálu nesie kartušu so stredným erbom rodu Hadik.¹⁵ Taktiež ho tvorí štvrtý štít, v prvom a štvrtom poli

(1875-1946), rod. Zichy, s ktorou mal 2 deti - Eleonóru Jacqueline Johanu Karolínu (1895-1923) a Andreja Jozefa Vojtecha (1899-?). MAREK, Miroslav. *Zichy family. Graf Károly József Ferenc Xavér Kázmér János Nepomuk Zichy de Zich et Vásonek* [online]. Dostupné na internete: <http://genealogy.euweb.cz/hung/zichy5.html>. [cit. 2014-05-14].

¹³ HABERLANDOVÁ, ref. 5, s. 23-26.

¹⁴ Figúra leva aj anjela nevyrastajú z koruny, avšak figúra leva je korunovaná. V levom nesúcej vlajke nie je rozoznateľné zemské jablko. Taktiež erbové figúry ako klenoty sú osadené na turnajových prilbách priamo, bez toho aby boli prilby korunované. NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku 1*. Martin : Osveta, 1980. s. 53-54; VRTEL, Ladislav. *Heraldická terminológia*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2009. 460 s. ISBN 978-80-970196-0-0.

¹⁵ J. Bauer tento erb chybné identifikoval ako „dva zemské znaky Rakúska s dvojhlavou orlicou a Česka s dvojchvostým levom“. Pozri BAUER, Juraj. *A plynuli stáročia: pamätné tabule a nápisy, erby, busty, monogramy, domové znaky mesta Košice*. Košice : OTA, 2007, 228 s. ISBN 978-80-96968-61-9.

korunovaný dvojorol, v druhom a treťom poli korunovaný lev, v papuli držiaci za vlasy odrezanú hlavu Turka, v pravici nesúci meč, pričom lev v treťom poli je dvojchvostý¹⁶ a obrátený.¹⁷

Keďže gróf Andrej Hadik, ako poslanec uhorského parlamentu, trvalo žil v Budapešti, priestory obnoveného paláca v Košiciach začal prenajímať na obchodné a obytné účely. Začiatkom 90. rokov 20. storočia bol palác zrekonštruovaný pre knižničné účely Verejnej knižnice Jána Bocatiav Košiciach, ktorá tu sídli dodnes.¹⁸

Nástup klasicizmu na konci 18. a začiatkom 19. storočia bol v Košiciach spojený s rozrastaním sa mesta, búraním stredovekých mestských hradieb¹⁹, vytváraním nových štvrtí a moderných verejných priestorov (námestí a parkov) a tým s dlhodobou neutíchajúcou stavebnou konjunktúrou. Pri výstavbe ďalších 4 honosných mestských šľachtických palácov²⁰ v Košiciach v prvej polovici 19. storočia sa stali vzorom budovy s prehľadne riešenou dispozíciou so slávnostnou sálou na poschodí, sprístupnenou reprezentačným vstupným schodiskom, kancelárskymi v dvorových krídlach. Popri neskorobarokových motívoch sa na reprezentačných fasádach palácových budov, s vystupujúcim stredným rizalitom a trojuholníkovým tympanónom, začali uplatňovať aj klasicistické a empírové prvky, ktoré vychádzali z iónskej a dórskej architektúry, pričom dekorácie tvorili pal-

¹⁶ Pravdepodobne ide asi o omyl umelca, ktorý podobu daného erbu stvárhoval do kameňa.

¹⁷ Erb je striedavo zložený z dvoch heraldických figúr z veľkého rodového erbu Hadikovcov - korunovaný lev zo srdcového štítu a korunovaný dvojorol zo štvrtého heraldického poľa. SIEBMACHER, Johann. *Grosses und Allgemeines Wappenbuch - Nagy címerkönyv*. [CD- ROM]. Budapest : Arcanum, 2002. [cit. 2014-05-12]; VRTEL, ref. 14, 460 s.

¹⁸ GAŠPAR, ref. 7, s. 66.

¹⁹ Postupná asanácia košického mestského opevnenia a citadely bola zahájená okolo roku 1803 odstránením zvyškov južnej citadely. Posledné úseky fortifikačných priekop na východnej a západnej strane mesta boli zasypané až v 40. rokoch 19. storočia, čím sa umožnilo prepojenie predmestí, tzv. huštákov ku historickému jadrú mesta. LUKÁČOVÁ, Elena – POHANIČOVÁ, Jana. 2008. *Rozmanité 19. storočie. Architektúra na Slovensku od Hefeľeho po Jurkoviča*. Bratislava: Perfekt, 2008, s. 14. ISBN 978-80-80464-26-4.; MIHÓKOVÁ, Mária. *Výtvarný život a výstavba Košíc v rokoch 1848-1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1986, s. 117.

²⁰ Csákyho-Dessewffyho palác (Hlavná ul. č. 72), Péchyho-Zichyho palác (Alžbetina ul. č. 14), palác grófa Emanuela Csákyho (Hlavná ul. č. 64) a Forgáčovský palác (Hlavná ul. č. 10). Podobné typy šľachtických palácov v radovej zástavbe, resp. v polohe nárožnej dominanty, boli postavené aj v Šoproni a Pešti – palác Almássyovcov, Zichyovcov, a palác Marccibányiovcov. LUKÁČOVÁ – POHANIČOVÁ, ref. 19, s. 34.

metry, akrotérie, akanty a medailóny. V štýle viedenského barokového klasicizmu bolzačiatkom 19. stor. vybudovaný na viacerých pôvodných stredovekých parcelách mestský náročný CSÁKYHO-DESSEWFFYHO PALÁC (Hlavná ul. č. 72).

Na jeho mieste už od r. 1691 stál ranobarokový mestský palác grófa Ladislava Szentiványiho²¹ (1670-1738), ktorý v 60. rokoch 18. storočia odkúpil gróf Anton Csáky²² (1702-1764).²³ Jeho syn, gróf Anton Csáky ml.²⁴ (1746-1806), v rokoch 1801-1805 nechal Szentiványiho palác prestavať na reprezentačné účely²⁵, pričom hlavnej palácovej fasáde dominoval plytký rizalit s vystupujúcim balkónom s kovaným dekoratívnym zábradlím, podopretý dvojicami združených pieskovcových dórskech stĺpov. Rizalit bol ukončený trojuholníkovým tympanómom

²¹ Ako hlavný kapitán Prešova sa v roku 1687 zúčastnil zasadania Prešovského kravského súdu na čele s cisárskym generálom Antoniom Caraffom. V roku 1690 získal grófsky titul a stal sa radcom Kráľovskej (Spišskej) komory v Košiciach. Do roku 1699 bol zároveň aj mestským kapitánom v Bardejove, Sabinove a Prešove. V roku 1713 ako administrátor Spišskej komory založil v Košiciach kníhtlačiareň, ktorá bola vybavená typmi písmen podľa vynikajúcich kníhtlačiarň z Bardejova a Levoče. NAGY, ref. 3, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-06]; KORABINSKY, J., M. *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Pressburg : Weber u. Korabinskischen Verlage, 1796. s. 291.

²² V rokoch 1749-1764 bol tajným radcom, abovským hlavným županom a predsedom Spišskej komory. NAGY, ref. 3, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-06]; SZLUHA, Márton. *Szepes vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2013, s. 50. ISBN 978-96-39204-79-9.

²³ HRIŇ, Pavol - ĎURIŠOVÁ, Marcela. *Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky*. č. 1098/1-2 Csákyho, Dessewffyho palác. Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 2004, s. 3-7.

²⁴ Hlavný spišský župan, komorský tajný radca, zakladateľ košicko- trencianskej (neskôr košicko-budatínskej) vetvy významného uhorského rodu Csákyovcov. NAGY, ref. 3, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-06]; SZLUHA, ref. 21, s. 51. Košickí Csákyovci pôsobili v Košiciach aj ako utajení slobodomurári. Okrem klasicistických mestských palácov (Hlavná 72, Hlavná 64 a pôvodne aj Hlavná 40) si nechali vybudovať aj rodinnú hrobku v Dóme sv. Alžbety. Vynikali v hospodárskom a kultúrnom živote Košíc. Podieľali sa aj na výstavbe Košickej verejnej nemocnice Svätej Trojice v r. 1824-1831. ELIÁŠ, Štefan. Csákyovci v Košiciach začiatkom 19. storočia. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Spiša : ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči, roč. XV*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2007, s. 239-247. ISBN 978-80-96945-62-7.

²⁵ Predpokladá sa, že stavbu mohol viesť skúsený architekt z okruhu viedenských staviteľov pôsobiacich v bratislavskej stavebnej komore, prípadne aj architekt Ján Lang, ktorý v rokoch 1779-1780 postavil pre Košice novú budovu radnice na Hlavnej ulici č. 59. HABERLANDOVÁ, Helena. Košice, Hlavná ul. č. 72. Mestský palác. Umelecko-historický a architektonický výskum. Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 1992, sg. V-324, s. 21.

ohraničený výraznými profilovanými rímsami so zuborezom. V ploche tympanónu bol umiestnený pieskovcový reliéf aliančného erbu rodov Csáky a Szunyogh v oválnych kartušiach. Z heraldickej strany napravo je erb Csákyovcov s odátou hlavou Tatára s dozadu visiacou kožušinou čiapkou. Na ľavej strane je erb rodiny Szunyogh, z ktorej pochádzala manželka grófa Antona Csákyho ml. – grófka Jozefína Szunyogh²⁶ (1759-1816), zobrazujúci rytiera s vlajkou na vzopätom koni, prevýšený ľavošikmým prevráteným polmesiacom vpravo s tromi sklonenými päťcípimi hviezdami. Erby sú obkolesené perlovcom a vložené do kamenného medailónu, ktorý je prevýšený plastickou deväťcípou grófskou korunkou. Po oboch stranách sú volútovo zvinuté pásy, ktoré na pravej heraldickej strane drží alegorická postava letiacej bohyne víťazstva, po ľavej strane sa ku páske upína vinič.²⁷

Po smrti Antona Csákyho ml. a sobáš²⁸ s jeho dcérou Máriou Alojziou Csáky (1799 – 1874) sa v roku 1819 stal majiteľom paláca gróf František ml. Dessewffy²⁹ (1798-1868), ktorý pochádzal z mladšej grófskej

²⁶ V r. 1814 prispela väčšou finančnou sumou na základinu novej Košickej verejnej nemocnice Svätej Trojice. ELIÁŠ, ref. 24, s. 243.

²⁷ HABERLANDOVÁ, ref. 25, s. 7; HRIŇ – ĎURIŠOVÁ, ref. 23 s. 18.

²⁸ Sobáš sa uskutočnil 10. augusta 1819 v kaštieli vo Veľkej Ide pri Košiciach, v ktorom sa grófka Alojzia Csáky v r. 1796 aj narodila. SZLUHA, ref. 21, s. 147. Na základe tohto sobášneho zväzku dvoch významných uhorských šľachtických rodín sa odvádza aj súčasný názov paláca. Niekoľkí autori následne chybné uvádzajú, že aj v tympanóne paláca je umiestnený aliančný erb rodu Csáky a rodu Dessewffy, resp. iba samotný erb rodu Csáky. Pozri: KOLCUN, Milan. *Potulky mestom Košice*. Košice : Vydavateľstvo JES, 2009, s. 88. ISBN 978-80-88900-29-0; KOLÍVOŠKOVÁ, Elena. *Kultúrno-historické pamiatky mesta Košice 1*. Košice : Verejná knižnica Jána Bocatia, 1994, s. 36. ISBN 80-88687-07-1; WICK, Béla, 1941. *Kassa története és műemlékei*. Kassa : WIKO Kö- és könyvnyomdal műintézet Kassán, 1941, s. 426.

²⁹ Používal predikáty „cserneki“ a „tarkeői.“ Narodil sa 5. novembra 1798 vo Fin-

(fintickej) vetvy kamenickej línie rodu Dessewffy. Často sa však zdržieval na svojom rodovom statku vo Finticiach, preto mestský palác v Košiciach, ktorý v tom čase predstavoval najhonosnejšiu súkromnú stavbu v meste, nechával k dispozícii na bývanie vysokým štátnym a vojenským hodnostárom.³⁰ V roku 1868 palác zdedil syn Františka Dessewffyho - gróf Július Dessewffy³¹ (1820-1878), ktorý sa ako cisársko-kráľovský komorník, väčšinou zdržieval vo Viedni, preto priestory košického paláca prenechal na bývanie svojmu švagrovi po svojej zosnulej sestre gróffe Lujze Dessewffy (1836-1865), barónovi Joachimovi Rudolfovi Schellvon Bauschlott³² (1827-1911), ktorý sa v r. 1867 oženil po druhýkrát - s grófkou Ernestínou Pálffy de Erdőd (1833-1908) a žili striedavo v Košiciach,

ticiach, jeho rodičmi boli gróf Samuel Dessewffy (1768-1847) a grófká Mária, rod. Andrassy (1771-1848). Okrem majetkov vo Finticiach vlastnil aj panstvo v Hanušovciach nad Topľou. Bol poslancom hornej snemovne uhorského parlamentu. Počas revolúcie 1848-1849 bol mešťanostom Košíc, predsedom súdnej stolice a Spolku na obranu vlasti, taktiež mal hodnosť kapitána, v ktorej zastupoval veliteľa národnej gardy v Košiciach. V rokoch 1850-1867 pôsobil ako člen školských komisií a košického mestského výboru, v rámci ktorého bol v roku 1861 poverený vedením mestských volieb. Finančne podporoval košické divadlo. S manželkou Máriou Alojziou mali 4 deti – synov Júliusa (1820-1878), Vojtecha (1824-1847) a dcéry Klotildu (1827-1908) a Lujzu (1836-1865). BRUSS, Samuel. *Rod Dessewffy : hanušovské panstvo*. Prešov : Krajské múzeum v Prešove - Kaštieľ a Archeopark Hanušovce n. T., 2018, s. 86-87. ISBN 978-80-89952-02-1.; MIHÓKOVÁ, ref. 7, s. 88.; GAŠPAR – BLAŠKOVÁ– MIHÓKOVÁ, ref. 6, s. 206.

³⁰ V máji 1821 tu napríklad prenocoval ruský cár Alexander I.(1777-1825), počas svojej cesty z kongresu Svätej aliance v Lubľane. V rokoch 1821-1837 palác obýval abovský župan, barón Ignác Eötvös (1786-1851). Počas leta 1849 sa v paláci ubytovalo ruské veľkoknieža Konštantín (1827-1892), ako veliteľ mestom prechádzajúcej časti ruskej armády, vedenej kniežaťom Paskievičom, ktorá prišla na pomoc rakúskemu cisárovi potlačiť maďarskú revolúciu. GAŠPAR, ref. 7, s. 61

³¹ Právnik, titulárny hlavný notár Šarišskej župy v Prešove, prísediaci kráľovskej súdnej tabule v Prešove, sudca kráľovskej súdnej tabule v Pešti, cisársko-kráľovský komorník. Bol odborníkom na oblasť manželského práva, patrila medzi predkladateľov zákona o zmiešaných manželstvách. Bol vyznamenaný Rádcom železnej koruny. Dedič fintického a hanušovského panstva, ktoré aj obhospodaroval. S manželkou barónkou Annou, rod. Senney (1821-1879) mal 5 detí - synov Dionýza (1848-1923), Alojza (1851-1904), Vojtecha (1854-1923) a dcéry Máriu Paulu (1858-1859) a Máriu Annu (1850-1919). BRUSS, ref. 29, s. 87. GAŠPAR – BLAŠKOVÁ– MIHÓKOVÁ, ref. 6, s. 207.

³² Cisársko-kráľovský komorník, husársky major. S grófkou Lujzou, rod. Dessewffy (1836-1865) sa oženil 4. decembra 1856 vo Finticiach. Spolu mali 3 deti – Alexandra, Júliusa Františka Jozefa a Františka. Zomrel 25. januára 1911 v Košiciach, pochovaný bol vo Veľkej Ide. <https://www.geni.com/people/Joachim-Rudolf-Freiherr-Schell-von-Bauschlott/6000000016737785272> [online]. [cit. 2019-10-03]

Veľkej Ide a vo Viedni. V roku 1877 ubytovali v košickom mestskom paláci bavorského princa Leopolda, ktorý Košice navštívil v sprievode svojho svokra, cisára Františka Jozefa I. V roku 1878 sa stal majiteľom košického paláca synovec Júliusa Dessewffyho - barón František Schell-de Bauschlott (1864-1955) z Veľkej Idy³³, ktorý však väčšinu svojho života prežil v dnešnom Maďarsku. Keďže po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie objekt paláca stratil funkciu reprezentatívneho šľachtického sídla, barón František Schell začal jeho časti prenajímať na kultúrne a obchodné účely.³⁴ Okolo roku 1928 napokon celý palác odpredal obchodníkovi a mäsiarovi Eugenovi Majorovi (1891-1967), ktorého rodina časť paláca obývala a vo východnej časti prízemia mali zriadený svoj obchod. Po februári 1948 bol objekt paláca zoštátnený a v rokoch 1954-1992 v ňom mala svoje priestory Východoslovenská galéria. Po páde komunizmu bol palác začiatkom 90. rokov 20. storočia na základe reštitučného zákona vrátený do vlastníctva rodiny Majorovcov. V r. 1993 -2005 sídlil v budove Ústavný súd Slovenskej republiky, od r. 2009 sa priestory paláca využívajú pre účely obchodných prevádzok.³⁵

Na dnešnej Alžbetinej ulici č. 14 bol v r. 1806-1810 na základoch dvoch renesančných meštianskych domov vybudovaný PÉCHYHO-ZICHYHO PALÁC s prevažne neskorobarokovými črtami. Obidva pôvodne meštianske domy ešte okolo r. 1790 odkúpil barón Gabriel Péchy³⁶ (1743-1805), žijúci na svojom majetku v Boldogkőváralja, neďaleko Košíc.³⁷ Jeho jediný syn gróf Józef Péchy³⁸ (1786-1820), ktorý bol ženatý s grófkou Annou Fáy

³³ Panstvo Veľká Ida bol Csákyovský majetok z dedičstva jeho starej mamy- grófky Márie Alojzie Dessewffy, rod. Csáky (1799 – 1874). Porov. GAŠPAR, ref. 67 s. 61; NAGY, ref. 3 [CD- ROM]. [cit. 2014-05-06].

³⁴ V tom čase to bol jediný spôsob zabezpečenia financií na náročnú údržbu pomerne rozsiahlej palácovej stavby. URBANOVÁ, Norma. *Národná kultúrna pamiatka mestský palác Košice - Hlavná 72. Dopĺňujúci pamiatkový architektonicko-historický výskum*. 12 s. Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 2006, s. 11.

³⁵ GAŠPAR, ref. 7, s. 62; URBANOVÁ, ref. 34, s. 11-12.

³⁶ Pochádzal z rodu Péchy z Pečovskej Novej Vsi (maď. *Péchújfalu*) v Šarišskej župe, ktorý patrila ku rozvetveným šľachtickým rodom na východnom Slovensku. Jeho členovia, predovšetkým od začiatku 19. storočia zastávali rôzne politické a verejné funkcie v Uhorsku. NAGY, ref. 3, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-14]; MIHÓKOVÁ, ref. 7, s. 320.

³⁷ DUCHOŇ, Jozef, 1996. Potulky starými Košicami. Alžbetina 14 - Péchyho palác. In *Košický večer*, 1996, roč. 7 (28), č. 37, s. 7. ISSN 1336-5320.; HRIŇ, Pavol - ĎURIŠOVÁ, Marcela. *Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky*. č. 3576/0. *Palác grófa Gabriela Péchyho. Zichyho palác*. Košice: Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 2004, s. 2.

³⁸ Bol kráľovským prísediacim sudcom a cisársko-kráľovským komorníkom. Vo Viedni mu 16. novembra 1810 cisár František I. udelil titul grófa za vojenské zá-

(1780-1848), nechal tieto domy zbúrať a na ich mieste vybudoval reprezentatívnu neskorobarokovú budovu mestského prejazdového paláca. Hlavnej uličnej fasáde dodnes dominuje na úrovni strechy osadený, rovný atikový štít³⁹ na pieskovcovom podstavci, s kamennou plastikou aliančného erbu rodov Péchy a Fáy. Z pohľadu heraldického je v pravej kartuši symbolicky vyobrazený grófsky erb rodu Péchy - ľavošíkmé brvno preložené dvoma ružami⁴⁰, v strede prekryté štiepeným, vodorovne a zvislo šrafovaným⁴¹ štítom, na vrchu s tromi ružami. Erb rodu Fáy v ľavej kartuši predstavuje na paži stojaceho hajdúcha, za ohlávku držiaceho vzpínajúceho sa osedlaného koňa s postrojom a visiacim strmeňom. Oválne kartuše erbov prevyšuje pieskovcová plastika šľachtickej koruny.⁴² Po stranách sú erby sprevádzané dvoma privrátenými kamennými levmi ležiacimi na dekoratívnych podstavcoch s nariasenými plachtami so strapcami a väzmi zo svetlého pieskovca, s rastlinným dekorom.⁴³

sluhy v protinapoleonských bojoch. NAGY, ref. 3 [CD- ROM]. [cit. 2014-05-14]; SIEBMACHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-14].

³⁹ Originál atikového štítu sa nezachoval. V plnom rozsahu bol nahradený kópiou z pieskovca v roku 1957, počas reštaurátorských prác pod vedením akademického sochára Vojtecha Löfflera. HALÁSZOVÁ, A. *Zámer a zásady na reštaurovanie tympanónu s erbom na meštianskom dome Šrobárová 14 v Košiciach*. Umiestnenie: Košice: Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 1989, sg. RZ- 5-93, s. 3

⁴⁰ Správne by tu mali byť vyobrazené dve sedemcípe hviezdy. Pravdepodobne ide o omyl umelca, ktorý erb vytesával. Porov. SIEBMACHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-14].

⁴¹ Podľa heraldickej šrafúry ide o modro-červeno štiepený štít. VRTEL, ref. 14, 460 s.

⁴² SIEBMACHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-14]; VRTEL, ref. 14, 460 s.

⁴³ HRŇ - ĎURIŠOVÁ, ref. 37, s. 7-8.

V roku 1820, po smrti grófa Jozefa Péchyho, zdedila palác vdova grófka Anna Péchy, spolu so svojim sedemročným synom, grófom Emanuelom Péchym⁴⁴ (1813-1889). Gróf Emanuel sa v roku 1844 oženil s barónkou Máriou Zenaidou Meskó⁴⁵ (†1861), z Krásnej a Hanisky pri Košiciach. Ako hlavný abovský župan zvolal v septembri 1865 do priestorov svojho košického paláca poradu o konsolidácii župy na všetkých úrovniach, na ktorej sa zúčastnilo takmer päťdesiat reprezentantov župy – cirkevných hodnostárov, statkárov, úradníkov.⁴⁶ Po grófovej smrti v roku 1889 palác zdedil jeho zať, gróf Rudolf Maximilián Koloman Zichy⁴⁷ (1833-1898), ktorý sa ešte v roku 1864 oženil s grófovou jedinou dcérou, grófkou Jacqueline Péchy⁴⁸ (1846-1915). Väčšinu života prežili v dnes už nejestvujúcom

⁴⁴ Advokát, poslanec uhorského parlamentu a politik. Narodil sa 14. 10. 1817 v Boldogkőváralja, právnické štúdiá absolvoval na košickej právnickej akadémii v roku 1834, krátko nato sa zamestnal v župnej správe ako notár. Už v roku 1839 bol zvolený za poslanca uhorského stavovského snemu za Abovskú župu. Koncom roka 1841 bol vymenovaný za hlavného miestodržiteľa Zemplínskej župy, kde sa zoznámil s grófom Júliusom Andrássym. Počas revolúcie 1848/49 sa ako konzervatívny politik, úplne stiahol z politického života. V rokoch 1860-1867 bol dvakrát vymenovaný za hlavného župana Abovskej župy. Zároveň vykonával funkciu kráľovského komisára mesta Košice. Angažoval sa aj v košickom verejnom, kultúrnom a hospodárskom živote – bol členom Spolku na skrášľovanie mesta, ďalej voleným členom mestského zastupiteľstva a poslancom mestského parlamentu. Ako člen divadelnej komisie podporoval košické divadlo, bol na čele akciovej spoločnosti Košického obchodného mlyna. V roku 1866 mu mesto Košice udelilo čestné občianstvo. V rokoch 1867-1872 bol sedmohradským gubernátorom, kde sa mu podarilo zavŕšiť úniu Sedmohradska s Uhorskom. Po návrate do Budapešti sa v rámci vládnej Deákovej Strany vyrovnania podieľal na formovaní jej konzervatívneho prúdu. V roku 1872 sa stal poslancom uhorského snemu za mesto Kluž, no vo voľbách roku 1881 ako poslanec už zastupoval slobodné kráľovské mesto Košice. V roku 1884 bol panovníkom vymenovaný za hlavného kráľovského komorníka, krátko nato sa však úplne stiahol z politického života. Striedavo sa zdržiaval v Košiciach a vo svojom rodisku Boldogkőváralja, kde 24. 7. 1889 zomrel a bol tu aj pochovaný. HOLEC, Roman - PÁL, Judit. Gróf Emanuel Péchy : v duchu lojality a ústavnosti. In: *História*, 2003, roč. 3, č. 5, s. 35-36. ISSN 1335-8316; MIHÓKOVÁ, ref. 7, s. 320.

⁴⁵ V rokoch 1860-1861 bola predsedníčkou Dobročinného ženského spolku v Košiciach, ktorý ešte v roku 1838 založila grófka Mária Forgáchová (1793-1863). MIHÓKOVÁ, ref. 7, s. 320; ELIÁŠ, Miroslav. *Forgáchovci. Šľachtický rod z Gýmeša*. Trenčín : Občianske združenie Forgach de Ghymes, 2011, s. 66-67. ISBN 978-80-97063-51-1.

⁴⁶ HOLEC - PÁL, ref. 44, s. 36.

⁴⁷ Bol poslancom uhorského parlamentu a hlavným županom slobodných kráľovských miest Košic, Prešova, Bardejova a Sabinova. MAREK, ref. 12, [online]. [cit. 2014 -05-14].

⁴⁸ Bola veľmi nábožne a charitatívne založená, rozvíjala a podporovala dobročinné

kaštieli v Haniske, neďaleko Košíc.⁴⁹ Od roku 1912 palác vlastnil ich najmladší syn, gróf Jakub Mária Emanuel Zichy-Meskó⁵⁰ (1872-1948), ktorý ho napokon v roku 1932 predal novovzniknutému Slovenskému katolíckemu kruhu, ktorý tu priestory na poschodí využíva dodnes. Prízemné priestory sú prenajímané obchodným prevádzkam.⁵¹

Okolo roku 1820 vznikol na rohu dnešnej Hlavnej a Uršulínskej ulice nárožný klasicistický mestský palác, resp. meštiansky dom palácového typu, tzv. PALÁC GRÓFA EMANUELA CSÁKYHO (Hlavná ul. č. 64), ako výsledok architektonického zjednotenia dvoch protihľých nárožných renesančno-barokových meštianskych domov orientovaných do Hlavnej a Mäsiarskej ulice.⁵² Tieto meštianske domy ešte koncom 18. storočia odkúpil cisársko-kráľovský komorník a doživotný spišský župan, gróf Emanuel Csáky (1763-1825) z hodkovskej vetvy Csákyovcov. Ich klasicistickou prestavbou na meštiansky „palácový“ dom vznikol vôbec jeden z naj-

aktivity a umelcov. Z jej podnetu bol v Haniske pri Košiciach založený kláštor milosrdných sestier rádu sv. Kríža, ktoré tu založili dievčenskú rímsko-katolícku základnú ľudovú školu a detskú opatrovňu. Ku sklonku života úplne oslepla. BOROVSZKY, Samuel - SZIKLAY, János. *Abauj-Torna vármegye és Kassa*. Budapest : Apollo irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1896, s. 293, 398-399; ELIÁŠ, Štefan. Ulice v dejinách Košíc. Časť 3. (Faulgasse - Hnilá ulica). In ELIÁŠ, Štefan. (ed.). *Košické historické zošity*. Košice : Štefan Eliáš. 1998, s. 41-42. ISBN 80-96802-81-X.

⁴⁹ GAŠPAR, ref. 7, s. 160. Sobáš sa uskutočnil 10. mája 1864 v Šoproni kde prvé roky aj manželia žili, od r. 1868 žili prevažne v kaštieli v Haniske pri Košiciach. Spolu sa im narodilo 7 detí: Zenaida Mária Anna (1865-1924), Eleonóra Mária Irena (1867-1945), Vojtech Mária Rudolf (1868-1944), Mária Crescentia Irena (1869-1947), Marta Mária Emanuel (1870-1840), Jakub Mária Emanuel (1872-1948) a Klára Mária Rudolfína (1875-1946). Druhorodená dcéra Eleonóra Zichy sa v r. 1885 vydala za grófa Teodora Andrásyho (1857-1905) a po jeho smrti za jeho brata grófa Júliusa Andrásyho ml. (1860-1929), pričom obaja boli synovia uhorského politika grófa Júliusa Andrásyho (1823-1890). MAREK, ref. 12, [online]. [cit. 2014 -05-14].

⁵⁰ Od r. 1903 mal povolené užívať zdvojené priezvisko s menom Meskó, po svojej starej mame Zinaide Meskó. Venoval sa prevažne spravovaniu abovských majetkov. Jeho manželkou sa v r. 1896 stala barónka Mária Mengeren (1876 - 1942), s ktorou mal štyri deti - Rudolf , Emanuel, Henrik a Jacqueline. MAREK, ref. 11, [online]. [cit. 2014 -05-14].

⁵¹ HRIN, Pavol – ĎURIŠOVÁ, Marcela. *Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky*. č. 3576/0. Palác grófa Gabriela Péchyho. Zichyho palác. Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 2004, s. 3

⁵² DUCHOŇ, Jozef. Potulky starými Košicami. Dom grófa Emanuela Čákyho. Hlavná 64. In *Košický večer*, 1995, roč. 6 (27), č. 188, s. 7. ISSN 1336-5320.; DUŠENKOVÁ, Eva. *Blok 29. Štátna pamiatková rezervácia Košice. Povrchový pamiatkový prieskum. Leninova 64*. Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 1986, sg.V-9-93, s. 96.

bohatšie zariadených mestských palácov v Košiciach.⁵³ Gróf Csáky v jeho priestoroch sústredil významné umelecké zbierky obrazov, ako aj svoju rozsiahlu súkromnú knižnicu, ktorá bola zároveň sprístupnená aj vybranému okruhu verejnosti v časoch, keď mesto Košice ešte nemalo podobnú verejnú ustanovizeň.⁵⁴ Hlavná reprezentačná fasáda bola vertikálne členená štyrmi pilastrami, na ktoré dosadala rímsa vytvárajúca nízky trojuholníkový štít s tympanónom.⁵⁵ Dnes sa v ňom nachádzajú dva k sebe naklonené ranogotické štíty, ozdobené rastlinnou štukovou ornamentikou, na ktorých bol podľa našich domnienok pôvodne vyobrazený aliančný erb rodov Csáky a Szirmay, keďže grófovou manželkou bola grófka Anna Csáky (1771 - 1838), rodená Szirmay.⁵⁶

⁵³ GAŠPAR, ref. 7, s. 64.

⁵⁴ GDOVINOVÁ, Dagmar. *Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky. č. 1092/1. Dom meštiansky Hlavná 64.* Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 2004, s. 2-4.

⁵⁵ GDOVINOVÁ, ref. 54, s. 4 -6.

⁵⁶ NAGY, ref. 3, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-13]; MAREK, Miroslav. *Csáki family. György Graf Csáky de Körösszegh et Adorján* [online]. [cit. 2014 -05-13]. Dostupné na internete: <http://genealogy.euweb.cz/hung/csaky4.html>

Presná kompozícia aliančného erbu nám však nie je známa, nakoľko absentujú detailnejšie dobové vyobrazenia fasády paláca,⁵⁷ môžeme len predpokladať, že na Csákyovskom rodovom erbe by sme našli charakteristickú odťatú hlavu Turka, erb rodu Szirmay zrejme reprezentovala heraldická figúra raka s vavrínovým vencom v klepetách.⁵⁸ V súčasnosti je povrch štukových erbových štítov hladký, bez identifikačných znakov. Z heraldického hľadiska ide o špecifický prípad tzv. zabudnutého erbu, teda štítového poľa umiestneného na architektúre, z ktorého sa pravdepodobne z politických dôvodov odstránilo pôvodné erbové znamenie a nahradilo sa novým. Po erbe ostali len prázdne štíty bez znamení, preto by sa správne už nemal považovať za erb, nakoľko už nikoho neidentifikuje, nie je vytvorený podľa heraldických pravidiel a zvyklostí a nemá ani žiadny blazón.⁵⁹

Po smrti grófa Emanuela Csákyho v roku 1825 v paláci žili predovšetkým jeho dvaja synovia Imrich a Rudolf. Gróf Imrich Emanuel Csáky (1802-1876) po smrti svojej prvej manželky Márie, rod. Aranyossy v roku 1838, žil vo Viedni a Šoproni, čím jediným majiteľom domu ostal gróf Rudolf Csáky⁶⁰ (1809-1887), ktorý tu žil so svojou manželkou Emíliou (1814-1886), rod. Janicsák. V rokoch 1834-1847 sa im narodilo sedem detí, no dospelosti sa dožil iba jediný syn Rudolf Jozef Csáky (1845-1915). Pohnuté životné okolnosti zrejme viedli k tomu, že sa

⁵⁷ Podľa J. Bauera bol v tympanóne fasády pravdepodobne erb rodu Sardagna, keďže v roku 1891 vlastnila dom barón Ján Sardagna. BAUER, ref. 15, s. 164. Podľa nášho názoru je skôr pravdepodobnejšie vyobrazenie erbov identifikujúce staviteľa a prvého majiteľa paláca grófa Emanuela Csákyho a jeho manželky grófky Szirmayovej.

⁵⁸ SIEBMACHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-06-06]; VRTEL, ref. 14, 460 s.

⁵⁹ VRTEL, ref. 14, s. 85.

⁶⁰ Bol dedičným členom hornej snemovne uhorského parlamentu, ako aj dedičným hlavným županom Spiša. V mladosti slúžil ako poručík v 10. husárskom pluku. Po smrti svojho otca v roku 1825 sa usídlil v Košiciach, no najradšej sa zdržiaval na svojom majetku v Rozhanovciach, neďaleko Košíc, kde sa 6.1.1809 aj narodil. Počas revolúcie 1848/49 sa ako vojak maďarskej Národnej gardy zapojil do revolučných bojov pri Košiciach. V roku 1861 bol predsedom zakladajúceho výboru Széchényiho ústavu v Košiciach, taktiež tu pôsobil ako člen mestského zastupiteľstva. Neskôr sa úplne stiahol z politického života. Ako spisovateľ podporoval v Košiciach maďarské divadelníctvo. Okolo roku 1880 sa stal spolumajiteľom továrne na koňak a likéry (Kohn testvérek és gróf Csáky Rezső konyak-, likőr- és rumgyára) v Košiciach. Zomrel 20.3. 1885 vo Viedni. MIHÓKOVÁ, ref. 7, s. 74; MACHALA, Drahoslav. *Šľachtické rody*. Bratislava: Perfekt, 2007, s. 21. ISBN 978-80-80463-75-5.

gróf rozhodol palác v roku 1847 predat⁶¹ barónovi Pavlovi Sennyeimu⁶² (1822-1888), neskoršiemu predsedovi uhorského parlamentu. V reprezentatívnom a luxusne zariadenom paláci grófa Csákyho sa v lete 1849 ubytovalo ruské knieža, generál Ivan Fiodorovič Paskevič (1782-1856), vrchný veliteľ intervenčnej armády cára Mikuláša I., ktorá pomáhala rakúskemu cisárovi potlačiť povstanie v Uhorsku. V 60. rokoch 19. storočia bol majiteľom paláca advokát František Dörner, pochádzajúci zo Sečovskej Polianky, podľa ktorého sa objekt nazýval aj tzv. Dörnerov dom. V tom čase tu býval aj poslanec uhorského parlamentu, čestný občan a od roku 1861 mešťanosta Košíc, barón Pavol Luszénszky (1792-1869). Koncom 19. storočia bolo prízemie paláca upravené pre potreby obchodných prevádzok.⁶³ Do roku 1912 bol majiteľom paláca barón talianskeho pôvodu Ján Sardagna, ktorý sa oženil s dcérou baróna Dörnera, Irmou. Po jeho smrti palác zdedila ich dcéra Etela (1869-1956), vydatá za baróna Otta von Usler-Gleichena. Keďže žila v Rakúsku, palác okolo roku 1927 predala Dr. Júliusovi Kászonyimu. Ten ho vlastnil do roku 1936, kedy ho odkúpil košický židovský advokát Aladár Zahler (1881-1944). Vo vlastníctve rodiny Zahlerovej bol palác až do jeho poštátnenia v roku 1949. V súčasnosti sa prízemné priestory prenajímajú pre účely obchodných prevádzok, pričom poschodie slúži ako súkromný bytový fond.⁶⁴

Keď boli v roku 1830 zbúrané posledné zvyšky košických mestských hradieb, vrátane tzv. „Dolnej brány“, novovzniknuté stavebné parcely na rohu dnešnej Hlavnej a Vrátnej ulice, odkúpil od mesta gróf Žigmund VII. Forgáč⁶⁵ (1787-1872), ktorý tu okolo roku 1841 nechal postaviť ho-

⁶¹ GAŠPAR, ref. 7, s. 64; MAREK, ref. 56, [online]. [cit. 2014 -05-13]. Dostupné na internete: <http://genealogy.euweb.cz/hung/csaky4.html>

⁶² V Košiciach získal právnické vzdelanie, v roku 1846 získal hodnosť cisársko-kráľovského komorníka a predsedajúceho kráľovského sudcu. V roku 1847-48 sa zúčastnil uhorského snemu ako vyslanec Zemplínskej župy za konzervatívnu stranu. Počas revolúcie 1848/49, ako jej silný oponent, stiahol sa z politického života a žil v ústraní. V marci 1853 bol zvolený za člena správnej rady Maďarskej akadémie vied. Po vydaní októbrového diplomu v roku 1860 sa stal podpredsedom Kráľovskej uhorskej rady, neskôr bol aj uhorským taverníkom (1865-1867). Po roku 1862 sa podieľal na vývoji vedúcemu ku rakúsko-uhorskému vyrovnaniu. V roku 1885 bol vymenovaný za predsedu hornej komory uhorského parlamentu. NAGY, ref. 3, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-13]; JÓNÁS - VILLÁM, ref. 12, s. 197-201.

⁶³ GAŠPAR, ref. 6, s. 64.

⁶⁴ GAŠPAR, ref. 7, s. 64; b. a. *Zoznam vlastníkov domov v 20. storočí, v mestskej pamiatkovej rezervácii Košice*. Leninova 64. Košice: Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, b. r.

⁶⁵ Vo Viedni zastával funkciu cisársko-kráľovského komorníka, vlastnil forgáčovské

nosný šľachtický mestský palác, tzv. PALÁC FORGÁCHOVCOV (Hlavná ul. č. 10). Po jeho dokončení v roku 1844 ho daroval do užívania svojmu synovi, grófovi Kolomanovi Forgáchovi⁶⁶ (1824-1878), po jeho sobáší s barónkou Eleonórou Pongráczovou (1823-1916).⁶⁷ Palác bol postavený v neskoroklasicistickom slohu, s prevažujúcimi prvkami módného empírového slohu.⁶⁸ Symetrickú uličnú fasádu tvoril mierne vystupujúci rizalit, s úzkym balkónom ohraničený kovaným palmetovým zábradlím, nesený šiestimi kanelovanými dóorskymi stĺpmi bez pätiiek, vytesanými z červeného kameňa. Vrch fasády ukončoval trojuholníkový tympanón, do stredu ktorého bol osadený štukový aliančný erb rodov Forgách a Pongrácz. Kamenný, heraldicky doprava naklonený ranogotický štít so šesťcípou hviezdou, pod ňou ležiaci polmesiac na horizontálne ryhovanom podklade,⁶⁹ symbolizuje erb Pongráczovcov.⁷⁰ Nad ním je na turnajovej prilbici s prikrývadlom, ako klenot, umiestnená figúra z erbu

majetky v Hertníku a Mándoku, po smrti svojich bratov Mikuláša XIII. a Františka XII. mu pribudlo aj panstvo Slanec a Nižná Kamenica. Jeho manželka grófka Mária (1793-1863), z gýmešskej vetvy Forgáchovcov, založila v roku 1838 Košický ženský dobročinný spolok na riešenie sociálnych problémov a prvú detskú opatrovňu tzv. Ferdinandeum. ELIÁŠ, ref. 45, s. 66-67.

⁶⁶ Člen sečianskej vetvy Forgáchovcov. Majiteľ panstiev v Hertníku, Nižnej Kamenici, Svinici, Tuszéri a Mándoku. V revolučných rokoch 1848-1849 sa ako člen maďarskej gardy zúčastnil bitky pri Košiciach, za čo ho rakúska vláda nechala rok sledovať. V Košiciach sa však trvalo nezdržiaval, palác slúžil na prechodný pobyt v meste, najmä počas plesových sezón. S rodinou v rokoch 1844-1857 žil na panstve v Hertníku, neskôr žil v kaštieli v Nižnej Kamenici. V novembri 1866 sa stal prvým predsedom novovzniknutého Karpatského spolku konských dostihov v Košiciach, bol chovateľom plemenných koní, spoluzakladateľom Hornouhorského múzea v Košiciach, podporil výstavbu železničnej trate Košice-Michaľany. S manželkou Eleonórou (1823-1916), rod. Pongráczovou, mali dcéru Margitu (1851-1933) a troch synov – Ladislava XVI. (1845-1911), Alexandra II. (1849-1893), a Štefana XI. (1854-1916). ELIÁŠ, ref. 45, s. 72-97. GAŠPAR – BLÁŠKOVÁ- MIHÓKOVÁ, ref. 6, s. 290.

⁶⁷ GAŠPAR, ref. 7, s. 76.

⁶⁸ Tieto prvky sa najviac prejavujú na fasáde paláca a v reprezentačných priestoroch jeho interiérov. HRIŇ, Pavol - ĎURIŠOVÁ, Marcela. *Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky. Č. 1055/0 Forgáchovský palác*. Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 2004, s. 3.

⁶⁹ Heraldická šrafúra pre modrú farbu.

⁷⁰ Hviezda a polmesiac sú časťou erbu Pongráczovcov, ktorého blazon je nasledovný: V modrom štíte strieborný opancierovaný jazdec držiaci v zdvihnutej pravicí meč, v ľavici uzdu strieborného, po zelenej pažiti skáčuceho koňa, sprava sprevádzaný vpravo strieborným privráteným polmesiacom, vľavo šesťcípou zlatou hviezdou. SIEBMACHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-07]; VRTEL, ref. 14, 460 s.

Forgáčovcov⁷¹, ktorú tvorí obnažená horná polovica ženskej postavy s dlhými vlasmi a korunou na hlave, sprevádzaná pri hlave z oboch strán privrátenými polmesiacmi.⁷²

Funkciu obytného šľachtického paláca plnila táto budova iba veľmi krátko. V období Bachovho absolutizmu, po reorganizácii centrálnej štátnej správy na dištrikty, stál v rokoch 1851-1853 na čele Košického civilného dištriktu ako hlavný župan, gróf Anton IV. Forgách (1819-1885). Gróf Koloman Forgách bol jeho bratrancom z druhého pokolenia. Keďže sa v Košiciach trvalo nezdržiaval, ale na svojom majetku v Hertníku a v Nižnej Kamenici, časť paláca prenajal práve úradu Košického dištriktu, na čele ktorého bol v rokoch 1853-1856 barón Kristián Kotz (1806-1883).⁷³ Prízemné priestory paláca boli už v 50. rokoch 19. storočia prispôsobené na obchodné účely.⁷⁴ V roku 1878, po smrti grófa Kolomana Forgácha⁷⁵, košický palác zdedil jeho syn gróf Ladislav XVI. Forgách⁷⁶ (1845-1911), ktorý žil tiež trvalo mimo Košíc, na svojom statku v Mándoku. Keďže do košického paláca zavítal iba sporadicky, reprezentatívnu časť na poschodí paláca

⁷¹ Ide o podobu erbu Forgáčovcov zo 16. storočia. SIEBMACHER, ref. 17, [CD-ROM]. [cit. 2014-05-07]; ELIÁŠ, ref. 45, s. 99.

⁷² HRIŇ - ĎURIŠOVÁ, ref. 68, s. 2-10.

⁷³ Pôsobenie grófa Antona IV. Forgácha v tejto budove v rokoch 1851-1853, ako aj baróna Kristiána Kotza v rokoch 1853-1859 je dnes príčinou častých omylov, keď sú obaja považovaní za majiteľov paláca, gróf Anton Forgách dokonca aj za jeho stavebníka. GAŠPAR, ref. 7, s. 76.

⁷⁴ GAŠPAR, ref. 7, s. 76.

⁷⁵ Zomrel 3.8. 1878 v Tuszéri na pľúcnu embóliu, pochovaný je v Mándoku. ELIÁŠ, ref. 45, s. 73.

⁷⁶ Poslanec uhorského snemu, majiteľ panstva v Mándoku. Po otcovi grófovi Kolomanovi zdedil vzťah ku koňom – za chov plemenných koní získal aj celoštátne uznanie. V Sabolčskej župe zastupoval majiteľov lesov. Spolu s bratom Štefanom XI. darovali svoj rodinný archív Národnému múzeu v Budapešti. ELIÁŠ, ref. 45, s. 78.

prenajal novozaloženému panskému Košickému kasínu, ktoré združovalo maďarskú župnú šľachtu a s ňou sympatizujúcich mešťanov.⁷⁷ V reprezentatívnych priestoroch paláca sídlila v rokoch 1898-1908 Hornouhorská sporiteľňa, neskôr známa ako Uhorská všeobecná úverová banka. V budove paláca mali prenajaté svoje priestory aj rôzne kresťanské sociálne a kultúrne ustanovizne.⁷⁸ V rokoch 1911-1916 vlastnil palác najmladší syn Kolomana Forgácha, gróf Štefan XI. Forgách⁷⁹ (1854-1916). Priestory na poschodí prenajal košickému ústrediu Kresťansko-sociálnej strany a Kresťanskému poľnohospodárskemu zväzu, pôsobiacim v maďarskom duchu. Keďže v roku 1916 zomrel bez potomkov, majiteľkou paláca sa až do roku 1939 stala jeho neter, grófka Alžbeta Forgách-Waldbott⁸⁰ (1891-1942). Po anektovaní Košíc Maďarskom mal v paláci po príchode do Košíc 11. novembra 1938 svoje dočasné sídlo regent Miklós Horthy so svojim sprievodom.⁸¹

V roku 1939 sa vlastníkom paláca stala Hornouhorská obchodná banka (Felvidéki Kereskedelmi Bank)⁸², ktorá tu v 40. rokoch pre svoje potreby uskutočnila rozsiahlejšie stavebné úpravy. Na poschodí boli v rokoch 1938-1944 opäť priestory Rákocziho kasína (tzv. Košický Rákócziho spoločenský kruh). Po februári 1948 bola budova paláca zoštátnená a prideľovaná krajskému výboru Zväzu československo-sovietskeho priateľstva. Krátko nato zanikli aj posledné obchodné prevádzky (klenotníctvo, predajňa ovocia a cukríkov) na prízemí, pričom v ich priestoroch začala od 15. de-

⁷⁷ GAŠPAR, ref. 7, s. 76.

⁷⁸ GAŠPAR, Ján. Budovy Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach. Hlavná č. 10 - sídlo organizácie. In PETERCOVÁ, Š. (ed.). *Štátna vedecká knižnica v Košiciach: 1946-2006*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2006, s. 20-23. ISBN 80-8532-860-7.

⁷⁹ Člen hornej snemovne uhorského parlamentu a abovskej župnej Maďarskej národnej strany. Bol výborným poľovníkom a hlavným veľkostatkárom na svojom panstve v Slanci v Abovskej župe a v roku 1892 sa stal predsedom Košického poľovníckeho spolku (Falkavadász társaság), ktorý v Košiciach usporadúval dostihy. Člen Uhorského karpatského spolku. Bol aj amatérskym fotografom a hodinárom, propagoval novodobé technické vynálezy (napr. telegraf). Príležitostne vystupoval aj na osvetových večierkoch ako klavirista. V kaštieli v Slanci mal postavený organ, ktorý vtedy patrilo ku trom najväčším v Európe, taktiež si do kaštiela nechal namontovať telegraf, ktorý sa sám naučil aj obhospodarováť. Keďže bol posledným priamym mužským potomkom, jeho smrťou 29. 2. 1916 v Slanci, vymrela sečianska vetva Forgáchovcov po meči. ELLÁŠ, ref. 45, s. 83; MIHÓKOVÁ, M., ref. 7, s. 118.

⁸⁰ Bola jediným dieťaťom grófa Alexandra II. Forgácha a jeho manželky Márie, rod. Sennyey. V roku 1920 sa vydala za Clemensa Waldbotta von Bassenheim, s ktorým žila v Tocsve, iba v lete prichádzala do kaštiela v Nižnej Kamenici. Jej smrťou 20. 2. 1942 vymrela sečianska vetva Forgáchovcov aj po praslici. ELLÁŠ, ref. 45, s. 88.

⁸¹ GAŠPAR, ref. 7, s. 76.

⁸² Označenie „FKB“ sa dodnes uchovalo v interiéri budovy v mrežovaní dvoch okien. BAUER, ref. 15, s. 11.

cembra 1953 pôsobiť verejná čítareň a študovňa, ako prvé pracoviská Štátnej vedeckej knižnice, ktorá v týchto priestoroch slúži verejnosti dodnes.⁸³

Po roku 1848 ovplyvnili stavebný vývoj Košíc hospodárske, ako aj politické zmeny v monarchii. Prejavy neskorého klasicizmu vystriedali od druhej polovice 19. storočia tendencie tzv. historického romantizmu, ktorý svoj záujem sústreďoval predovšetkým na gotiku. Prítomnosť gotického Dómu sv. Alžbety v Košiciach a projekt jeho regotizácie⁸⁴, podnietili dôkladné štúdium tohto stredovekého slohu architektmi a staviteľmi, ktorí sa podieľali na jeho obnove, pričom tieto poznatky potom aplikovali v súdobej architektonickej tvorbe. V duchu napodobňovania formálnych prvkov gotiky bol v roku 1849 postavený tzv. VITÉZOV DOM (Hlavná ul. č. 40), ako vôbec jeden z prvých obytných domov s neogotickou fasádou v Uhorsku.⁸⁵ Táto novogotická mestská palácová stavba vyrástla na parcelách troch meštianskych renesančných domov, ktoré boli po požiari v roku 1674 stavebne zjednotené barokovou prestavbou do jedného objektu, ktorý sa približoval vzhľadu mestského paláca. V polovici 18. storočia bol dom opäť barokovo upravený nadstavbou o jedno podlažie a zastrešený manzardovou strechou.⁸⁶ Po roku 1760 patrila stredná a južná časť domu rodine grófov Csákyovcov, no už v roku 1807 bol celý dom pod ich vlastníctvom zjednotený aj majetkovoprávne. Csákyovci nechali okolo roku 1820 tento palácový objekt prestavať v klasicistickom slohu.⁸⁷ Koncom 40. rokov 19. storočia mestský palác odkúpil bohatý zeman Ján Vitéz⁸⁸ (1797-1866), ktorý v roku 1849 nechal hlavnú fasádu a dvorový

⁸³ GAŠPAR, ref. 7, s. 76.

⁸⁴ Išlo o jeden z prvých projektov pamiatkových úprav monumentálnej architektúry v počiatočných organizovanej pamiatkovej starostlivosti v Uhorsku, najmä zásluhou Imricha Heszlmanna a Viktora Myskovszkého. FRICKÝ, ref. 7, s. 19.

⁸⁵ MIHÓKOVÁ, ref. 19, s. 193.

⁸⁶ DVORSKÁ, Jana – ĎURIŠOVÁ, Marcela. Aktualizačný list nehnuteľnej národnej kultúrnej pamiatky. č. 1074/1. Hlavná 40. *Vitézov dom. Vitézov dvor*. Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 2008, s. 3-4.

⁸⁷ HABERLANDOVÁ, Helena. *Košice, Hlavná ul. č. 40. Mestský palác. Návrh na obnovu objektu*. Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 1993, sg. V-583, s. 16; DVORSKÁ – ĎURIŠOVÁ, ref. 86, s. 4.

⁸⁸ Jeho rod pochádzal z Ivanky pri Nitre, no koncom 18. storočia získal jeho starý otec Štefan Vitéz (1725-1782) majetky aj na území Abovskej župy - v Szolnoku, Encsi a vo Felsőmére, kde sa v 7. apríla 1797 narodil aj Ján Vitéz. V roku 1830 sa stal druhým abovským podžupanom, v rokoch 1832-1836 pôsobil ako poslanec uhorského snemu. V roku 1842 sa stal kráľovským radcom a prvým abovským podžupanom, v rokoch 1845-1848 pôsobil až do vypuknutia maďarskej revolúcie vo funkcii hlavného abovského župana. Bol mu udelený aj titul čestného občana Košíc. CSOMA, József, *Abauj-Torna Egyesült Vármegyék Monographiája. I. Kötet. Abauj-Torna vármegye nemes családjai*. Kassa: Forster, Wesselényi és Társai könyv-

prejazd upraviť v neogotickom slohu košickému architektovi a staviteľovi Jozefovi Fischerovi (1805-1849). V strede hlavnej, bohato rozvinutej deväťosovej fasády, bol pseudogotický vstupný portál prejazdu v tvare stlačeného tudorovského oblúku, po stranách orámovaný dvoma pilastrami, zakončenými profilovanými nábežníkmi. Na nich spočívali tri zdvojené konzoly, držiace kamenný balkón s kružbovým zábradlím. Za balkónom boli zdvojené okná s profilovaným ostiením v tvare redukovaného oslieho chrbta, dekorovaných akantovými krížovými kyticami a fiálami s krabmi, vytvárajúce balkónový portál.⁸⁹ Nad ním bol v neogotickej atike, s plasticke prelamaným cimburím a fiálami, stupňovitý štvorcový štít⁹⁰ s reliéfny rodovým erbom Vitézovcov – vpravo na pažiti rozložený stan s nastoknutou korunovanou prilbou⁹¹, prevýšený šesťcípou hviezdou. Naľavo od stanu stojaci muž v brnení so železnou prilbou, v zdvihnutej pravici držiaci palcát, resp. žezlo⁹², v zníženej ľavici oválny štít, opierajúci sa o zem.⁹³

nyomda, 1897, s. 641-643.; NAGY, ref. 3, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-14]. SZLUHA, Márton. *Nyitra vármegye nemes családjai. II. kötet, L-Zs.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2005, s. 690-694. ISBN 96-39204-34-X

⁸⁹ MIHÓKOVÁ, ref. 19, s. 193; HORÁKOVÁ, V. et al. *Košice- historické jadro, blok č. 30: Pamiatkový výskum. Leninova 40.* s. 125. Košice: Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 1986 sg. V-310, s. 125.

⁹⁰ Nad štítom bol osadený ešte malý stupňovitý štít, ktorý sa takmer dotýkal oblúčikovitého vlysu podstrešnej korunnej rímky, čím vytváral kompozíciu evokujúcu riešenie portálov neďalekého Dómu sv. Alžbety, na ktorom sa realizovali kamenárske práce po povodni v roku 1845. DVORSKÁ - ĎURIŠOVÁ, ref. 87, s. 9-11.

⁹¹ Správne by mala byť koruna, bez akejkoľvek prilby, priamo položená na stane. SIEBMACHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-26].

⁹² V pôvodnom rodovom erbe má ozbrojená postava muža držať v pravici zakrivenú šabľu, ktorej ostrie preráža krk odseknutej a ostrihanej hlavy Turka. SIEBMACHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-26].

⁹³ SIEBMACHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-26]; VRTEL, ref. 14, 460 s.

Prízemné priestory mestského paláca už od začiatku slúžili na obchodné účely. V roku 1888 Vitézov dom získala košická cirkevná kapitula, ktorá na dome zrealizovala prestavbu hlavnej fasády, kedy boli okenné otvory s lomenými oblúkmi na prízemí nahradené tzv. „I“ profilmi, čím takmer úplne stratili črty neogotiky.⁹⁴ Od roku 1899 košická diecéza poskytla priestory na bývanie organistovi v košickom Dóme sv. Alžbety, skladateľovi cirkevnej hudby a zberateľovi ľudových piesní Oldřichovi Hemmerkovi (1862-1946). V rokoch 1974-1991 bola na poschodí Vitézovho domu zriadená národopisná umelecko-historická expozícia Východoslovenského múzea, ako aj pracovne Umelecko-historického odboru múzea. Od r. 1991 košická diecéza prenájom priestory budovy rôznym organizáciám a živnostníkom, ktorí tu dodnes prevádzkujú rôzne obchody, kancelárie a reštaurácie.⁹⁵

Neogotika nebola jediným historizujúcim prúdom, ovplyvňujúcim košické staviteľstvo v druhej polovici 19. storočia. Pri úpravách fasád starších budov, ale aj pri novostavbách sa uplatňovali prvky neobarokového historizmu, prelínajúce sa s eklekticizmom. Tieto stavebné tendencie, avšak už aj so secesnými doplnkami, sa naplno prejavili v r. 1898-1899 pri výstavbe honosného nárožného ANDRÁSSYHO PALÁCA (Hlavná ul. č. 81), resp. nájomného domu. Staviteľom paláca bol Michal Répaszky, ktorý vychádzal z projektov budapeštianskeho architekta Viktora Czieglera, pričom sa na stavbe podieľala aj košická stavebná firma Arpáda a Gejzu Jakabovcov.⁹⁶ Palác vybudovali na troch úzkych gotických stavebných parcelách, kde pôvodne stáli tri stredoveké meštianske domy, ktoré boli na prelome 17. a 18. storočia barokovo prestavané.⁹⁷ Jedným z majiteľov týchto domov bol barón František Důry (1741-1776) z Jobaházy. Jeho dcéra Terézia Důryová (1741-1788) sa v roku 1780 vydala za grófa Štefana Andrássyho (1731-1812), z monockej (krásnohorsko-dlhohúckej) vetvy

⁹⁴ Bol to vážny zásah v kompozícii celej pôvodnej neogotickej fasády, z roku 1849, z ktorej sa doposiaľ nezachovalo žiadne celkové dobové vyobrazenie. MATÁK, Juraj. *Reštaurátorský prieskum zisťovací. Leninova č. 46. Košice*. Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPÚ, 1972, sg. RZ-69, s. 16

⁹⁵ GAŠPAR, ref. 7, s. 68.

⁹⁶ Pod ich vedením vznikol o rok neskôr na okraji historického jadra Košíc romanticko-elektický Jakabov palác, ktorý pre potreby bývania, ako aj podnikateľskej kancelárie nechal postaviť košický staviteľ a podnikateľ Peter Jakab. Neskôr doba vzniku dala stavbe eklektický charakter, uplatnenie tu našli viaceré tendencie – gotická i orientálna inšpirácia, prelínajúca sa so secesnými prvkami. Na neogotickej fasáde boli osadené aj originálne gotické chrliče, sňaté z Dómu sv. Alžbety pri jeho obnove. MIHÓKOVÁ, ref. 19, s. 193-195.

⁹⁷ DUCHOŇ, Jozef. Potulky starými Košicami. Hlavná 80 - Andrássyho dom. In *Košický večer*, 1995, roč. 6 (27), č. 175, s. 7. ISSN 1336-5320.

šľachtického rodu Andrásyovcov, krátko po jeho povýšení z barónskeho do grófskeho stavu.⁹⁸ Terézia Andrásyová po necelých ôsmich rokoch manželstva zomrela a Štefan Andrásy sa oženil druhýkrát s grófkou Máriou Festeticovou (1770-1828), ktorá sa po smrti svojho manžela v r.1812 stala aj majiteľkou domov.⁹⁹ Po roku 1830 domy prešli na jej najstaršieho syna, grófa Juraja IV. Andrásyho (1797-1872), ktorý nechal zastavať aj voľnú parcelu, takže tu od roku 1841 stáli už tri domy. V rokoch 1851-1856 gróf nechal tieto domy stavebne spojiť a zjednotiť ich fasádu, čím vznikla rozsiahla jednoposchodová mestská palácová stavba¹⁰⁰, avšak bez ďalších zvláštnych znakov reprezentatívneho šľachtického obydľia. Pod južnou časťou paláca viedol podchod do Bielej ulice.¹⁰¹ Gróf Juraj IV. Andrásy v Košiciach trvalo nežil, najčastejšie sa zdržiaval na svojich majetkoch v Krásnohorskej Dlhej Lúke alebo vo Viedni, kde zastával funkciu cisársko-kráľovského komorníka a tajného radcu.¹⁰² Dom v Košiciach prenajímal na bývanie a prízemné priestory rôznym obchodníkom.¹⁰³ Po grófovej smrti v roku 1872 palác v Košiciach spolu s celým rozsiahlym andrásyovským majetkom zdedil jeho najstarší syn Dionýz Andrásy (1835-1913), ako posledný mužský potomok vetvy Andrásyovcov z Krásnohorskej Dlhej Lúky.¹⁰⁴ Keďže sa počas svojho života zdržiaval prevažne v zahraničí

⁹⁸ Titul grófa mu vo Viedni udelila cisárovná Mária Terézia. 17. 9. 1766. SIEBMA-CHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-07].

⁹⁹ GAŠPAR, ref. 7, s. 108.

¹⁰⁰ Tamže, s. 108.; MAREK, Miroslav, 2008. *Andrassy de Csíkszentkirály et Krasznahorka 2* [online]. [cit. 2014 -04-06]. Dostupné na internete <http://genealogy.euweb.cz/hung/andrassy2.html>

¹⁰¹ SÁBLIKOVÁ, 1985. *Zásady pamiatkových úprav. Andrásyho palác - Leninova 81*. Košice : Krajský pamiatkový úrad Košice, Archív KPÚ, 1985, sg. ZOP-3, s. 3.

¹⁰² Ako člen konzervatívnej strany pôsobil v Uhorskej hornej snemovni. V r. 1825-1827 bol členom národného zhromaždenia ako delegát Gemerskej župy a pripojil sa ku aktivitám Štefana Szechenyiho. Po založení Uhorskej akadémie vied (Magyar Tudományos Akadémia) v r. 1825 bol zvolený za jej riaditeľa, pričom túto funkciu zastával až do svojej smrti v r. 1872. V roku 1833 bol zvolený aj za čestného člena Akadémie. V r. 1835-1836 sa významnou mierou podieľal na iniciatíve vedúcej k výstavbe Szechenyiho reťazového mosta „Lánchíd“, ktorý mal spájať Budín a Pešť. V tom čase sa oženil s grófkou Františkou Königsegg von Aulendorf (1814-1871). V rozmedzí rokov 1838-1842 zastával úrad gemerského aj šarišského župana. Bol členom rozšírenej Ríšskej rady a v r. 1863-1865 pôsobil aj ako kráľovský sudca. SZINNEY, József. *Magyar írók élete és munkái I. (Aachs-Bzenszki)* [online]. Budapest: Hornyánszky, 1891. [cit. 2014-04-06]. Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/a/a00306.htm>

¹⁰³ GAŠPAR, ref. 7, s. 108.

¹⁰⁴ Získal právnické vzdelanie, ale nemal záujem o politickú kariéru a podnikanie. Prevládalo v ňom hlboký vzťah ku umeniu, nakoľko sám získal aj akademické výtvarné

a na hrade Krásna Hôrka, práve on nechal v rokoch 1898-1899 pôvodný košický Andrássovský palác zbúrať a prebudovať ho na honosný mestský nájomný bytový dom¹⁰⁵, označovaný aj ako Andrássoho dvor (Andrassy udvar).¹⁰⁶ Napriek tomu, že z architektonického hľadiska už viac nešlo o palác v pravom slova zmysle, pre novú budovu sa dodnes zachovalo jej pôvodné pomenovanie Andrássoho palác (Andrassy palota). Dobová tlač novostavbu paláca hodnotila veľmi pozitívne, ako jednu z najkrajších budov Košíc. Na poschodí sa nachádzali nájomné byty a kancelárie, priestory na prízemí boli vyhradené výlučne pre obchodné účely a boli prístupné z ulice aj z nádvorí.¹⁰⁷ Najväčšie priestory na prízemí Andrássoho paláca zaberala v tom čase najluxusnejšia košická kaviareň s príznačným názvom „Andrassy“.¹⁰⁸

Majiteľa a stavebníka honosnej budovy paláca dodnes pripomína monumentálne zdobená plastika kamenného veľkého rodového erbu grófov

vzdelanie. V roku 1866 tajne uzavrel morganatické manželstvo so ženou neurodzeného pôvodu - Františkou Hablawetz, za čo mu jeho otec Juraj v r. 1867 odňal dedičské práva prvorodeného syna. Po predčasnej smrti mladšieho brata Juraja V. (1846-1871) v roku 1871, ako aj po smrti svojho otca, sa stal jediným dedičom andrássovského majetku. Z politického života sa však stiahol, nezúčastňoval sa ani zasadaní uhorského parlamentu, ktorého bol dedičným členom. Zaujímal sa o domáce udalosti, štedro podporoval verejnosprospešné organizácie krajiny. Bol členom rady riaditeľov Uhorskej akadémie vied, čestným členom Petöfiho spolku a predsedom Uhorskej heraldickej a genealogickej spoločnosti. S manželkou založili viaceré nadácie. Po jej smrti nechal na jej pamiatku v Krásnej Hôrke postaviť secesné mauzóleum. Štedro podporoval aj začínajúcich košických umelcov. Finančne prispel na výstavbu hlavnej budovy Košického (dnes Východoslovenského) múzea, ktorému daroval zbierky obrazov a pamiatok z obdobia Františka II. Rákocziho, bol zakladajúcim členom Spolku košických dobrovoľných hasičov a záchranárov, čestným členom Spolku na skrášľovanie mesta, čestným členom vzdelávacej Kazinczyho spoločnosti a Osvetového spolku Abovsko-turnianskej župy a mesta Košíc. Podstatnú finančnú čiastku poskytol aj na postavenie veží gréckokatolíckeho kostola v roku 1895, v roku 1903 zasa prispel na rekonštrukciu kaplnky sv. Michala. GAŠPAR, ref. 7, s. 109; KENYERES, Ágnes et al. *Magyar életrajzi lexikon III: Kiegészítő kötet (A-Z)* [online]. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981 [cit. 2014 -04-06]. Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00003/00288.htm>; ISTVÁN et al., ref. 3, s. 599-600.

¹⁰⁵ V roku 1913 sa stal čestným občanom Košíc, do ktorých napriek vlastníctvu veľkého paláca nechodil. Údajne tu prišiel iba v októbri 1898 na otváraciu slávnosť pri príležitosti dokončenia paláca. Väčšinu aktivít v Košiciach realizoval prostredníctvom svojho tunajšieho správcu majetku Michala Hodinku. GAŠPAR, ref. 7, s. 109.

¹⁰⁶ BAUER, ref. 15, s. 52.

¹⁰⁷ LABUDOVÁ, Z. – CHOVANOVÁ, A. – ĎURIŠOVÁ, M. *Aktualizačný list národnej kultúrnej pamiatky. Č. ÚZPF 3449/0 Andrássoho palác*. Košice : Krajský pamiatkový úrad, Archív KPU, 2004, s. 11.

¹⁰⁸ GAŠPAR, ref. 7, s. 110.

Andrássyovcov¹⁰⁹, umiestnená na neobarokovej atike, v strede hlavného uličného priečelia. Ide o zložený štít, v ktorom srdce tvorí pôvodný andrássyovský erb zo 16. storočia – na pažiti dva privrátené levy s vyvýšenými prednými labami, spoločne držiace heraldickú korunu. Základný štít je štvrtý, v prvom a štvrtom poli tehlový múr cimburovitého opevnenia so zaklenutou bránou a o stredné cimburie múru opierajúcim

sa lakťom obrneného, zakrivenou šablou ozbrojeného ramena. V druhom a treťom pravošikmo delenom poli je gryf. Štít je prevýšený kamennou plastickou deväťcípou grófskou korunkou, nad ktorou sú tri korunované turnajové prilby s prikrývadlami,¹¹⁰ pričom na pravej je klenotom obrátený skáčuci lev s rozdvojeným chvostom, na prostrednej rytier v základnej zbroji a na ľavej prilbe je skáčuci gryf. Nosičmi štítu sú dva prirodzené ohliadajúce sa rozkrídlené orly, stojace na akantových ratolestiach.¹¹¹

Po úmrtí Dionýza Andrássyho v sicílskom Palerme v marci 1913, všetky dedičné práva boli prevedené na betliarsku vetvu rodu Andrássyovcov. Palác v Košiciach získala Dionýzova neter Natália (1864-1951), vydatá za grófa Bartolomeja Széchényiho (1866-1943). V 30. rokoch 20. storočia sa majiteľom paláca stal synovec Dionýza Andrássyho, gróf Ludwig Maldeghem (1864-1936), žijúci v Mníchove. Všetci majitelia paláca bývali v cudzine a košickým správcom ich majetku bol Pavol Morvay (1867-1951). Po druhej svetovej vojne a najmä po nástupe komunistov k moci, boli Andrássyovci pozbavení väčšiny svojich majetkov, palác v Košiciach sa stal majetkom štátu. Bytová a obchodno-prevádzková funkcia priestorov paláca sa zachovala podnes.¹¹²

¹⁰⁹ Udelený Máriou Teréziou vo Viedni 17. septembra 1766 Štefanovi Andrássymu. SIEBMACHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-07].

¹¹⁰ Počet prilbic s pôvodnými klenotmi, odráža počet pôvodných erbov, z ktorých vznikol zložený erb. HEROUT, Jaroslav. *Století kolem nás. Přehled stavebných slohů*. Praha : Panorama, 1981, s. 185.

¹¹¹ SIEBMACHER, ref. 17, [CD- ROM]. [cit. 2014-05-07]; VRTEL, ref. 14, 460 s.

¹¹² GAŠPAR, ref. 7, s. 109.

Záver

Šľachtické mestské paláce v Košiciach, spolu so zachovanými heraldickými znameniami, sú vzácnymi architektonicko-historickými pamiatkami. Optikou hlbšieho výskumu ich šľachtických majiteľov môžeme získavať poznatky o ich konkrétnych politických, hospodárskych, kultúrnych aktivitách v regióne, či genealogických súvislostiach. Prítomnosť reprezentačných sídiel najvýznamnejších uhorských šľachtických rodov, potvrdzuje status Košíc ako dôležitého mesta nielen z regionálneho, ale aj celouhorského hľadiska.

Nobility heraldics on the city palace architecture in Košice

The article presents a heraldic analysis of the preserved coat-of-arms signs at the seven aristocratic city palaces in Kosice - Hadik-Barkóczy, Csáky-Desseffy, Péchy-Zichy, on the Count Emanuel Csáky Palace, Forgách Palace, Venetian House and Andrassy palace. Almost all the palace buildings presented are located on Hlavna Street (houses no. 10, 40, 48, 64, 72 and 81), with the exception of the Péchy-Zichy Palace, situated on Alzbetina Street no. 14. Their construction took place in the years 1754-1899, while the oldest preserved palace building is considered to be the Hadik-Barkóczyho Palace, the youngest is Andrassy Palace. The chronological aspect is crucial for us in the succession of the described urban palaces. For each palace object, in addition to the above-mentioned heraldic analysis, we also bring a brief building-historical overview of a particular palace, supplemented with basic prosopographical data and genealogical context of its aristocratic owners. Heraldic analysis of preserved coat-of-arms signs is, in addition to the text conceived in accordance with valid heraldic terminology (according to L. Vrpel), suitably complemented by pictures, thus creating space for comparison between the official versions of the family coat of arms (according to Grossesund Allgemeines Wappenbuch – Nagy címerkönyv J. Siebmachera) its execution on a representative palace facade. The knowledge gathered in this paper can be helpful in documenting the heraldic monuments of the city of Kosice, but also as an impulse for a deeper research into the work and everyday life of personalities from the ranks of the Hungarian nobility in the region.

Mgr. Veronika Timuláková
Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov

ARISTOKRACIA NA ZEMPLÍNE A JEJ VÝZNAM PRI ŠÍRENÍ REFORMÁCIE¹

Annamária Kónyová

Zemplínska stolica patrila k najväčším stoliciam Uhorska a vykazovala niektoré špecifické črty. Z etnického hľadiska ju obývali Slováci, Maďari, Rusíni, a už ani pred reformáciou nebola konfesijne jednoliata (žili tam katolíci, ortodoxní, židia). V stolici neexistovali slobodné kráľovské mestá, ich funkcie nahrádzali početné zemepanské mestá a mestečká. K najvýznamnejším aristokratickým rodom patrili v 16. storočí Perényiovcí, Báthoryovci, neskôr Drugethovci a Rákócziovci. V dôsledku týchto skutočností pri šírení reformácie zohrali na území stolice veľký význam práve aristokratické a šľachtické rody disponujúce politickým vplyvom, majetkovým zázemím a veľkým počtom poddaných. Vplyv šľachty na náboženský vývin istého teritória, či už v pozitívnom alebo negatívnom význame sa označuje termínom šľachtická konfesionalizácia, ktorá sa realizuje hlavne uplatňovaním patronátneho práva (zamestnanie a podpora kazateľov, stavba kostola, zakladanie a podpora škôl, tlačiarňí, podpora študujúcej mládeže, vydávanie náboženskej literatúry a pod...). Cieľom príspevku je ukázať spôsoby šľachtickej konfesionalizácie na území Zemplínskej stolice v 16. – 17. storočí na príklade vybraných rodo- resp. ich niektorých predstaviteľov.

Reformácia

Reformácia bola jedným z najvýznamnejších historických procesov obdobia raného novoveku. Jej kolískou boli síce nemecké krajiny, do ostatných štátov Európy patriacich do sféry západného kresťanstva, vrátane Uhorska sa dostala veľmi skoro. Bola šírená intelektuálmi a humanistami pôsobiacimi na budínskom kráľovskom dvore, ale aj domácimi obchodníkmi a študentmi vracajúcimi sa s posolstvom nového náboženského učenia

¹ Štúdiá vyšla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0736/18 Premeny hospodárskeho, spoločenského, konfesijného a kultúrneho vývinu zemepanských miest a mestečiek na území východného Slovenska v 17. – 18. storočí.

z prostredia nemeckých miest a univerzít do Uhorska. Kvôli podobným politickým, spoločenským, hospodárskym, teologickým príčinám ako v zahraničí aj u nás našla živnú pôdu a následnú akceptáciu. Najprv sa reformácia etablovala v prostredí slobodných kráľovských a banských miest, kde mestské magistráty cez svojich kazateľov kázucich v reformačnom duchu akceptovali nové učenie. Meštianstvo však bolo v danom období počtom iba nepatrnou zložkou spoločnosti, preto skutočným impulzom pre šírenie reformácie sa preto stalo až obdobie, kedy ho začala prijímať svetská vrchnosť, teda aristokracia a šľachta. Tento proces sa začal uskutočňovať približne od 40-tych rokov 16. storočia. Vtedy sa prestali prijímať uhorským snemom zákony proti šíriteľom protestantizmu, resp. boli namierené už iba proti radikálnym smerom. Politický vplyv, majetkové zázemie a veľký počet poddaných aristokracie, vytvoril až skutočne pevné základy na rozšírenie a majoritnú akceptáciu reformačného učenia v celej spoločnosti.² Spôsobov, akým aristokratické a šľachtické rody dokázali vplývať na náboženský vývin, v tomto prípade šírenie reformácie bolo mnoho, pričom nasledujúca časť príspevku bude pokusom o priblíženie tohto procesu na príklade Zemplínskej stolice.

Zemplínska stolica

Zemplínska stolica sa nachádzala v severovýchodnej časti Kráľovského Uhorska. V porovnaní so susednými stolicami svojou rozlohou, ale aj počtom sídel patrila k väčším stoliciam. Z hľadiska reformácie a neskôr hlavne kalvinizmu zohrala Zemplínska stolica významnú úlohu v širšom regióne, čo bolo ovplyvnené mnohými jej vnútornými danosťami, ale aj súhrou vonkajších činiteľov. K faktorom, ktoré mali vplyv na rýchle a úspešné rozšírenie reformačných učení jednoznačne napomohla jej periférna poloha, teda odľahlosť od habsburského dvora, ale zároveň blízkosť Sedmohradského kniežatstva. K špecifikám Zemplína patrila aj pomerne veľká etnická diverzita jeho obyvateľov. Kým v jeho severnejších častiach žilo početné rusínske, vierovyznaním ortodoxné obyvateľstvo, v jeho stredných častiach to bolo slovenské a maďarské a v južnejších maďarské a málo početné juhoslovenské obyvateľstvo. Druhou zaujímavosťou stolice bola absencia slobodných kráľovských miest, ktoré, ale zas kompenzoval vysoký počet zemepanských miest a mestečiek plniacich funkciu hospodárskych a kultúrnych centier pre svoje okolie. Z osemnástich zemepanských mestečiek bol v priebehu 16. storočia počtom obyvateľov najväčší Sátoraljaújhely, ďalej nasledovali Hu-

² KÓNYA, Peter. Reformácia v Uhorsku. In KÓNYOVÁ, Annamária – KÓNYA, Peter a kol. *Konfesionálny vývin Uhorska v ranom novoveku*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018, s. 12 – 15.

menné, Tarcal, Vranov nad Topľou, Olaszliszka, Tokaj, Trebišov, Tálya, Blatný Potok (Blatný Potok), Zemplín, Stropkov, Sečovce, Michalovce a ďalšie.³ Z hospodárskeho hľadiska boli najprosperujúcejšie práve mestechá v oblasti Tokajského Pohoria, žijúce hlavne z dorábania kvalitného tokajského vína a obchodu s ním.⁴ V období 16. storočia bola na Zemplíne najväčším vlastníkom pôdy rodina Perényiovcov, Serédiocov, Drugethoviev, Báthoryoviev a neskôr i Rákócziocov.⁵

Reformácia sa v Zemplínskej stolici začala šíriť pomerne skoro. Už v 30. rokoch 16. storočia kázal v duchu luterskej reformácie kazateľ Štefan Gálszécsi (zo Sečoviec), Michal Siklósi, Štefan Kopácsi, Andrej Batizi, Pavol Wolfgang Thúri. Títo kazatelia kratšie alebo dlhšie obdobie pôsobili v Blatnom Potoku a mali vplyv aj na reformáciu miestnych zemepánov Perényiovcov, ale aj ostatných obyvateľov mestechá a jeho okolia. Dá sa predpokladať, že práve pod vplyvom Štefana Gálszécsiho sa stal prívržencom Lutherovho učenia Peter Perényi (strážca koruny, abovský župan). Z Perényiho i jeho syna Gabriela sa stali oddaní prívrženci lutheranizmu a jeho širitelia na svojich majetkoch.⁶ Zanietenosť Perényiho pre novú vie-

³ Neexistuje jednoznačné kritérium na stanovenie toho, ktoré sídlo je možné pokladať za zemepanské mesto a mestechá, ani v stredoveku, ale ani v ranom novoveku. Tejto otázke boli venované viaceré štúdie, napr. KUBINYI, András. Mestská sieť Karpatskej kotliny v neskorom stredoveku. In *Z Bardejova do Prešporka*. Csukovics Enikő - Lengyel Tünde (eds.). Prešov - Bratislava, 2005, s. 11-36. Podľa Kubinyiho patrili v Zemplíne k mestechám Blatný Potok, Sátoraljajúhely, Vranov, Michalovce, Sečovce, Humenné. Oveľa viac zemepanských miest udáva Ferdinand Uličný, on v stredoveku identifikoval až 32 zemplínskych mestechiek, pre neho bolo prvoradým kritériom konanie trhu. ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce, 2001, s. 689. Podľa Miloslavy Bodnárovej, okrem veľkosti sídla, treba zohľadniť aj ďalšie významné skutočnosti, ako hospodárska funkcia, zamestnanie obyvateľov mestechá, centrom panstva, existencia školy, špitála, kláštora a pod. Podľa nej možno za mestechá v slovenskej časti Zemplínskej stolici pokladať Sečovce, Trebišov, Kráľovský Chlmec, Humenné, Vranov, Michalovce. BODNÁROVÁ, Miloslava. Mestská sieť na území Zemplínskej stolice v ranom novoveku. In *Zemepanské mestá a mestechá v ranom novoveku. Mezővárosok a koraiújkori Magyarországon*. Peter Kónya (ed.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, 66-88.

⁴ Bližšie o obchode s tokajským vínom pozri: MAREČKOVÁ, Marie. Export uherského vína do Poľska v ranom novoveku prostredníctvom východoslovenských miest. In *Nápoje v minulosti a prítomnosti Slovenska*. Jozef Baďurík - Peter Kónya (eds.). Prešov : LANA Prešov, 2011, s. 81 - 86.

⁵ MAKSAI, Ferenc. *Magyarországi birtokviszonyok a 16. században. 1.-2. kötet*. Budapest : Akadémia kiadó, 1990, 1036. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLkiadv2_16_2/?query=maksai&pg=481&layout=s

⁶ DIENES, Dénes. A történelmi Tiszáninneni Református Egyházkerület a 16. században. I. In *Historia Ecclesiastica*. 2011, roč. 2, č. 1, s. 3 - 68.

ru dokazuje aj vydanie spevníka napísaného Štefanom Gálszécsm v Krakove roku 1536, ktorý bol venovaný práve Petrovi Perényimu a možno predpokladať, že bol ním aj financovaný. O dva roky potom bola znova v Krakove vydaná ďalšia knižka, opäť spevník od Štefana Székely Benczediho, aj tá s dedikáciou pre Perényiho.⁷ Tu je však potrebné zdôrazniť, že Peter Perényi sa definitívne stal prívržencom Lutherovho učenia až koncom 40. rokov 16. storočia, kedy počas svojho viedenského väznenia viedol intenzívny písomný styk s Filipom Melanchtonom.

Perényiho mecenatúra nad lutherskou reformáciou sa prejavila aj v oblasti školstva. Pravdepodobne už za jeho života sa začala transformácia triviálnej školy v Blatný Potoku na školskú ustanovizeň pôsobiacu v reformačnom duchu. Zvyčajne sa za začiatok pôsobenia školy, na ktorú potom nadviazalo slávne reformované kolégium, udáva rok 1531. Dynamický rozvoj školy naštartoval práve Štefan Kopácsi, pôsobiaci v meste od roku 1549 a na poste rektora do roku 1558.⁸

Od polovice 16. storočia sa však na území Horného Uhorska, a v tomto smere hlavne na Zemplíne, začalo veľmi intenzívne šíriť švajčiarske reformačné učenie. Na platformu učenia švajčiarskych teológov postupne prešla väčšina lutherských kazateľov postupne zavádzajúcich do náboženského života prvky kalvinizmu.⁹ K takýmto kazateľom patrili Štefan Kopácsi, Pavol Wolfgang Thuri, Blažej Fabricius Szikszai, ale aj ďalší duchovní, v dôsledku čoho sa väčšina zemplínskych kazateľov na synode v juhozemplínskom meste Tarcál prihlásila ku kalvinizmu.¹⁰ Ako už bolo vyššie spomenuté, Perényiovci zotrvali vo svojom lutherskom presvedčení, takže Gabriel Perényi nesúhlasil s takouto aktivitou kazateľov na svojich majet-

⁷ RÉVÉSZ, Imre. *Magyar Református Egyháztörténet 1520 – 1608*. Debrecen : Debrecen és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomdája-vállalata, 1938, s. 71.

⁸ MAKKAI, László. A kollégium története alapításától 1650-g. In *A Sárospataki Református Kolégium*. Budapest : A reformátusz sinati iroda sajtóosztálya, 1981, s. 17. O dejinách kolégia bližšie DIENES, Dénes – UGRAI, János. *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak : Tiszáninneni Református Egyházkerület Hernád kiadó, 2013.

⁹ Niektorí, najmä západní historici nesúhlasia s používaním termínu kalvinizmus inde než vo Švajčiarsku, argumentujúc, že iba tam bolo toto učenie rozšírené v čistej podobe. V našom, uhorskom prostredí dochádzalo k splyvaniu učenia viacerých švajčiarskych a nemeckých teológov i domácich reformátorov, preto pokladajú za vhodnejšie používať termín švajčiarska reformácia. V štúdií je pojem kalvinizmus používaný nie v teologickej rovine, ale na označenie prívržencov švajčiarskeho reformačného učenia.

¹⁰ KÓNYOVÁ, Annamária. Švajčiarska reformácia. Kalvinizmus. In KÓNYOVÁ, Annamária – KÓNYA, Peter a kol.. *Konfesionálny vývin Uhorska v ranom novoveku*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018, s. 142-143.

koch, a preto sa všemožnými prostriedkami snažil zabrániť šíreniu helvétskeho učenia, či už na svojich panstvách, ale hlavne v Blatnom Potoku. Prostredníctvom svojich administrátorov riadiacich jeho majetky vyzýval ku kalvinizmu naklonených kalvínskych duchovných, učiteľov k návratu k lutheranizmu. Aby zabránil čistote lutherského učenia, neváhal využiť rôzne prostriedky zastrašovania, donucovania, prepustenia z úradu a pod. Aj napriek veľkej snahe, Perényi nedokázal šírenie kalvínskeho učenia zastaviť, len na istú dobu spomaliť. V roku 1563 povolal k sebe všetkých kazateľov a duchovných pôsobiach na jeho majetkoch, sympatizujúcich s novým reformačným učením a snažil sa ich prinútiť k návratu k lutheranizmu. Keď ho teológovia nedokázali presvedčiť o správnosti svojho učenia, rozhodol sa dvoch z nich, Pavla Wolfganga Thuriho a Bernáta Soltiho poslať do Wittenbergu a Lipska, aby najväčšie teologické autority zaujali k ich názorom stanovisko. Samozrejme, že lutherskí teológovia odmietli články Tarcalského vyznania a kazateľov kázucich v duchu kalvinizmu označili za „sakramentárskych kacírov“.¹¹ Následne potom museli mnohí kazatelia svoje miesta na perényiovských majetkoch opustiť, medzi nimi bol i Štefan Kopácsi, Blažej Fabricius Szikszai či Pavol Wolfgang Thuri. Kalvínska reformácia sa mohla v Zemplínskej stolici začať slobodne šíriť až po smrti Gabriela Perényiho v roku 1567.

Ďalšou aristokratickou rodinou, ktorá mala mimoriadne významný vplyv na šírení reformácie na Zemplíne boli Drugethovia. Po Perényiovcach to boli v rámci stolice práve oni, ktorí sa v jej severných častiach, na svojich obrovských majetkoch, zaslúžili o rýchle šírenie a prijatie lutherského reformačného učenia, neskôr kalvinizmu. Prívržencami reformačných myšlienok sa už v 30. rokoch 16. storočia stali Štefan, Juraj, Anton a Gabriel Drugethovia. Samozrejme, centrom reformačných aktivít sa stalo Humenné, ale rovnako úspešne šírili prostredníctvom svojich kazateľov reformáciu aj na svojich ostatných majetkoch. Najväčšiu zásluhu v tomto smere mal Štefan Drugeth v polovici 16. storočia.¹²

O presnom čase prijatia učenia kalvínskej reformácie u Drugethovcov doteraz chýbajú údaje, dá sa však predpokladať, že sa to udialo niekedy v polovici 50. rokov 16. storočia, kedy sa v roku 1556 z Užhorodského panstva späť do Humenného vrátil Štefan Drugeth. O ňom bolo už vtedy známe, že na svojom dvore v Užhorode mal za dvorného kazateľa kalvinizmu nakloneného duchovného. Je teda pravdepodobné, že po svojom

¹¹ MAKKAI, ref. 8, s. 19.

¹² KONYOVÁ, Annamária – KÓNYA, Peter. *Kalvínska reformácia a reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 121.

*Portrét Juraja Drugetha, olejomalba na plátne, 17. storočie.
Zbierkový fond Krajského múzea v Prešove.*

návrate do Humenného si zobral svojho kazateľa so sebou, prípadne zamestnal kazateľa hlásiaceho sa ku kalvinizmu. Podporovateľkou reformácie bola aj samotná manželka Štefana Drugetha, Eufrozína Töröková, ktorej už ako vdove venoval svoje vytlačené kázne kazateľ Alber Kállai v roku 1599. Pod vplyvom Drugethovcov postupne prestúpili k reformácii obyvatelia im patriacich dedín a panstiev. Pod ich vplyvom prešlo ku švajčiarskej reformácii aj niekoľko rusínskych dedín (Lubiša, Udavské, Ohradzany, Zbudské

Kaštieľ v Humennom, okolo roku 1900.

Dlhé),¹³ aj keď sa ich obyvatelia nikdy nestotožnili s novou vierou a kanonické vizitácie opakovane zaznamenávali problémy duchovných s obyvateľstvom týchto dedín. Možno predpokladať, že v Humennom fungovala aj protestantská škola, ale nezachovali sa o tom žiadne záznamy.

Ďalším významným aristokratickým rokom, ktorý veľmi výrazným spôsobom zasiahol do dejín reformovanej cirkvi na Zemplíne boli Rákócziovci. Začiatok panstva Rákócziovcov v Zemplínskej stolici začína až začiatkom 17. storočia, kedy v roku 1616 došlo k sobášu Juraja

Portrét Kataríny Rhollyovej, olejomalba na plátne, 1860. Zbierkový fond Krajského múzea v Prešove.

¹³ DIENES, Dénes (ed.). *Református egyház – látogatási jegyzőkönyvek a 16. – 17. századból*. Budapest : Osiris, 2000.

Rákócziho s dcérou majetného zemplínskeho magnáta Michala Lorántffyho, Zuzanou. Obidvaja manželia boli oddanými prívržencami reformovanej viery a tak, keď sa po sobáši stal ich sídlom Blatný Potok, začalo vďaka ich podpore obdobie rozkvetu reformovanej cirkvi nielen v meste, ale aj vôbec v celom južnom Zemplíne. Zuzana Lorántffyová bola jednou z najvzdelanejších žien svojej doby a celý život venovala mnoho úsilia a nemalú finančnú podporu hlavne na pozdvihnutie reformovanej školy v Blatný Potoku.¹⁴ Zlaté obdobie zažilo reformované kolégium práve v 50. rokoch, keď na jej pozvanie prišiel v roku 1650 pôsobiť a realizovať svoje pedagogické koncepcie slávny pedagóg Ján Amos Komenský.¹⁵ Vďaka tomu sa popri Debrecíne stal Blatný Potok jedným z najvýznamnejších centier uhorského kalvinizmu a vôbec celej oblasti Predtisia,¹⁶ kde patrila aj Zemplínska stolica. Hlavne zo Zemplína, ale aj z iných stolíc tu získavali vzdelanie mnohí budúci reformovaní kňazi, učitelia a teológovia.¹⁷ Okrem štedrej finančnej podpory inštitúcie, jej profesorov a študentov sa zaslúžila aj o inováciu samotného vyučovacieho procesu, keď v roku 1650 už známeho „učiteľa národov“ Jána Amosa Komenského, aby aplikoval v praxi svoje pedagogické názory. Komenský pobudol v Blatnom Potoku štyri roky a na jeho popud a s finančnou podporou kňaznej bola v meste založená tlačiareň pod vedením nemeckého tlačiarja Juraja Rhenia.¹⁸ Tá existovala až do roku 1671, keď bola pred jezuitmi prevezená do Debrecína. V Blatný Potoku bolo počas týchto rokov vytlačených okolo 70 kníh.¹⁹

¹⁴ Životu a dielu Zuzany Lorántffyovej boli venované dva zborníky: *Erdély és Patak fejedelemasszonya. Lorántffy Zsuzsanna I., II.* Tamás Edit (ed.). Sárospatak : Sárospataki Rákóczi múzeum, 2000.

¹⁵ BAKOS, József. Comenius Sárospataki évei. In *A Sárospataki Református Kollégium története*. Budapest : A Református zsinati iroda sajtóosztálya, 1981, s. 59 – 79.

¹⁶ Z hľadiska cirkevnej správy sa tu vytvorila Predtiská reformovaná superintendencia, so štyrmi seniorátmi: zemplínsky, abovský, užský a boršodský. KÖNYOVÁ, Annamária – KÖNYA, Peter. *Kalvínska reformácia a reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 79 – 80.

¹⁷ Zoznam študentov na reformovanom kolégiu v Blatnom Potoku publikoval HÖRCSIK, Richárd. *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617 – 1777*. Sárospatak : Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 1998.

¹⁸ KOMLÓSI, Sándor. Lórántffy Zsuzsanna iskolákat támogató tevékenysége. In *Erdély és Patak fejedelemasszonya Lórántffy Zsuzsanna I.* Tamás Edit (ed.), Sárospatak, 2000, s. 153.

¹⁹ *Magyar Nagy Lexikon 15*. Budapest : Magyar Nagy Lexikon kiadó, 2002, s. 817.

„Zlatý vek“ reformovanej cirkvi v Zemplíne, resp. hlavne jej južnej časti patriacej do majetku Rákócziovcov sa skončil po smrti Zuzany Lorántffyovej, a to paradoxne kvôli jej neveste Žofii Báthoryovej a jej synovi Františkovi I. Rákóczimu. Žofia Báthoryová kvôli sobášu s Jurajom II. Rákóczim (synom Zuzany Lorántffyovej) formálne prestúpila na kalvínsku vieru. Po smrti svojho manžela v roku 1661 spolu so svojím synom konvertovala späť na katolícku vieru a postupne na svojich majetkoch rozvinula horlivú rekatolizačnú činnosť.²⁰

Ďalšou aristokratkou, ktorá vyvíjala podobné aktivity bola Eufrozína Drugethová, manželka krajinského sudcu Štefana Báthoryho. V roku 1580 dala vo Vranove postaviť pre tamojších reformovaných kostol a následne založila aj školu, reformované gymnázium, ktoré malo šíriť humanistické vzdelanie v protestantskom duchu.²¹ Eufrozína spolu s manželom založila tlačiareň v abovskej obci Vizsoly, ktorá sa preslávila vydaním prvej úplnej Biblie preloženej do maďarského jazyka v preklade Gašpara Károlyiho roku 1590, na vydanie ktorého samozrejme s manželom prispela.²² Štefan Báthory okrem toho, že bol podporovateľom reformácie, sa snažil na svojich majetkoch zabezpečiť aj pokojné spolunažívanie veriacich dvoch protestantských konfesií, teda luteranizmu a kalvinizmu. Na rozdiel napríklad od Perényiovcov, ktorí okrem lutherskej konfesii nestrpeli na svojich majetkoch šíriteľov kalvínskej reformácie, Báthory akceptoval náboženské vyznanie svojich poddaných. Napriek tomu, že sám bol prívržencom kalvinizmu, na jeho majetkov v okolí Vranova a Skrabského žili lutherskí veriaci slovenskej etnicity. Aby zabránil prípadným resp. existujúcim konfliktom, inicioval v roku 1597 stretnutie predstaviteľov kalvínskej cirkvi do Sátoraljaújhelyu, aby sa vyriešila pokojná koexistencia oboch konfesií. Vznikla tak na tie časy pomerne ojedinelá únia medzi lutherskými veriacimi a kalvínskou cirkvou, ktorá vydržala vyše šesťdesiat rokov.²³

²⁰ Bližšie KÓNYOVÁ, Annamária. *Rekatolizačná činnosť Žofie Báthoryovej na Zemplíne*. In: *Rekatolizácia, protireformácia a katolícka reštaurácia v Uhorsku*. Peter Kónya (ed.) Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, 62 – 71.

²¹ MICHNOVIČ, Imrich. *Dejiny Vranova nad Topľou*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1992, s. 110.

²² TAKÁTS, Sándor. *Régi magyar nagyasszonyok*. Budapest : Szépirodalmi könyvkiadó, 1982, s. 7.

²³ Išlo o administratívnu úniu, nie teologickú. Teda lutherskí veriaci mohli praktizovať svoju vieru, ale z hľadiska správy patrili pod zemplínsky seniorát reformovanej cirkvi. Bližšie KÓNYOVÁ, Annamária. *Nevidaná únia. Spolužitie evanjelikov a kalvínov na Zemplíne v 16. - 17. storočí*. In *Reformácia a jej dôsledky na Slovensku* (Eva Frimmová – Mária Kohútová eds.). Bratislava – Krakov – Trnava, 2018, s. 97 – 110.

Záver

Ako uvádzané príklady ukázali, aristokracia zohrala pri šírení reformačného učenia, či už lutherského, alebo švajčiarskeho smeru v Zemplínskej stolici významnú úlohu. Podporou kňazov, učiteľov, zakladaním škôl, tlačiarňí, vydávaním literatúry a pod. mohli účinným spôsobom zasiahnuť do formovania náboženských pomerov na svojich rozsiahlych majetkoch. Okrem „pozitívnej podpory“ však šľachta mohla využívať aj tvrdšie opatrenia, akými bolo odnímanie podpory, rôzne formy zastrašovania, väzenia, fyzického násilia, vyhánanie kazateľov, rôzne spôsoby nútenia k prestupu k jednému, či druhému smeru protestantizmu, prípadne pri navrátení sa ku katolíckej viere. Tieto tvrdšie metódy však boli skôr príznačné pre proces rekatolizácie, ako pre šírenie reformácie. Proces ovplyvňovania náboženských pomerov šľachtou sa v odbornej terminológii označuje pojmom šľachtická konfesionalizácia, pričom sa pod ňou rozumejú všetky metódy a konania šľachty vedúce k ovplyvňovaniu náboženského diania na svojich panstvách.²⁴ Základným predpokladom šľachtickej konfesionalizácie bolo patronátne právo, vďaka ktorému zemepáni mohli zakladať kostoly, školy, a tam zamestnávať osoby uspokojujúce ich duchovné potreby v očakávanom smere.

Avšak, aj keď svetskí predstavitelia mali značný podiel na šírení a upevňovaní lutherského či kalvínskeho reformačného učenia, alebo na následnej rekatolizácii, nemožno túto ich úlohu ani preceňovať. Dosvedčuje to aj príklad prísnych luteránov Petra a Gabriela Perényiho, ktorí i napriek veľkej snahe nedokázali na svojich majetkoch zabrániť rozšíreniu kalvínskych myšlienok. Hoci do istého času sa im podarilo brzdiť kalvinizmus, uskutočneniu procesu „druhej reformácie“ nedokázali zabrániť. Vyššie uvedené konštatovanie platí aj pre proces rekatolizácie, keďže ani tvrdá rekatolizačná politika Žofie Báthoryovej nedokázala úplne zvrátiť náboženské pomery na jej majetkoch.

²⁴ HRDLÍČKA, Josef. Konfesijní politika šlechtických vrchností a šlechtická konfesionalizace v Čechách a na Moravě v 16. – 17. století. In: *Český časopis historický*, rok 2010, roč. 108, č. 3, s. 406 – 441.

Aristocracy in Zemplin region and its importance in spreading reformation

Zemplin region was one of the largest counties of Hungary and exhibited specific features. From ethnic point of view, it was inhabited by Slovaks, Hungarians, Ruthenians, and even before the Reformation it was not confessionally monolithic (Catholics, Orthodox, Jews). There were no free royal towns in the region; their functions were replaced by numerous landlords and small towns. The most important aristocratic families in the 16th century were Perényi, Báthory, later Drugeth and Rákóczi. As a result of these facts, the noble and aristocratic families with political influence, property background and a large number of subjects were of great importance during the reformation in the region. The influence of the nobility on the religious development of a certain territory, whether positive or negative, is labeled as aristocratic confessionalization, which is realized mainly by the application of patronage law (employment and support of preachers, church building, founding and support of schools, literature etc.). The aim of the paper is to show ways of aristocratic confessionalization in the area of Zemplin region in the 16th-17th century on the example of selected families, i.e. their representatives.

Mgr. Annamária Kónyová, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

ŠLACHTICKÝ ROD RAISZ MAJITELIA LUBOVNIANSKEHO HRADNÉHO PANSTVA V ROKOCH 1825 – 1880

Dalibor Mikulík

Cieľom príspevku je predstaviť významný spišský rod Raisz – Lublávári, ktorého členovia niekoľko storočí (1609 – 1920) pôsobili v Spišskej, Abovskej a Šarišskej župe. Príspevok sa zameriava na aktivity rodiny Raisz v Levoči a v Starej Lubovni. Detailnejšie prezentuje niektorých mimoriadne významných členov rodiny, akými bezpochyby boli: Augustín Raisz (spišský archivár), Juraj Félix Raisz - Lublávári (majiteľ hradu Lubovňa a k nemu prislúchajúcich majetkov), Konštantín (Szilárd) Raisz a Aladár Raisz (poslanci uhorského snemu), Juraj IV. Raisz Lublávári (notár mesta Levoča a autor prvej prírástkovej knihy dnešného múzea SNM – Spišského múzea v Levoči). Príspevok približuje život rodiny Raisz na hrade Lubovňa v rokoch 1825 – 1880. Významným podkladom na spracovanie príspevku sa stal osobný kontakt múzejníkov zo Starej Lubovni so žijúcimi potomkami po tomto rode, ktorí poskytli múzeu archívne pramene a darovali viac ako 200 ks. zbierkových predmetov.

Hrad Lubovňa prešiel v 19. storočí výraznými zmenami v oblasti správy, majiteľov a jeho samotného postavenia.

Obdobie správy hradu Lubovňa poľskými hodnosťármi sa končí de facto v roku 1769 a de jure v roku 1772. Stalo sa tak na základe delenia Poľska medzi tri vtedajšie európske mocnosti: Rusko, Prusko a Rakúsko. Hrad Lubovňa sa po dlhých 360 rokoch opäť vracia na mapu Uhorského kráľovstva.

Nedá sa povedať, že by obdobie ukončenia zálohu bolo pre Lubovniansky hrad jeho najprogresívnejším obdobím. Hrad stráca postavenie pohraničnej pevnosti a taktiež postavenie centra správy poľského zálohu. Postupne sa začína pretvárať na neobývané panstvo. Jedným z riešení ako naložiť s nepotrebným majetkom štátu bola aj možnosť dať hrad rozobrať

na stavebný materiál, ktorý by sa využíval na iné potreby. Samozrejme, do úvahy treba vziať aj fakt, že obývanie a správa hradov na prelome 18. a 19. storočia je už minulosťou a majitelia podobných panstiev sa sťahujú do kaštieľov a kúrií.

K samotným výrazným architektonickým prestavbám hradu nedochádza. Práve naopak, hrad sa dostáva do stavu čiastočnej ruiny a majitelia sa snažia uchovať objekty aspoň v zachovalom technickom stave.

V 19. storočí hrad spravovali štyria jeho majitelia. V rokoch 1772 – 1819 bol správcom hradu uhorský štát. Po uverejnení inzerátu v roku 1821 košickou komorou kúpil hrad Lubovňa ako súkromný majetok Juraj Félix Raisz. V roku 1880 potomkovia Juraja Félix Raisha predali hrad mestu Stará Lubovňa, ktoré hrad spravovalo dva roky. Poslednými majiteľmi hradu Lubovňa v 19. storočí sa od roku 1882 stala poľská šľachtická rodina Zamoyski, ktorá pochádzala z Podzamcza pri Maciejowiciach.¹

*Juraj Félix Raisz, majiteľ hradu Lubovňa
v rokoch 1825 – 1880.
Lubovnianske múzeum – hrad.*

*Apolónia Teőke Csépfánfalvi,
manželka Juraja Félix Raisha.
Lubovnianske múzeum – hrad.*

Prvé obdobie správy hradu Lubovňa na počiatku 19. storočia bolo obdobím návratu hradu Lubovňa a ostatných 16 spišských miest do uhorskej vlasti. Na hrade stáli ešte všetky hradné objekty, no aj z dôvodu nezáuj-

¹ ŠTEVÍK, Miroslav – TIMKOVÁ, Michaela. *Dejiny hradu Lubovňa*. Stará Lubovňa: Lubovnianske múzeum, 2005, s. 112. ISBN 80-969234-1-2.

mu o niekdajšiu vojenskú pevnosť dochádzalo k chátraniu jednotlivých objektov hradu. V súvislosti s preberaním hradu komorským miestodržiteľským úradom so sídlom v Košiciach boli vyhotovené a realizované podrobné inventáre budov s popisom ich stavu. Palácové objekty horného hradu boli zachované, aj keď časť južnej atiky renesančného paláca bola zrútená, čo dokumentujú aj zachované obrazové podoby Lubovnianskeho hradu. Samotná správa hradu sa presunula do barokového kaštieľa v podhradí, ku ktorému prislúchal komplex hospodárskych budov. Sídlo majiteľa hradu ostalo naďalej umiestnené v barokovom paláci. Iná situácia bola so správou hradnej kaplnky sv. Michala Archanjela. Na začiatku 19. storočia získal jej kaplán titul kráľovského vojenského kňaza (kuráta) a vytvorila sa mu samostatná farnosť. Už v roku 1817 sa však prijalo rozhodnutie o zrušení farnosti na Lubovnianskom hrade. Podľa záznamov z roku 1818 tu býval iba strážca a kostolník.² V okolí hradu vznikli na začiatku 19. storočia nové sídla ako Francovce (Francisci villa) a Jozefovce (Josephi villa), ktoré dokumentuje aj situačný plán hradu Lubovňa z roku 1813.

Otázkam majiteľov hradu Lubovňa sa v minulosti značne venovala poľská i slovenská historiografia, boli publikované mnohé štúdie a publikácie. Bielou mapou v danej problematike sa stalo obdobie rokov 1825 – 1880, kedy boli majiteľmi hradu Lubovňa Juraj Félix Raisz (György III. Raisz Lublovári) a jeho syn Konštantín (Szilárd) Raisz. Šľachtický rod Raisz pretváral dejiny a život na hrade Lubovňa v 19. storočí.

Hrad Lubovňa v prvej polovici 19. storočia. Lubovnianske múzeum – hrad.

² Tamže, s. 104.

Po búrlivom období zmien na území zálohovaného Spiša je v roku 1821 a následne aj v roku 1822 v Prešporských novinách zverejnený inzerát na predaj hradu Ľubovňa. Kupcom hradu sa v roku 1825 stal pohraničný komisár a šľachtic Juraj Félix Raisz.³

„Prešporské noviny, 27. apríla, roku pána 1821.

2. Oznámenie

Na nariadenie veľaváženej Uhorskej kráľovskej komory, ktorá v Uhorskom kráľovstve udeľuje najvyššie povolenie ku komorskému majetku.

Z toho dôvodu v Uhorskom kráľovstve udeľuje najvyššie povolenie k tomu, aby v Spišskej stolici ležiace dve komorské panstvá Ľubovňa a Podolíneček a k nim prináležiace komorské dediny boli opísané a ohodnotené, a pripravené na najvyššie Povolenie, a tieto budú následne v celku alebo po častiach udelené nasledujúcim spôsobom, a to:

V prvej časti hrad Pudleín alebo Podolíneček, a k nemu prináležiace pozemky.

V druhej časti Obce Lacková, Vyšné a Nižné Ružbachy, Forbasy a Kamienka.

V tretej časti komorské dediny Podsadek s hradom Ľubovňa, ďalej Chmeľnica, Jarabina, Litmanová, Kremná, Hraničné, Pilhov, Mníšek, Kače a Sulín.

V štvrtej časti komorské dediny Nová Ľubovňa a Jakubany.

Zložka, ocenenie a podmienky nadobudnutia budú k nahliadnutiu vo Viedni v najjasnejšej cisársko-kráľovskej dvorskej komore, v Budíne v najjasnejšej Uhorskej kráľovskej komore a okrem toho ocenená suma bude tiež dostupná v Spišskej kráľovskej komore.

Okrem toho bude do súkromného vlastníctva udelená v komorskej dedine Jakubany ležiaca vysoká pec a to s panstvom Ľubovňa alebo Podolíneček alebo aj samostatne. Z dôvodu spoluvlastníctva sa majú uchádzači k tomuto vyjadriť v ich prosbopise.

Zložka a ocenenie tejto vysokej pece bude k nahliadnutiu na správe vysokej pece v Jakubanoch ako aj na Registratúre najvyššieho úradu banského inšpektorátu v Smolníku.

Príslušní uchádzači, aj tí, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom už prihlásili, majú svoje žiadosti s presnou výpoveďou predložiť do 3 júna tohto roku na veľaváženu Uhorskú kráľovskú komoru, pretože po uplynutí týchto novín bude vyhlásená ponuka nahradená.“

V Budíne dňa 11. apríla 1821.⁴

³ NAGY, Ivan. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Pest: Kiadja Rath Mor, 1862, IX. P – Q, s. 585 – 588

⁴ *Pressburger Zeitung*, 27. 4. 1821, č. 33, roč. 57, ISSN 1337-7442.

Prvé zoznámenie Juraja Félixa Raisza s hradom Lubovňa a k nemu prilehajúcemu panstvu bolo v roku 1824, keď Juraj strávil asi desať dní na hrade Dunajec v Nedeci (Poľsko).

Tu spoznal nehostinnú krajinu, vtedy uvidel prvýkrát Lubovňu. V tom istom roku sa zdržiaval aj v Lubovnianskych kúpeľoch, aby sa oboznámil s hradom Lubovňa i k nemu prislúchajúcimi majetkami v Szadeku (Podsadek) a Hobgard (Chmeľnica). Ako záujemca o tieto majetky skúmal ich rozlohu a stav, nazrel do znaleckých písomností. Uistil sa a presvedčil o tom, že v tomto chladnom podnebí sa poľnohospodárstvu nebude dariť, a tak sa zameral na pasenie dobytku a lesné hospodárstvo. Juraj dúfal, že hospodárenie v lesoch, ktoré boli v dobrom stave, bude výnosné. Práve kvôli lesným majetkom sa často dostával do sporov aj s mestom Stará Lubovňa. Oficiálne sa miesto pobytu Juraja Félixa Raisza na Lubovnianskom hrade uvádzalo ako bytom arx Lublau Nro. 226.

Juraj Félix Raisz získal majetok v Lubovni pod názvom „Rozličná kráľovská donácia“ Lubovniansky hrad a od tých čias on a jeho potomstvo používa predikát „lublovári“ (lubovniansko - hradský)⁵.

Ocenenie majetku komorou nepovažoval za prehnané, a tak aj z dôvodu vyplnenia veľkej otcovej túžby, písomne požiadal o darovanie majetku. Cena hradu Lubovňa s príslušným panstvom bola 57 000 zlatých. Žiadosť Juraja Félixa Raisza bola kladne vybavená kráľovským prípisom č. 20 087 zo 6. júla 1825. Vtedajšia budínska kráľovská komora mu oznámila, že majetok kombinovaný kráľovským darom jemu a jeho potomkom bude po uhradení požadovanej finančnej čiastky darovaný. Juraj Félix Raisz v roku 1825 zaplatil 15 000 zlatých a v roku 1826 ďalších 19 000 zlatých. Ešte v roku 1837 dlhoval Raisz 19 500 zlatých.

Juraj Raisz svoj šľachtický pôvod potvrdzoval svojím predkom Jánom Raiszom. Ten slúžil na riaditeľstve kráľovskej komory a pri príležitosti vojenských výprav proti Turkom bol prijatý za vojenského komisára. Za zásluhy získané na bojovom poli ho 12. októbra 1609 kráľ Matej II. Habsburský, ako rodáka z Abovskej župy, povýšil do šľachtického stavu erbovou listinou. Ján Raisz prijal prívlastok „kassai“.

K zviditeľneniu mena Raisz došlo predovšetkým koncom 18. storočia Jurajom II. Raiszom (otec Juraja Félixa Raisza). Ten sa ako sudca tabule a správca právnych záležitostí v tom čase venoval správe majetkov rodiny Jána Csákyho. Výrazne participoval na politickom, vojenskom a spoločenskom dianí Spiša. Svoj šľachtický titul obhájil v Abovskej župe 16.

⁵ Prívlastok „Lublóvári“ používajú aj dnes žijúci potomkovia hradného pána Juraja Félixa Raisza.

februára 1796 a v Šarišskej župe 10. septembra 1796, pričom sa odvolával na svojho vyššie spomínaného predka Jána Raisza.

Juraj II. Raisz sa vyznamenal darovaním štedrých súm v boji proti napoleonskému Francúzsku. Významná bola aj jeho funkcia pokladníka (kasnára) a podieľal sa aj na stavbe a zariadení csákyovského kaštieľa v Bi-jacovciach.⁶ S manželkou Annou Teréziou Petkovou, ktorá bola dcérou richtára Spišských Vlachov mal štyri deti, z ktorých v poradí druhým bol hradný pán Lubovne Juraj Félix Raisz. Juraj Félix bol zároveň jediným pokračovateľom rodu Raisz. Ostatní jeho súrodenci ostali bez potomstva. Okrem Juraja Félixu Raisza sa do dejín Spiša výrazne zapísal jeho brat Augustín Raisz, ktorý pracoval ako spišský archivár a býval v Levoči, v Turzovom dome.

Juraj Félix Raisz sa narodil pod Spišským hradom v Hodkovciach 10. mája 1781. Už po skončení školy, a to aj za cenu prerušenia právnických štúdií, narukoval do husárskeho pluku v Rzeszówe ako kadet. Zúčastnil sa bitiek proti napoleonským vojskám a po 29 mesačnej službe, s vyznamenaním rytiera, vystúpil z armády a dokončil si právnické vzdelanie. Následne nastúpil na miesto prokurátora. Grófká Csáky, ktorú často spomína ako svoju ochrankyňu, ho vymenovala na panstve v Spišských Vlachoch do funkcie zástupcu prokurátora.

V župe slúžil ako stoličný pokladník. Obzvlášť sa angažoval a získal zásluhy ako pohraničný komisár. A to v roku 1809 pri vystrojení šľachtického vojska a v roku 1831 pri protinákazovým opatreniam cholery a potlačení roľníckeho povstania. V roku 1805 vstúpil do manželského stavu s Apolóniou Teőke Csépánfalvi. Svadba budúceho hradného pána Lubovne sa konala v Spišských Vlachoch 13. februára 1805. Manželia Raiszovci mali spoločne štyri deti: Alexandra, Annu, Júliusa a Konštantína. Juraj Félix Raisz vlastnil domy aj v Levoči a v Košiciach.

Hostovská kniha hradu Lubovňa (1827 – 1882). Lubovnianske múzeum – hrad.

⁶ CHALUPECKÝ, Ivan. Spišský archivár Augustín Raisz 1784 – 1844. In *Slovenská archivistika*, roč. XXV., č. 2, 1990, s. 56-64.

Náhrobný kameň Juraja a Apolónie Raisz na hrade Lubovňa.

Jeho rodina sťahovanie na Lubovnianske panstvo v roku 1827 neprijala práve s veľkým nadšením. Manželke Apolónii bolo ľúto zanechať veselú levočskú spoločnosť a pohodlný domov. Mala obavy predovšetkým z chladného podnebia, ktoré nevyhovovalo chorľavému synovi Alexandrovi, ktorý v roku 1829 chorobe podľahol a je pochovaný na hrade Lubovňa pred hradnou kaplnkou sv. Michala.⁷

Alexander sa narodil ako prvorodený syn v roku 1808. Bol veľmi učenlivý a vnímavé dieťa a v škole dosahoval výborný prospech. Aj štúdium práva, podľa otcovho vzoru, ukončil s vyznamenaním. Po jeho smrti, ktorej príčinou bol zápal pľúc, sa hradné

panstvo utiahlo. Druhým dieťaťom v poradí bola dcéra Anna, narodená v roku 1811, ktorá sa vydala za Adama Máriássyho. Druhorodeným synom bol Július, narodený v roku 1813. Tento syn narobil hradnému pánovi nemalé problémy a to ako v oblasti morálky, vzťahu k rodine, a aj finančné problémy mu neboli cudzie. V roku 1832 nastúpil ako kadet k husárom zvaným „Mikuláši“. Z korešpondencie medzi Jurajom Félixom Raiszom a jeho synom Júliusom je evidentný nie práve najlepší vzťah otca a syna. Július často od otca požadoval finančnú podporu, ktorou si potom zabezpečoval cestu k povýšeniu a vojenské hodnosti. Zaujímavá je jeho korešpondencia adresovaná na Lubovniansky hrad, v ktorej živo opisuje vojenské manévry, ktoré sa konali 10. októbra 1835 v Litoměřiciach.⁸ Július sa na týchto vojenských cvičeniach stretol aj so

⁷ Náhrobný kameň Alexandra Raisza. Cintorín pred hradnou kaplnkou sv. Michala Archanjela. Lubovnianske múzeum.

⁸ BERTOLD, Vincenz. *Leitmeritz in der Vorzeit und Gegenwart. Gesammelt im Jahre 1850*. Leitmeritz : C. W. Medau. 1854. Bertold Vincent bol mestský právny zástupca (Stadtwalt). Materiál, ako sám uvádza v titule, pre svoju knihu zozbieral v roku 1850. Tu okrem iného píše: „rok 1835, 2. marec bol poznamenaný smrťou jeho Veličenstva cisára Františka. 4. októbra prišiel do Terezína ruský cár Mikuláš, na jeho počtu boli usporiadané veľké manévry s výbuchmi niekoľkých mín. Koncom

samotným uhorským kráľom a rakúskym cisárom Ferdinandom I. a taktiež s ruským cárom Mikulášom I. V liste opisuje ako sa mu dostalo pochvaly od samotných vládcov Európy.⁹ Výsledkom manévrov bolo predovšetkým predĺženie Svätej Aliancie na ďalších 40 rokov. Aj napriek týmto udalostiam syn Július predčasne skončil vojenskú kariéru a vrátil sa na hrad Lubovňa, kde pôsobil do svojej smrti. Július zomrel na hrade Lubovňa 26. septembra 1874, kde je spoločne s rodičmi a bratom Alexandrom pochovaný.

Najmladším dieťaťom a jediným pokračovateľom rodu Raisz bol najmladší syn Konštantín (Szilárd) Raisz. Konštantín pokračuje v kariére otca ako podnotár, ďalej ako žurnalista novín „Pesti Hírlap“ a v revolučnom roku 1848 sa na zasadnutí národného snemu v Pešti prezentoval ako jeden z poslancov spišskej župy. Za zásluhy získal aj titul rytiera „Leopoldského rádu“ a od samotného cisára Františka Jozefa I. mu bolo udelené potvrdenie šľachtického stavu a spojenie prívlastkov „košický“ a „ľubovniansko - hradský“.¹⁰ Jeho manželkou sa 21. septembra 1845 stala slečna Mária Ujházy. O priebehu svadby svedčí poetický zápis v hosťovskej knihe návštev Ľubovnianskeho hradu.¹¹

Vráťme sa však do roku 1827 kedy sa Juraj Félix Raisz s rodinou nastáhoval na hrad Lubovňa. V Ľubovni na rodinu čakal ťažký život na zručanine hradu Lubovňa sprevádzaný rodinnými starosťami z matkinej strany. Juraj Félix Raisz dal na hrade obnoviť kaplnku sv. Michala a barokový palác, ktorý spoločne s rodinou obýval. Taktiež čiastočne zastabilizoval ruiny severnej steny gotického paláca horného hradu Lubovňa a prekryl niektoré objekty hradu strešnou krytinou.¹²

Ako už bolo spomenuté, rodina Raisz sa na hrade a celom hradnom panstve venovala lesnému hospodárstvu a poľnohospodárstvu. O záujme hradného pána o oblasť lesného hospodárstva a pôdohospodárstva svedčí aj súbor zachovaných kníh po týchto majiteľoch hradu, ktoré sú súčasťou

októbra bolo vidieť kométu“.

⁹ Archív Ľubovnianskeho múzea – hrad v starej Ľubovni, korešpondencia medzi Jurajom Félixom Raiszom a jeho synom Júliusom Raiszom.

¹⁰ Súkromný súbor písomných prameňov rodiny Raisz – Ľublovári, listina Menovanie Konštantína (Szilárda) Raisza cisárom Františkom Jozefom I. za rytiera Leopoldského rádu. Baja (Maďarsko).

¹¹ Štátny archív v Prešove, pracovisko Stará Ľubovňa. Hostovská kniha hradu Ľubovňa.

¹² GOJDIČ, Ivan – TIMKOVÁ, Michaela – ZVEDELOVÁ, Kristína. Hrad Ľubovňa – stavebný vývoj horného hradu. In *Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach* 2006. Trnava : Typi universitatis tyrnaviensis. 2007, s. 109. ISBN 978-80-8082-136-4.

Konštantín (Szilárd) Raisz
s manželkou Máriou Ujházy.
Lubovnianske múzeum – hrad.

knižného fondu Lubovnianskeho múzea – hrad.¹³ Skromné výnosy však nedovoľovali hradnému pánovi náročnejšiu rekonštrukciu hradu.

Na základe jedného odpisu z knihy návštev hradu Lubovňa (ktorá je hlavnou časťou tejto publikácie) sa dá s určitosťou potvrdiť baroková podoba zastrešenia hlavnej hradnej veže a jej zničenie po požiari v roku 1862. Citujeme z odpisu knihy návštev: „Navštívil som hrad Lubovňa na priateľské pozvanie majiteľa hradu. Kým som písal tieto riadky, udel blesk do pozlátenej gule na hradnej veži a strecha pod ňou sa okamžite vznietila. Obyvatelia neboli schopní oheň uhasiť, tak urobil až následný silný dážď.“ Tento údaj bol zapísaný do

knihy návštev Lubovnianskeho hradu 16. mája 1862 Künzlom Lórandom, plukovníkom 20. pešiackeho pluku.¹⁴

Okrem zápisu Künzla Lórandu 16. mája 1862 neznámym návštevníkom napísaný do knihy návštev text: „Hneď po udretí blesku som videl strechu veže Lubovnianskeho hradu, ktorá bola úplne rozbitá na zemi.“ Je to ojedinelý záznam v knihe návštev, ktorý nám aspoň čiastočne približuje podobu zastrešenia hlavnej hradnej veže. Okrem tohto prameňa sa opierame aj o originálnu maľbu portrétu hradného pána Juraja Félixa Raisza, ktorá bola zhotovená na hrade Lubovňa maliarom Zygmuntom Grünerom v roku 1841. Na pravom hornom okraji portrétu je maľba hradu Lubovňa s barokovým zastrešením hlavnej hradnej veže.¹⁵

¹³ TRAUTMAN, Leopold. *Versuch einer wissenschaftlichen Anleitung zum Studium der Landwirtschaftslehre* 2. Viedeň, 1811.; TRAUTMAN, Leopold. *Versuch einer wissenschaftlichen Anleitung zum Studium der Landwirtschaftslehre*. Viedeň, 1810.; THAER, Albrecht. *Grundsätze der rationellen Landwirtschaft* VI. Viedeň, 1809. Depozitár kníh Lubovnianskeho múzea.

¹⁴ Štátny archív v Prešove, pracovisko Stará Lubovňa. Hostovská kniha hradu Lubovňa.

¹⁵ Na pravom hornom okraji portrétu je vyobrazená podoba hradu Lubovňa a na ľavom hornom okraji je namalovaný erb rodiny Raisz. Rodinný erb Raiszovcov predstavuje štít so strieborným poľom, na ktorom sú nad sebou dve vodorovné zelené brvná prechádzajúce krížom. V hornom brvne sa ligoce strieborný polme-

Juraj Félix Raisz obýval barokový palác hradu Ľubovňa, ktorý prispôbil potrebám svojej rodiny. V barokovom paláci prijímal významných hostí a usporadúval veľkolepé hostiny. O hrade Ľubovňa sa počas vlastníctva Jurajom Félixom Raiszom v Uhorskom geografickom slovníku (1851) zaznamenalo: „Ľubovňa, hrad v Spišskej župe, na vysokej skale blízko haličskej hranice... Pod ním tečie rieka Poprad. Hrad známy v histórii. Bývali tu poľskí starostovia, ktorí boli správcami 16 spišských miest patriacich kedysi pod poľskú správu, bývali tu v histórii Spiša slávne poľské kniežatá Ľubomirski... K hradu patrí obec Hobgard (Chmeľnica), a taktiež pod kopcom nachádzajúci sa kuriálny majetok Szadek (Podsadek). V blízkosti sa nachádzajú k hradu patriace pekné lesy a panský statok. Pánom hradu je Félix Raisz, ktorý ho kúpil od kráľovskej komory. Vo vnútri sú okázalé obývacie priestory, nachádzajúce sa v niekoľkých budovách, kde v časoch komorskej správy bývali úradníci, okrem služobníctva tu iní obyvatelia nie sú. Je tu tiež kaplnka a liehovar.¹⁶

Je potrebné spomenúť, že Juraj Félix Raisz bol odlišným majiteľom hradného majetku ako jeho predchodcovia. V sedemstoročnej histórii hradu sa prezentuje ako prvý súkromný majiteľ. Predošlé vlastníctva hradu Ľubovňa boli postavené a realizované na úplne iných princípoch, súvisiacich s obrannou a politickou funkciou. Hrad slúžil Raiszovcom predovšetkým ako bydlisko, kde sa denno-denne zdržiavali a nie ako pohraničná pevnosť slúžiaca na záujmy Poľského či Uhorského štátu. Samotný Raisz vystupoval aj ako správca, nielen ako majiteľ. Zaoberal sa správou celého hradného majetku, čo je v porovnaní s predošlými majiteľmi podstatný rozdiel. Tí mali na hrade funkciu kastelána, ktorý im úradnú a praktickú správu hradu zabezpečoval.

Počas cholery v roku 1831 Juraj Félix Raisz často prijímal žiadosti o pomoc od okolitých obcí, o čom svedčí aj poďakovanie obcí Kamienka a Jarabina.¹⁷ Juraj Félix Raisz mal významné zásluhy pri potlačení sedliac-

siac, v dolnom zlatá hviezda. Z pravej hornej štvrtiny šikmo k ľavej dolnej štvrtine smeruje červené brvno, v ktorom sa jeleň vzpínajúci na zadných nohách skláňa k prameňu z pred ním sa týčiacej skaly. Z koruny prilby nad štítom sa dvíha Grif s napriahnutými krídlami, s otvoreným zobákom a vyplazeným jazykom, prednými nohami držiace tri ľalie (viď. fotografickú prílohu). Portréty Juraja Félixho Raisza a jeho manželky Apolónie venoval v júni 2009 potomok po meči Juraj Ľublovár. Originály portrétov sú vystavené v expozícii Šľachtický rod Raisz – majitelia hradu Ľubovňa v rokoch 1825 – 1880. Archív Ľubovnianskeho múzea.

¹⁶ ŠTEVÍK – TIMKOVÁ, ref. 1. s. 109.

¹⁷ Súkromný súbor písomných prameňov rodiny Raisz – Ľublovári, listina Nariadenie na obranu pred cholerou z roku 1831 pojednávajúca o požiadavkách okolitých dedín hradného panstva Ľubovne, ktoré prosili Juraja Félixho Raisza o pomoc pri riešení epidémie cholery.

Expozícia Juraj Félix Raisz (majiteľ Lubovnianskeho hradného panstva v rokoch 1825 – 1880) na hrade Lubovňa. Lubovnianske múzeum – hrad.

keho povstania. Po smrti svojej manželky Apolónie v roku 1860 sa presťahoval do kaštieľa pod hradom, kde 12. decembra 1861 umrel.¹⁸ Pochovaný je spoločne s manželkou a dvomi synmi Júliusom a Alexandrom pred kaplnkou sv. Michala na hrade Lubovňa, kde je malý cintorín, ktorý sa v súpisoch hradu Lubovňa objavuje už koncom 18. storočia.

Po smrti Juraja Félix Raisza došlo k dedičským sporom medzi jeho dvoma synmi Júliusom a Konštantínom (Szilárdom), čoho výsledkom bol predaj Lubovnianskeho panstva mestu Stará Lubovňa za 87 000 zlatých. Predaj sa uskutočnil k 1. aprílu 1880. Mesto sa okrem iného v zmluve zaviazalo udržiavať šindľovú strechu hradnej kaplnky a tiež rodinné náhrobné kamene vedľa kaplnky a chrániť ich pred rozkladom. Mesto Stará Lubovňa zastupoval vtedajší starosta Peter Dubay. V kúpno-predajnej zmluve sa uvádza aj majetok v rozlohe 1588 jutár a 1008 siah, vrátane všetkých náležitostí: ornej pôdy, lúk, pasienok, lesov, osád, krčiem, majerských a hospodárskych stavieb, starého hradu, lubovniansko-hradských a podsadockých regálií, destilačného zariadenia a pece na vápno. V tom čase k hradu patrilo niekoľko budov pod ním: drevený hostinec, voziareň, budova fiškála s drevenou besiedkou v záhrade, liehovar, drevený dom, v ktorom býval kominár, murovaný pivovar,

¹⁸ Náhrobný kameň Juraja Félix Raisza s manželkou. Cintorín pred hradnou kaplnkou sv. Michala Archanjela. Hrad Lubovňa.

byt účtovníka, budova majera, jednoposchodová murovaná sýpka, ďalší obytný dom pre úradníkov.¹⁹

Chcem vyjadriť veľké poďakovanie Jurajovi VI. Lublávárimu, ktorý je priamym potomkom po meči Juraja Félixa Raisza. Juraj VI. Lublávári do dnešných čias vlastní viac ako dvesto rokov starý archív rodiny Raisz. Bez jeho priateľského postoja k múzejníkom zo Starej Lubovne by nebolo možné interpretovať dianie na hrade Lubovňa v 19. storočí. Historici múzea až do roku 2008 nepoznali podobu hradného pána Juraja Félixa Raisza a jeho manželky Apolónie. Po nepretržitom pátraní, ktoré viedlo cez USA, Maďarsko až do Luxemburska, sa podarilo kontaktovať potomka po meči po Jurajovi Félixovi Raiszovi. Svoju veľkosť ukázal aj darom v podobe 256 kusov historicky hodnotných predmetov, ktoré sú dnes súčasťou zbierkového fondu Lubovnianskeho múzea - hrad. Medzi najhodnotnejšie patria originálne portréty majiteľov hradu Juraja Félixa Raisza a jeho manželky Apolónie Teöke, či maľovaný obraz hradu Lubovňa s podhradím od Wiliama Forbergera.

Potomok po Jurajovi Félixovi Raiszovi Juraj VI. Lublávári s riaditeľom múzea Daliborom Mikulíkom, 2013. Lubovnianske múzeum – hrad.

¹⁹ CHALUPECKÝ, Ivan – SMETANA, Marcel. *Hrad Lubovňa*. Martin : Osveta. 1987. s. 63.

Portréty sa po 150 rokoch vrátili na hrad Lubovňa a sú vystavené v barokovom paláci hradu Lubovňa, v stálej expozícii venovanej rodu Raisz, kde niekedy Juraj a Apolónia prežili svoj život.

The noble family of Raisz. Owners of the Lubovňa castle estate in the years 1825 – 1880

In the 19th century Lubovňa Castle was managed by four owners. In the years 1772 - 1819 the administrator of the castle was the Hungarian state. After the advertisement was published in 1821 by the Kosice City Chamber, Lubovňa Castle was purchased as a private property by Juraj Félix Raisz. In 1880 the descendants of Juraj Félix Raisz sold the castle to the town of Stará Lubovňa, which managed the castle for two years. Since 1882, the last owners of the Lubovňa castle became the Polish noble family Zamojski, who came from Podzamecz near Maciejowiciac.

Representatives of the noble family Raisz - Lublóvári worked for several centuries (1609 - 1920) in Spiš, Abov and Šariš regions. Particularly important members of the family were undoubtedly: Augustin Raisz (Spiš archivist), Juraj Félix Raisz - Lublóvári (owner of the Lubovňa Castle and its associated property), Konštantín (Szilárd) Raisz and Aladár Raisz (Members of the Hungarian Assembly). Raisz - Lublóvári (notary of Levoča and author of the first incremental book of today's SNM museum - Spiš Museum in Levoča). The article describes the life of the Raisz family at the Lubovňa Castle in the years 1825 - 1880. Juraj Félix Raisz buys the Lubovňa Castle and the associated estates based on an advertisement in the Pressburger Zeitung. The family lived in the early baroque palace in the castle and some family members are buried in the cemetery near the castle chapel of saint Michael Archangel. A very rare source is the guest book of the castle Lubovňa, which was introduced in 1827, and I present the everyday life of the manor.

An important basis for processing the article was the personal contact of the museum curators of Stará Lubovňa with the living descendants of this family who provided the museum with archive sources and donated more than 200 pieces of collection items. Thanks to this cooperation, the museum created a permanent exhibition dedicated to the noble family Raisz - Lublóvári.

*PhDr. Dalibor Mikulík
Lubovnianske múzeum – hrad v Starej Lubovni*

DESSEWFFYOVCI V BARDEJOVSKÝCH KÚPELOCH V 19. STOROČÍ

František Gutek

Autor v príspevku približuje pôsobenie niektorých príslušníkov rodu Dessewffy v oblasti Horného Šariša a najmä v Bardejovských Kúpeľoch. V prvej časti si všima prínos grófa Jozefa Dessewffyhho a jeho knihy Bártfai levélek pre propagáciu a spopularizovanie Bardejovských Kúpeľov na začiatku 19. storočia, v druhej časti rozoberá príbuzenské prepojenie Alberta Dessewffyhho s bardejovskou šľachtickou rodinou Gantzaugh a účasť jeho i ďalších príslušníkov jeho rodiny nielen na spoločenskom živote v Bardejovských Kúpeľoch, ale aj na ich obnove v druhej polovici 19. storočia, osobitne podiel Dessewffyovcov na činnosti Ústavu na liečenie studenou vodou podľa vzoru slávneho liečiteľa Vincenta Priessnitza.

Jedným z impulzov pre napísanie tohto príspevku bola práca Samuela Brussa „Rod Dessewffy – hanušovské panstvo“ (Prešov, 2018), ktorá je katalógom novej múzejnej expozície prešovského Krajského múzea „Dessewffy – zabudnutý rod“, inštalovanej v priestoroch barokového kaštieľa v Hanušovciach nad Topľou. Jej autorovi sa podarilo zhromaždiť množstvo exponátov, bohatý faktografický a fotodokumentačný materiál najmä o príslušníkoch kamenickej vetvy z marhaňskej línie rodu Dessewffy. Ďalším momentom, ktorý prispel k napísaniu tohto príspevku, bol náš vlastný výskum, ktorý sa uskutočnil v Šarišskom múzeu v Bardejove v súvislosti s prípravou novej expozície múzea vo Vile Rákóczi v Bardejovských Kúpeľoch pod názvom „Bardejovské Kúpele – oáza pokoja a zdravia“. V rámci výskumu sa i nám podarilo zhromaždiť zaujímavý materiál, ktorý sa viaže na niektoré dôležité etapy v dejinách kúpeľov a týka sa aj niektorých príslušníkov spomínaného rodu.

Dessewffyovci patria k starým šľachtickým rodom Uhorska. Ich korene siahajú do 10. storočia, keď sa usídlili na Balkáne, na území Slavónie. Za ich najstaršie rodové sídlo je považovaná obec Černek v stolici Požega

a prvým známym členom tohto rodu je Dezislav de Chernek (Černek) z 13. storočia. Ten sa stal známym tým, že počas bojov proti Tatárom (Mongolom) prišiel o pravú ruku, ktorá sa neskôr ako znamenie stala súčasťou rodového erbu.

Svoje priezvisko Dessewffy nadobudli „páni z Černeku“ až v druhej polovici 15. storočia a prvou osobou z rodu, ktorá sa v listinách objavila už s týmto priezviskom, bol Štefan v rokoch 1443 – 1492. Jeho vnuk Ján st. Dessewffy (? – 1568) sa na začiatku 16. storočia stal hlavným županom stolice Požega a v krátkom čase získal rozsiahle majetky. V roku 1525 bol vymenovaný za kráľovského komorníka a dôverníka kráľa Ľudovíta Jagelovského. Po bitke pri Moháči v roku 1526 však prišiel o všetky svoje majetky v juhozápadnom Uhorsku a spolu s celou rodinou sa odsťahoval do Bratislavy. Počas bojov o uhorské kráľovské dedičstvo sa po počiatkoch váhaní nakoniec priklonil na stranu Ferdinanda I. Habsburského, čo sa mu vyplatilo, lebo víťazný Ferdinand mu ako prvému Dessewffymu daroval veľké majetky najmä na východnom Slovensku. Získaním panstva hradu Kamenica (maď. Tarkő) Ján st. získal pre Dessewffyovcov nový prídomek (Dessewffy de Csernek & Tarkő).¹

Obraz Jána st. Dessewffyhho, ktorý sa ako prvý zo svojho rodu usadil na Slovensku, sa zachoval v zbierkach Šarišského múzea v Bardejove.²

Na začiatku 17. storočia došlo v rode k zásadnému rozdeleniu majetkov a k vzniku dvoch samostatných rodových vetiev na území východného Slovenska. Zakladateľom kamenickej vetvy (panstvá Kamenica, Krivany a mesto Lipany) sa stal František Dessewffy (1554 – 1624) a druhej, toryskej vetvy (panstvo Torysky) jeho brat Ján Dessewffy (1549 – 1618). Obidve vetvy boli veľmi

Ján Dessewffy (? – 1568),
olejomalba na plátne.

¹ BRUSS, Samuel. *Rod Dessewffy – hanušovské panstvo*. Prešov 2018, s. 25-27.

² Obraz je prácou neznámeho maliara z 18. storočia, olejomalba na plátne, inv. č. H 1698. V súčasnosti je dlhodobo vypožičaný do expozície „Dessewffy – zabudnutý rod“ v Kaštieli v Hanušovciach nad Topľou.

Portrét grófa Jozefa Dessewffyho
(1771 – 1843).

úspešné a v priebehu 17. a 18. storočia sa viacerí ich členovia vyznamenali v rôznych oblastiach, najmä ako vojenský hodnostári, majitelia veľkostatkov, župní úradníci, sudcovia, ale aj vedci a spisovatelia.³

Prvým príslušníkom tohto šľachtického rodu, ktorého meno sa spojilo s Bardejovom a najmä s jeho kúpeľmi, bol na začiatku 19. storočia gróf Jozef Dessewffy (1771 – 1843), rodák z Krivian a príslušník kamenickej grófskej vetvy rodu Dessewffy, jej vedľajšej fintickej línie.⁴ Vreľý vzťah k Bardejovským Kúpeľom tento významný uhorský politik, vzdelanec a spisovateľ nadobudol na základe častých návštev, ktoré od svojej mladosti pravidelne uskutočňoval

počas letných mesiacov kúpeľnej sezóny. Rušný život v kúpeľoch, ich popis aj dobre mienenú kritiku niektorých nešvárov v nich podal vo svojich „Bardejovských listoch“, ktoré vydal v maďarčine roku 1818.⁵ Jeho Bártfai levélek vyšli takmer súbežne s inou prácou o kúpeľoch od publicistu a cestovateľa Jána Čaploviča (Johan von Csaplovics, 1780 – 1847), ktorá bola

³ BRUSS, ref. 1, s. 28.

⁴ Jeho starým otcom bol šarišský župan Samuel Dessewffy (1711 – 1776), ktorý zdedil po svojom bezdetnom strýkovi Štefanovi Dessewffym (1667 – 1742), majetky vo Finticiach a Kamenici. Jeho rodičmi boli Štefan Dessewffy (1736 – 1785) a Anna Vécseyová, mal brata Samuela a sestru Emmu Máriu. Po predčasnej smrti matky Jozefa vychovávala jeho teta Karolína Szirmayová v maďarskom duchu. Školu navštevoval postupne v Košiciach, Kluži a v Pešti. Postupne nadobudol vynikajúce vzdelanie v klasických jazykoch. Po získaní právnického vzdelania pôsobil ako tabulárny župný sudca a poslanec parlamentu za župy Šariš, Zemplín a Sabolč. Bol čestným členom Maďarskej akadémie vied. V roku 1806 sa oženil s Eleonórou Sz tárayovou a okrem jednej dcéry mali spolu aj troch synov – Aurela, Marcela a Emila, ktorí podobne ako otec vynikali vysokou inteligenciou a vzdelanosťou. Bližšie o živote predkov Jozefa Dessewffyho. BRUSS, ref. 1, s. 33, 36; údaje o jeho živote dostupné na internete: http://www.obecmarhan.sk/Dokumenty/Dejiny_Dessewffy.pdf a tiež https://hu.wikipedia.org/wiki/Dessewffy_ %C3%B3zsef.

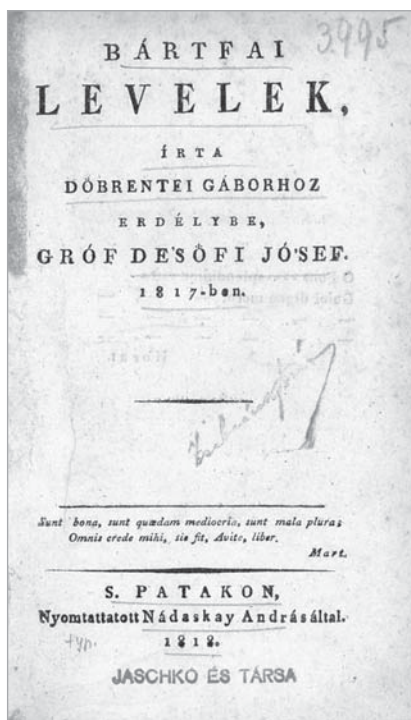
⁵ DESÖFI, Jozef. *Bártfai levélek*. Sárospatak 1818. V roku 2003 vedenie kúpeľov túto knihu vydalo v slovenskom preklade dr. Jána Skorku, ale vo veľmi obmedzenom náklade ako súčasť kúpeľnej kroniky.

napísaná o rok skôr.⁶ Obidve však boli vydané na začiatku prvého rozkvetu Bardejovských Kúpeľov, na prahu ich prudkého rozvoja, ktorý trval až do revolučných rokov 1848 – 1849 a kúpele sa vtedy zaradili medzi popredné zariadenia svojho druhu v rámci celého Uhorska. S istotou možno povedať, že k ich úspechu prispeli aj uvedené publikácie.

Gróf Dessewffy, vynikajúci znalec Šarišskej stolice a jej severnej časti, dôverne poznal tieto kúpele, nevšedné liečivé vlastnosti minerálnych vôd, blahodarnú klímu ako i pohostinnosť a pracovitosť miestnych obyvateľov. To mu umožnilo podať veľmi sugestívny a pútavý opis celkových pomerov, spôsobov a foriem liečenia, trávenia voľného času, spoločenských kontaktov a zábav, ale i opis samotných návštevníkov.

Forma, ktorú si k tomu zvolil, bola pre túto dobu dosť bežná a svedčí o blízkom, až intímnom vzťahu autora nielen ku kúpeľom, ale i k celému kraju, z ktorého sám pochádzal. Jozef Dessewffy svoju knihu koncipoval ako zbierku dvanástich listov, ktoré postupne písal do Sedmohradska priateľovi Gabrielovi Döbrenteimu.⁷ Listy síce vznikli len v rozpätí približne jedného mesiaca – od 16. júla do 19. augusta 1817, ale spisovateľ do nich vložil svoje dlhoročné skúsenosti so životom v kúpeľoch.

Na mnohých miestach knihy sa prejavil autorov ostrovtip a duchaplnosť. Ukazujú to najmä jeho postrehy v súvislosti s liečebnými účinkami prameňov v kúpeľoch (Tretí list). Vymenúva síce aj ním osobne zistené ich liečivé účinky, zároveň však celý rad prípadov, pri ktorých sa stav chorých výrazne zhoršil. Spomenul napríklad istú poľskú dámu, ktorá sa počas

Titulný list Bartfai lévelek.

⁶ ČAPLOVIČ, Ján. *Das Bartfelder Bad*. Wien 1817.

⁷ DESÖFI, ref. 5, titulný list a obsah. Kniha bola vytlačená v Sarospataku, v tlačiarni Andrása Nádaskayho.

jedného pobytu v kúpeľoch kúpala šesťdesiatkrát. V nasledujúcom roku, v snahe zdvojnásobiť svoje zdravie, počet kúpeľov zvýšila na 120. Jej zdravotný stav sa však natoľko zhoršil, že potom už do kúpeľov nikdy prísť nemohla. A Dessewffy k tomu múdro poznamenal, že „aj liek pomáha vždy a pri každej príležitosti iba múdremu“. Svoju duchaplnosť prejavil opäť v treťom liste, ale na inom mieste, keď spomínal, že v roku 1798 reagoval na vtedajšie debaty o tom, či pramene v kúpeľoch majú priaznivý vplyv na mužskú potenciu a ženskú plodnosť a nad vchod opraveného stánku Hlavného prameňa navrhol toto latinské trojveršie: „Robori virorum, mulierum foecundati, saluti omnium“ (Mužom silu, ženám plodnosť, zdravie všetkým). Z listu cítiť jeho sklamanie, že tento návrh nápisu konzervatívne vedenie kúpeľov neschválilo, ale zároveň aj akúsi škodoradosť, že iný, schválený latinský nápis bol urobený zle, s veľkými gramatickými chybami a po istej dobe ho museli odstrániť.

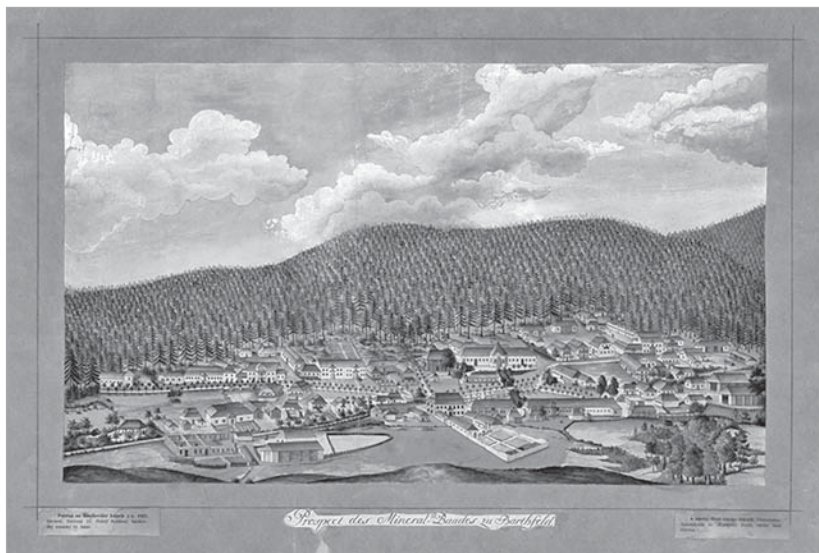
V úvode toho istého tretieho listu Dessewffy uvažuje o počiatkoch kúpeľov, o tom, kto ich začal využívať ako prvý a opäť vtipne konštatuje: „Aj keď tieto vody zrejme neobjavili starí Heléni, prevláda všeobecne tá mienka, že už nie heroickí, pekné predstavy a oduševnené city pestujúci, ale s plátnom obchodujúci Gréci boli prví, ktorí začali využívať bardejovské pramene“. Na základe svojich skúseností a vedomostí dokonca pochybuje o informácii, ktorú uverejnil vo svojej práci Ján Čaplovič, totiž, že už v roku 1505 boli kúpele dané za určitú sumu do prenájmu a napísal: „Toľko viem, že ešte pred 24 rokmi bolo okolie veľmi pusté, nájomca platil minimálnu sumu a napriek tomu skrachoval. Cudzcinci sem vtedy ešte nechodili, iba ak okolitá šľachta občas navštívila tento kút“⁸.

Gróf Jozef Dessewffy sa vo svojom jedenástom liste venoval aj divadelnému životu v Bardejovských Kúpeľoch. Uvádza, že od vchodu veľkej spoločenskej Sály smerom vpravo dole dolinou vedie cesta k malému divadlu, ktoré tu pred niekoľkými rokmi postavili čiastočne z kameňa a čiastočne z dreva. Predtým vraj bolo v kúpeľoch divadlo zbité iba z dosák a vyložené čečinou, aby bolo v súlade s okolitým lesom. Vo vnútri divadla stála údajne obrovská a robustná socha Minervy, o ktorej usúdil, že „keby bohyňa múdrosti vyzerala takto, potom aj beztak malý počet filozofov by sa ešte viac znížil“. Opisuje aj to, ako sa pri predstaveniach nemeckej hereckej spoločnosti nudil: „Zriedkakedy som sa pozeral na predvádzané hry až do

⁸ Spisovateľ Čaplovič spomínanú informáciu našiel v mestských účtovných knihách a usúdil z nej, že pri prameňoch už vtedy boli kúpele. Od neho potom túto domnienku prevzal celý rad autorov, no až Eugen Janota sa v roku 1862 oprávnenne domnieval, že záznam sa netýka kúpeľov pri studených prameňoch, ale mestských očistných kúpeľov. MULÍK, J. Stručný náčrt Bardejovských Kúpeľov. In *Šarišské múzeum* 2. Košice. 1969, s. 131.

konca a hovoril som si, akí sme my Maďari dobrí, že za nudu spôsobenú Nemcami ešte aj platíme! Za tie peniaze by sme si mohli zdokonaľiť naše národné divadelníctvo“. Iní však zrejme neboli takí povznesení a nároční a radi navštevovali tieto predstavenia. Dessewffy totiž poznamenáva, že „divadlo je vždy plné, tlačí sa sem veľa mešťanov a ešte viac dedinčanov, ktorým je vzácné každé divadelné predstavenie“.⁹

Svojím neopakovateľným spôsobom sa v prvom liste zhostil úlohy podať v skratke dejiny slobodného kráľovského mesta Bardejova a pri opise prehliadky mramorovej tumby Juraja Seredyho v Kostole sv. Egídia vyrozprával aj legendu o smrti tohto pána Makovického hradu po jeho predaji Rákócziemu. V šiestom liste, ktorý je suverénne najdlhší, debatuje s jedným poľským grófom o vhodnosti, resp. nevhodnosti a škodlivosti hazardných hier v kúpeľoch.

Bardejovské kúpele v roku 1812.

V trochu inom tóne ako všetky ostatné je napísaný siedmy list, v ktorom Dessewffy opisuje vlastenectvo poľských návštevníkov kúpeľov. Predstavuje v ňom dvoch významných Poliakov zo začiatku 19. storočia. Hostiteľom mnohých významných osobností v kúpeľoch bol knieža Adam

⁹ Dessewffyho opisy divadelného života v kúpeľoch rozobrala aj CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, M. Divadlo v slovenských kúpeľných mestách. In *Balneologický spravodajca* 1990, č. 29. Bratislava 1991, s. 127-128.

Kazimír Czartoryski (1734 – 1823), ktorý tu mal aj vlastnú z dreva postavenú vilu, podľa Dessewffyho najkrajšiu zo všetkých kúpeľných objektov. Medzi pozvanými hosťami bol tam viackrát aj gróf Ignác Potocki (1750 – 1809), Poliakom veľmi dobre známy spolutvorca Ústavy 3. mája (1791). Dessewffy v tomto liste emotívnym spôsobom opísal jeho zatknutie v Bardejovských Kúpeľoch:

„Stalo sa, že knieža Adam Czartoryski, najstaršie a hádam najvzdelanejšie a najvládnejšie knieža v Európe, usporiadal vo svojom dome v kúpeľoch záhradnú slávnosť s večerou, na ktorú bola pozvaná veľká časť vtedy sa tu zdržujúcej spoločnosti obidvoch národností. Mal som to šťastie, že som sa na nej mohol zúčastniť aj ja. Zábava bola v plnom prúde, keď sa tu zrazu ozvalo hrmenie a oblohu preťal blesk. Spoločnosť zo začiatku ani hromy ani blesky nebrala na vedomie, až kým sa nespustil výdatný lejak, ktorý všetkých zahnal pod strechy pavilónu a blízkych altánkov. Práve sa celá spoločnosť začala rozchádzať, keď sa na scéne objavil jeden bachratý bardejovský senátor. Hlboko sa uklonil pred Jeho Jasnosťou kniežaťom a niečo mu šepkal do ucha. Knieža pozorne počúval a postupne bledol. Potom odviezol bokom grófa Potockého a vymenil si s ním niekoľko slov. Grófova tvár zostala pokojná ako zvyčajne, nato všetkým bez slova zakýval a vzdialil sa. Jeho dcéra Kristína odišla spať ešte pred búrkou, preto sa narýchlo urobili opatrenia, aby sa ani náhodou nezobudila. O chvíľu už grófa za dojímavého objímania a zadržiavaného plaču zobrali z náručia početných vlastencov a ešte v tú noc odviezli do Petrohradu, do zajatia. Až po jeho odchode vyšlo najavo, že kým sme my počas búrky rozjarení večerali, miesto nášho stretnutia obklúčilo asi tristo sedliakov zo susedných dedín, ktorí boli ozbrojení vidlami a palicami, a to len preto, aby bol zadržaný jeden osamelý cudzinec v najprestížnejšom liečebnom a zábavnom centre našej slobodnej vlasti. Rozprávalo sa, že cársky dvor v Petrohrade nástojil u našich na grófovom uväznení z dôvodu jeho dlžôb. Nech sa to stalo z akéhokoľvek dôvodu, my Maďari sme ľutovali spôsob i čas uskutočnenia akcie. Smútok zahalil celé kúpele a hlboký žiaľ zachvátil všetkých tu prítomných Poliakov. Na tretí deň som sa s pocitom najhlbšieho pohnutia dozvedel, že v tú osudnú noc Poliáci v priebehu niekoľkých minút medzi sebou vybrali niekoľko tisíc zlatých, aby podporili nešťastného grófa, odvečeného do zajatia.“

V ďalších listoch sa gróf Dessewffy opäť vrátil k ľahkému tónu svojho rozprávania. V desiatom liste porovnávaním súčasného stavu kúpeľov so stavom pred dvadsiatimi rokmi postrehol, že kým kedysi bolo treba do kúpeľov všetko dovážať, teraz tu možno všetko dostať od okolitých dedičanov a aj kedysi bosé predavačky sa obliekajú starostlivejšie. Dessewffy na to reaguje slovami: „Drahšia je teraz ruža, smotana, jahody, lacnejší je

aj bozk, ale nebezpečnejší“. V ôsmom liste zasa nezabudol vtipne glosovať kúpeľné lásky – prítomnosť silami kypiacich mladíkov pri chorľavejúcich paničkách – takto: „Tu Penelopa (do kúpeľov) prišla, tam Helena (Trójska) odišla“.

Myslíme si, že tých niekoľko vybraných pasáží z knihy Jozefa Dessewffyho len potvrdzuje názor Kornela Chyzera ešte z konca 19. storočia, ktorý sa o nej vtedy vyjadril takto: „Túto dobovú kroniku kúpeľov nenapísal ani lekár, ani o osud kúpeľov sa nezaujímajúci spisovateľ, ale jeden z najduchaplnejších Maďarov na začiatku 19. storočia.“¹⁰

Gróf Jozef Dessewffy bol častým a veľmi váženým návštevníkom Bardejovských Kúpeľov, ale ani v meste ani v kúpeľoch nemal, na rozdiel od mnohých iných príslušníkov hornouhorskej šľachty, stály dom, resp. vilu. Okolo roku 1830 sa však majiteľom jedného z najkrajších a najhonosnejších objektov v Bardejovských Kúpeľoch stal na základe kúpy od šľachtickej rodiny Szirmayovcov iný Dessewffy – Albert (1805 – 1865).¹¹

Pohľad na Bardejovské Kúpele medzi rokmi 1825 – 1830.

¹⁰ CHYZER, Kornél. *Bártfajürdői emlékkönyv*. 2. vyd. Prešov. 1895.

¹¹ Na kolorovanej grafike Bardejovských Kúpeľov z 2. polovice dvadsiatych rokov 19. storočia, ktorá je uložená v Šarišskom múzeu v Bardejove pod inv. č. H 2965, je vlastníkom Vily Rákoci ešte gróf Štefan von Szirmay.

Pochádzal z marhaňskej línie kamenickej vetvy rodu, ktorú založil Andrej st. Dessewffy (1663 – 1745) a ktorú charakterizovalo luteránske viero-vyznanie a sídlo, ktoré si jej príslušníci vybudovali v obci Marhaň.¹² Albert bol synom Gašpara Tomáša Dessewffyho a Julianny rodenej Kubínyiovej, mal štyroch bratov (Aristida, Kalmána, Františka, Gustáva Adolfa) a jednu sestru Teréziu. Jeho brat Aristid (1802 – 1849) sa preslávil ako generál počas revolúcie 1848 – 1849, po jej porážke bol popravený ako jeden z „aradských mučeníkov“ a neskôr pochovaný v Marhani.¹³

Do meštiansko-šľachtickej spoločnosti mesta Bardejova sa Albert zaradil 24. marca 1831 sobášom s Klementínou Gantzaughovou (1814 – 1892) z poprednej luteránskej a pôvodne meštianskej rodiny mesta. Gantzaughovci sa objavujú v Bardejove už na konci 17. storočia. Jeden z nich – Johann Gantzaugh – bol na začiatku 18. storočia jediným výrobcom strieborného drôtu v Uhorsku a jeho služby využíval aj František II. Rákóczi. Približne v polovici 18. storočia získali šľachtický titul a tiež jeden z najkrajších domov na námestí (dnešný Meštiansky dom č. 13, sídlo miestneho Šarišského múzea), ktorý na fasáde doplnili rokokovou iluzívnou výmalbou a vlastnili ho až do polovice 19. storočia. Po tejto rodine získal dom aj neoficiálne pomenovanie Ganzughof. Rodina Žigmunda Gantzaughu bola aj donátorom jedného zo zvonov Evanjelického chrámu v Bardejove (1820).¹⁴

Otec Klementiny Žigmund (1774 – 1849) bol váženým predstaviteľom, dozorcom miestneho zboru Evanjelickej cirkvi a. v. a strýko Jozef Gantzaugh (1770 – 1844), ktorého dcéru Annu si zobral Albertov brat Gustáv Adolf

Jozef Gantzaugh na olejomalbe z roku 1836 od Jána Rombauera.

¹² BRUSS, ref. 1, s. 37-39.

¹³ BRUSS, ref. 1, s. 38.

¹⁴ THALY, Kálmán. A régi magyar himnző-művészetéről 1707 – 1708. In *Archaeologiai Értesítő* XIII., 1879, s. 347-348; GUTEK, František. Vzácná fasáda „Ganzughofu“ obnovená. In *Bardejovské novosti*, roč. 18, č. 2, 9. 1. 2007, s. 3, 3 foto; KOREŇOVÁ, J. Jeden z „neobjavených“ skvostov Bardejova. In *Bardejovské novosti*, roč. 17, č. 16, 19.4.2006, s. 1,3.

Dessewffy, bol advokátom a inšpektorom Evanjelického kolégia v Prešove. Bratia Gantzaughovci vlastnili v Bardejovských Kúpeľoch na začiatku 19. storočia pomerne veľké vily, ktoré so svojimi rodinami obývali najmä v letných mesiacoch roka.¹⁵

Aj manželia Albert a Klementína Dessewffyoenci žili pravdepodobne v spomínanom dome na námestí a cez leto vo svojej vile v Bardejovských Kúpeľoch.¹⁶ V Bardejove sa narodili aj ich deti: Albertina (1833), Natália (1835), Pavol (1839), Gejza (1842) a Emma (1850).¹⁷

Albertina Dessewffy, najstaršia dcéra župného tabulárneho sudcu, sa narodila v Bardejove 12. marca 1833. Spomedzi Albertových detí ako jediná bola už takmer dospelá a naplno vnímala traumu, ktorá postihla rodinu marhaňských Dessewffyoencov v podobe smrti otcovho brata a jej strýka Aristida Dessewffyo v roku 1849. V tých ťažkých časoch sa však zároveň zoznámila so svojím budúcim manželom. Údajne veľká láska medzi mladučkou iba 17-ročnou Albertinou a 31-ročným statkárom z Kukovej Mikulášom Bánóom (1818 – 1877) bola spečatená svadbou, ktorá sa konala 22. mája 1850 v Marhani. Spolu s manželom mali deväť detí, ale dospelosti sa z nich dožilo len sedem.¹⁸

Albertina, ktorej podobizeň vlastní bardejovské múzeum,¹⁹ bola „tmeľom“, ktorý spojil dvoch šarišských statkárov nielen príbuzensky, ale nakoniec i v práci na spoločnom projekte – obnove Bardejovských Kúpeľov v rokoch po revolúcii 1848 – 1849 a následne aj po požiari kúpeľov v roku

¹⁵ Potvrdzuje to aj Plán Bardejovských Kúpeľov z roku 1816, podľa ktorého sa vily Gantzaughovcov nachádzali južne až juhozápadne od kostola, v legende sú označení číslami 10 a 26. Na grafike Bardejovských Kúpeľov z roku 1825 – 1830 sa už objavuje iba vila Jozefa Ganzaugha (pod č. 46).

¹⁶ Dom na námestí im prenechali rodičia Klementíny, ktorí sa odsťahovali do Prešova, kde podľa údajov z prešovskej evanjelickej matriky zomrelých v roku 1849 zomrel jej otec Žigmund Gantzaugh a v roku 1851 matka Johanna.

¹⁷ Štátny archív (ďalej ŠA) Prešov, Matrika evanjelickej cirkvi a. v. v Bardejove.

¹⁸ GÖMÖRY, Ján. *Bánó Miklós ifjusága (Mozaikok Sáros multjából)*. Prešov. 1929, s. 37.

¹⁹ Šarišské múzeum v Bardejove získalo tento obraz iba vďaka šťastnej náhode na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia. Pracovníkovi múzea dr. M. Meššovi ho v Giraltovcích priniesli pracovníci odpadového hospodárstva z miestnej skládky. V múzeu ho ako značne poškodený reštaurovali a uložili pod inv. číslom H 17393. Olejomalba na plátne zobrazuje 30-ročnú Albertinu Bánóovú a v ľavom dolnom je signovaná a datovaná: VJ/863. Na zadnej strane sa nachádza maďarský nápis: *BÁNÓ MIKLÓSNE UTOBB BÁNÓGYÖRGYNÉ SZ. DESSEWFFY ALBERTINE 1833 – 1900*, ktorý prezrádza aj to, že Albertina bola dvakrát vydatá a po smrti Mikuláša Bánóa sa vydala za Juraja Bánóa (1832 – 1901). Obraz je v súčasnosti umiestnený vo Vile Rákoci, kde Albertina žila, v novej umelecko-historickej expozícii múzea Bardejovské Kúpele – oáza pokoja a zdravia.

Vila Rákoci v Bardejovských Kúpeľoch, ktorú Dessewffyovci kúpili v roku 1830.

1856. Obidvaja statkári, jeden z Marhane a druhý z Kukovej, sa spojili s ďalším šarišským statkárom z Kapišovej barónom Kloch-Kornisom a vytvorili akciovú spoločnosť, ktorá kúpele prenajala od mesta do roku 1866 a vytýčila si neľahký cieľ – vrátiť kúpele na úroveň, ktorú mali v predrevolučnom období. Noví nájomcovia najskôr dali odpratať zničené budovy (divadlo, dom kniežata Czartoryského, priestory ústavu na liečenie studenou vodou), potom postavili niekoľko nových domov a obnovili najmä kúpeľné objekty.²⁰

Ich súčasník Eugen Janota vo svojej nemeckej práci z roku 1861 s uznaním spomenul aj to, že obnova kúpeľov prebiehala úspešne a nová výstavba vyzerala dobre aj vďaka dobrému vkusu a estetickému cíteniu Alberta Dessewffyho. Pod jeho vedením sa kúpele odrazili od dna a aj keď hneď nedosiahli predchádzajúcu úroveň v návštevnosti, ich perspektívy boli slubné.²¹

S Dessewffyovcami a ich širším príbuzenstvom súvisí zrejme aj dlhodobá existencia ústavu na liečenie studenou vodou v Bardejovských Kúpeľoch. Vyššie sme spomenuli, že jedným zo zničených objektov v kúpe-

²⁰ JANOTA, Eugen. *Historisch-topografische Skizze des Bades Bartfeld und seiner nächsten Umgebung*. Wien 1861, s. 8; MULÍK, ref. 8, s. 139-140.

²¹ Tamže, s. 8.

loch bol aj tento vodoliečebný ústav. V doterajšej literatúre o kúpeľoch sa o liečení pacientov studenou vodou ako treťom spôsobe kúpeľnej liečby – popri pitných kúrach a kúpaní v zohriatej teplej vode – písalo doteraz len veľmi málo a už vôbec nie o úlohe, ktorú pri obnove tohto spôsobu liečenia v Bardejovských Kúpeľoch v polovici 19. storočia zohrala rodina Dessewffyovcov.

Obraz Albertiny Bánó, rod. Dessewffy (1833 – 1900) v novej expozícii Šarišského múzea v Bardejove, inštalovanej vo Vile Rákoci v Bardejovských kúpeľoch.

Spôsob liečenia studenou vodou je spätý s osobou Vincenta (Vincenza) Priessnitza (1799 – 1851), ktorý ako neštudovaný prírodný liečiteľ úspešne presadil liečbu prácou, čerstvým vzduchom a čistou horskou vodou a stal sa zakladateľom svetoznámych kúpeľov v Gräfenbergu pri Frývaldove (dnešné Lázně Jeseník v sliezskej časti Olomouckého kraja). Jeho životný príbeh sa stal legendou. Už ako chlapec bol presvedčený, že chladná pramenitá voda musí mať uzdravujúcu silu. Dodnes živá gräfenberská legenda hovorí, že ho k tomu viedla nasledujúca príhoda: Keď raz pásol stádo pri lese, spozoroval srnca, ktorý kríval na zadnú nohu a každý deň prichádzal k rovnakému prameňu a tam si máčal zranenú nohu v studenej vode. Zviera krívalo stále menej, až sa nakoniec úplne uzdravilo. Keď Priessnitza neskôr postihol tragický úraz a privolaný felčiar sa vyjadril, že ho nemôže prežiť, použil sám na sebe metódu, ktorú videl v prírode a vyliečil sa. Postupne sa mu podarilo vybudovať liečebné

zariadenie, do ktorého prichádzali pacienti na liečenie a doktori na skúsy z celej monarchie.²²

Bol medzi nimi aj bardejovský lekár Anton Horvát, ktorý v roku 1846 na VII. valnom zhromaždení uhorských lekárov a prírodovedcov v Prešove informoval, že v Bardejovských Kúpeľoch existuje od roku 1838 vodoliečebný ústav na spôsob Gräfenbergu. Je pozoruhodné, že Slovensko a Bardejovské Kúpele sa v Európe zaradili medzi prvé lokality, v ktorých existovala liečba podľa vzoru Priessnitzových kúpeľov.²³

Na konci štyridsiatych rokov 19. storočia sa spôsoby liečenia studenou vodou rozšírili v mnohých ďalších štátoch Európy a dobre fungujúce kúpele v Gräfenbergu priniesli slávneho liečiteľa, vtedy už päťdesiatnikovi, veľké bohatstvo, ktoré však nemal komu odovzdať. Mal síce veľkú rodinu, spolu s manželkou Žofiou vychovali až šesť dcér, ale tie boli ešte maloleté. Najväčšie nádeje vkladal Priessnitz do svojej najmilšej dcéry Žofie (narodená v roku 1830), chcel, aby sa vydala za lekára, ktorý by prevzal vedenie kúpeľov a začal jej odovzdávať svoje vodoliečebné skúsenosti. Všetko sa však zmenilo, keď sa Žofia ako sedemnásťročná zamilovala do uhorského šľachtica a veľkostatkára Jozefa Ujházyho zo vzdialeného Budimíra pri Košiciach a v roku 1847 sa aj napriek spočiatku veľmi tvrdému nesúhlasu svojho otca za neho vydala.²⁴

Vincent Priessnitz niesol odchod Žofie do Uhorska veľmi ťaž-

*Budova vodoliečebného ústavu
v Bardejovských kúpeľoch v 19. storočí.
V 20. storočí slúžila aj ako miestne kino.*

²² STEHLÍKOVÁ, ref. 22, s. 8. Tá istá autorka na s. 34 uvádza, že Priessnitzove kúpele dvakrát navštívil aj ruský spisovateľ Nikolaj Vasilievič Gogol, ktorý síce liečbu nedokončil, ale o samotnom Priessnitzovi sa vyjadril veľmi pochvalne: „Tento muž ovláda vodu ako Napoleon vojakov“. Ďalšie informácie o Priessnitzovi pozri aj na internete: <http://www.priessnitz.jeseniky.org/index.php/zivotopis-v-p.html>.

²³ HORVÁTH, ref. 22, s. 18; STEHLÍKOVÁ, ref. 22, s. 47.

²⁴ Jozef Ujházy tiež patril do užšieho príbuzenstva Dessewffyovcov, lebo bol synom Terézie Dessewffyovej, sestry Alberta a Aristida a bratrancom Albertiny a Pavla.

ko, ale nakoniec sa upokojil, lebo v júni 1847 sa mu narodil syn Vincent Pavel a v tom istom roku sa stal aj dedkom, keď dcéra Žofia porodila syna Arpáda. Napriek veľkej radosti však vedel, že na vychovanie svojho nástupcu je už neskoro a v roku 1851 zomrel. Po otcovej smrti jeho zostávajúce dcéry často navštevovali svoju sestru Žofiu v Budimíre a tam si dve z nich aj našli svojich manželov – Terézia sa vydala za ďalšieho Ujházyho a Albertina (Berta) si vzala Pavla Dessewffyho, druhorodeného syna Alberta a Klementíny.²⁵

Pavol Dessewffy sa narodil v Bardejove 23. januára 1839.²⁶ Študoval na verejnom vyššom gymnáziu v tomto meste, kde vychodil štyri triedy a pokračoval dva roky na stavebnej škole v Nemecku. Bol ženatý celkom štyrikrát. Albertina Priessnitz (1842 – 1864) bola jeho prvou manželkou, ale mal s ňou len jediná dcéru Žofiu Dessewffy (1862 – 1890), lebo už v roku 1864 zomrela na čierne kiahne.²⁷ Po otcovej smrti v roku 1865 Pavol prevzal majetok v Marhani a letnú Vilu Rákoci v Bardejovských Kúpeľoch. Je veľmi pravdepodobné, že spolu so svojou manželkou sa popri otcovi práve on najviac zaslúžil o obnovenie poškodeného vodoliečebného ústavu.²⁸

Pavol Dessewffy v druhej polovici 19. storočia výraznejšie nezasahoval do vývoja Bardejovských Kúpeľov. Podľa zachovaného Plánu Bardejovských Kúpeľov z úplného záveru storočia je však zrejmé, že okrem spomínanej Vily Rákóczi bol aj majiteľom dnes už neexistujúcej vily Žofia (Zsofi-lak).²⁹ Obidva objekty využíval na prenájom pre kúpeľných hostí a pravdepodobne z jedného z nich pochádza aj historický klasicistický nábytok, ktorý Šarišské múzeum získalo od súkromného majiteľa z Bardejova v polovici 20. storočia a v súčasnosti je vystavený v múzejnej expozícii vo Vile Rákóczi, možno práve na svojom pôvodnom mieste.³⁰

²⁵ STEHLÍKOVÁ, ref. 22, s. 56, 59.

²⁶ ŠA Prešov, Matrika ev. cirkvi a. v. v Bardejove.

²⁷ BRUSS, ref. 1, s. 41.

²⁸ O tom ako vodoliečebný ústav podľa Priessnitzovho vzoru v kúpeľoch vtedy vyzeral, nevieme. Poznáme iba miesto, na ktorom kedysi stál. Zachovala sa iba Divaldova fotografia budovy ústavu, ktorá bola na tomto mieste postavená v roku 1893. CHYZER, ref. 10. Uvedená budova slúžila v druhej polovici 20. storočia ako miestne kino, v súčasnosti už neexistuje.

²⁹ HEISLER, J.: *Umgebungskarte und Beschreibung des Curbades Bartfeld, seine Quellen und deren Heilkraft*. Budapest 1899; HINTZ, H.: *Bártfa gyógyfürdő Sáros vármegyében*. Budapest 1895, s. 51-55.

³⁰ Počas reštaurovania tohto nábytku, ktorý je v múzeu uložený pod inv. číslom H 1899, boli nájdené papierové štítky s erbom rodiny Dessewffy.

*Zsófia lak – druhý, dnes už neexistujúci objekt,
ktorý v kúpeľoch patrilo Pavlovi Dessewffymu.*

Posledný údaj o Pavlovi Dessewffym v súvislosti s Bardejovskými Kúpeľami sa zachoval z roku 1903, keď prispel primeranou sumou 10 korún na postavenie pomníka kráľovnej Alžbete, ktorý na pamiatku jej pobytu

*Súbor nábytku Dessewffyovcov v múzejnej expozícii vo Vile Rákoci
v Bardejovských kúpeľoch.*

tu v kúpeľoch v roku 1895 vytvoril budapeštiansky sochár Gyula Donáth a ktorý zdobí kúpele do súčasnosti.³¹

V závere nášho príspevku o príslušníkoch rodu Dessewffy v Bardejovských Kúpeľoch môžeme konštatovať, že v 19. storočí, v ktoré bolo z hľadiska celkového vývoja kúpeľov veľmi dôležité, viacerí Dessewffyovci neboli len ich pasívnymi návštevníkmi, ale pričínili sa o ich propagáciu na začiatku tohto storočia a zásadnú obnovu po úpadku v jeho druhej polovici.

Dessewffy family in Bardejov spa in the 19th century

*The author in the article describes some members of the Dessewffy family in the area of Upper Šariš region and especially in Bardejov Spa. In the first part, he notes the contribution of Count Joseph Dessewffy and his book *Bártfáilevelek for the Promotion and Popularization of the Bardejov Spa* at the beginning of the 19th century, in the second part he discusses Albert Dessewffy's relational connection with the noble family of Gantzaugh and his and his family's presence not only in the life in Bardejov Spa, but also in their restoration in the second half of the 19th century, especially the Dessewffy's contribution to the activities of the Institute for the treatment with cold water based on the works of the famous healer Vincent Priessnitz.*

*PhDr. František Gutek
Šarišské múzeum v Bardejove*

³¹ ARÁNYI, D. *Emlék lapok* (Pamätné listy). Bártfa (Bardejov) 1903.

ŠLACHTICKÉ RODY NA ÚZEMÍ PANSTVA MICHALOVCE V 18. A PRVEJ POLOVICI 19. STOROČIA

Alena Mišíková

V 18. a prvej polovici 19. storočia žilo na území panstva Michalovce početné šľachtické obyvateľstvo. Žilo tu niekoľko grófskych a barónskych rodín, ale najpočetnejšiu vrstvu tvorili zemanovia. Rozsah ich pozemkovej držby sa neustále menil. Najväčšími vlastníkami ostali príslušníci starobylého rodu Sztáray de Nagy Mihály, ktorí zanechali výraznú stopu v dejinách tohto regiónu. Viacerí z nich zastávali významné krajinské a stoličné funkcie. Zaslúžili sa o hospodársky rozvoj panstva. Ich poddaní mali väčšie výmery urbárskej pôdy ako poddaní zemanov. Mohli sa zamestnať v rodových podnikoch, napr. v železiarni v Remetských Hámroch, Sobraneckých kúpeľoch, ktoré v 19. storočí patrili k najvýznamnejším v Uhorsku. Ako svetskí patróni pomohli obnoviť alebo postaviť viaceré kostoly. Ich sídla boli významnými hospodárskymi a správnymi centrami panstva a dodnes patria k najobdivovanejším kultúrnym pamiatkam v regióne. Zvlášť pôvabný je kaštieľ v Michalovciach, dnes sídlo Zemplínskeho múzea, ktorý bol nedávno zreštaurovaný a sprístupnený verejnosti. Súčasťou kultúrneho dedičstva SR je aj rodový archív Sztárayovcov uložený v Štátnom archíve v Prešove, ktorý je cenným prameňom pri výskume dejín tohto regiónu.

Panstvo Michalovce sa nachádzalo na východnom Slovensku, vo východnej časti Zemplínskej a západnej časti Užskej stolice. Tvorili ho mestocká Michalovce, Sobrance, istý čas aj Staré a Vinné a vyše 50 dedín, osád a majerov.

*Portrét baróna Imricha Sztárayho
(*1698 †1769) z 30. rokov 18. storočia
vystavený v Zemplínskom múzeu
v Michalovciach.*

Nebol tu však jediným vlastníkom. Na základe dedičstva, kúpy i zálohu tu mali majetkové podiely aj ďalší zemepáni.⁴ Informácie o majetkových pomeroch v tomto regióne v 30. rokoch 18. storočia zaznamenal slovenský polyhistor Matej Bel vo svojom viacväzbovom diele *Notitia Hungariae novae historico-geographica* (Historicko-geografické znalosti o súvekom Uhorsku).⁵ *Tabuľka č. 1: Prehľad zemepánov na území panstva Michalovce v 30. rokoch 18. storočia.*

Sídliisko	Zemepán
Banka	Gombos, Csemiczky
Baškovce	Gombos a iní
Beňatina	Szemere, Tomsics, dediči Szinyeiövcov de Merse, Horváth de Palócz, Pongrácz de Szent Miklos a iní
Blatné Remety	Szemere
Blatné Revištia	Abrahám Vay, Tabody, dediči Nagymihályiövcov a iní
Bunkovce	Draveczy

Haereditarius ac Perpetuus Dominus“. I. č. 202, No 3129: Mandát M. Terézie, rok 1746 „vetustae Familiae Jáko de Nagy Mihály haeredem et successorem masculum“. I. č. 198, No 2966: Potvrdenie Spišskej komory, rok 1742 „ab A 1724 penes Cameralem Administrationem nostram Scepusiensem“. I. č. 196, No 2933: Vymenovanie za užského župana, rok 1740. I. č. 182, No 2629: Diploma Baronatus (regest), rok 1725. I. č. 3: Miestny index k paternálnym písomnostiam, 1. pol. 19. storočia, s. 381, Staré, No 3144 (regest). NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal* X. Pest : Mór Ráth, 1863, s. 868.

⁴ MIŠÍKOVÁ, Alena. *Obyvateľstvo na panstve Michalovce v 18. a prvej polovici 19. storočia*. Dizertačná práca. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2008, s. 25-42.

⁵ BEL, Matej. *Užská stolica*. Preklad z jazyka latinského. Bratislava : Zemplínsky valal n.f., 1999, s. 65-78. ISBN 8096845071. BEL, Matej. *Zemplínska stolica*. Preklad z jazyka latinského. Bratislava : Zemplínsky valal n.f., 2000, s. 173-185. ISBN 8096845063.

Čečehov	Kazinczy
Hažín	viacerí zemani, najmä barón Gombos
Henclovce	dediči Nagymihályiövcov, Sennyey de Kis Sennye
Hlivištia	Szemere, Vay, Pribék, Štefan Mokcsay, Csató de Fige, Fekete a Adam Horváth de Palócz a iní
Hnojné	Nagymihályi, vdova Judita Pongráczová, rod. Telekyová
Choňkovce	Gombos a iní
Jasenov	Szemere a iní
Jastrabie p/M.	Szirmay a iní
Jovsa	Abrahám Vay
Kaluža	dediči Nagymihályiövcov
Klokočov	dediči Szemereövcov a Nagymihályiövcov
Kolibabovce	Tomsics a iní
Komárovce	Kazinczy, Pogány a iní
Koňuš	Sennyey de Kis Sennye, Tomsics a iní
Koromľa	Horváth de Palócz, Pribék, Pogány, Ráthy (de Kis Ráth) a iní
Krčava	barón Horvath de Muranicz
Krivoštany	barón Sztáray a Pavol Okolicsányi
Kusín	dediči Szemereövcov a Nagymihályiövcov
Lúčky	Neuvedené
Malé Zalužice	Niczky, Pankotay, dediči Nagymihályiövcov a iní
Michalovce	dediči Nagymihályiövcov, barón Sztáray a iní, Szirmay, barón Luzsénszky, Boronkay de Boronka
Nižná Rybnica	Draveczy
Orechová	Neuvedená
Oreské	baróni Sztáray a Imrich Gombos
Ostrov	viacerí
Petrovce	patria Nagymihályiövcovcom, vlastníkmi sú Szirmayovci
Podhorod'	Draveczy a iní
Porostov	rodina Pribék a iní
Poruba p/V.	dediči Nagymihályiövcov
Porúbka	dediči Nagymihályiövcov
Priekopa	Ráthy a iní zemani
Pusté Čemerné	Pavol Okolicsányi a iní
Ruskovce	-

Sobrance	barón Sztáray, Gombos, Fekete
Staré	Sztáray
Strážany	barón Gombos a Abrahám Vay
Svätuš	Miskolczy
Tibava	Szemere, Ibranyi, Pribék a dediči Feketeovcov
Topoľany	patria Nagymihályiovcov, vlastníckmi sú Szirmayovci
Trnava p/L.	Szirmay
Úbrež	Jezuiti z Užhorodu, Csató, Ubrisi
Veľké Zalužice	sú tu sídla zemanov
Vinné	dedičný majetok Nagymihályiovcov, Gombos, Szemere, Kazinczy a Dravecckzy
Vojnatina	barón Sztáray, Pogány, Tomsics, Patay, dediči rodiny Szinyei
Voľa	Nagymihályi a Pavol Okolicsányi
Vrbovec	zemani a Szirmay
Vyšná Rybnica	Nagymihályi
Vyšné Remety	Nagymihályi
Vyšné Revištia	Neuvedené
Závadka	Tabody, Horváth de Palócz
Zbudza	Bosanyi a Dessewffy de Csernek et Tarkeő (zemplínska), Viczmandy de Izbugya (užská) a iní

Podľa údajov Mateja Bela boli väčšinovými vlastníckmi na území panstva šľachtici z Michaloviec – Nagymihályiovcia a ich dedičia. Uviedol ich v 17 sídliskách.⁶ Okrem nich tu zaznamenal aj mená ďalších 36 zeme-
pánov. Spomenul aj viacerých zemanov, ale ich mená neuviedol. Medzi významnejších vlastníckov patrili príslušníci šľachtických rodov Szemere, Gombos de Gombosfalu, Szirmay de Szirma, Dravecckzy de Dravecck, Vay de Vaja, Kazinczy, Fekete de Nagy Ivány a Tabody de Fekésháza, ktorí boli uvedení v 4 až 8 sídliskách.⁷ Okrem Szirmayovcov boli všetci na základe manželstva v príbuzenskom vzťahu so ženskými príslušníkami rodových vetiev Tibay, Eödfny a Pongrácz.

⁶ Nagymihályiovcia - Blatné Revištia, Henclovce, Hnojné, Kaluža, Klokočov, Kri-
vošťany, Kusín, Malé Zalužice, Michalovce, Petrovce, Poruba p/V., Porúbka, Topo-
ľany, Vinné, Voľa, Vyšná Rybnica, Vyšné Remety.

⁷ Szemere - Beňatina, Blatné Remety, Hlivištia, Jasenov, Klokočov, Kusín, Tibava, Vin-
né, Gombos - Banka, Baškovce, Hažín, Choňkovce, Oreské, Sobrance, Strážany, Vin-
né, Szirmay - Jastrabie pri Michalovciach, Michalovce, Petrovce, Stretava, Topoľany,
Trnava p/L., Vrbovec. Dravecckzy - Bunkovce, Nižná Rybnica, Podhorod, Vinné. Vay
- Blatné Revištia, Hlivištia, Jovsa, Strážany. Fekete - Hlivištia, Sobrance a Tibava.

Ladislav Szemere mal za manželku Kláru Ilosvayovú, vnučku Ladislava Tibayho a Žófie Pongráczovej.⁸ Generál, barón Imrich Gombos mal za manželku Annu Pongráczovú, vdovu po Ladislavovi Eödfönyfym († 1685). V roku 1689 získal od Spišskej komory za 12 000 zlatých majetky Ladislava Eödfönyho, ktoré mu boli skonfiškované za účasť v Tököliho povstaní.⁹ Gašpar Draveczky mal za manželku dcéru Ladislava Eödfönyho, Zuzanu Eödfönyfovú († po 1732), vdovu po Sebastiánovi Sárossym. V roku 1702 Gašpar Draveczky odkúpil od Spišskej komory za 2000 zlatých majetkové podiely Zuzaninho brata Jána Eödfönyho († 1695), posledného mužského potomka vetvy Eödföny. Po Gašparovej smrti sa Zuzana Eödfönyová vydala za tretieho manžela Michala Tabodyho.¹⁰ Abrahám Vay bol synom Barbory Telekyovej de Szék. Ich príbuzná Judita Telekyová bola vdovou po Jánovi Pongráczovi († 1722), poslednom mužskom potomkovi vetvy Pongrácz.¹¹ Užský podžupan Andrej Kazinczy mal za manželku Alžbetu Eödfönyfovú Vinnay († po 1725).¹² Ján Fekete mal za manželku sestru Jána Pongrácza, Katarínu Pongráczovú, vdovu po Adamovi Gyürkym de Losoncz.¹³ Barón Imrich Luzsénszky mal za manželku Helenu Gombosovú, dcéru baróna Imricha Gombosa.¹⁴

Ostatní vlastníci tu držali majetky väčšinou na základe kúpy alebo zálohu. Šľachtici v ťažkých časoch predávali alebo zálohovali svoje majetky, aby získali potrebné peniaze. Napr. v roku 1696 dali Pongráczovci a Imrichov otec František Sztáray († 1703) do zálohu Andrejovi Szirmaymu

⁸ NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, IX. Pest : Mór Ráth, 1862, s. 451. ŠA PO, f. SM, I. č. 168, No 2452: Svedectvo o majetkoch Kláry Ilosvayovej, rok 1711.

⁹ ŠA PO, SM, I. č. 142, No 1928: List A. Pongráczovej o pohrebe, rok 1685. I. č. 146, No 2052: Ocenenie majetku L. Eödfönyho, rok 1689. Išlo o podiely na hrade Vinné, v dedinách Vinné, Banka, Kusín, Klokočov, Kaluža, Staré, Krivošťany, Oreské, Trnava p/L., Čečehov, Henclovce, Veľký Hažín, Ostrov, Choňkovce, Vyšné Remety a Bunkovce, mestečku Michalovce a majeroch Varkond, Orlovce.

¹⁰ NAGY, ref. 8, s. 451. ŠA PO, f. SM, I. č. 146, No 2052: Ocenenie majetku L. Eödfönyho, rok 1689 „Dnam Draveczkyanam Susannam Eödföny Filiam Ladislai Eödföny“. I. č. 152, No 2166: List o úmrtí Jána Eödfönyho, rok 1695. I. č. 160, No 2341: Predaj majetku, rok 1702. I. č. 407, No 5850: Protest vdovy Zuzany Eödfönyovej, rok 1732.

¹¹ NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, XII. Pest : Mór Ráth, 1865, s. 100.

¹² NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, VI. Pest : Mór Ráth, 1860, s. 132. ŠA PO, f. SM, I. č. 182, No 2627: List Alžbety Eudenfyovej Vinnay, rok 1725.

¹³ ŠA PO, f. SM, I. č. 405, No 5838: Protest vdovy Kataríny Gyürkovej, rod. Pongráczovej, rok 1729; I. č. 191, No 2828: Zálohovanie majetku, rok 1734.

¹⁴ ŠA PO, f. SM, I. č. 177, No 2564: Zmluva Heleny Gombosovej, rok 1720.

Michalovce na vedute vandrovného listu z roku 1827.

majetky nebohého Gabriela Bánfyho za 12 000 zlatých.¹⁵ V roku 1708 dali Pongráczovci do zálohu Štefanovi Niczkému a jeho manželke usadlosť v Malých Zalužiciach za 140 zlatých.¹⁶

Matej Bel uviedol baróna Sztárayho ako zemepána len v šiestich dedinách.¹⁷ Pravdepodobne ho zarátal medzi dedičov Nagymihályiovcov, lebo barón protestoval proti Belovým tvrdeniam, že rodina Sztáray pochádza zo ženskej línie šľachtického rodu z Michaloviec. V roku 1740 sa Matej Bel barónovi opravedlnil a sľubil, že do pripravovanej práce uvedie správne údaje. Dielo však ostalo v rukopise.¹⁸

Barón Imrich Sztáray nebol s majetkovou situáciou na panstve spokojný a snažil sa roztratené majetkové podiely získať späť, pričom sa dostával do sporov s ostatnými vlastníkmi.¹⁹ Niektoré spory vyhral, iné nie. Napr. v roku 1741 Mária Terézia nariadila Spišskej komore, aby majetky baróna Gombosa, ktoré patrili Eödfönmymu, boli kvôli velezrade Gombosových

¹⁵ ŠA PO, f. SM, I. č. 199, No 3000: Zmluva I. Sztárayho so Szirmayovcami o vyplatení zálohovaných majetkov z roku 1696, rok 1743. Išlo o majetky v mestečkách Michalovce, Sobrance, dedinách Strážany, Topoľany, Trnava pri Laborci, Kaluža, Klokočov, Veľký a Malý Hažín, Čečehov, Veľká Rybnica, Podhorod', Bunkovce, Ostrov, Choňkovce, Poruba pod Vihorlatom, Vyšné Remety, Revištia, Petrovce, Staré, Krivošťany, Oreské.

¹⁶ ŠA PO, f. SM, I. č. 165, No 2428: Zálohovanie majetku v Malých Zalužiciach, rok 1708.

¹⁷ Sztáray - Krivošťany, Michalovce, Oreské, Sobrance, Staré, Vojnatina.

¹⁸ BEL, Zemplínska, ref. 5, s. 174. ŠA PO, f. SM, I. č. 192, No 2850: Odpoveď Užskej stolice na protest I. Sztárayho, rok 1736 „correctiones ... sexu familiae suae Nagy Mihályianae foeminino expressisset“. I. č. 196, No 2935: List M. Bela, rok 1740 „errores quidem meos humillime deprecor“.

¹⁹ ŠA PO, f. SM, I. č. 182, No 2630: Mandát v spore s Juditou Telekyovou, rok 1725. I. č. 406, No 5840: Spor s A. Vayom, rok 1730. I. č. 1019: Spor o majetky Eödfönmoyovcov, ktoré vlastnil I. Gombos, roky 1715–1739. I. č. 211, No 3469: Spor s dedičmi baróna Luzsénszského, rok 1755. I. č. 202, No 3100: Protest proti štatúcii L. Dravecckeho, rok 1746. I. č. 421, No 5918: Spor s L. Dravecckym, rok 1748.

synov vrátené Imrichovi Sztáraymu.²⁰ V roku 1745 Mária Terézia udelila kapitánovi Ladislavovi Draveczkemu za verné vojenské služby donáciu na majetky, ktoré jeho otec odkúpil v roku 1702.²¹ Imrich Sztáray proti tomu protestoval a v roku 1757 znova žiadal panovníčku, aby mu vrátila majetky, patriace k hradom Michalovce, Jasenov a Tibava, ktoré zdedil Ladislavov syn Gašpar Draveczky. Spor pokračoval aj v ďalších generáciách.²² V roku 1742 Mária Terézia nariadila Szirmayovcom vrátiť zálohované majetky a Imrich Sztáray sa zaviazal záloh vyplatiť.²³ Po jeho vyplatení sa panstvo začalo opäť rozvíjať a mestečko Michalovce sa stalo opäť významným centrom panstva a sídlom rodu.

Ďalšie údaje o šľachtických rodoch na území panstva môžeme zistiť v urbároch vyhotovených počas urbárskej regulácie Márie Terézie v roku 1774. Zaevidované v nich boli mená zemepánov v jednotlivých mestech a dedinách.²⁴

Tabuľka č. 2: Prehľad zemepánov na území panstva Michalovce počas urbárskej regulácie²⁵

Sídlisko	Zemepán
Banka	Anton Sztáray (9ž), Szemere (1ž)
Baškovce	Baltazár Aiszdorfer (12s)
Beňatina	František Pribék (6s), Samuel Borbély (4s), Gabriel Gulacsy (2s), manželka Adama Pribéka (2s), Megyeri (2s), Štefan Kállay (2s), Karol Ibranyi (1s), Juraj Tomsics (1s), manželka Františka Orosza (2s)
Blatné Remety	Ján Marecz (10s, 3ž), manželka Adama Pribéka (1s)
Blatné Revištia	Anton Sztáray (20s), Juraj Fekésházi (1s), Bagaméri (1s)

²⁰ ŠA PO, f. SM, I. č. 198, No 2966: Mandát M. Terézie, rok 1741 „Bona Eödfiffiana Emerico...Gombos collata...ex perduelline ...filiorum in fiscum Regium devoluta sunt...Emerico Sztaray...tradantur“.

²¹ ŠA PO, f. SM, I. č. 201, No 3064: Donácia M. Terézie Ladislavovi Draveczkemu, rok 1745.

²² ŠA PO, f. SM, I. č. 469, No 6370: Mandát Jánovi F. Sztáraymu kvôli sporu o majetky, ktorý začal I. Sztáray v roku 1757, rok 1798. I. č. 1055: Súdny spor Alberta Sztárayho o dedičstvo, roky 1838-1865.

²³ ŠA PO, f. SM, I. č. 417, No 5889: Mandát M. Terézie, rok 1742, I. č. 199, No 3000: Zmluva I. Sztárayho a Szirmayovcov o vrátení zálohovaných majetkov z roku 1696, rok 1743.

²⁴ ŠA PO, Zbierka mikrofilmov a CD, Tereziánske urbáre, Užská a Zemplínska župa, č. m. 10-24.

²⁵ Skratky: s-sedliaci, ž-želiari, pž-podželiari, ops - opustené sedliacke, opž-opustené želiarske usadlosti.

Bunkovce	Juraj Boronkay (5s, 1ž), Andrej Boronkay (3s), Vízny (1s), Jezuiti z Užhorodu (1ž)
Čečehov	Michal Sztáray (33s, 2ž, 2pž, 2op), Ladislav Szemere (2s, 2op)
Hažín	Alexander Szirmay (28s)
Henclovce	Barbara Migazziová (12s, 1op, 1pž)
Hlivištia	Michal Sztáray (8s, 3ž, 1op, 1oppž), Megyeri (1s), Budaházi (1s), Juraj Orosz (1s), Gulacsy (1s)
Hnojné	Jezuiti z Užhorodu (6s, 2ž)
Horna	Baltazár Aisdorfer (29s)
Choňkovce	Baltazár Aisdorfer (14s), manželka Adama Pribéka (5s), Štefan Fekete (1s), František Pribék (2s), Vízny (3s), Samuel Borbély (3s), Štefan Kállay (1s)
Jasenov	Štefan Szemere (8s, 1op), Ladislav Szemere (1s), Juraj Tomsics (1s), Štefan Fekete (1s), manželka Adama Pribéka (1op, 1žop)
Jastrabie p/M.	Adam Szirmay (18s)
Jovsa	Anton Sztáray (16s, 3ž, 13op), Jezuiti z Užhorodu (1s), Ľudovít Szirmay (2ops)
Kaluža	Michal Sztáray (8s, 1ž, 2pž, 1ops), Anton Sztáray (1s), Szemere (5s, 4ž), Ľudovít Szirmay (1s)
Klokočov	Anton Sztáray (4s, 2ž, 1opž), Szemere (2s, 1ž, 3opž), Niczky (1s)
Kolibabovce	Juraj Tomsics (10s, 2ž), Štefan Fekete (1s)
Komárovce	Ladislav Szemere (2s, 2ž), Juraj Fekete (1s), Jozef Nemes (1s), Žigmund Fekete (1s, 1ž)
Koňuš	pani Niczká (3s), Samuel Borbély (5s), manželka Adama Pribéka (2s), Gabriel Gulacsy (2s), Jozef Nemes (2s), František Pribék (1s)
Koromľa	Kristína Krucsay (6s), Juraj Horváth (3s), Adam Horváth (2s), Ladislav Szemere (2s), František Pribék (2s), Juraj Tomsics (1s), Irsay (4s), pani Megyeriová (1s), dediči Kaposiho (2s), Juraj Klocs (1s), Alexander Pribék (2s)
Krčava	Kristína Krucsay (7s, 4ž)
Krištofany	Ján Sztáray (17s), Terézia Berzeviczy (2s), Tomáš Dessewffy (1s), Michal Fejérvary (3s), Ján Okolicsányi (3s), Žigmund Szirmay (1s), Michal Barkóczy (1ž)
Kusín	Ladislav Szemere (6s, 3ž, 1pž), Anton Sztáray (2ops), Jezuiti z Užhorodu (2ops)
Lúčky	Michal Sztáray (13s, 2ops), Szemere (3s)
Malé Zalužice	Anton Sztáray (26s), Ladislav Szemere (1s)
Michalovce	Michal Sztáray (40s, 19ž, 3pž), Pavol Wladar (1s)
Nižná Rybnica	Gáspár Draveczky (10s, 5ž)
Oreské	Ján Sztáray (20s), Ladislav Szemere (2s)
Ostrov	Ján Sztáray (1s), Tomáš Csuhá (1s), Žigmund Fekete (1s), Ján Fekete (1s)
Petrovce	Michal Sztáray (23s)

Podhorod'	manželka Gašpara Dravecckeho (19s, 2ž), Jozef Nemes (2s)
Porostov	Baltazár Aiszdorfer (4s), Ladislav Szemere (2s), Samuel Borbély (1s), manželka Františka Niczkeho (2s), manželka Pavla Mokcsayho (1s), Štefan Fekete (1s), manželka Adama Pribéka (3s), pán Vizi (2s), manželka Ladislava Hevessyho (1s), Michal Vizi (1s), vdova po Gulacsym (1s)
Poruba pod Vihorlatom	Anton Sztáray (8s, 4ops, 1ž), Ludovít Szirmay (6s, 3ops), Ladislav Szemere (4s, 2ops, 2ž), Horváth (2s, 1ops), Juraj Tomsics (1s)
Porúbka	Ján Fekete (2s), Štefan Fekete (2s), Jozef Nemes (1s), Gabriel Gulacsy (1s), Imrich Horváth (2s), František Csató (1s), Juraj Tomsics (1s), Samuel Borbély (1s), manželka Pavla Mokcsayho (4s), Ladislav Szemere (1s), Adam Horváth (1s), Jozef Szathmáry (1s), vdova po Tomsicsovi (1s)
Priekopa	Štefan Kállay (4s), farnosť v Kis Ráth (3s), Juraj Tomsics (4s), Ján Fekete (4s), Štefan Fekete (1s), Pavol Mokcsay (2s)
Pusté Čemerné	Ján Okolicsányi (16s, 2ž, 1pž)
Ruskovce	Jezuiti z Užhorodu (9s, 1ž)
Sobrance	Baltazár Aiszdorfer (4s, 1ž), Samuel Borbély (3s, 1ž), manželka Adama Pribéka (2s), Žigmund Fekete (1s), Alexander Fekete (1s)
Staré	Ján F. Sztáray (47s)
Strážany	Michal Sztáray (25s, 8ž, 9pž)
Stretava	Imrich Szirmay (10s, 1ž, 1pž, 7opž), Ján Barkóczy (2s, 6opž), Jozef Szilagyi (1ž), Czeglédi (1ž, 1pž), František Nagy (1s), Pavol Ubrisi (3pž), Michal Ubrisi (2pž), Pavol Ubrisi ml. (1pž), Turánszky (1pž), Ján Contray (1pž), Imrich Czeglédi (1opž), Pavol Kása (1opž)
Svätuš	Pavol Mokcsay (4s), František Pongrácz de Szent Miklos et Ovár (1s)
Tibava	Samuel Borbély (1s, 5ž), Karol Ibranyi (2s), Mikuláš Ibranyi (3s), manželka Adama Pribéka (3s, 1ž)
Topoľany	Michal Sztáray (32s, 9pž)
Trnava p/L.	Barbora Migazziová (19s, 15ops, 5ž, 1pž), Szemere (1ž, 1opž)
Úbrež	Jezuiti z Užhorodu (13s, 13ops), Szerencsi (1s), Ladislav Szemere (2s, 1ž), Tabody (2ops), Anton Tabody (1ops), Draveccky (1ops), Bercsik (1ops), Ibranyi (1ops), Niczky (1ops), Jezuiti z Užhorodu (1ops), Roly (1ops, 1ž)
Vyšné Revištia	Bagaméri (3s), Juraj Tomsics (1s), Mikuláš Ibranyi (1s), pani Tabodyová (1s), Alexander Viczmandy (2s), pani Pribéková (2s), Szemere (1s), Štefan Kállay (2s)
Veľké Zalužice	Michal Sztáray (27s, 10ž, 4opž, 1pž), Ladislav Szemere (2s)
Vinné	Anton Sztáray (20s, 5ž, 2pž, 3ops), Szemere (6s, 2ops), Ludovít Szirmay (8s, 3ž)

Vojnatina	Štefan Kállay (1ž), Ladislav Szemere (1ž), Jozef Nemes (2ž), Gabriel Gulacsy (2ž), Juraj Tomsics (2ž), manželka Štefana Tahy (1ž)
Voľa	Michal Sztáray (11s), Ján Okolicsányi (6s)
Vrbovec	Michal Sztáray (13s, 1pž), Alexander Szirmay (1s), Domcso (1s, 2pž), Ján Páp (1ž)
Vyšná Rybnica	Anton Sztáray (12s), Ladislav Szemere (1s), Samuel Borbély (1s), Mikuláš Ibranyi (1s)
Vyšné Remety	Ján F. Sztáray (5s), Samuel Borbély (3s), Pankotay (1s), Jezuiti z Užhorodu (1s), Szirmay (1s), Juraj Tomsics (1s)
Závadka	Jezuiti z Užhorodu (6s, 1pž, 4ops), Kráľovská komora (1s), Tomcsányi (2ops), Jozef Nemes (2s), Juraj Horváth (1s), Ladislav Szemere (1s)
Zbudza (U)	vdova po Michalovi Viczmandym (5s, 1opž, 1ž), Tomáš Dessewffy (4s, 1pž), František Szikszai (1s), Juraj Natafalusi (1s), vdova po Jánovi Viczmandym (1s), Adam Viczmandy (2s)
Zbudza (Z)	Tomáš Dessewffy (1s), Michal Viczmandy (3s)

V urbároch bolo zaznamenaných 96 zemepánov, ktorí sa delili o 1247 poddanských hospodárstiev (ďalej hospodárstiev), z nich bolo 128 opustených. Na jedného zemepána pripadlo v priemere 13 hospodárstiev, čo je jeden z najnižších priemerov na východnom Slovensku. Obraz majetkovej držby bol v skutočnosti odlišný.

Najväčšími vlastníkmi boli traja synovia grófa Imricha Sztárayho, ktorých mal s druhou manželkou, barónkou Teréziou Desfaigny de la Tournelle, Du Bois.²⁶ Gróf im rozdelil panstvo na tri časti – najstarší syn, gróf Ján Filip Sztáray (*1739 †1815), manžel grófkы Barbary Migazziovej, zdedil panstvo Staré, generál, gróf Anton Sztáray (*1740 †1808) panstvo Vinné a najmladší syn, gróf Michal Sztáray (*1749 †1798) panstvo Michalovce.²⁷ Sztárayovci boli v urbároch uvedení ako zemepáni v 27 sídliskách

²⁶ ŠA PO, f. SM, I. č. 686, No 1316: I. Sztáray daroval manželke dom v Košiciach, rok 1732.

²⁷ ŠA PO, f. SM, I. č. 1616, No 1: Testament, rok 1768. Gróf Ján Filip Sztáray - podiel na hrade Vinné, majetky v mestechkách Staré, Sobrance, dedinách Krivošťany, Oreské, Voľa, Choňkovce, Baškovce, Koňuš, Vyšné Remety, Ostrov, Vyšné Revištia, Kúpele Horná, Henclovce, Pusté Čemerné, Bunkovce, Koromľa, Trnava p/L., Stráňany, Hažín, majeroch Sztranka, Gajdoš, Veres Vágas, Viskocz, Sigmondháza, Stará Zbudza, Gelyvasócz, Vogyakócz, Markushaza, Čudovce, Čontošovce, Orechová, Porúbka, Stankovce, vinice vo Vinnom a Tokaji. Gróf Anton Sztáray - dediny Vinné, Banka, Malé Zalužice, Jovsa, majetkové podiely v dedinách Veľké Zalužice, Vyšná Rybnica, Blatné Revištia, Kaluža, Klokočov, Kusín, Poruba pod Vihorlatom, krčma v Lúčkach, majere Lažňany, Porúbka, Orlovce, Hliník, vinice vo Vinnom a Tokaji, podiely panstiev Chabžany a Stropkov. Gróf Michal Sztáray - mesto Michalovce, dediny Stráňany, Topoľany, Petrovce, Veľké Zalužice, Revištia, Vrbo-

– v mestečkách Michalovce, Staré, dedinách Banka, Blatné Revištia, Čechov, Henclovce, Hlivištia, Jovsa, Kaluža, Klokočov, Krivošťany, Kusín, Lúčky, Malé Zalužice, Oreské, Ostrov, Petrovce, Poruba pod Vihorlatom, Stráňany, Topoľany, Trnava pri Laborci, Veľké Zalužice, Vinné, Voľa, Vřbovec, Vyšná Rybnica, Vyšné Remety, v ktorých mali majoritné postavenie. Spolu vlastnili 560 hospodárstiev a 62 opustených.

Zvyšných 93 zemepánov, väčšinou príslušníkov strednej šľachty a zemanov, spolu vlastnilo 559 hospodárstiev a 66 opustených. Viac ako 20 hospodárstiev vlastnilo jedenásť zemepánov, viac ako 10 deväť zemepánov a menej ako 10 až 73 zemepánov, pričom polovica z nich vlastnila len jedno hospodárstvo, čo svedčí o početnosti zemianstva v tomto regióne.²⁸ Medzi väčších vlastníkov patrili príslušníci šľachtických rodín Szirmay, Szemere, Aiszdorfer, Draveczy, Okolicsányi, Borbély, Tomsics a Pribék de Ville.

Szirmayovci spolu vlastnili 78 hospodárstiev a 12 opustených v 10 sídliskách. Alexander Szirmay bol uvedený ako zemepán v Hažíne a Vřbovci, Adam Szirmay v Jastrabí pri Michalovciach, Ľudovít Szirmay v dedinách Vinné, Poruba pod Vihorlatom, Kaluža, Vyšné Remety a Jovsa, Imrich Szirmay v Stretave a Žigmund Szirmay v Krivošťanoch. Aj tieto majetky držali na základe zálohu.²⁹

Baltazár Aiszdorfer, manžel Anny Szirmayovej vlastnil 64 hospodárstiev v 5 sídliskách – Horni, Baškovciach, Choňkovciach, Sobranciach a Porostove. Držal ich na základe zálohu z roku 1773.³⁰

Szemereovci spolu vlastnili 71 hospodárstiev a 11 opustených v 22 sídliskách. Ani jedna dedina im nepatrila celá, mali v nich len majetkové podiely. Najviac majetku mali v Kusíne, Kaluži, Jasenove a Vinnom. Gašpar

vec, Lúčky, Čechov, Hlivištia, Kaluža, majere Staré Topoľany, Žabjany, Koritňany, Kárna, Orlovec, Biela Hora. I. č. 475, No 6452: Testament Jána F. Sztárayho, rok 1808. Získal dediny Hnojné, Závadka, Úbrež, Ruskovce a zaslúžil sa o postavenie železiarne v Remetských Hámroch.

²⁸ ŠPIESZ, Anton. Štruktúra feudálnej držby na východnom Slovensku v čase urbárskej regulácie. In *Nové obzory* 28, Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1986, s. 81.

²⁹ ŠA PO, f. SM, I. č. 213, No 3622: I. Sztáray zálohuje Hažín A. Szirmaymu, rok 1757. I. č. 217, No 3781: Súpis vinianskeho majetku, ktorý I. Sztáray zálohoval L. Szirmaymu, rok 1762. I. č. 227, No 4091: Obligácia Jána F. Sztárayho A. Szirmaymu na 15 000 zlatých, rok 1772.

³⁰ ŠA PO, f. SM, I. č. 3: Index miestny k paternálnym písomnostiam, 1. pol. 19. storočia, s. 121 „Pignoratitiae C. Philippi Sztáray pro Balthasare Aiszdorfer consorteq ejus Anna Szirmay No 4108 a. 1773“. I. č. 445, No 6132: Zmluva Jána F. Sztárayho s Baltazárom Aiszdorferom o zálohovaní panstva Sobrance, rok 1773. Išlo o majetky v Horni a Baškovciach a majetkové podiely v Sobranciach, Koňuši – Stranke, Choňkovciach, Vyšných Remetách, Vyšných Revištiach a Ostrove.

Draveczy vlastnil 36 hospodárstiev v Nižnej Rybnici, Podhorodi a Úbreži. Feketeovci vlastnili 20 hospodárstiev v dedinách Priekopa, Komárovce, Porúbka, Sobrance, Ostrov, Choňkovce, Jasenov, Kolibabovce, Porostov.

Ján Okolicsányi vlastnil 28 hospodárstiev v Pustom Čemernom, Voli a Krivošťanoch. Majetky tu držal zrejme na základe zálohu, patrili Sztárayovcom a neskôr sa o nich sporili.³¹

Ostatní zemepáni vlastnili len malé majetkové podiely. Od 10 do 20 hospodárstiev vlastnili príslušníci šľachtických rodín – Horváth, Marecz, Pribék, Mokcsay, Kállai, Nemes. Až 72 zemepánov vlastnilo menej ako 10 hospodárstiev, pričom polovica z nich len jedno hospodárstvo. Väčšinu z nich tvorili miestni zemaniam – Bagameri, Bercsik, Budahazi, Czegledi, Contray, Csató de Fige, Csuha, Domcso, Fejérvári, Fekesházi, Gulacsy, Hevessy, Ibranyi, Irsai, Kaposi, Kása, Klocs, Megyeri, Mokcsay, Nagy, Natafalusi, Niczky, Orosz, Pankotay, Pap, Pongrácz de Szent Miklos et Ovár, Pribék, Roly, Szathmáry, Szerencsi, Szikszai, Szilagyi, Tabody, Tahy, Tomcsányi, Tomsics, Turánszky, Ubrisi, Víz, Wladar. Medzi menšími vlastníkmi boli aj príslušníci strednej a vyššej šľachty – gróf Barkóczy de Szala et Tavana, Boronkay de Boronka, Dessewffy de Csernek et a Tarkeő, Berzeviczy Berzeviczei, Viczmandy Izbugyai. Napr. gróf Ján Barkóczy mal za manželku Leopoldínu Sztáray (*1734 †po 1778), dcéru grófa Imricha Sztárayho.³² Majetkový podiel mal v Stretave.

Jedného zemepána malo len 14 sídlisk,³³ dvoch zemepánov 14 sídlisk,³⁴ pričom väčšinou išlo o Sztárayovcov alebo zemepána, ktorý držal ich majetok na základe zálohu. Troch až ôsmich zemepánov malo 24 sídlisk a deväť až trinásť zemepánov malo 6 sídlisk. Takmer rovnaký počet zemepánov ako poddaných mala dedina Ostrov, kde štyria zemepáni vlastnili 4 hospodárstva, a dediny Porúbka, Vojnatina, Vyšné Revištie, Porostov, kde na jedného zemepána pripadlo v priemere 1,5 – 1,7 hospodárstiev. Aj tieto údaje svedčia o početnosti miestneho zemianstva.

Údaje o šľachtických rodoch na území panstva v prvej polovici 19. storočia sú zachytené v diele uhorského štatistika Eleka Fényesa Magyarors-

³¹ ŠA PO, f. SM, I. č. 1138, No 3: Svedectvo o štatúcii I. Sztárayho do majetkov Voľa, P. Čemerné, Lesné, Vodákovce, Stankovce, rok 1755. I. č. 746, No 2196: Spis k procesu J. Okolicsányiho o majetok Pusté Čemerné, rok 1796.

³² ŠA PO, f. SM, I. č. 206, No 3252: Záznamy I. Sztárayho o narodení potomkov, roky 1731–1750. I. č. 233, No 4299: List Leopoldíne Sztárayovej, rok 1778.

³³ 1 zemepán - Stráňany, Topolany, Petrovce, Staré, Henclovce, Horňa, Baškovce, Hažín, Pusté Čemerné, Jastrabie pri Michalovciach, Nižná Rybnica, Krčava, Ruskovce, Hnojné.

³⁴ 2 zemepáni - Michalovce, Veľké Zalužice, Čechov, Malé Zalužice, Trnava p/L., Oreské, Lúčky, Voľa, Banka, Podhorod, Blatné Remety, Kolibabovce, Svätuš, Zbudza.

zágnak és a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben (Súčasný stav Maďarska a jeho pridružených provincií zo štatistického a geografického hľadiska), ktoré vyšlo v roku 1837.³⁵

Tabuľka č. 3: Prehľad zemepánov na území panstva Michalovce v roku 1837

Sídliisko	Zemepán
Baškovce	Krištof Sztáray
Beňatina	Viczmandy, dediči Feketeovcov
Blatné Remety	vdova po Ladislavovi Kárnerovi
Blatné Revištia	Waldstein a i.
Bunkovce	Krištof Sztáray, Draveczy, dediči Pribékovcov
Čečehov	Albert Sztáray
Hažín	Albert Sztáray
Hlivištia	Albert Sztáray
Hnojné	Krištof Sztáray
Horná	Ján Butler, Pongrácz de Szent Miklos et Ovár
Choňkovce	Krištof Sztáray, Fekete, Pribék
Jasenov	Sztáray
Jastrabie p/M.	Albert Sztáray
Jovsa	Waldstein, Sztáray, Draveczy
Kaluža	Waldstein
Klokočov	-
Kolibabovce	Sztáray, Viczmandy
Komárovce	Viczmandy, Szemere, Fekete
Koňuš	Krištof Sztáray, Jozef Nyeviczkey
Koromľa	Krištof Sztáray, Horváth
Krčava	barón Ján Horváth
Krivošťany	Sztáray, Okolicsányi, Szirmay
Kusín	Waldstein, Draveczy, Szemere
Lúčky	Albert Sztáray, Juraj Szemere
Michalovce	Albert Sztáray
Nižná Rybnica	Jozef Draveczy
Oreské	Sztáray

³⁵ FÉNYES, Elek. *Magyarországnak és a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben*. Pest : Trattner-Károlyi, 1837, s. 356 – 365, 429 – 438.

Ostrov	Szemere, Pongrácz de Szent Miklos, Viczmandy, Gyöngyösy, Csuha, Fekete
Petrovce	Sztáray
Podhorod'	Jozef Draveccky
Porostov	Szemere, Viczmandy, Gyöngyösy, Pribék
Poruba p/V.	Waldstein, Draveccky
Porúbka	Sztáray, Viczmandy
Priekopa	Mokcsay, Pongrácz de Szent Miklos, Szemere, Viczmandy, farnosť v Kis Ráth
Pusté Čemerné	Okolicsányi, Szirmay
Remetské Hámre	Sztáray, Szmrecsányi
Ruskovce	Sztáray
Sobrance	Butler, Szemere, Viczmandy, Fekete
Staré	Sztáray
Stráňany	Albert Sztáray
Stretava	Kulin
Svātuš	Mokcsay, Juraj Szemere, Viczmandy
Tibava	Ján Butler, Szemere, Viczmandy, Pribék
Topoľany	Sztáray
Trnava p/L.	vdova po Vincentovi Sztáraym
Úbrež	Krištof Sztáray
Veľké Zalužice	Albert Sztáray
Vinné	Waldstein, Draveccky, Gábry, Szemere
Vojnatina	Szemere, Viczmandy, Krištof Sztáray, Gulacsy, Nemes
Voľa	Sztáray
Vrbovec	Waldstein
Vyšná Rybnica	Waldstein, Sztáray
Vyšné Remety	Sztáray, Szmrecsányi
Vyšné Revištia	Krištof Sztáray, Waldstein, Pribék, Draveccky, Szemere, Viczmandy, Olcsváry
Závadka	spoluvlastníci a Komora
Zbudza	Sztáray, Viczmandy, Luzsénszky, Boronkay

Aj podľa týchto údajov ostali väčšinovými vlastníkmi na území panstva Sztárayovci. Ako zemepáni figurovali v 33 sídliskách – Baškovce, Bunkovce, Čečehov, Hažín, Hlivištia, Hnojné, Choňkovce, Jasenov, Jastrabie pri Michalovciach, Jovsa, Kolibabovce, Koňuš, Koromľa, Krivošfany, Lúčky, Michalovce, Oreské, Petrovce, Porúbka, Remetské Hámre, Ruskovce, Staré, Stráňany, Topoľany, Trnava pri Laborci, Úbrež, Veľké Zalužice,

Vojnatina, Voľa, Vyšná Rybnica, Vyšné Remety, Vyšné Revištia, Zbudza. Waldsteinovci v 9 sídliskách – Vinné, Blatné Revištia, Jovsa, Kaluža, Kusín, Poruba pod Vihorlatom, Vrbovec, Vyšná Rybnica, Vyšné Revištia.

V prvej polovici 19. storočia pokračovalo delenie panstva medzi vnukov a pravnukov grófa Imricha Sztárayho. Gróf Krištof Sztáray (*1768 †1836) zdedil po otcovi, grófovi Jánovi Filipovi Sztáraym panstvá Hnojné a Sobrance. Jeho brat gróf Vincent Sztáray (*1771 †1827), manžel grófkы Johanny Szirmayovej de Szirmabessenyő, Csernek et Tarkeő zdedil panstvo Staré.³⁶ Gróf Albert Sztáray (*1785 †1843) zdedil po otcovi, grófovi Michalovi Sztáraym panstvo Michalovce.³⁷

Gróf Emanuel Waldstein von Wartenberg (*1773 †1829) sa oženil s grófkou Teréziou Sztárayovou (1768 †1826), dcérou grófa Jána Filipa Sztárayho. V roku 1802 im strýko, gróf Anton Sztáray odkázal panstvo Vinné.³⁸ Ich dcéra, grófka Mária Waldsteinová (*1806 †1865) sa vydala za matkinho bratranca, grófa Alberta Sztárayho.³⁹ Týmto sobášom sa spojili panstvá Michalovce a Vinné a po roku 1848 vytvorili veľkostatok Michalovce.

K väčším vlastníkom patrili aj príslušníci spríbuznených šľachtických rodov Szemere, Draveczky, Fekete. Majetky tu mali aj šľachtické rodiny – Viczmandy, Pribék, Butler de Bardány, Pongrácz de Szent Miklos, Gyöngyösy, barón Horváth, Mokcsay, Okolicsányi, Szirmay, Szmrecsányi, Boronkay, Csuha, Gábry, Gulacsy, vdova po Ladislavovi Karnerovi, Kulin, barón Luzsénszky, Nemes, Jozef Nyeviczkey, Olcsváry.⁴⁰ Viacerí z nich ich vlastnili

³⁶ ŠA PO, f. SM, I. č. 273, No 5196: Súpis majetku Krištofa Sztárayho, rok 1819. FÉ-NYES, ref. 34, s. 356 – 365. K panstvu Hnojné patrili dediny Hnojné, Ruskovce a majetkové podiely v Úbreži a Závadke. K panstvu Sobrance patrilo mesto Sobrance a dediny Horňa, Baškovce, podiely v Choňkovciach, Ostrove, osada Sztranka, Vyšné Revištia, Bunkovce, Koňuš a Vojnatina. K panstvu Staré patrili dediny Krivošťany, Oreské, Zbudza, Trnava p/L., Vyšné Remety.

³⁷ FÉNYES, ref. 34, s. 356 – 365, 429 – 438. K panstvu Michalovce patrilo mesto Michalovce a dediny Čečehov, Hažín, Hlivištia, Jastrabie pri Michalovciach, Jovsa, Kaluža, Lúčky, Petrovce, Stráňany, Topoľany, Voľa, Veľké Zalužice, majere Hažín, Žabjany, Milovaná.

³⁸ ŠA PO, f. SM, I. č. 1624: Zmluva z roku 1802 „Dominium meum Vinna... in prefatum D. Comitem Waldstein transfero“. I. č. 1588: Súpis majetku E. Waldsteina, rok 1821. Panstvo Vinné tvorili dediny Vinné, Banka, Kaluža, Klokočov, Kusín, Jovsa, Poruba pod Vihorlatom, Vyšná Rybnica, Blatné Revištia, Vyšné Revištia, Lúčky, Malé Zalužice, Vrbovec, majere Varkond, Senderov, Paporc, Hliník, Lažňany, Orlovce.

³⁹ ŠA PO, f. SM, I. č. 1761: Manželská zmluva Alberta Sztárayho a Márie Waldsteinovej, rok 1829.

⁴⁰ Szemere – Sobrance, Vinné, Komárovce, Kusín, Lúčky, Ostrov, Porostov, Priekopa, Svätuš, Tibava, Vojnatina, Vyšné Revištia. Draveczky – Bunkovce, Jovsa, Kusín, Nižná Rybnica, Podhorod', Poruba pod Vihorlatom, Vinné, Vyšné Revištia. Fekete

Kaštieľ v Michalovciach, dnes sídlo Zemplínskeho múzea.

na základe zálohu. Napr. gróf Ján Butler de Bardány držal majetky v Sobrance, Tibave a Horni na základe zálohu z roku 1832.⁴¹

Napriek rôznym majetkovým prevodom ostala veľká časť územia panstva až do zrušenia feudalizmu vo vlastníctve šľachtického rodu Sztáray de Nagy Mihály. Umožňoval to tzv. aviticitný zákon, podľa ktorého sa majetok zdedený od predkov zákonným dedením nesmel scudzovať. Zákon mal zabrániť drobeniu šľachtických majetkov a ich odkazovaniu cirkvi.⁴²

te - Beňatina, Choňkovce, Komárovce, Ostrov, Sobrance. Viczmandy - Sobrance, Beňatina, Kolibabovce, Komárovce, Ostrov, Porostov, Porúbka, Priekopa, Svätuš, Tibava, Vojnatina, Vyšné Revišťa, Zbudza. Pribék - Bunkovce, Choňkovce, Porostov, Tibava, Vyšné Revišťa. Butler de Bardány - Sobrance, Horňa, Tibava. Pongrácz de Szent Miklos - Horňa, Ostrov, Priekopa. Gyöngyösy - Ostrov, Porostov. Barón Horváth - Koromľa, Krčava. Mokcsay - Priekopa, Svätuš. Okolicsányi - Krivošťany, Pusté Čemerné. Szirmay - Krivošťany, Pusté Čemerné. Szmrecsányi - Remetské Hámre, Vyšné Remety. Boronkay - Zbudza. Csuha - Ostrov. Gábry - Vinné. Gulacsy - Vojnatina. Vdova po Ladislavovi Karnerovi - Blatné Remety. Kulin - Stretava. Barón Luzsénszky - Zbudza. Nemes - Vojnatina. Jozef Nyeiviczkey - Koňuš. Olcsváry - Vyšné Revišťa.

⁴¹ ŠA PO, f. SM, I.č. 286, No 5312: Oznámenie Užskej stolice J. Szirmayovej, rok 1832.

⁴² LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Knižnica právnickej jednoty, 1946, s. 210, s. 437. *Dejiny Slovenska I.* (do roku 1526). Zost. Richard Marsina. Bratislava : Veda, 1986, s. 351. Zákon platil od roku 1351 do konca feudalizmu.

Majetky šľachticov z Michaloviec boli zložené z troch základných častí, z ktorých sa v stredoveku vyvinuli tri hradné panstvá – Michalovce, Jasenov a Tibava s vyše 50 dedinami a osadami, ktoré sa prvýkrát spomínajú v roku 1418. Majetky patriace do panstva Michalovce zdedili šľachtici po matke Kataríne, dcére Petra, syna Sebeslavovho. Majetky panstva Jasenov zdedili po otcovi Jakubovi z rodu Kaplan. Ale majetky panstva Tibava šľachtici v roku 1290 kúpili od užských zemanov za 300 hrivien striebra (takmer 70 kg).⁴³ Boli to nadobudnuté majetky (*bona acquisita*), ktorými mohli vlastníci voľne disponovať.⁴⁴ Preto tu bolo zaznamenaných najviac cudzích vlastníkov.

NOBLE FAMILIES IN THE TERRITORY OF MICHALOVCE IN THE 18th AND FIRST HALF OF THE 19th CENTURY

In the 18th and the first half of the 19th century a large aristocratic population lived in the territory of the Michalovce estate. Several Noble and aristocratic families lived here, but the most numerous were lower nobility. The extent of their land tenure was constantly changing. The largest owners remained members of the ancient Sztáray de Nagy Mihály family, who left a significant trace in the history of the region. Several of them held important country and county functions. They contributed to the economic development of the holdings. Their subjects had larger areas of urban land than the subjects of lower nobility. They could have been employed in family businesses, eg. in the ironworks in Remetské Hamry, Sobranec Spa, which in the 19th century was one of the most important in Hungary. As secular patrons, they helped restore or build several churches. Their settlements were important economic and administrative centers of their holdings and to this day belong to the most admired cultural monuments in the region. Especially charming is the manor house in Michalovce, today the seat of the Zemplín Museum, which has recently been restored and opened to the public. Part of the cultural heritage of the Slovak Republic is the Sztáray family archives deposited in the State Archive in Prešov, which is a valuable source for researching the history of the region.

*Mgr. Alena Mišíková, PhD.
Štátny archív v Prešove*

⁴³ ULIČNÝ, ref. 2, s. 139 – 149.

⁴⁴ LUBY, ref. 41, s. 210.

BERZEVICZYOVCI A SZMRECSÁNYIOVCI ZO ŠARIŠSKÝCH DRAVIEC

Jozef Kušnir

Predmetom tohto príspevku sú vetvy dvoch významných šľachtických rodov s pôvodom na Spiši resp. Liptove, ktoré pôsobili v Šarišských Dravciach, kde postavili a vlastnili kaštieľ a príslahlé majetky. Príspevok je zároveň genealogickou sondou do vetiev rodov Berzeviczy a Szmrecsányi, predstavitelia ktorých boli významnými reprezentantmi spoločenského, politického, hospodárskeho i kultúrneho života a cirkevnými hodnosťármi nadregionálneho významu.

Rod Berzeviczy a Šarišské Dravce

Obec Šarišské Dravce už v 13. storočí prislúchala k rozsiahlemu Torskému panstvu, ktorého najstarším známym vlastníkom bol gróf spišských Sasov, Detrik z Kérceu, ktorý ho mal v dedičnej držbe. O tomto predstaviteľovi spišskej šľachty sa zachovalo minimum správ a jednou z nich je zmienka z roku 1274, keď spolu so svojimi synmi vymenil toto územie s inými spišskými šľachticmi, Rikolfom a Hermanom (Polanom), páni z Lomnice.¹ Páni z Lomnice v posledných troch dekádach 13. storočia výrazne posilnili svoje majetkové postavenie a začiatkom 14. storočia sa stali držiteľmi takmer celej oblasti hornej Torsy a západnej časti Čergovského pohoria až po prameň Tople.² Rozsiahle rodové majetky sa zakrátko stali predmetom delby, čím sa vytvoril predpoklad k vzniku samostatných vetiev rodu.

¹ Noví šľachtici v našom regióne mali zahraničný pôvod. Ich otec Rüdiger (Rutker) so svojou manželkou a švagrom prišli do Uhorska z Merana v južnom Tirolsku, v sprievode manželky kráľa Ondreja II., Gertrúdy. Rüdigerova manželka bola kráľovnou dvornou dámou a jej brat Adolf sa stal spišským prepoštom. Ondrej II. im v roku 1209 prideliť majetky v povodí rieky Poprad, ktoré sa stali základom rodového majetku. Bližšie: LABANC, Peter. *Vývoj šľachty na Spiši do začiatku 14. storočia*. Trnava-Krakov, 2013, s. 18. NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku II*. Martin : Osveta, 1986, s. 23.

² RÁBIK, Vladimír. *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku*. Bratislava : Karpatonemecký spolok na Slovensku, 2006, s. 62.

Rikolfov syn Ján sa stal prvým známym vlastníkom Brezovice a začal používať dva prídomy (predikáty) odvodené od nového i pôvodného sídla rodu, a to z Brezovice a Veľkej Lomnice (de Berzevicze et Kakas-Lomnicz). Ján je tak považovaný za zakladateľa rodu Berzeviczy a Brezovica sa stala sídlom tohto významného a neskôr aj mimoriadne rozvetveného šľachtického rodu. Šarišské Dravce tvorili súčasť ich rozsiahleho majetkového panstva.³

Katastrálna mapa Šarišských Draviec z roku 1838, ktorú vypracoval šarišský geometer J. Bugarszky.

Berzeviczyovci už v stredoveku patrili medzi najvýznamnejšie šľachtické rody Spiša i Šariša a viacerí z nich zastávali skutočne prominentné svetské i cirkevné funkcie.⁴ Ich rozľahlé rodové majetky sa v priebehu

³ ENDRÖDI, Ján. Ku genealógii a názvu rodu Berzeviczy. In *Annales historici Presovienses*. Prešov : Universum, 2006, s. 43 – 57.

⁴ Významným členom rodu bol Mikuláš, ktorý sa v polovici 14. storočia stal spišským prepoštom. Prepoštom stál na čele Spišskej kapituly, bol teda vrcholným cirkevným predstaviteľom v rámci Spiša a výrazne tak ovplyvňoval cirkevný, ale aj svetský život v regióne. Azda ešte významnejší bol jeho príbuzný Peter, ktorý v prvej tretine 15. storočia pôsobil vo funkcii spišského župana i kráľovského taverníka. Po boku uhorského kráľa Žigmunda Luxemburského sa zúčastnil viacerých vojenských ťažení. Je pochovaný v brezovickom kostole a na jeho náhrobku pravdepodobne

stredoveku dedili a pri tom istým spôsobom aj delili. Po Jánovi, spomínanom zakladateľovi rodu, sa majiteľom Draviec stal jeho syn totožného mena, po ňom jeho syn Mikuláš a následne Mikulášov syn Henrich. Niekedy okolo polovice 15. storočia sa dravecké majetky rozdelili medzi Henrichových synov Jakuba a Stanislava a osud obce bol nasledujúce storočia spätý s predstaviteľmi týchto dvoch vetiev rodu. V polovici 16. storočia sa tu medzi majiteľmi nehnuteľností uvádza Jakubov vnuk Krištof (syn Mikuláša a manžel Kataríny Bertótyovej) a Stanislavov pravnuk Marek (syn Tomáša, vnuk Jána).⁵ Okrem nich tu mali svoje podiely aj predstavitelia iných šľachtických rodov, a to Ladislav Horváth a Ján Melcer.⁶

Šarišské Dravce tvorili v tomto období len zlomok z berzeviczyovských majetkov a obec na konci stredoveku nebola hlavným sídlom rodu. Význam jej vlastníctva tak spočíval predovšetkým v hospodárení na nehnuteľnostiach, zveľaďovaní majetkov a brání daňových i naturálnych úžitkov od poddaných. Dôležitosť obce však postupne vzrastala, a to aj v súvislosti s výstavbou najskôr dreveného a následne murovaného šľachtického sídla.⁷

Šľachtický erb predstaviteľov rodu Berzeviczy z Brezovice a Veľkej Lomnice, maľovaný na papieri (poškodený). Štátny archív Prešov, fond Rodina Berzeviczy.

z roku 1433 (v literatúre sa objavuje aj rok 1932) je zobrazený rodový erb. Porovnaj: NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku II. Petkova zbierka pečatí*. Martin : Osveta, 1986, s. 25. ČOVAN, Miroslav. Epigrafické a sepulkrálné pamiatky pánov z Brezovice v stredoveku a ranom novoveku. In: Jiří ROHÁČEK (ed.). *Epigraphica et Sepulcralia* 6. Praha: Artefactum, 2015, s. 107.

⁵ Marek Berzeviczy je pochovaný v brezovickom kostole, kde je dodnes dochovaný epitaf z červeného mramoru z roku 1587. ČOVAN, ref. 4, s. 112.

⁶ *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. Budapest : Adakémiak Kiadó, 1990, s. 609.

⁷ Magyar országos lévéltár – Arcanum adatbázis Kft., Urbaria et Conscriptioes. [online] Fascikel 6 Numerus 5, s. 3. Dostupné na internete: < <http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&a=start> > (v ďalšom texte skrátené UC 6/5, s. 3).

V Šarišských Dravciach stáli pôvodne dve šľachtické sídla. Staršiu drevenú kúriu si dali postaviť predstavitelia Stanislavovej vetvy rodu, trvalejšie usídlení v Brezovici, kde sú vo väčšine prípadov aj pochovaní. Kúria slúžila najprv ako isté hospodársko-správne centrum spravovaných majetkov a až v neskoršom období sa v súvislosti s rozrastaním rodu stala trvalejšie obývaná niektorými z jeho členov.

Zachovaný a v súčasnosti obnovený murovaný kaštieľ bol postavený neskôr a patrilo predstaviťom Jakubovej vetvy rodu. Dosiaľ nie je jednoznačne možné identifikovať jeho staviteľa a datovať presnejšie jeho vznik, realizované výskumy⁸ však naznačujú, že renesančný objekt stojí buď na základoch staršej stavby, alebo že je kaštieľ o niečo starší, ako sa donedávna predpokladalo. Druhú teóriu potvrdzuje nález nárožného sgrafita v jednej z miestností severného krídla, ktoré zrejme bolo pôvodne exteriérovou výzdobou.⁹

Pôvodný objekt bol teda postavený niekedy v druhej polovici 16. storočia, zrejme v čase, keď v tomto prostredí nebola renesancia v stavebnej oblasti plne rozvinutá. Napriek tomu ho môžeme považovať už za renesančný. Historik M. Čovan predpokladá, že donácie či potvrdenia draveckých majetkov panovníkom Ferdinandom I. z rokov 1561 a 1563 jednoznačne dokladajú skutočnosť, že v tomto období už kaštieľ v obci stál.¹⁰ Nepochybne už stálo sídlo v podobe staršej kúrie, o mladšom murovanom kaštieli sa to však ešte nedá s určitosťou tvrdiť. Kaštieľ bol teda postavený niekedy v druhej polovici 16. storočia a patrí tak medzi najstaršie dodnes zachované renesančné kaštieľne stavby v prostredí Šariša. Jeho staviteľom mohol byť významný predstaviteľ Jakubovej vetvy rodu, Juraj Berzeviczy (*1515 †1562), ktorý v rokoch 1545 – 1562 zastával prominentnú funkciu hlavného hornouhorskeho kapitána¹¹ či skôr až jeho syn Ján.

Juraj bol skutočne bohatým a vplyvným človekom svojej doby a s manželkou Helenou Kapy mal štyri deti, Jána, Krištofa, Margitu a Annu. Jeho majetky v obci po ňom zdedil najstarší syn Ján (†1604) (manželka Helena rod. Berzeviczy), ktorý sa stal v roku 1583 slúžnym Šarišskej župy.¹² Po Jánovi prevzali vlastníctvo rodových majetkov predovšetkým jeho dvaja sy-

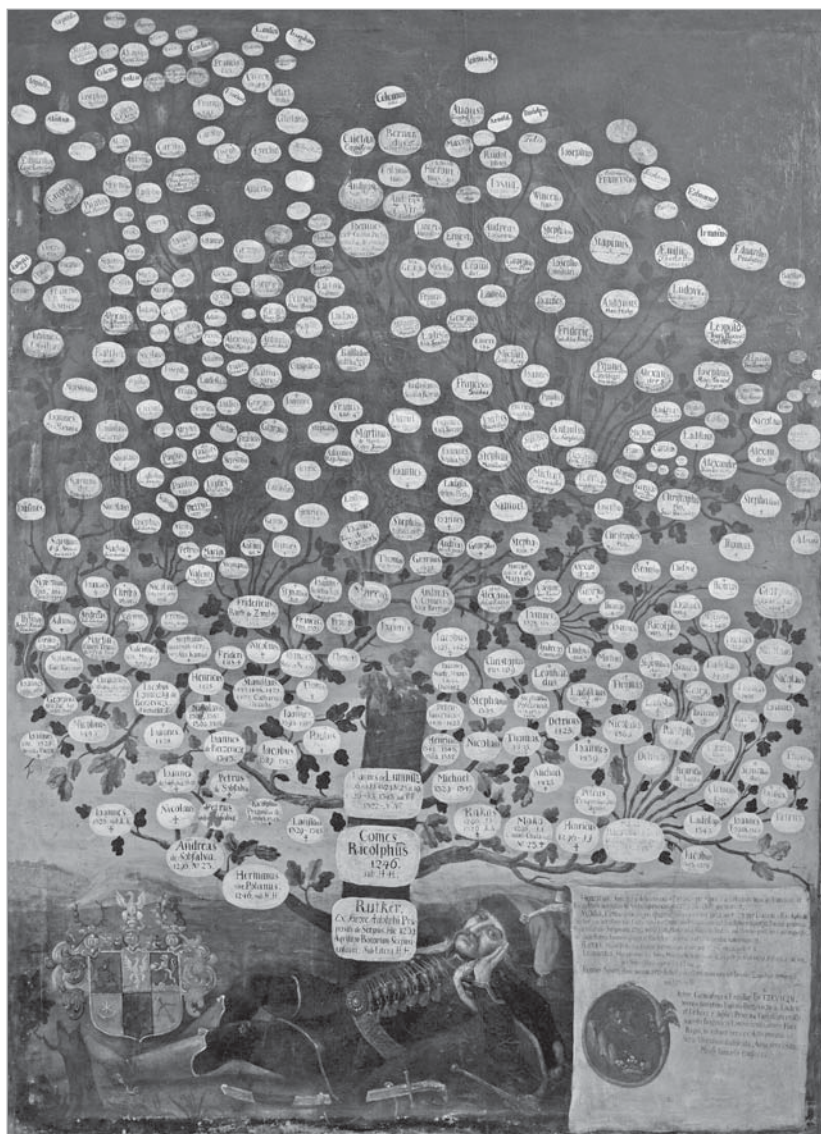
⁸ DUŠENKOVÁ, Eva. *Šarišské Dravce – Umelecko-historický prieskum a návrh na obnovu pamiatky*. Prešov : Stavoprojekt, 1982, Archív KPÚ Prešov, 33 s.

⁹ SUCHÝ, Lubor. *Obnova kaštiela v Šarišských Dravciach*. Dostupné na [www.: http://www.cdgallery.sk/download/sarisskedravce.pdf](http://www.cdgallery.sk/download/sarisskedravce.pdf)

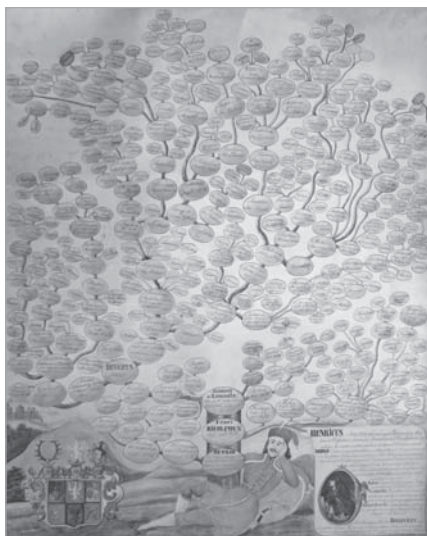
¹⁰ ČOVAN, Miroslav. *Historické nápisy zo Šariša do roku 1650*. Martin, 2016, s. 148. ISBN: 9788097225032

¹¹ NAGY, Ivan. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Kötet II. Pešť, 1858, s. 48.

¹² Tamže, s. 48.

Rodostrom rodu Berzeviczy z roku 1816. Olejomalba na plátne.
Krajské múzeum v Prešove.

Obsahovo takmer identický, rozmerom neporovnateľne menší rodostrom rodu Berzeviczy, maľovaný na papieri. Štátny archív Prešov, fond Rodina Berzeviczy.

novia, a to Tomáš (†1659) a Žigmund st.¹³ Ten si za manželku vzal Zuzanu (rod. Görgei) a spolu mali synov Jána (manželka Anna Szinyey), Žigmunda ml. (manželka Anna rod. Gusich) a Mikuláša. V roku 1627 sa ako majiteľ dvoch nevoľníckych pozemkov v obci uvádza aj ich príbuzný Marek Berzeviczy (manželka Katarína Máriássy), predstaviteľ Stanislavovej vetvy rodu.¹⁴

Práve niektorý zo spomínaných predstaviteľov rodu začal s prestavbou kaštieľa na svoje sídlo, ktorého vzhľad už v plnej miere podliehal staviteľskej koncepcii renesancie, ktorá sa v prostredí Šariša etablovala v poslednej tretine 16., no predovšetkým v 17. storočí. S najväčšou pravdepodobnosťou to bol Žigmund st.

niekedy v prvej tretine 17. storočia. Zrejme práve v súvislosti s prestavbou kaštieľa vznikol v exteriéri severnej steny latinský nápis, vyhotovený v novovekej kapitále, ktorý však počas nedávnej obnovy kaštieľa nebol reštaurátorsky odkrytý v celom rozsahu. Výskum M. Čovana potvrdil, že dochovaný text je úryvkom žalmu.¹⁵¹⁶ Zhruba v tomto období bol v renesančnom slohu zrekonštruovaný aj kostol sv. Kataríny Alexandrijskej.

¹³ V 17. storočí sa v tejto vetve rodu vyskytujú traja za sebou nasledujúci Žigmundovia a pre ich rozlíšenie budeme v texte používať označenie: st., ml., najml.

¹⁴ TÓTH, Sándor. *Sáros vármegye monográfiája. Kötet I.* Budapešť, 1909, s. 384.

¹⁵ ČOVAN, ref. 10, s. 148.

¹⁶ Zachovaný a v súčasnosti obnovený murovaný kaštieľ s dvoma nárožnými vežami, patrí do komplexu renesančných šľachtických vidieckych rezidiencií v prostredí Šariša. Pôvodný areál v blízkosti potoka pozostával okrem hlavného objektu aj z drevených, neskôr murovaných hospodárskych budov a prislúchal k nemu dodnes zachovaný lesopark s ihličnatými i listnatými stromami a záhrada. Jej prítomnosť sa dá doložiť aj toponomasticky, keďže názov blízkej lokality, súčasného futbalového ihriska, je dodnes miestne označovaný maďarským ekvivalentom ako „Kerta“.

Barónska vetva rodu Berzeviczy

Z obdobia 17. storočia poznáme mená viacerých predstaviteľov rodu, ktorí tu trvalo alebo prechodne žili, obhospodarovali a zveľadovali svoje majetky. Podobne ako väčšina uhorskej šľachty v tomto období aj Berzeviczyovci a s nimi aj ich poddaní sa stali príslušníkmi protestantskej cirkvi.

Niektorí členovia rodu sa spomínajú ako donátori miestneho chrámu. Je medzi nimi napríklad Tomáš Berzeviczy s manželkou Žofiou rod. Kolacskovszkou. Po požiari interiéru kostola v roku 1657 bol o dva roky neskôr Gašparom Berzeviczym a jeho manželkou Zuzanou rod. Roskoványi postavený hlavný oltár. Bočný oltár dal postaviť Tomášov synovec Žigmund Berzeviczy ml. s manželkou Annou a v roku 1694 prispel na obnovu chrámu jeho syn Ján Berzeviczy.¹⁷ Z tohto roku pochádza renesančno-baroková kostolná lavica, umiestnená pôvodne na čestnom mieste v draveckom kostole, v súčasnosti v kaplnke sv. Michala na hrade v Starej Ľubovni. Vyrobená bola pre Jánovu manželku Evu Máriássy a dodnes ju zdobí rodový erb Máriássyovcov.

Kostolná lavica Evy Máriássyovej z roku 1694 v kaplnke sv. Michala na hrade v Starej Ľubovni.

Veľmi dobrými prameňmi k stavu a vlastníckym vzťahom k šľachtickým sídlam na konci 17. storočia sú majetkové konskripcie, vyhotovené z dôvodu eventuality konfiškácie majetkov v súvislosti s protihabsburským odbojom. Z týchto písomností sa dozvedáme o spomínanej existen-

¹⁷ HÖRK, Jozef. *Sáros-zempléni ev. esperesség története*. Košice, 1885, s. 233 – 234.

cii staršej drevenej kúrie, ktorú vlastnil Žigmund Berzeviczy najml.¹⁸ Žigmund zároveň vlastnil kamennú kúriu v neďalekej Brezovici, kde pravdepodobne aj trvalo býval. Murovaný kaštieľ v Šarišských Dravciach je v písomnostiach označený ako kamenný dom („domus lapidae“) a jeho vlastníkom bol v roku 1684 Žigmundov brat Ján Berzeviczy (*1665 †1725).¹⁹ Spolu s manželkou Evou Máriássyovou obývali kaštieľ, ktorý bol podľa uchovaných prameňov veľmi dobre zariadený a prislúchali k nemu okolité hospodárske budovy, lúky, ovocné záhrady i poľnohospodárska pôda.

Spomínaný Ján realizoval výstavbu príslušných objektov kaštiela, o čom vypovedajú aj zachované nápisy na severozápadne stojacej hospodárskej budove. Tá bola zrejme postavená na starších základoch a zachovali sa na nej pôvodné okenné ostenia, primárne osadená mreža i portály. Nápis v supraporte JEHOVA DESIDERIUM MEUM JOAN BERZ(IVICZY) D(OMINI) EAD(EM) HA(E)R(EDITARIUS) DA(RO)C AN(NO) 1700²⁰ informuje o roku osadenia portálu i o zbožnosti majiteľa kaštiela Jána Berzeviczyho, ktorý bol evanjelikom. Nad nápisom sú horizontálne umiestnené tri vírivé rozety. Ďalší zbožný nápis, ešte s presnejším datovaním, sa zachoval aj na jednom z trámov dreveného stropu v tomto objekte v znení JEHO(VA) JUV(ÁMEN) AN(NO) 1700 22 JUNY.²¹

Po Jánovi Berzeviczym, ktorého meno viac než tri storočia tvorí súčasť kaštiela, sa jeho novým vlastníkom stal jeho syn Ján ml. (†1744). V mladom veku bol zajatý a väznený počas posledných protitureckých vojen. Neskôr sa stal komisárom v Košiciach a zastával aj prominentnú funkciu kráľovského radcu. Práve Ján realizoval v prvej polovici 18. storočia rozsiahlu barokovú prestavbu, pri ktorej sa výrazne zmenil vzhľad renesančného kaštiela. Prestavba sa týkala interiéru i exteriéru. Ján si za manželku vzal francúzsku barónku Annu Máriu L'huillier (*1706 †1776), príbuznú francúzskeho kráľa Ľudovíta XVI. Žili bohatým spoločenským životom najmä v Košiciach a spolu mali štyri deti.²² Z nich prevzal rodové majetky v Dravciach syn František (*1742 †1818), ktorý sa oženil s barónkou Teréziou Vécsey (*1750 †1825) a spolu mali šesť detí.²³

František je výraznou osobnosťou draveckej vetvy rodu, pretože za jeho zásluhy a vernosť korune mu v roku 1775 udelila uhorská kráľovná

¹⁸ Magyar országos lévéltár – Arcanum adatbázis Kft, UC 116/29, s. 15.

¹⁹ Magyar országos lévéltár – Arcanum adatbázis Kft, UC116/29, s. 17.

²⁰ Pán je moja túžba. Ján Berzeviczy, dedičný pán Draviec. Roku 1700.

²¹ S Božou pomocou, roku 1700, 22. júna.

²² BERZEVICZY, Albert. *Régi emlékek 1853 – 1870*. Budapešť : Révai és Salamon, 1907, 314 s.

²³ KEMPELEN, Béla. *Magyar nemes családok Kötet II*. Budapešť, 1911, s. 164. NAGY, Ivan. *Magyarországi családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Kötet II., s. 48 – 49.

Kaštieľ s prilahlým areálom s farebným vyobrazením kvetinovej výzdoby na chotárnej mape Šarišských Draviec z roku 1872, detail. Štátny archív Prešov, fond Rodina Berzeviczy.

Mária Terézia šľachtický titul barón pre neho a jeho potomstvo.²⁴ František si v druhej polovici 18. storočia dal v Košiciach vybudovať svoje mestské sídlo, tzv. Berzeviczyho palác.²⁵ Kaštieľ v Šarišských Dravciach zrejme využíval len prechodne, najmä počas letnej sezóny či obdobia poľovačiek. V roku 1768 vypukol v Dravciach požiar, ktorý zaznamenala aj farská kronika.²⁶ Zrejme práve z dôvodu ochrany kaštieľa a jeho obyvateľov bola pred rezidenciou Františka Berzeviczyho osadená socha sv. Jána Nepomuckého, ktorú v roku 1775 spomína kanonická vizitácia ako novo postavenú.²⁷ Ide pravdepodobne o sochu, ktorá je v súčasnosti umiestnená v blízkosti kostola. František zároveň ako donátor miestneho chrámu s veľkou pravdepodobnosťou financoval aj vyhotovenie

²⁴ Tamže, s. 163.

²⁵ TIMULÁKOVÁ, Veronika. Stavebno-historický vývoj niektorých šľachtických mestských palácov v Košiciach. In *Šľachta a šľachtické knižnice na východnom Slovensku*. Ed. Marcela Doménová, Prešov, 2014. Dostupné na [www.:](https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova4) <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova4>

²⁶ DUŠENKOVÁ, Eva. *Renesančné kaštiele v Šarišskej stolici*. Prešov : FF PU v Prešove, 2007, s. 193.

²⁷ Arcibiskupský archív Košice: Fond Košické Biskupstvo, *Visitatio Canonica Parochiae Darócz*, 1775, s. 486.

oltárneho obrazu sv. Kataríny Alexandrijskej z roku 1778 majstrom Karolom Voluckým, rokokovej monštrancie či krstiteľnice približne z rovnakého obdobia.²⁸

Jedným z najvýznamnejších predstaviteľov barónskej vetvy rodu Berzeviczy bol syn Františka a Terezy, Vincent (*1781 †1834). Napriek otcovej intervencii a snahe nezačal Vincent s vojenskou kariérou, za čo ho podľa humoresky Gejzu Szmrecsányiho dal barón František zlapať hajdúchom a vyťať mu päťadvadsať palíc.²⁹ Po takomto potupnom treste Vincent ušiel z domu, vandroval po cudzine, stal sa síce vojakom, no neskôr vo Francúzsku svojím biliardovým umením živil nielen seba, ale aj švagra Bukovského. Vincent sa neskôr vrátil domov, stal sa významným členom župy, podporovateľom umelcov a vyznamenal sa ako mecenáš, intendant a riaditeľ košického divadla a člen Uhorskej akadémie vied.³⁰ Väčšiu časť života prežil práve v Košiciach, no na jeho sklonku čoraz viac času trávil v rodných Šarišských Dravciach. S manželkou Annou (rod. Szinyei Merse) mal jednu dcéru, Máriu. Zomrel v roku 1834 v Košiciach. Jeho manželka Anna bola údajne veľmi silnou a odvážnou ženou a v čase cholery epidémie v roku 1831 nebojácne roznášala po postihnutých rodinách lieky a potraviny. Vdovou bola viac než 40 rokov a pochovaná je v Šarišských Dravciach.

Szmrecsányiovcí v Šarišských Dravciach

Vincent Berzeviczy so svojou manželkou Annou nemali mužského potomka a ich jedinej dcéry Márii preto bolo hľadať vhodného manžela s adekvátnym spoločenským postavením, ktorý by sa postaral o zveľádovanie rodinného majetku a zabezpečil rod potomstvom. Napriek tomu, že v prípade šľachty neboli neobvyklé ani príbuzenské manželstvá, manželom Márie sa stal príslušník starobylého liptovského šľachtického rodu pôvodom zo Smrečian, Edmund Szmrecsányi. Edmund bol synom Jána Nepomuka Szmrecsányiho a Žofie rod. Ambrózyovej. Po zasnúbení v Bardejovských kúpeľoch sa v roku 1835 oženil so 16-ročnou Máriou Berzeviczyovou a týmto sobášom došlo k založeniu draveckej (šariš-

²⁸ František dal v závere 18. storočia ku kaštieľnemu komplexu dostavať klasicistickú vstupnú bránu stvorcového pôdorysu zaklenutú kupolou, ktorá mala v klenáku rok 1794. Bola vstupom do nádvorja, odkiaľ bol ku kaštieľu pristavaný rizalit ukončený malým tympanónom, slúžiaci ako vchod do objektu. Ďalšie stavebné práce sa týkali prilahlých hospodárskych budov.

²⁹ SZMRECSÁNYI, Géza. *Dobry luft. Sárosi apróságok*. Košice : Athenaeum, 1932, s. 8.

³⁰ *Slovenský biografický slovník*. I. zväzok. A-D. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 237.

Edmund Szmrecsányi na olejomalbe od Jozefa Božetecha Klemensa, rok 1844, Slovenská národná galéria.

Barónka Mária Szmrecsányiová, rod. Berzeviczy na olejomalbe od Jozefa Božetecha Klemensa, rok 1844, Slovenská národná galéria.

skej) vetvy rodu Szmrecsányi.³¹ Vincent³² sa svadby svojej dcéry nedožil. Zomrel rok predtým a po jeho smrti predala vdova Anna nehnuteľnosti v Košiciach a trvalo sa usadila v Dravciach.³³

³¹ TÓTH, ref. 14, s. 264.

³² Vincent Berzeviczy sa narodil 16. marca 1781 v Šarišských Dravciach Františkovi a Terézii rod. Vécsey. Študoval na gymnáziu v Košiciach a v roku 1795 vstúpil do armády. Zúčastnil sa vojen s Francúzskom, bojov v severnom Taliansku a v roku 1809 sa stal kapitánom chorvátskej domobrany. Na svojich cestách po západnej a južnej Európe sa zoznámil s divadlom. Po návrate do Košíc sa stal mecenášom, v roku 1829 intendantom a v rokoch 1832 – 1833 aj riaditeľom Košickej národnej spevohornej a činohrenej spoločnosti (budova stála na mieste dnešného Štátneho divadla v Košiciach). S grófom T. Csákyom začal vydávať prvý uhorský špecializovaný divadelný časopis Nemzeti Játékszni Tudósítás a okrem toho prispieval do ďalších uhorských i nemeckých časopisov a novín. V roku 1832 sa stal čestným členom Uhorskej akadémie vied. S manželkou Annou (rod. Szinyei-Merse) (*29. 7. 1794 † 29. 5. 1875) mal jednu dcéru, Máriu. Na sklonku života začal oveľa viac času tráviť v Šarišských Dravciach, no zomrel 15. apríla 1834 v Košiciach. Keďže nemal žiadneho syna, bol posledným mužským potomkom barónskej vetvy Berzeviczyovcov. Z jeho pesimistickej mladosti pochádza aj výrok: „Kto sa nestane do štyridsiatich rokov tvorom, ktorý nenávidí ľudí, ten nemá srdce.“

³³ BERZEVICZY, ref. 22, 314 s.

Erb Szmrecsányiövcov nad vchodom do rodinnej hrobky zo západnej strany kostola sv. Kataríny Alexandrijskej v Šarišských Dravciach. Hlavnými heraldickými figúrami erbu sú z listovej koruny vyrastajúca trúbka a obrnené rameno, uprostred ktorých je hviezdíčka.

Edmund pochádzal z dobrých spoločenských i majetkových pomerov a sobášom s jedinou dcérou Vincenta Berzeviczyho si navyše značne polepšil. V záujme efektívnejšej správy získaných majetkov sa aj on stal členom rodinného komposesorátu.³⁴ Edmund sa aktívne zapojil do revolúcie v rokoch 1848-1849. Vyznamenal sa v nej ako kaptán, no za svoju účasť takmer zaplatil životom.³⁵

Edmund s Máriou tvorili tradičný šľachtický pár, ktorý trávil veľa času cestovaním a väčšinu roka žili v Košiciach, Budapešti či vo Viedni a doma v Šarišských Dravciach sa zdržiavali zväčša len sezónne. Ich manželstvo trvalo viac než päťdesiat rokov a vzišlo z neho úctyhodných 16 detí.³⁶

³⁴ Berzeviczyovci ako široko rozvetvená rodina vlastnili rozsiahle majetky na Spiši a Šariši. V dôsledku nie optimálneho hospodárenia sa ich majetok tak zadlžil, že dlh takmer prevyšoval celú hodnotu majetku. V roku 1818 sa rozhodol Albert Berzeviczy z Brezovice k radikálnemu opatreniu. Vykúpil najzadlženejšie časti rodových majetkov a rozhodol sa ich spravovať sám, s čím nakoniec po mnohých rodinných sporoch a zasadnutiach rodinnej rady súhlasila väčšina rodinných príslušníkov. Albert bol mimoriadne talentovaný a rozhladený muž a ako sa ukázalo aj výborný hospodár. V roku 1850 odovzdal celý rodinný majetok Teodorovi Berzeviczymu do nájmu za 800 zlatých a v tomto roku vznikol rodinný komposesorát, ktorý Teodor spravoval až do svojej smrti v roku 1889. Do rodinného komposesorátu patrili aj niektoré časti v Šarišských Dravciach. Štátny archív Prešov, fond Rodina Berzeviczy 1209 – 1567 – 1943.

³⁵ Podľa práce G. Szmrecsányiho chcelo revolučne naladené obyvateľstvo popraviť jedného z vodcov národných gárd, grófa Hallera, no zmýlili si ho práve so Szmrecsányim, ktorého chytili a viedli na popravisko. Nepomohlo ani vysvetľovanie, že on nie je Haller. Pred popravisom priskočil k Edmundovi Szmrecsányimu obrovský chlap, objal ho so slovami: „Ťa šak to ňe Haller, to muj dobrý pán zo Zdravkoch.“ Záchrancom bol Štefan Chyžnay z Polomy, sluha u Szmrecsányiövcov. SZMREC-SÁNYI, ref. 29, s. 12 – 13.

³⁶ Szmrecsányiövcovi boli veriacimi ľuďmi, navštevovali bohoslužby v miestnom chrá-

Predstavitelia šľachty boli zväčša vzdelaní intelektuáli, zberatelia i mecéni umenia. V draveckom kaštieli napríklad istý čas zotrval významný slovenský maliar, sochár i prírodovedec Jozef Božetech Klemens, ktorý pri tejto príležitosti namaľoval v roku 1844 Edmunda Szmrecsányiho, jeho manželku Máriu i ďalších členov rodiny. Klemens bol rodinným priateľ a portrétoval aj Edmundových rodičov Jána a Žofiu.³⁷

Kaštieľ a príslušné objekty poskytovali podľa sčítanie obyvateľstva z roku 1869 v tomto období 13 izieb určených na bývanie. Išlo pravdepodobne o miestnosti nielen priamo v kaštieli, ale aj v niektorej z príslušných budov. Okrem toho tu boli aj dve komory a jedna kuchyňa. V 19. storočí nebola v šľachtických sídlach ničím výnimočným ani kúpeľňa, no jej prítomnosť v draveckom kaštieli s istotou doložená nie je. Ku kaštieľu dokonca prislúchala aj pálenica na výrobu pravdepodobne ovocných destilátov. Dôležitou súčasťou šľachtického sídla boli kamenné pivnice, ktoré slúžili najmä na uskladnenie vína, zeleniny, ale pochopiteľne aj na iné účely. Podľa uvedeného súpisu ich spolu bolo desať.³⁸ Interiér kaštieľa bol vykurovaný kozubmi a kachľovými pecami.

Epitaf Pavla Szmrecsányiho s portrétnou bustou z bieleho mramoru od významného budapeštianskeho sochára Juraja Zalu, osadený v miestnom kostole v Šarišských Dravciach v roku 1909.

me sv. Kataríny Alexandrijskej a boli aj jeho donátormi. Zo západnej strane kostola dali pristavať vchod do rodinnej hrobky v krypte kostola, ktorý dodnes zdobí ich rodinný erb. Hlavnými heraldickými figúrami erbu sú z listovej koruny vyrastajúca trúbka a obrnené rameno, uprostred ktorých je hviezdička.

³⁷ Olejomalby na plátne spomínaných členov rodu Szmrecsányi sú v súčasnosti v zbierkach Slovenskej národnej galérie.

³⁸ Štátny archív Prešov, fond Šarišská župa, Sčítanie obyvateľstva (1869), Šarišské Dravce.

Edmund Szmrecsányi (*11. 6. 1812 Oravský Podzámok †21. 9. 1887 Š. Dravce)	Ladislav (*12. 9. 1838 Š. Dravce †7. 8. 1935 Š. Dravce)
	Ján (*19. 7. 1839 Š. Dravce †25. 11. 1916 Vojka)
	Žofia (*30. 8. 1840 Š. Dravce †19. 6. 1882 Košice)
	Eugen (*21. 7. 1841 Š. Dravce †22. 2. 1930 Košice)
	Mária (*24. 8. 1842 Š. Dravce †9. 5. 1862 Ďurkov)
	Anna (*12. 11. 1843 Oravský Podzámok †16. 3. 1933 Budapešť)
	Jozef (*25. 4. 1845 Š. Dravce †8. 4. 1920 Sabinov)
	Pavol (*2. 5. 1846 Š. Dravce †8. 8. 1908 St. Moritz)
	Emma (*19. 3. 1848 Š. Dravce †20. 4. 1933 Lausanne)
	Karol (*10. 7. 1849 Š. Dravce †6. 11. 1894 Budapešť)
Mária Berzeviczyová (*30. 3. 1819 Košice †5. 6. 1888 Budapešť)	Eudovít (*26. 4. 1851 Š. Dravce †28. 1. 1943 Jäger)
	Helena (*4. 12. 1852 Š. Dravce †21. 12. 1933 Košice)
	Mikuláš (*19. 1. 1854 Š. Dravce †31. 5. 1936 Budapešť)
	Vincent (*24. 11. 1856 Š. Dravce †2. 1. 1858 Š. Dravce)
	Terézia (*27. 10. 1858 Š. Dravce †15. 2. 1945, Budapešť)
	Anton (*12. 6. 1865 Š. Dravce †18. 12. 1904, Budapešť)

Súčasťou života šľachty bolo služobníctvo, ktoré zabezpečovalo základné činnosti od varenia, prania či upratovania až po starostlivosť o najmenšie deti. Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1869 predstavovalo služobníctvo Szmrecsányiovcov 15 osôb.³⁹ Statok Edmunda Szmrecsányiho predstavoval v tomto období tri kobyly a deväť žrebčov, ktoré boli využívané na prepravu, šport i poľovačky. V šľachtických stajniach boli aj dva osly, dva býky, štrnásť kráv, 52 volov, štyri teľatá a osem prasiat. Okrem toho sa na lúkach páslo 600 oviec a zdrojom sladkého medu boli včelstvá v desiatich úloch. Hospodárske zázemie kaštieľa predstavovali dve šopy a sklad, kde sa pravdepodobne uskladňovalo aj drevo nevyhnutné na vykurovanie objektov, sedem maštali,

³⁹ Boli nimi slúžky Mária Balzerová, ktorá zo služobníctva ako jediná vedela čítať i písať, slúžka Terézia Slaminková, kuchár Andrej Dzesmár, jedenáštočná Paulína Kuzsmiková, ktorá sa starala o najmenšie deti, pomocnice v kuchyni Alžbeta Berdisová a Žofia Kubušová, dvaja kočiši Michal Hovančík a Pavol Krupa, záhradník Ján Zonti s manželkou Máriou a dcérou Máriou, pastier Andrej Ilaščik s manželkou Máriou a dcérou Máriou a slúžka Mária Kolozsejka. Štátny archív Prešov, fond Šarišská župa, Sčítanie obyvateľstva (1869), Šarišské Dravce.

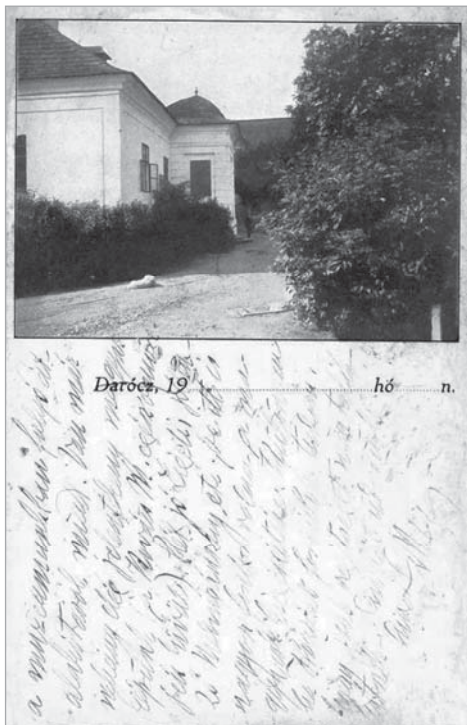
ktoré slúžili na ustajnenie hospodárskych zvierat a tri stodoly slúžiace ako sýpky pre obilie i ako senníky na uskladnenie sena z lúk, ktoré bolo mimoriadne dôležité a tvorilo nevyhnutnú obživu pre statok najmä v zime.⁴⁰

Z mimoriadne plodného manželstva Edmunda a Márie pochádzalo 16 detí a viacerí z nich sa stali vysokými cirkevnými, politickými i spoločenskými dejateľmi. Asi najznámejšími sú Pavol⁴¹ a Ľudovít.⁴² Pavol sa stal

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ Pavol Szmrecsányi sa narodil 2. mája 1846 v Šarišských Dravciach ako v poradí ôsme dieťa Edmunda a Márie. Gymnázium absolvoval v Prešove, teológiu v Jágri. Kňazskú vysviacku prijal v roku 1869. Neskôr sa stal tajomníkom jágerského arcibiskupa Jozefa Samassu, potom riaditeľom arcibiskupského úradu a o pár rokov aj jágerským kanonikom. Pápež Lev XIII. ho vymenoval v roku 1891 za spišského biskupa a v nasledujúcom roku bol do tejto funkcie vysvätený. V roku 1901 získal čestný doktorát (ThDr. h. c.) na univerzite v Budapešti. O dva roky neskôr bol zo svojho pôsobiska preložený a stal sa biskupom vo Veľkom Varadíne (Oradea). Bol príkladom vzdelaného, moderne zmýšľajúceho uhorského intelektuála, šľachtica, no zároveň vysokého cirkevného hodnostára. Poznáme ho aj ako podporovateľa vied a umenia. Bol spoločensky i politicky aktívny a angažoval sa aj v charitatívnej oblasti. Okrem iného sa zaslúžil o opravu Spišskokapitulskej katedrály. Ako spišský biskup sa však výrazne zasadzoval za šírenie maďarizácie v klére i spoločnosti. Prostredníctvom Spolku sv. Ladislava, ktorého bol od roku 1900 predsedom, distribuoval medzi slovenských veriacich maďarskú náboženskú literatúru. Stúpajúca intenzita jeho maďarizačných aktivít vytvárala v Spišskej diecéze národnostné napätie a bola príčinou viacerých protestov zo strany kňazov i veriacich, čo mohlo byť skutočným dôvodom jeho neskoršieho preloženia. Pre svoje podlomené zdravie trávil veľa času vo svojom letnom sídle v Spišskom Štiavniku. Medzi jeho osobných priateľov patrili bulharský cár Ferdinand Coburg, ktorý sa často zdržiaval vo svojej rezidencii vo Svätom Antone. Spolu pravidelne chodievali na túry na Kráľovu hoľu. Pavol Szmrecsányi zomrel 8. augusta 1908 počas liečenia vo švajčiarskom St. Moritzi. Pred smrťou si údajne dal zavolať cigánsku kapelu, ktorá mu tri hodiny vyhrávala clivé uhorské kurucké melódie. Pochovaný bol v rodných Šarišských Dravciach. Na jeho pohrebe sa zúčastnilo veľa vplyvných štátnych i cirkevných hodnostárov, medzi nimi aj spomínaný bulharský cár.

⁴² Ľudovít Szmrecsányi sa narodil 23. apríla 1851 v Šarišských Dravciach v poradí ako jedenáste dieťa Edmunda a jeho manželky Márie. Gymnázium absolvoval v Prešove, teológiu v Jágri a v roku 1873 bol vysvätený za kňaza. Ako kaplán a kňaz pôsobil na viacerých miestach, najmä v Miškovci. V roku 1891 sa stal arcibiskupským tajomníkom, o šesť rokov neskôr kanonikom a v roku 1898 prijal funkciu titulárneho opáta. V roku 1905 sa stal jágerským pomocným biskupom a na návrh samotného arcibiskupa aj koadjutorom s právom nástupníctva na arcibiskupský stolec. Po smrti arcibiskupa Jozefa Samassu dňa 20. augusta 1912 sa stal jágerským arcibiskupom a zastával aj čestnú funkciu pápežského komorníka. Vo funkcii jágerského arcibiskupa, zrejme aj pod vplyvom svojho brata Mikuláša, podporoval rozvoj kultúry a umenia, výrazne sa angažoval v sociálnej oblasti i v charitnej činnosti, budoval nové kostoly, školy, podporoval rehoľné rády. Počas prvej svetovej vojny dal v biskupskom paláci zriadiť vojenskú nemocnicu. Za svoju všestrannú

Dobová pohľadnica s vyobrazením kaštiela zo začiatku 20. storočia. Zemplínske múzeum, Szerencz, Maďarsko.

spišským, neskôr veľkovaradinským biskupom. Bol známym podporovateľom vied a umenia a na jeho pohrebe v roku 1908 v Šarišských Dravciach sa zúčastnil aj jeho osobný priateľ, bulharský cár Ferdinand Coburg. V miestnom kostole sv. Kataríny Alexandrijskej má epitaf s portrétnou bustou z bieleho mramoru od veľmi významného budapeštianskeho sochára Juraja Zalu z roku 1909. Jeho brat Ľudovít bol jágerským pomocným biskupom, neskôr arcibiskupom a zomrel vo vysokom veku v Jágri,

kde bol aj pochovaný.⁴³ Ich starší brat Eugen sa stal hlavným županom Šarišskej župy a v roku 1896 bol vymenovaný za predsedu najvyššieho správneho súdu.⁴⁴ Eugen spolu s manželkou Annou (rod. Berzeviczy) sú pochovaní v Šarišských Dravciach.

Ďalší zo synov, Jozef Szmrecsányi, pôsobil ako advokát v Sabinove a krátko aj ako náhradný člen výboru Advokátskej komory v Prešove. Právnické vzdelanie mal aj jeho brat Mikuláš, ktorý sa však preslávil ako historik umenia a iniciátor založenia Múzea výtvarného umenia v Bu-

činnosť a zásluhy bol ocenený cisárskym vyznamenaním rádu Železnej koruny I. triedy, za čo automaticky získal hodnosť tajného radcu a v roku 1926 aj maďarským záslužným veľkokrížom. Ľudovít Szmrecsányi zomrel počas prebiehajúcej druhej svetovej vojny 28. januára 1943 a pochovaný bol so všetkými poctami za účasti vysokých svetských i cirkevných hodnostárov v Jágri.

⁴³ ŽVANDA, Jozef. Pavol a Ľudovít Smrečaniovci. In: *Šarišské Dravce, Krásna Lúka, Poloma*. Šarišské Dravce, 1995, s. 22 – 24. Slovenský biografický slovník. V. zväzok. R-Š. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 303.

⁴⁴ TÓTH, ref. 14, s. 447.

dapešti (Múcsarnok). Mikuláš Szmrecsányi⁴⁵ bol pri tvorbe historického pavilónu výstavy v Budapešti pri príležitosti miléniových osláv v roku 1896 a v roku 1900 participoval na zariadení uhorského oddielu parížskej svetovej výstavy.

V draveckom kaštieli zostal žiť najstarší zo synov, notár Ladislav, spolu s manželkou Idou Elek. Ešte aj po svojej 90-tke sa venoval pestovaniu vzácnych a exotických kvetov, ktoré vraj boli porovnateľné s flórou na Margitínom ostrove v Budapešti. S manželkou mali štyri deti a najznámejším z nich sa nepochybne stal syn Edmund, ktorý sa po štúdiách v Drážďanoch, Mníchove a Paríži stal významným maliarom a grafikom a tvoril pod pseudonymom Pajtas Szmrecsányi.⁴⁶ Do povedomia vstúpil ešte aj jeho brat Gejza Szmrecsányi, právnik pôsobiaci v Košiciach, ktorý je autorom známej humoresky o živote šľachty z prostredia Šariša.⁴⁷

⁴⁵ Mikuláš Szmrecsányi sa narodil 19. januára 1854 v Šarišských Dravciach ako trinásťte dieťa Edmunda a jeho manželky Márie. Gymnázium absolvoval v Prešove, odkiaľ pokračoval v štúdiu na Právnickej fakulte Univerzity Eötvösa Loránda v Budapešti, kde pôsobil aj po získaní právnického vzdelania. Okrem toho sa venoval štúdiu dejín umenia a v roku 1888 bol zvolený za tajomníka spoločnosti pre výtvarné umenie v Uhorsku. Pôsobil ako právnik, spisovateľ a ministerský radca, no najviac sa vyznamenal ako jeden z aktérov prípravy historického pavilónu výstavy v Budapešti pri príležitosti miléniových osláv v roku 1896 a člen kolektívu autorov zariadenia uhorského oddielu svetovej výstavy v Paríži v roku 1900. Mikuláš Szmrecsányi bol jedným z iniciátorov zriadenia Múzea výtvarného umenia v Budapešti (Múcsarnok), ktoré vzniklo koncom 19. storočia. Od roku 1899 žil a pôsobil pri svojom bratovi jágerskom arcibiskupovi Ludovitovi v Jágri, kde sa venoval výskumu a ochrane umeleckých pamiatok a rozsiahlej publikačnej činnosti (je autorom viacerých publikácií o umení). Zomrel 31. mája 1936.

⁴⁶ Edmund Szmrecsányi známy pod pseudonymom Ödön Pajtás sa narodil 26. novembra 1875 v Košiciach notárovi Ladislavovi a matke Ide rod. Elek (*1846 – †1947). Pôvodne sa chcel venovať vojenskej kariére a absolvoval jazdeckú školu vo Viedni. Ako 17 ročný bol poddôstojníkom v košickom 5. husárskom pluku, no pre chorobu sa musel vojenskej kariéry vzdať. Maliarske štúdiá absolvoval na školách v Drážďanoch, Mníchove i Paríži. Svoj prvý ateliér si pred prvou svetovou vojnou zriadil v Šarišských Dravciach, kde trávil väčšiu časť roka. Jeho tvorba je zastúpená predovšetkým úžitkovou grafikou, textilným výtvarníctvom (návrhy tkaných kobercov) a ilustráciami. Žánrovo sú to najmä krajinky a figurálne kompozície. Populárne sú jeho satirické obrázky z ulíc a kasární, no stvárňoval aj scény zo života olašských Cigánov či z verbovačiek na vojnu. Samostatnú výstavu mal v roku 1953 v Múzeu výtvarného umenia (Múcsarnok) v Budapešti, kde 8. januára 1954 zomrel. Jeho diela sú umiestnené v zbierkach maďarských múzeí, napr. v Múzeu Františka Nádašdyho v Sárvári. *Slovenský biografický slovník*. V. zväzok. R-Š. Matin : Matica slovenská, 1992, s. 302.

⁴⁷ SZMRECSÁNYI, Géza. *Dobry luft. Sárosi apróságok*. Košice : Athenaeum, 1932, 174 s.

Szmrecsányiovci na rodinnom stretnutí (pravdepodobne pohreb niektorého člena rodiny) okolo roku 1920. Krajské múzeum v Prešove.

Záver

Po ukončení vojny, zániku Uhorska a vzniku Československej republiky v roku 1918 nastala pre dovtedy privilegovanú spoločenskú triedu úplne nová situácia. Aristokracia stratila svoje výsadné postavenie, šľachtické tituly i práva z nich plynúce boli zrušené, čo zapríčinilo odchod mnohých šľachtických rodín za hranice, najmä do Maďarska. So sebou si vzali najhodnotnejšie hnutelné predmety, rodinný archív, umelecké diela, šperky a iné cennosti a svoje niekdajšie rodové sídla poväčšine prenajali alebo zverili do správy a využívali spravidla len prechodne. V Šarišských Dravciach sa v medzivojnovom období stal árendátorom (nájomníkom) veľkej časti szmrecsányiovských nehnuteľností muž menom Hartmann (1918 – 1928) a po ňom Ernest Klein (1928 – 1945).⁴⁸

Szmrecsányiovci na svoje rodové sídlo však definitívne nezanevrelí a bývať v ňom zostal najstarší zo synov Ladislav so svojou manželkou. Vieri z jeho súrodencov žili v Budapešti či Košiciach, no nepochybne si nachádzali príležitosť navštíviť svoj rodný kaštieľ. O vzťahu rozvetvenej rodiny k rodisku vypovedá aj skutočnosť, že viacerí z členov rodu sa aj v tomto

⁴⁸ KOMA, Ján. Niektoré archaické formy salašného chovu oviec na JRD v Šarišských Dravciach. In *Nové obzory* 17, Imrich Michnovič (ed.), Múzeum SRR : Prešov, 1975, s. 217.

období nechali pochovať do rodinnej hrobky v Šarišských Dravciach. Svoj posledný odpočinok tu okrem spomínaného biskupa Pavla našiel aj jeho brat Ladislav s manželkou Idou, malý brat Vincent, ktorý zomrel ako ročné dieťa, manžel ich sestry Anny profesor Gejza Žigmund Ghyczy (*1837 †1896), ďalší brat šarišský župan Eugen s manželkou Annou rod. Berzeviczy (*1848 †1931) a ich dcéry Mária (*1889 †1962) a Amália (*1890 †1970).

Druhá svetová vojna, ktorá sa prechodom vojsk bytostne dotkla aj regiónu Šariša, spôsobila devastáciu mnohých šľachtických sídiel. Vyba-venie kaštieľa, ktoré si šľachta neodniesla, bolo zničené alebo ukradnuté ruskými vojakmi či prisвоенé miestnym obyvateľstvom. Pravdepodobne za takýchto okolností sa začiatkom 70. rokov 20. storočia dostal do vtedajšie Múzea Slovenskej republiky rád (súčasnú Krajské múzeum v Prešove) kožený konský postroj spolu s klapkami s osobnými erbmi biskupa Pavla Szmrecsányiho z jeho konského záprahu.

Konfiškačné zákony z roku 1945 a znárodňovacie zákony z roku 1948 znamenali zánik majetkových práv predstaviteľov šľachty k svojim kedysi honosným rezidenciám i ďalším nehnuteľným majetkom.⁴⁹ Po druhej svetovej vojne, keď prevažná väčšina šľachty definitívne opustila územie Slovenska, bývali vidiecke kaštiele a kúrie využívané ako školy. Podobný osud postretol aj kaštieľ v Šarišských Dravciach, ktorý bol sídlom základnej školy od roku 1956 do roku 1969.⁵⁰ V súčasnosti slúži kaštieľny komplex i prilahlý areál, ktoré sú trvalými pamiatkami na šľachtické rody Berzeviczy a Szmrecsányi, ako prirodzené centrum kultúrneho i spoločenského života v obci Šarišské Dravce.⁵¹

⁴⁹ OROSOVÁ, Martina. Osudy rezidencií vyššej šľachty a ich zbierok po roku 1918 a po roku 1945. In *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin : SGHS, 2012, s. 330.

⁵⁰ V nasledujúcom období však začal byť kaštieľ spolu s prilahlými budovami využívaný jednotným roľníckym družstvom za účelom uskladnenia hnojív, čo naň malo, pochopiteľne, devastčné účinky. Niektoré budovy patriace do kaštieľneho komplexu museli ustúpiť novej výstavbe a boli zbúrané. V roku 1979 boli kaštiele a park v jeho blízkosti zapísané medzi nehnuteľné národné kultúrne pamiatky. Po roku 1989 ostali objekty nevyužívané a v roku 1992 bol kaštieľ a oba postranné budovy zastrešené keramikovou krytinou a vstupná brána s helmicovou strechou štiepaným šindľom. Odvtedy chátrali až do roku 2011, keď obec konečne pristúpila za finančnej účasti Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR ku komplexnej obnove.

⁵¹ KUŠNÍR, Jozef. *Renesančný kaštieľ v Šarišských Dravciach a jeho slávni majitelia*. Šarišské Dravce, Adin s.r.o., 2018, 48 s.

Berzeviczyi and Szmrecsányi family from Šarišske Dravce

The subject of the paper are two branches of two important noble family originating in Spiš and Liptov, which operated in Šarišske Dravce, where they built and owned mansion and adjacent estates. The contribution is also a genealogical probe into the branches of the Berzeviczy and Szmrecsányi genera, whose members were important representatives of social, political, economic and cultural life.

One of the most important members of the predatory branch of the Berzeviczy family was František, who was awarded the title of Baron by the Hungarian sovereign Maria Theresa for Merit and Loyalty in 1775, which also applied to his descendants. His son Vincent became the last male descendant of this branch of the family because he and his wife Anna had only one daughter, Mary. Her wedding with Edmund Szmrecsányi established a new predatory branch of this family, which is originally from Liptov. The couple had 16 children in total and many of them became famous as socio-political forces and church dignitaries of supra-regional importance.

The article brings new, so far little-known knowledge about several members of the mentioned families and points out their considerable social and economic contribution in the regions of today's eastern Slovakia.

*JUDr. Mgr. Jozef Kušnír
Krajské múzeum v Prešove*

AUGUSTÍN MÁRIÁSSY Z MARKUŠOVIEC,¹ OSUDY JEHO POTOMKOV V 19. STOROČÍ A ICH ZAUJÍMAVÉ RODINNÉ PRÍBUZENSTVÁ

Miroslava Lazníová

Rod Máriássy je nielen na Spiši, ale i na území celého východného Slovenska pomerne známy. Je viacero prác, ktoré sa zaoberajú najstaršími dejinami rodu, všeobecnou genealógiou, alebo významnými majetkovými držbami Máriássyovcov. V tejto štúdii sme sa však zamerali na Augustína Máriássyho a jeho príbuzenstvo v 19. storočí, nakoľko táto vetva rodu nebola ešte spracovaná, pričom ide o priamych predkov Pavla Máriássyho, ktorý ako posledný potomok danej vetvy navštevoval Markušovce a jeho pozostalosť sa dnes nachádza v expozícii Múzea Spiša, v markušovskom kaštieli. Táto práca zároveň ponúka pohľad na menej známe rodinné príbuzenstvá ako aj postupný úpadok majetkovej držby rodu.

Spiš patrí medzi oblasti, ktoré priam dýchajú históriou a veľmi často je označovaný ako „klenotnica pamiatok na Slovensku“. Práve v danej oblasti sa v najväčšej miere rozprestierali aj majetky rodu Máriássy. V tejto práci sa zameriavame predovšetkým na 19. storočie a posledných Máriássyovcov v markušovskom renesančnom kaštieli, avšak aby sme priblížili majetkovú držbu rodiny v uvedenom období, najprv si ju v krátkosti situujeme.

¹ V názve príspevku sme uviedli súčasný názov obce, nakoľko počiatky rodu Máriássy sa spájajú práve s Markušovcami a keďže v starších prácach nebola striktné vytyčovaná hranica Markušoviec, za tu patriace sa považovala aj väčšina Máriássyovských kaštieľov a kúrií. Ďalej v texte sa však pri lokácii pridrižujeme historických materiálov. Bližšie vysvetlenie viď. pozn. 6.

Prvé listiny, ktoré spomínajú predkov tejto rodiny sú z druhej polovice 13. storočia. Odvtedy evidujeme Máriássyovcov na východnom Slovensku, pričom sprvoti sa usadili na území Spiša a Gemera a novšie výskumy predpokladajú starofrancúzsky – valónsky – pôvod rodu.² Ako najstarší rodový majetok Máriássyovcov sú často uvádzané Markušovce, resp. osada s názvom Svätý Michal Pán, na ktorú sa nevzťahovala žiadna donácia. Na základe tejto skutočnosti môžeme predpokladať, že územie, kde postupne vznikali máriássyovské osady, spadalo v určitom rozsahu pod právomoc tohto rodu.³ Druhým najstarším sídlom rodiny bolo opustené územie pod Tatrami s názvom Chetene, ktoré získal v roku 1267 od panovníka Batiz.⁴ Na danom území existovala aj pred rokom 1264 dedina s názvom Cetina,⁵ tá sa však pred rokom 1286 začala nazývať podľa nového feudálneho majiteľa Batizovcami, nakoľko Batiz je považovaný za jej zakladateľa, keďže v roku 1279 osadu znova osídlil na šoltýskom práve novými nemeckými osadníkmi.

Hoci rodina v priebehu storočí získavala, strácala a znovu nadobúdala i mnohé ďalšie majetky rozprestierajúce sa nielen na území Spiša a Gemera, ale aj v Šariši, či viacerých oblastiach Zemplínskej župy, Máriássyovci užívali predikát odvodený práve od uvedených dvoch osád, a síce „Máriássy de Markusfalva et Batisfalva“.

Tento predikát užíval ešte i na prelome 18. a 19. storočia Imrich Máriássy (*1776 †1813), ktorý sa narodil v Batizovciach. Patril k jedným z posledných vo svojej línii, ktorí ešte žili a prosperovali z úspechov svojich predkov. Predsa len, v 18. storočí príjmy Máriássyovcov zväčša plynuli z funkcií, ktoré zastávali v administratívnom aparáte krajiny, najčastejšie to boli funkcie podžupanov, či sudcov, pričom ich zisky pribúdali i z kedysi prekvitajúcej banskej činnosti, ktorú prevádzkali na svojich majetkoch v Slovenskom rudohorí, južne od Markušoviec smerom na Gemer, kde

² MAREK, Miloš. O pôvode a najstarších dejinách rodu Mariašovcov. In *Studia historica Tyrnaviensia IX-X*. Trnava : Filozofická fakulta TŤU, 2010, s. 21. ISBN 978-83-7490-327-1.

³ BENKOVÁ, Eva. Prítomnosť Mariášiovcov v Gemeri v kontexte súdneho sporu s Bubekovcami a pánni zo Štítnka o majetky panstiev Brzotín a Krásna Hôrka. In PODOLAN, Peter. *Historia Nova I – 2010 – 2, Štúdie o minulosti Slovenska a sveta*. Bratislava : STIMUL – Poradenské a vydavateľské centrum FF UK, 2011, s. 33. ISBN 978-80-8127-017-8.

⁴ „Comitis Botyz, tam eximiae laetitiae bajulo, quandam Silvam Chetene vocatam, desertam, incultam penitus, et omnino habitatoribus carentem, in districtu Scepes...“ KAYSER, Michael. *Compendium historiae familiae Mariássy de Markusfalva*. Bratislava, 1803. s. 21.

⁵ BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 150.

boli bane bohaté na železnú rudu, meď, ale ojedinele i na striebro a zlato. O prosperite rodu svedčí i fakt, že len v Markušovciach bolo do konca 18. storočia postavených šesť nových kúrií.

Imrich Máriássy zdedil po svojej starej mame Anne Márii Máriássyovej rod. Horváth Stansith (*1727 †1810), vdove po Františkovi Máriássy (*1726 †1789), barokovo-klasicistickú kúriu v Čepanovciach,⁶ ktorú František a Anna Mária pôvodne postavili v 80. rokoch 18. storočia pre svojho syna Alexandra a neskôr, keď Anna Mária ovdovela, sama sa do nej nastahovala.⁷ Oba rody – Máriássy aj Horváth Stansith – mali na Spiši významné spoločenské postavenie a tomu zodpovedalo i toto novopostavené sídlo, ktoré bolo v tom čase svojou vybavenosťou porovnateľné s vidieckymi sídlami iných, o čosi významnejších rodov, akými boli napr. Csákyovci alebo Szent-Iványiovci.⁸

Zanedbateľné nebolo ani postavenie Imricha Máriássyho, ktorý bol podplukovníkom, cisárskym a kráľovským komorníkom a užíval titul barón. Podľa našich najnovších zistení mohol Imrich ako zatiaľ jediný v rode Máriássy, získať dokonca aj grófsky titul, čo mohlo súvisieť aj s jeho vlastníctvom majetkov v Klenove v Šariši, pričom Klenov uvádza aj vo svojom podpise s grófskou pečatou.⁹ Takúto pečať nachádzame v nami nájdených listinách najskôr v roku 1803 a používal ju aj v nasledujúcich rokoch. Hoci začiatok 19. storočia znamenal úpadok v heraldike a striktné heraldické zásady sa už nedodržiavali, nemožno považovať heraldickú korunu s deviatimi perlami v Imrichovej pečati iba za estetický prvok, nakoľko prísne spoločenské pravidlá v aristokratickej spoločnosti ostali stále v platnos-

⁶ Súčasná obec Markušovce vznikla z dvoch pôvodných osád. Staršia sa nazývala Čepanovce a Máriássyovci v 13. storočí založili osadu Svätý Michal, neskoršie Markušovce. Obe osady splynuli do jednej, pričom k ich oficiálnemu zlúčeniu došlo až po roku 1877. ŠTEVÍK, Miroslav. Markušovce – starobylé centrum veľkého domínia. Spišská Nová Ves : Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, 2015, s. 28. ISBN 978-80-85173-21-5.

⁷ HAVIAROVÁ, Michaela - JANURA Tomáš. Vývoj rezidenčnej siete Máriássyovcov v Markušovciach a Čepanovciach v rokoch 1526 – 1848. In KREMPASKÁ, Zuzana - ŠTEVÍK, Miroslav. *Vlastivedný zborník Spiš 9*. Spišská Nová Ves : Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, 2018, s.75. ISBN 978-80-85173-29-1.

Manželia František Máriássy a Anna Mária dali vybudovať samostatné rezidencie pre svojich synov a ich rodiny a tak okrem kaštiela v Batizovciach, vybudovali kúriu v Brzotíne a spomínanú kúriu v Markušovciach (Čepanovce).

⁸ URBANOVÁ, Norma - KLINGOVÁ, Adriana. *Markušovce - Michalská 73, NKP Kaštieľ. Pamiatkový výskum architektonicko-historický a umelecko-historický*. Bratislava – Levoča 2007. s. 32.

⁹ MNL OL; Máriássy család, P 1188, 5. Máriássy Imre alezredes, (1776 – 1813) és felesége Horváth Stansith Bora (1782-1839) iratai. č. 195.

ti.¹⁰ Či mohlo dôjsť k nejakému individuálnemu povýšeniu Imricha Máriássyho na grófa, alebo je daná pečať len mylnou stopou, ostáva naďalej predmetom bádania. Nateraz proti tomuto tvrdeniu svedčia ako naj dôveryhodnejší zdroj kráľovské knihy, kde nachádzame udelenie barónskeho titulu pre jednotlivých členov rodiny¹¹, ale jednako sa v nich nenachádza zmienka o udelení grófskeho titulu.

Kúriu napokon Anna Mária prenechala vnukovi Imrichovi Máriássy a v roku 1810 umrela.¹² Z ďalších troch Imrichových bratov, ktorí sa dožili dospelého veku, v tom čase žil už len brat Andrej Máriássy (*1788 †1854), ktorý hospodáril na gemerských majetkoch v Brzotíne. O necelé dva roky neskôr sa Imrich oženil a jeho manželkou sa 17. marca 1812 stala Barbora Horváth Stansith (*1782 †1839),¹³ vzdialená príbuzná jeho starej mamy. Manželia sa nasťahovali do zdedenej čepanovskej kúrie, kde sa im 23. júna 1813 narodil syn Augustín Máriássy. Pokrstený bol 27. júna 1813 v Batizovciach ako „Augustus Andreas Alexander Baltazár“ a jeho krstnými rodičmi boli významní príbuzní a síce barón Andrej Máriássy (*1757 †1846), Donát Várady – Szakmary (*1765 – †1852), Jozef Ujházy (*1751 †1826) s manželkou Teréziou, rodenou Máriássy (*1758 †1830) a Terézia Berzeviczy (*1776 †1860), manželka Gregora Berzeviczyho.¹⁴

Imrich si syna príliš dlho neužil, pretože umrel predčasne 5. októbra 1813 vo veku 38 rokov, len necelé štyri mesiace po jeho narodení.¹⁵ Pocho-

¹⁰ Konzultácia s PhDr. Františkom Žifčákom 16. 9. 2019.

¹¹ Napríklad: Királyi Könyvek, Máriássy de Márkusfalva et Batizfalva János nyugal-mazott altábornagy n: Dráveczky de Vinna Irma gy: Tiborc-József-János-Károly, Márta-Mária-Amália, Eszter-Mária-Stefánia, Mária-Anna-Júlia-Terézia-Viktória, Ferenc József - Bécs, 1888.12.09 - bárói cím, [online]. [cit. 2013-02-13]. Dostupné na internete: <<http://mol.arcanum.hu/digidat/opt/a090302.htm?v=moldigidat&a=start&a1>> alebo: Máriássy de Márkusfalva et Batizfalva András, Ferenc 1 - Bécs, 1810.12.01 - bárói cím, [online]. [cit. 2013-02-11]. Dostupné na internete: <http://mol.arcanum.hu/digidat/opt/a090302.htm?v=moldigidat&a=start&a1>.

¹² KOLLÁROVÁ, Zuzana. Postavenie dedinskej šľachty na Spiši. In *Forum historiae – Mestá a šľachta, meštania a šľachtici*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008, č. 2, s. 6. [online, citované 13. august 2019] <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39394/kollarova.pdf>.

Na rodinnej hrobke Máriássyovcov v Batizovciach, kde je Anna Mária Horváth Stansith pochovaná, je uvedený rok 1810.

HAVIAROVÁ, ref. 7, s. 73, uvádza úmrtie Anny Márie Máriássy v roku 1820.

¹³ MÁRIÁSSY, Peter. *X. storočí rodu Máriássy*. Košice : Harlequin, 2006, s. 29. ISBN 80-89082-08-4.

¹⁴ Matrika Batizovce, zápis o narodení Augustína Máriássyho. [online, citované 12. september 2019] <https://www.findagrave.com/memorial/181077247/andrej-mariassy>.

¹⁵ Matrika Batizovce, zápis o úmrtí Imricha Máriássyho. [online, citované 12. septem-

vaný bol o štyri dni neskôr, 9. októbra 1813 v Batizovciach,¹⁶ kde jeho stará mama Anna Mária dala postaviť rodinnú hrobku Máriássyovcov.¹⁷

Vdova po Imrichovi Máriássy ostala naďalej bývať v uvedenej kúrii a v mene svojho jediného maloletého syna Augustína spravovala rodinný majetok Máriássyovcov, ktorý zdedil po otcovi.¹⁸ Obaja mali možnosť ešte okúsiť niekdajšiu prosperitu rodu, pretože ten sa naďalej rozrastal, avšak rozsiahlosť majetkov ostávala v danom období tá istá, čo nestačilo na to, aby viedli taký honosný život ako doteraz. Majetky jednotlivých členov rodu sa v 19. storočí zväčša obmedzovali už len na kúriu, v ktorej žili, a veľké pozemky, ktoré sa každou generáciou prerozdeľovali a zmenšovali. Avšak Augustín, v tom čase ešte nič netušiacie dieťa, sa bez vlastného zapríčinenia predsa len mohol stať jediným dedičom veľkého majetku, ktorý vybuodovali jeho prastarí rodičia.

Imrichova smrť a tiež fakt, že zostával iba jediný dedič majetku v tejto rodovej línii, ktorý sa navyše nemusel dočkať dospelosti (Andrej a Imrich pochádzali z ôsmich bratov, ale štyria z nich umreli ešte ako deti a ďalší traja vrátane Imricha v pomerne mladom veku), Andreja zrejme primäli oženíť sa, pretože tak urobil v roku bratovho úmrtia 1813.¹⁹ Nevestu opäť našiel v rode Horváth Stansith, stala sa ňou Adela Szirmay (*1794 †1858), ktorá bola neterou vdovy po Imrichovi, Barbory Horváth Stansith. Hoci tieto úzke rodinné prepojenia nie sú ojedinelé, nemožno vylúčiť ani predpoklad, že sobáš iniciovala samotná Barbora, v snahe získať Máriássyovské majetky. Andrej Máriássy mal napokon troch mužských potomkov, ktorí udržali rovnováhu v držbe rodinných majetkov aspoň do druhej tretiny 19. storočia.

Kedže sa Barbora stala regentkou majetku svojho syna ako vdova po zosnulom šľachticovi, rovnako patrila do rodiny. Jednotlivé rodiny zo strednej a vyššej vrstvy sa zaoberali otázkami spoločného záujmu na rodinných zhromaždeniach. Najneskôr od 18. storočia sa takého zasadnutia rodinnej rady konali aj v rodine Máriássy. Na rozdiel od neskorších rodinných zhromaždení to boli spočiatku len neformálne a príležitostné stretnutia. Neskôr sa tieto rokovania stali stálejšími a ich organizácia sa postupne stávala stabilnejšou. Záznamy o fungovaní rodinných stretnu-

ber 2019] https://www.findagrave.com/memorial/181099057/emericus_imrich-michul_-mariassy#view-photo=157941086.

¹⁶ Matrika Batizovce, zápis o úmrtí Imricha Máriássyho. [online, citované 12. september 2019] https://www.findagrave.com/memorial/181099057/emericus_imrich-michul_-mariassy#view-photo=157941086.

¹⁷ KOLLÁROVÁ, ref. 12, s. 7.

¹⁸ HAVIAROVÁ, ref. 7, s. 75.

¹⁹ MÁRIÁSSY, ref. 13, s. 29.

tí takto obsahovali zápisnicu s podrobnosťami o všetkých podstatných bodoch rokovaní a rôzne dokumenty použité počas pojednávania. Najstaršie záznamy o rodinných stretnutiach rodiny Máriássyovcov sa datujú do roku 1746 a sú takmer úplné do roku 1863.²⁰ Rozsah tém, ktoré sa na týchto zhromaždeniach prejednávali bol pomerne široký. Najčastejšie išlo o spoločné vlastníctvo (správa, predaj a nákup), cirkev a náboženské otázky, využitie rodinných peňažných zdrojov, tiež rôzne súdne spory a v neposlednom rade otázky o rodinných archívoch.²¹ Z vyhotovených zápisníc sa dozvedáme o účasti jednotlivých členov rodiny na zhromaždeniach, ako aj fakt, že všetci dospelí mužskí členovia rodiny boli oprávnení zúčastňovať sa na týchto zhromaždeniach. Zatiaľ čo tí, ktorí boli v opatrovníctve, sa ich mohli zúčastniť bez hlasovacieho práva, vdovy po zosnulom mužovi z rodiny boli riadnymi členmi. Kým Augustín dosiahol vek dospelosti, na zasadnutiach rodinnej rady ho zastupovala matka.

Augustín Máriássy so svojou matkou ostali naďalej bývať v čepanovskej kúrii postavenej v rokoch 1788 – 1790, ktorá zodpovedala dobovému životnému štýlu, štandardu, ako aj spoločenskému postaveniu rodiny, pričom toto sídlo disponovalo typickými charakteristickými znakmi súdobého šľachtického obydlija.²² Trojkrídlová budova mala vo svojej centrálnej časti vybudovanú spoločenskú sálu, do ktorej sa vchádzalo priamo od hlavného reprezentačného vstupu. Po oboch stranách vstupnej haly sa nachádzali bočné chodby, v ktorých sa ukrýval pohodlný vykurovací systém s vonkajšou obsluhou.²³ Na severnej strane boli situované schodiská, komory, obytné miestnosti pre hostí, ktoré neboli obývané sústavne, prípadne malé jedálne, či prípravne, obyčajne napojené schodiskom v hrúbke múra na vínnu pivnicu. Na južnej strane sa rozprestierali obytné miestnosti majiteľa, ktoré boli rozdelené na apartmán domácej panej a apartmán domáceho pána a boli sústredené po oboch stranách centrálnej spoločenskej sály. V týchto izbách domácich pánov sa nachádzali aj hygienické zariadenia s kúpeľňami. Interiér kúrie bol podobne ako minimálne dve ďalšie máriássyovské budovy v Čepanovciach (renesančný kaštieľ z roku 1643 a letohrádok zvaný Dardanely zo 70. rokov 18. storočia) zdobený bohatou dekoratívnou výmalbou.²⁴ Rovnako ako iné šľachtické kúrie z konca 18. storočia, aj obydlie Augustína Máriássyho malo funkčne využité spodné podlažie, ktoré umožňovalo tento priestor využiť

²⁰ MNL OL; Máriássy család, P 491, Nemzetségi gyűlések.

²¹ MNL OL; ref. 20.

²² URBANOVÁ, ref. 8, s. 35.

²³ Tamže, s. 36.

²⁴ Tamže, s. 37.

ako kuchyňu, pekáreň alebo aj príručné zásobárne s obytnými izbami pre personál, pričom v minulosti boli tieto funkcie vyčleňované často do bočných krídel alebo dokonca do samostatných budov v blízkosti kaštieľov.²⁵ Medzi kúriou a hlavnou prístupovou cestou bola vybudovaná malá predzáhradka s ozdobnými kríkmi, ktorá zaiste spríjemňovala celkový dojem panskej kúrie.

Súčasťou Augustínovej kúrie bol aj hospodársky dvor na severnej časti pozemku, kde sa nachádzali stodoly, maštale a ďalšie hospodárske zázemie. Dvor bol od cesty uzavretý stavbou čeladníka, pričom v strede majetku bola ovocná záhrada, studňa a ďalšie dve hospodárske budovy, kde boli stajne, kočiarne, senník, či psiareň.²⁶ Na južnej strane pred kúriou pretekala rieka Hornád, cez ktorú viedol most situovaný oproti murovanej bráne vedúcej ku kúrii a viedol na lúku patriacu k Augustínovemu majetku, na ktorej bol neskôr vybudovaný park.

Toto ušľachtilé prostredie v klasicistickom duchu sa zdá byť skvostnou inšpiráciou k vzdelávaniu. Augustín Máriássy minimálne dva roky študoval na Evanjelickom lýceu v Kežmarku, kde absolvoval napríklad hodiny náboženstva, rétoriky, matematiky, logiky, poézie, mytológie, klasickej literatúry, geografie či histórie.²⁷ Toto štúdium ukončil ako pätnásťročný 15. júla 1829.²⁸

Augustín nemal ešte ani osemnásť rokov, keď na čepanovskom majetku zažil so svojou matkou aj prejavy Východoslovenského cholerového povstania v roku 1831, ktoré bolo zatažkávajúcou skúškou odolnosti pre šľachtu na východe krajiny. Vzbura roľníkov a poddaných neobišla ani máriássyovské kúrie. Ľudia povstali proti šľachte a kňazom v domnienke, že ich chce panstvo otráviť. V Markušovciach najprv zaútočili na faru, kde dobili farárovho gazdu a učiteľa. M. Pajdušák o tom píše: „Učiteľa i gazdu zbili tak, že učiteľ na piaty deň zomrel a gazda ležal dlho chorý. Potom, keď vypili, čo bolo vína a pálenky a keď obrali čo mohli, tiahli na kúriu vdovy po nebohom Karolovi Máriássymu a tu prehľadali všetky skrine, že vraj hľadajú prášky, potom išli do domu Imricha Máriássy, odtiaľ do Eugena, Tomáša a Mikuláša, ktorým vylámali vráta a pobrali mnohé veci alebo polámali a na rozlúčku vybili okná. Do domu Ignáca a vdovy po Imrovi nevošli, len im vráta sekerami rúbali a Ignácovi obloky povybíjali.“²⁹ Povstanci sa teda stretli pri fare a začali

²⁵ Tamže, s. 35.

²⁶ Tamže, s. 35.

²⁷ MNL OL; Máriássy család, P 1189 Máriássy Ágost.

²⁸ MNL OL; ref. 27.

²⁹ PAJDUŠÁK, Matúš. *Markušovce. Nástin dejepisný*. Kežmarok : Pavel Sauter, 1923.

plieniť kúrie a kaštiele v obci smerom na východ a síce do bezprostredne susediacich Čepanoviec. Deň predtým sa odohrali krvavé jatky aj v susednej obci Odorín, čo zrejme zburcovalo markušovskú nobilitu a mnohí Máriássyovci ušli pred týmto besnením. Kúria „vdovy po Imrichovi“, Augustínovej matky, stála takmer na konci zástavby, čo bolo šťastím, pretože vzbúrencom už neostalo dosť síl na plienenie a rabovanie, ako to urobili v predošlých sídlach.

Augustínov majetok preto nebol výrazne poškodený. Napriek tomu nemožno ani povedať, že prosperoval. Barbora Horváth Stansith spravovala synovo dedičstvo po otcovi, ale zjavne neoplyvala podnikateľským duchom. (Napokon, od ženy v tej dobe sa to ani neočakávalo.) Priestor na zveladenie majetku sa naskytl ešte v prvých dvoch desaťročiach 19. storočia, kedy sa oživil vnútorný trh a okrem mešťanov začala podnikáť na svojich majetkoch aj šľachta. Táto cesta však nebola jednoduchá, nakoľko na šľachtických majetkoch bola produktivita poddanskej roboty skutočne nízka, technika zastaraná a kapitál na podnikanie často chýbal. Zlá hospodárska situácia nevládla len na statku Máriássyovcov, bol to celoplošný problém, ktorý si uhorská šľachta začala uvedomovať. Hoci aj samotné Cholerové povstanie len upriamilo pozornosť na nevyhnutné reformy feudálnych vzťahov, tie v prvej polovici 19. storočia ešte stále pretrvávali a tvorili prekážku hospodárskemu rozvoju.

Na pozemkoch Máriássyovcov síce ešte stále boli produktívne bane v Markušovskej doline, Bindte, Zavadke, Hnilčíku, ale aj Tepličke, avšak vlastnili ich zväčša cudzí, vo veľkej miere novoveskí ťažiar. ³⁰ Svedčí o tom aj súpis banských mier novoveských ťažiarov na území Máriássyovcov z roku 1813, kde sa vyskytujú mená ako Schurer, Nozdroviczky, Blasy, Mudrony a mnohí ďalší. ³¹

Ani Augustín Máriássy sa v tridsiatych rokoch nezapojil do nastupujúcej priemyselnej revolúcie, ale zato sa v roku 1834 oženil a jeho manželkou sa stala Lujza Kubínyi (*1817 †1885). ³² Augustínova manželka patrila do demänovskej vetvy rovnako významného šľachtického, resp. zemianskeho rodu Kubínyi a teda pri jej mene nachádzame prídomky Lujza Kubínyi „de Felsőkubini et Deményfalva“. Barbora Horváth Stansith umrela tri roky po synovej svadbe, ale všetko nasvedčuje tomu, že manželia ostali do polovice 19. storočia bývať v čepanovskom kaštieli, kde sa im narodili

³⁰ JANČURA Marián. *Baníctvo mesta Spišská Nová Ves*. Spišská Nová Ves : Občianske združenie Banícky spolok Spiš, 2010, s. 70. ISBN 978-80-970464-8-4.

³¹ Tamže, s. 69.

³² MÁRIÁSSY, ref. 13, s. 29. Smútočné oznámenie o smrti Augustína Máriássyho, [online, citované 28. august 2019] https://library.hungaricana.hu/en/collection/debeceni_refkoll_nagykonyvtara_gyaszjelentesek/.

dve deti. Ako prvý prišiel na svet syn, ktorý dostal meno František Andrej Máriássy (*1836 †1905).³³ Ten bol napokon i jediným potomkom, pretože jeho mladšia sestra Ida Terézia Barbora Anna (*1837 †1847), narodená o rok neskôr, umrela ešte ako dieťa vo veku desať rokov, a to na šarlach.³⁴

Ako mnohí jeho príbuzní, aj Augustín Máriássy patrila k evanjelikom a zdá sa, že i podporovateľom vzdelania. Jeho osoba je spätá s evanjelickým lýceom v Kežmarku, kde neskôr po štúdiu pôsobil ako inšpektor a bol aj štedrý darca. Na školskom zhromaždení 3. septembra 1837 bol pre rozvoj a prestíž kežmarského lýcea ako vonkajšia záštita spolu s Teodorom Spónerom, Titom Berzeviczym a Viktorom Okolicsányim navrhnutý za externého inšpektora (supervízora) lýcea.³⁵ V roku 1840 daroval lýceu klavír, aby sa na ňom študenti – „budúci učitelia ľudu“ – mohli učiť organovú hru.³⁶ Na poste vidieckeho inšpektora pokračoval Augustín Máriássy s Titom Berzeviczym aj od roku 1861 až do svojej smrti.³⁷

V análoch lýcea sa Augustín síce uvádza ako štedrý, horlivý a dobročinný „veľký dobroditeľ“³⁸, avšak na rodinnom majetku zrejme nehospodáril najlepšie, pretože statok príliš neprosperoval. Augustín sa zadlžil a jeho majetok sa dostal do konkurzu. Napokon majetok od Augustína Máriássyho v roku 1848 odkúpil z konkurznej podstaty Andrej Wieland.³⁹

Augustín Máriássy sa naďalej zúčastňoval na rodinných zhromaždeniach, o čom svedčí aj dedičná zmluva medzi Máriássyovcami a trhovým mestom Wagendrüssel (Nálepkovo) z 22. februára 1844, kde je popri iných členoch rodu podpísaný aj Augustín.⁴⁰ Zdá sa však, že Augustín Máriássy bol v 40-tych rokoch 19. storočia zároveň aj správcom dedičského kapitálu (pokladníkom) a súčasne správcom zvereneckého fondu baróna Andreja

³³ MÁRIÁSSY, ref. 13, s. 29.

³⁴ Matrika Batizovce, záznam o úmrtí Idy Terézie Máriássy [online, citované 12. september 2019] https://images.findagrave.com/photos/2017/192/181274799_1499875878.jpg.

³⁵ LIPTÁK, Johann. *Geschichte des evangelischen Lyzeums A.B. in Kesmark*. Kežmarok : Evanjelické lýceum, 1933, s. 54.

³⁶ Tamže, s. 63.

³⁷ Tamže, s. 92.

³⁸ „1867-ben a lyceum egyik vidéki felügyelője néhai Máriássy Ágost gyászos kimúltával egyik nagy jótevőjét veszti el, ki is intézetünk iránt tanúsított buzgalma, kegyes adományai, alapítványai és egyebek közt a vele rokonságban volt Horváth Borbála asszony emlékének megörökítésére tett szorgalomdíjalapítvány által maradandó emléket hagyott lyceumunknál.“ LIPTÁK, ref. 35, s. 147.

³⁹ HAVIAROVÁ, ref. 7, s. 75.

⁴⁰ MNL OL, ref. 20, č. 31 a 34, 13. január 1842; TILCSIK, György. Wagendrüsszel mezőváros örököségi szerződése. s. 209. [online, citované 4. september 2019] https://library.hungaricana.hu/en/view/LeveltariSzemle_31_1981/?query=-M%C3%A1ri%C3%A1ssy%20Agoston&pg=198&layout=s

Máriássyho.⁴¹ Jeho povinnosťou pokladníka bolo spravovať uvedené dva fondy, viesť ich účty a predkladať ich na rodinných zhromaždeniach, pričom všetky investície a pôžičky musela schváliť rodinná rada. 29. marca v roku 1852 sa riaditeľom rodu stal Tibor Máriássy.⁴² Ten začal podrobne analyzovať stav a príčiny ničenia rodinných lesov, ktoré boli už takmer storočie sporom medzi dvoma vetvami rodiny Máriássy a svoju správu ako i návrhy a opatrenia prednášal na rodinných stretnutiach. Rodina bola s jeho prácou spokojná a o dva roky neskôr mu rodinná rada na návrh Augustína Máriássyho udelila odmenu vo výške 1000 forintov a to hlavne za výrazné zníženie lesných priestupkov a zvýšenie výnosov z lesov.⁴³

Pohľad na zástavbu v Markušovciach s niekdajšou kúriou Augustína Máriássyho, zač. 20. storočia. Rodinný album Pavla Máriássyho (Poskytla pani Heidi Máriássy).

Možno zhodnotiť, že Augustín Máriássy ako jediné dieťa Imricha Máriássyho síce zdedil otcovský majetok, no jeho hospodárenie sa nejaví ako príliš efektívne, keďže prišiel o rodičovskú kúriu.⁴⁴ Spolu s obydľím sa do konkurznej podstaty dostali aj ďalšie majetkové diely a lesy v Markušovciach.⁴⁵ V intenciách súdobého romantizmu ho možno považovať skôr za

⁴¹ MNL OL, ref. 20, č. 31 a 34, 13. január 1842; TILCSIK, ref. 38, s. 201.

⁴² TILCSIK, György. *A középirtokos Máriássy család birtokigazgatása és erdőkezelése 1841-1863.* s. 504. [online, citované 4. september 2019].

⁴³ TILCSIK, ref. 42, s. 506.

⁴⁴ HAVIAROVÁ, ref. 7, s. 75 „Pre Augustínove zlé hospodárenie sa kúria nakoniec dostala do konkurzu...”

⁴⁵ ŠAPO - LE, Fond: Archív rodiny Wieland z Markušoviec, odd: II. Správa veľkostatku, k. 28, č. 80.

filantropa s ideálmi ďaleko prevyšujúcimi vlastný rozpočet, ako za racionálneho hospodára spravujúceho rodinný majetok. Mohlo by sa zdať, že predajom rodinnej kúrie v Čepanovciach sa pôsobenie Augustínovej rodiny v danom prostredí definitívne skončilo. Avšak opak je pravdou.

Po odpredaní klasicistického kaštieľa v Čepanovciach sa na chvíľu stopa po Augustínovi stráca, čo môže byť z časti zapríčinené i nejednotným písaním jeho mena. Sprvoti sa zdalo, že s rodinou odišiel na niektorý z rodinných gemerských majetkov v okolí Rožňavy, pretože práve v Rožňave Augustín aj umrel a to 23. marca 1867.⁴⁶ Avšak rovnako pravdepodobné je, že ostal naďalej hospodáriť v Čepanovciach, pretože jeho vdovu a potomkov tu nachádzame žiť aj v roku 1869 a v neskoršom období. Je teda možné, že sa len presídlil do inej kúrie v Čepanovciach, čo by bolo strategicky logickejšie aj vzhľadom na funkciu v rodinnej rade, ktorú tak mohol vykonávať priamo z jedného z centier rodinných majetkov. V čepanovskej kúrii, ktorej majiteľkou bola v roku 1869 Lujza Máriássy, rod. Kubínyi, žilo 15 a pracovalo 16 osôb.⁴⁷ Spolu s Lujzou tu bývala jej sestra, švagor a jedna slúžka, pričom zamestnané tu boli ďalšie dve slúžky, ktoré nebývali priamo v kúrii.⁴⁸ Ďalej kúria poskytovala domov, alebo aspoň prácu niekoľkým gazdom, obuvníkovi, či obchodníkovi.⁴⁹

S Augustínom Máriássy z dnešných Markušoviec sa spája ešte jeden, pre bádateľov často mätúci fakt. V tom istom období žil totiž Augustín Máriássy (*1809 †1862) aj v Šariši, v Pečovskej Novej Vsi, kde pôsobil ako šarišský župan a krátko v roku 1861 bol aj poslancom v parlamente. Jeho manželkou bola Regina Szinyei Merse (*1820 †1895). S rodinou markušovského Augustína Máriássyho boli paradoxne v bližšom príbuzenstve cez rodinu Szinyei Merse. Augustín Máriássy zo Šariša získal po smrti príbuzného Mikuláša Máriássyho v roku 1845 kúriu v Markušovciach (rovnako pôvodné Čepanovce),⁵⁰ čím boli v súčasných Markušovciach vlastními kúrií už dvaja Augustínovia Máriássy.

19. storočie bolo obdobím markantných zmien v štruktúre spoločnosti, kedy sa do popredia dostávala predovšetkým silnejúca vrstva buržoázie. Uhorsko bolo prevažne agrárnou krajinou so silne zakoreneným feudalizmom, čo sa však zmenilo revolúciou 1848/1849, kedy bolo v monarchii definitívne zrušené poddanstvo a tým zanikla feudálna spoločnosť. To

⁴⁶ Smútočné oznámenie o smrti Augustína Máriássyho, ref. 32.

⁴⁷ Census 1869, Slovakia, Cepanfalva. [online, citované 2. september 2019] <https://www.ancestry.com/search/collections/fs1slovakiacensus/>.

⁴⁸ Census, ref. 47.

⁴⁹ Census, ref. 47.

⁵⁰ HAVIAROVÁ, ref. 7, s. 76.

malo citeľný dopad na šľachtu, ktorá strácala svoje majetky a najmajetnejšou vrstvou v krajine sa tak stávala buržoázia tvorená aj majiteľmi vznikajúcich tovární. Práve oblasť Slovenska bola v rámci Uhorska priemyselnejšou časťou a popri vznikajúcich továrňach sa rozvíjala i doprava, pričom v poslednej tretine 19. storočia sa vybudovalo i železničné spojenie, ktoré prepojilo jednotlivé regióny.

Hoci Máriássyovci sa v 19. storočí nijako zvlášť nezapojili do spriemyselnovania regiónu, komoditou, ktorá by v danom období stála za zmienku, bola produkcia zo zanikajúcich baní a ťažba dreva z lesov na ich pozemkoch. Ako veľká časť aristokracie i Máriássyovci sa stávali viac veľkostatkármi.

Sotva pol roka po Augustínovej smrti sa oženil jeho jediný syn. Tridsaťjedenročný František Andrej Máriássy si 3. septembra v roku 1867 vzal za manželku mladučku, len 16 ročnú Rozáliu Berzeviczy (*1851 †1871).⁵¹ Zrejme v čase krátko po sobáši sa mladý pár osamostatnil a býval v kúrii v Čepanovciach, ktorá susedila, dokonca bola prepojená s kúriou Františkovej matky.⁵² S Lujzou Máriássy mali spoločný dvor aj hospodárstvo. Ku koncu roka 1869 žil v kúrii so svojou ženou, synom a troma sluhami, pričom ďalší traja tu boli zamestnaní.⁵³

Rozáliini predkovia z rodu Berzeviczy sú spájaní s najstaršou listinou, ktorá sa zachovala v súvislosti s územím Spiša, pričom Rozália pochádzala z brezovickej vetvy tohto rodu. Bola zaujímavá nielen svojim pôvodom, ale i známym a vplyvným príbuzenstvom. Jej rodičmi boli Teodor Berzeviczy a Amália Szinyei Merse.⁵⁴ Nie je ničím výnimočným pri skúmaní šľachtických ro-

Rozália Berzeviczy. Rodinný album Pavla Máriássyho (Poskytla pani Heidi Máriássy).

⁵¹ MÁRIÁSSY, ref. 13, s. 29.

⁵² Census, ref. 47.

⁵³ Census, ref. 47.

⁵⁴ MÁRIÁSSY, ref. 13, s. 30.

dov, že rodina Rózinej matky – Szinyei Merse – bola už s Máriássyovcami spriíbuznená. Išlo o spomínaných vzdialených príbuzných Františkovo otca, žijúcich v Pečovskej Novej Vsi. Títo šarišskí Máriássyovci – Augustín

František Máriássy. Rodinný album Pavla Máriássyho (Poskytla pani Heidi Máriássy).

a Regina – boli zároveň krstnými rodičmi Rozáliinmu bratancovi, známemu maliarovi Pavlovi Szinyei Merse (*1845 †1920), celým menom „Paulus Ap(ostolus) Cristophorus Augustinus Udalricus Felix“, pričom meno Augustín mal dostať práve podľa svojho krstného otca.⁵⁵

A napokon, v politike sa pohybovali aj Rozáliin otec Teodor Berzeviczy, ktorý pôsobil ako poslanec a neskôr i jej mladší brat Albert Berzeviczy (*1853 † 1936), ktorý začal politicky účinkovať najprv v Prešove, kde vyvíjal aktivity hlavne v kultúrno-osvetovej oblasti, najskôr ako notár a od roku 1878 ako profesor politických vied, národného hospodárstva a právnych dejín na tunajšej Právnickej akadémii. Neskôr sa vypracoval do viacerých významných funkcií.⁵⁶

V tomto dobre rodinne i spoločensky podkutom manželstve

Františka Máriássyho a Rozálie Berzeviczy sa 12. júla roku 1869 narodil prvorodený syn Edmund (Ödön František) a o čosi viac ako rok neskôr,

⁵⁵ Matrika Svinia Inv. č. 1203 Krsty 1814-1851. online: „Slovakia Church and Synagogue Books, 1592-1935,“ database with images, *FamilySearch* (<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-D4W7-3F6?cc=1554443&wc=9PQ7-92S%3A107654301%2C107702901%2C158850402%2C158850403> : 3 July 2014), Roman Catholic (Rímsko-katolícka cirkev) > Sabinov > Svinia > Baptisms (Krsty) 1814-1851, Baptisms (Krsty) 1852-1895, Marriages (Manželstvá) 1852-1883 > image 142 of 485; Odbor Archivnictva (The Archives of the Republic), Slovakia.

⁵⁶ Od roku 1884 bol Albert Berzeviczy ministerským radcom, 1887 – 1894 ministerským tajomníkom a 1903 – 1905 minister kultúry a výučby, 1905 – 1936 predsedom Uhorskej akadémie vied, pričom v nasledujúcom období predsedal i mnohým ďalším spolkom.

18. novembra 1870, jeho mladšia sestra Rozália (Rozália Ida Ema Amalia). Udalosti však nabrali rýchly spád. Zrejme komplikácie pri pôrode zapríčinili to, že devätnásťročná mamička už dva mesiace po pôrode umrela.⁵⁷

Až po 15 rokoch, v roku 1885, sa František Máriássy znova oženil a jeho manželkou sa stala Mária Szirmay (*1840 †1910). Sobáš prebehol len niekoľko dní po smrti Františkovej matky Lujzy Máriássy, rod. Kubínyi.⁵⁸ V čase sobáša s Františkom mala Mária Szirmay už 45 rokov, pričom išlo o jej prvé manželstvo a žiadne vlastné deti nikdy nemala. V každom prípade ju rodina jej manžela zrejme prijala veľmi dobre, o čom svedčia i vrele a čulé vzťahy s jej príbuzenstvom i niekoľko desaťročí neskôr.⁵⁹

Rodičmi Márie Szirmay, boli Hugo Szirmay a Jozefa (Žofia) Csoma. Vymretím Horváth Stansithovcov získala začiatkom 19. storočia rodina Szirmay do svojho vlastníctva kaštieľ v Strážkach. Ani tu nemôže byť prekvapením, že rodiny boli prepojené aj v generáciách predtým. A tak i príbuzní oboch manželov Františka a Márie, Imrich Mikuláš (1776 – 1813) a Andrej (1788 – 1854) Máriássyovci boli súrodencami, pričom Andrej Máriássy bol Máriin strýko a Imrich Mikuláš bol starým otcom Františka Máriássyho, zároveň nešlo o priame pokrvné príbuzenstvo.

Omnoho zaujímavejšie by sa nám však mohli javiť príbuzenské zväzky s rodinou Mednyánszkych, dokonca priamo so svetoznámy uhorským maliarom – impresionistom Ladislavom Mednyánszky (1852 – 1919), čoby synom Máriinej sesternice Anny Márie Szirmay (1823 – 1883). Len čo sa Mednyánszki presťahovali z Beckova do rodinného kaštieľa Szirmayovcov v Strážkach, rodina udržiavala kontakty s Máriássyovcami. Tieto rodinné priateľstvá pretrvali i do ďalších generácií a sú nám známe ešte aj prostredníctvom vnukov Františka Máriássyho.⁶⁰

Po tom, čo umreli bratrancei Františkovo otca Július, Andrej a Albert⁶¹, majetky sa rozdelili medzi ich synov. Nebolo to zložité, keďže všetci traja mali len jedného syna. Avšak všetci bratrancei – Aladár, Gejza aj Jú-

⁵⁷ Smútočné oznámenie Rozálie Berzeviczy, [online, citované 28. august 2019] https://library.hungaricana.hu/en/collection/debreceni_refkoll_nagykonyvtara_gyaszjelentesek/.

⁵⁸ Smútočné oznámenie Lujzy Kubínyi, [online, citované 28. august 2019] https://library.hungaricana.hu/en/collection/debreceni_refkoll_nagykonyvtara_gyaszjelentesek/.

⁵⁹ Spomienky Heidy Máriássy, rod. Berckemeyer.

⁶⁰ Spomienky Heidy Máriássy rod. Berckemeyer.

⁶¹ Smútočné oznámenia Júliusa Máriássyho (15. apríl 1852), Andreja Máriássyho (28. január 1871) a Alberta Máriássyho (14. január 1884) [online, citované 28. august 2019] https://library.hungaricana.hu/en/collection/debreceni_refkoll_nagykonyvtara_gyaszjelentesek/.

*Kúria Františka, neskôr jeho syna Edmunda Máriássyho, zač. 20. storočia.
Rodinný album Pavla Máriássyho (Poskytla pani Heidi Máriássy).*

lius mladší, umreli buď príliš mladí alebo bezdetní.⁶² Majetok teda prešiel na Františka, ktorý vyplatil všetkých vzdialených príbuzných a až potom sa stal výhradným vlastníkom. Keďže na tomto území v Tatrách neboli stromy a štát ho zakázal zalesniť, nakoniec z neho ani nebolo veľa úžitku. K postupnému odpredávaniu máriássyovských tatranských majetkov došlo skutočne v pomerne krátkom čase.

V roku 1876 daroval František Máriássy jeden z tatranských pozemkov pri Popradskom plese Uhorskému karpatskému spolku, ktorý sa okrem iného pričínal i o vybudovanie mnohých turistických chodníkov, útulní či chát, pričom už za prvé štyri roky pôsobenia spolok vydal štyri ročenky a postavil tri chaty. Tak i na darovanom pozemku bola postavená prvá chata pri Popradskom plese. Spolok pomenoval podľa Františka Máriássyho dnes už zaniknutú poľanu pod Starým Smokovcom.

Aladár umrel bez potomkov v roku 1886⁶³ a získaním jeho majetkov sa stal František jediným vlastníkom Batizoviec. Niektoré lesné časti odpredal Wielandovi z Farkašoviec (Vlková), Probsnerovi zo Stráží pod Tatrami a jednému obyvateľovi z Matejoviec.

⁶² Smútočné oznámenia Aladár Máriássy (13. august 1886), Július Máriássy (24. marec 1865) a Gejza Máriássy (7. december 1930), [online, citované 28. august 2019] https://library.hungaricana.hu/en/collection/debreceni_refkoll_nagykonyvtaragyaszjelentesek/.

⁶³ Smútočné oznámenie Aladár Máriássy, ref. 62.

Od tohto obdobia zhruba v priebehu pätnástich rokov sa rozsiahle tatranské územia patriace Máriássyovcom veľmi rýchlo zmenšovali. František Máriássy predal v roku 1888 územia Poľany Polianky (dnes okolie Tatranskej Polianky), v roku 1894 odpredal Mengusovciam majer Hedvigu a Kinbiarg (dnes Bôrik), Popradské pleso aj s jeho okolím, v roku 1897 južnú stranu Tatier, rozsiahle územia až po Batizovské pleso a v roku 1898 lesy v Štôle. V tomto období odpredal František Gerlachovský štít aj s okolím.⁶⁴

Napriek tomu, že odpredal takmer všetky majetky v Tatrách, pozoruhodný ostáva fakt, že v roku 1890 postavil na svojich pozemkoch, v dolnej časti neskorších Vyšných Hágov, svoj prvý hotel nazvaný Koliba.⁶⁵ Niektoré zdroje uvádzajú, že František nechal tento hotel postaviť už v roku 1881, resp. je spájaný zo vznikom osady Vyšné Hágy. Išlo o nevelký, ale na svoje účely zatiaľ postačujúci štýlový, jednoposchodový turistický hotel so 4 hostovskými izbami, spoločnou nočlahárnou a reštauráciou. V roku 1895 dali Máriássyovci hotel prestavať podľa projektu Gedeona Majunkého a z čelnej strany k nemu bola pribudovaná krytá veranda s peknou vežičkou. V súčasnosti by sa mala v priestoroch tejto budovy, ktorá už prešla istými stavebnými zásahmi, nachádzať miestna základná škola.

Severozápadne od uvedeného hotela Koliba bol ešte v roku 1891 postavený aj nový kúpeľný dom, v ktorom bol v rámci služieb a kúpeľných procedúr ponúkaný kosodrevinový alebo limbový teplý a studený kúpeľ.⁶⁶ V teplejších mesiacoch od skorého leta v máji až do jesene ku sklonku októbra bol kúpeľ dokonca spojený s možnosťou sprchovania. Zakrátko bol kúpeľný dom zväčšený o nadstavbu poskytujúcu aj ubytovanie, pričom to činilo celkom šesť hostovských izieb.⁶⁷ Objekt zanikol v polovici 50-tych rokov a na jeho mieste v súčasnosti stoja dva bytové domy. Treba podotknúť, že tieto Máriássyovské zariadenia boli známe nízkymi cenami a dobrou kuchyňou, zásobovanou z Máriássyho chovu dobytku a rybného hospodárstva v Nižných Hágoch.

Spomínané objekty turistického charakteru boli pre Máriássyovcov úplne prvé svojho druhu a z nám dostupných zdrojov i ojedinelé, či dokonca jediné touto rodinou postavené v oblasti Tatier. Okrem týchto

⁶⁴ SOJÁK, Marián et al. *Batizovce v zrkadle dejín 1264 - 2004*. Svit : Tatraprint s. r. o., 2004, s. 83. ISBN 80-969232-8-5.

⁶⁵ VYŠNÉ HÁGY. Nostalgicketatry.sk, [online, citované 2. september 2019]. <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/vysnehagy.html>.

⁶⁶ VYŠNÉ HÁGY, ref. 65.

⁶⁷ VYŠNÉ HÁGY, ref. 65.

priestorov pre širokú verejnosť si v najjužnejších miestach osady Vyšné Hágy nechali Máriássyovci postaviť ešte aj súkromný Poľovnícky dom (Vadászház, Jagdhaus). Táto budova bola postavená v švajčiarskom štýle s pozdĺžnou krytou verandou. Rodine Máriássy, a predovšetkým ich súkromným hosťom bola v Poľovníckom dome k dispozícii vlastná kuchyňa s dvoma izbami. Zrekonštruovaný objekt dodnes slúži ako lesovňa Štátnych Lesov TANAPu.⁶⁸

Nevedno prečo František Máriássy takto investoval do majetkov vo Vyšných Hágach, keď osadu a rovnako k nej príľahlý poľovnícky revír v roku 1897 napokon odpredal pruskému magnátovi Christianovi Hohenlohemu. Odchod Máriássyovcov z tatranskej oblasti však predsa len definitívne zavŕšil v roku 1905, okamžite po smrti svojho otca, Edmund Máriássy, ktorý odpredal majetky batizovských kaštieľov, s výnimkou jedného kaštieľa, ktorý bol odpredaný v roku 1917.⁶⁹ Tým sa éra pôsobenia Máriássyovcov v Tatrách skončila.

Pripomeňme si, že Edmund (Ödon) Máriássy sa narodil v rodinnom sídle Máriássyovcov v Markušovciach v roku 1869. Okolo roku 1885, odišiel študovať do Škótska agrikultúru. Absolvoval hlavne štúdiá hospodárstva, aby raz mohol po otcovi prebrať majetok.⁷⁰ Sotva ukončil štúdiá, už musel jeho otec odpredať tatranské majetky v Batizovciach a okolí, teda na území Batizovskej a Štôlskej doliny. Edmund ostal žiť v otcovskej kúrii v Čepanovciach a do jeho vlastníctva sa na začiatku 20. storočia dostal aj renesančný kaštieľ, susediaci s kúriou, v ktorej býval.⁷¹

*Edmund Máriássy, 1872.
Rodinný album Pavla Máriássyho
(Poskytla pani Heidi Máriássy).*

⁶⁸ VYŠNÉ HÁGY, ref. 65.

⁶⁹ SOJÁK, ref. 64, s. 84.

⁷⁰ Spomienky Heidy Máriássy rod. Berckemeyer.

⁷¹ Kúria, v ktorej býval František Máriássy a neskôr aj jeho syn Edmund bola pôvodne

Edmund Máriássy sa oženil s Almou Rodakowskou. Sobáš sa konal v Tatranskej Lomnici 2. septembra 1908 a svadobná hostina sa uskutočnila v hoteli Praha.⁷² (Edmundova sestra Rozália bola v tom čase už takmer 18 rokov vydatá za baróna Júliusa Schella.) V manželstve Almy a Edmunda, ktoré trvalo 20 rokov sa narodilo celkom päť detí.

Alma sa narodila 16. augusta 1883 v Cluj Napoca (dnes Rumunsko) do pomerne známeho rodu Rodakowski. Nemožno si nevšimnúť, že bola pomerne scestovaná, keďže jej rodina trávila, mimo iné, veľa času v kúpeľnom meste Merano, na severe dnešného Talianska a tiež v Škótsku a vlastnili vilu aj v Tatrách.⁷³ Ani postavenie rodu Rodakowski nie je zanedbateľné, príbuzenské zväzky siahajú až k manželke anglického kráľa Juraja V., Márii z Teku (Mary of Teck). Ich spoloční predkovia žili už v 18. storočí za čias Márie Terézie. Príbuzenstvo ide po ženskej línii, ktorá vedie od Zuzany Rédey a pokračuje ďalej cez ženy v rode Bethlen, Bánffy, Korniss, Wesselényi, Karacsay až k Rodakowským.⁷⁴ A ak sme už spomenuli niekoľkých umelcov, Almyným strýkom bol významný poľský maliar Henryk Rodakovsky.

Posledným závanom starobyľých šľachtických tradícií Máriássyovcov bolo azda potvrdenie titulu cisárskeho a kráľovského komorníka, o ktorý si požiadal Edmund Máriássy v roku 1904 a ktorý musel náležite dokladovať.⁷⁵ Titul bol udeľovaný už jeho predkom, počnúc barónom Andrejom Máriássy. V korešpondencii medzi Edmundom a cisárskou kanceláriou sa dá postrehnúť aj to, že vo Viedni zamenili Edmunda za Eugena, alebo Eduarda, čo Edmund náležite uviedol na pravú mieru.⁷⁶ Napokon nečudo, keďže meno vzdialeného príbuzného Eduarda Máriássyho (*1812 †1861) z Markušoviec (správne z Čepanoviec) sa spája s dôstojníckym súbojom, ktoré boli síce v 2. polovici 19. storočia čoraz rozšírenejšie, ale zákon ich stále zakazoval.⁷⁷ Keďže Eduard Máriássy slovne urazil manželku svoj-

postavená v polovici 17. storočia ako hospodárska budova k renesančnému kaštieľu. Prestavaná a spojená s vedľajšou kúriou bola až v prvej polovici 19. storočia. Edmund získaním kaštieľa znova spojil tieto objekty, pričom bol zároveň posledným majiteľom renesančného kaštieľa z priamej línie Františka Máriássyho, ktorý nechal v roku 1643 toto sídlo vybudovať.

⁷² Spomienky Heidy Máriássy, rod. Berckemeyer.

⁷³ Rodinný album Almy Rodakowskej.

⁷⁴ Archívne materiály poskytnuté z rodinných dokumentov pani Heidy Máriássy.

⁷⁵ Archívne materiály poskytnuté z rodinných dokumentov pani Heidy Máriássy.

⁷⁶ Archívne materiály poskytnuté z rodinných dokumentov pani Heidy Máriássy.

⁷⁷ DANGL, Vojtech. Dôstojnícke súboje v Uhorsku (1850 - 1914). In. *Vojenská história*, 2012, č. 2, s. 10. ISSN 1335-3314.

ho priateľa Adolfa Probstnera, ten ho vyzval 21. augusta 1861 na súboj.⁷⁸ Eduard Máriássy bol však ten menej šťastný a utrpel smrteľné zranenie.⁷⁹ Nakoľko Edmund potreboval vo svojej žiadosti o udelenie titulu doložiť aspoň päť generácií svojich šľachtických predkov, takáto mrzutosť v rodokmeni iste nebola žiaduca.

Začiatok 20. storočia a následné zmeny v spoločnosti už znamenali postupný úpadok jedného z najstarších rodov na Spiši, ktorý postupne prišiel o majetky a s nimi o oba používané prídomky „de Markusfalva et Batisfalva“. Pohľad na danú vetvu rodu v priebehu 19. storočia je ukážkou postupného úpadku jeho vplyvu v regióne. Kým v úvode 19. storočia možno uvažovať o vyšších funkciách a prinajmenšom o barónskom titule, aký jednotliví členovia rodiny vlastnou zásluhou užívali, na jeho konci už boli len dedičmi majetkov a titulov, ktoré v konečnom dôsledku nemali takmer žiadnu hodnotu a často krát namiesto aristokratickej prestíže prinášali skôr stratu ľudskej dôstojnosti.

Augustín Máriássy of Markušovce, the fate of his descendants in the 19th century and their interesting family relations

Máriássy family is not only in Spiš, but also in the territory of the whole eastern Slovakia relatively well known. There are several works dealing with the oldest history of the family, general genealogy, or significant possessions of the Máriássy family. In this article, however, we focused on Augustine Maryias and his relatives in the 19th century, as this branch of the genus has not yet been processed, being the direct ancestors of Lord Maryiassy, who as the last descendant of the branch visited Markušovce and his estate is now on display Spiš Museum, in the Markusov mansion. This article also offers a view of lesser known family relatives as well as the gradual decline of family possessions.

*PhDr. Miroslava Lazniová
Múzeum Spiša*

⁷⁸ KREDATUSOVÁ, Alena. *Probstnerovci z Novej Lubovne a Jakubian. (Dejiny a genealógia rodu do roku 1951)*. Levoča, 2001, 114 s.

⁷⁹ Smútočné oznámenie Eduard Máriássy (30. august 1861), [online, citované 28. august 2019] https://library.hungaricana.hu/en/collection/debreceeni_refkoll_nagykonyvtara_gyaszjelentesek/.

**ŠTEFAN PÁLFFY (1828 – 1910)
A JEHO RODINA.
SONDA DO PRÍBUZENSKÝCH
VZŤAHOV ČERVENOKAMENSKEJ
LÍNIE PÁLFFYOVCOV
S CSÁKYOVcami
A DESSEWFFYOVcami**

Daniel Hupko

Predmetom štúdie je otázka príbuzenských vzťahov červenokamskej línie staršej vetvy rodu Pálffyovcov s dvoma rodmi usadenými na dnešnom východnom Slovensku – s Csákyovcami a Dessewffyovcami, ktorá doteraz nebola predmetom detailnejšieho výskumu. Zrealizovaná genealogická sonda odhalila nové, širšie väzby, ktoré priniesli nové svetlo do vzniku uzatvorenia troch manželstiev: Vincenta Pálffyho a Apolónie Csákyovej (1818), Štefana Pálffyho a Matildy Dessewffyovej (1856) a Ernestíny Pálffyovej s Rudolfom Schell-Bauschlottom (1867). Genealogickým rozborom sa podarilo odhaliť príbuzenskú väzbu, ktorá predchádzala sobášu Apolónie Csákyovej s Vincentom Pálffym: ako určujúce sa v tomto prípade ukázali rodinné kontakty Vincentovej matky, grófsky Márie Antónie Pálffyovej, rod. Kolowrat-Krakowskej, ktoré mali priamy vplyv na výber manželky pre Vincenta Pálffyho a tým v konečnom dôsledku aj vznik ďalších dvoch analyzovaných manželských zväzkov: sobáš Štefana Pálffyho s Matildou Dessewffyovou, ktorí boli bratranec a sesternica (ich matky boli sestry) upevnil príbuzenské puto s rodom Csákyovcov s tento zväzok mal priamy vplyv na uzatvorenie na sobáš Ernestíny Pálffyovej, Štefanovej sestry, s barónom Rudolfom Schell-Bauschlottom. Na základe výskumu údajov z matrik týkajúcich sa krstov potomkov Štefana a Matildy Pálffyovcov sa podarilo rekonštruovať jeden zo segmentov spolutvoriacich sociálny rádius rodiny – jej najužší príbuzenský okruh. Ukázalo sa, že príbuzenské putá s Csákyovcami a Dessewffyovcami

mali priamy vplyv na výber krstných rodičov ich detí – nachádzame medzi nimi reprezentantov rodov Csákyovcov a Dessewffyovcov, teda príbuzných po ženskej línii.

Úvod

Manželský zväzok v prostredí rakúsko-uhorskej aristokracie bol i v druhej polovici 19. storočia významným inštitútom – zostával stále hlboko zakorenený v mentalite všetkých členov šľachtickej spoločnosti: manželstvo bolo uzatvárané s cieľom pretrvania do smrti jedného z manželov – rozluka bola síce možná, ale veľmi komplikovaná a navyše z morálnych dôvodov neprípustná.¹ V aristokratickom prostredí sa manželstvo chápalo ako základ spoločenského poriadku a presne vymedzený okruh možných partnerov bol hlavnou príčinou javu, ktorého výsledkom bolo vzájomné previazanie rodov tvoriacich aristokraciu komplikovaným labyrintom príbuzenských zväzkov.² Sprievodným javom bola často regionálna endogamia, ktorá spôsobovala, že v jednotlivých oblastiach monarchie – tak v predlitavskej ako i v zalitavskej časti – vznikali uzatvorené manželské kruhy, ktorých úlohou bolo zainteresovaným rodinám zabezpečiť neustály vplyv v regióne. Tento princíp brali na zreteľ pri výbere partnera napríklad členovia uhorských rodov Zichyovcov, Péchyovcov alebo Pongráczovcov.³

Tieto tvrdenia však nemožno považovať za všeobecne platné. Niektoré rody vykazovali v oblasti sobášnych stratégií nízku viazanosť na

¹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha : Mladá fronta, 1999, s. 100-101.

² V prostredí rakúsko-českej (predlitavskej) aristokracie bola tejto problematike venovaná značná pozornosť – výskum tejto oblasti dejín mentalít a životného štýlu šľachty má v Českej republike už dvadsaťročnú tradíciu. Pozri napr.: BEZECNÝ, Zdeněk. Sňatky české šlechty ve druhé polovině 19. století. In PETRBOK, Václav (ed.). *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha : Academia, 1999, s. 88-93, SLABÁ-KOVÁ, Radmila. Rodina a její hodnota u rakousko-české aristokracie v 19. století (na příkladu Dietrichsteinů a Mensdorffů-Pouilly). In *Studie k sociálním dějinám*, 2001, roč. 6, s. 275-285 alebo BEZECNÝ, Zdeněk. *Příliš uzavřená společnost. Orličky Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. České Budějovice : Historický ústav Jihočeské univerzity, 2005, s. 92-98.

³ PÁL, Judit - HOLEC, Roman. *Aristokrat v službách státu. Gróf Emanuel Péchy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 81. Rovnaké znaky vykazovali i manželské zväzky veľkostatkárskej šľachty usadenej na území Českého kráľovstva – niektoré rody uzatvárali manželské zväzky takmer výlučne s rodinami usídlenými v rovnakom regióne – na Morave, v Čechách či v Sliezsku. Porovnaj: MATĚJČEK, Jiří. *Šlechta v českých zemích v 19. století (první pokus o přehled)*. In *Slézský sborník*, 2000, roč. 98, č. 4, s. 293.

región, v ktorom boli majetkovo ukotvené. Táto charakteristika platí i v prípade červenokamenskej línie staršej vetvy rodu Pálffy – medzi uzatvorenými manželskými zväzkami tejto línie nachádzame v období 18. a 19. storočia sobášnych partnerov z popredných predlitavských i zalitavských rodov a to napriek tomu, že staršia literatúra sobáše kontakty medzi šľachtou oboch častí monarchie považovala za ojedinelé.⁴ Najnovšie výskumy však ukazujú, že od polovice 19. storočia, najmä však v období dualizmu, sa vzájomné uzatváranie sobášov medzi aristokratickými elitami Predlitavska a Zalitavska zintenzívnilo.⁵ V genealogických tabuľkách červenokamenskej línie staršej vetvy rodu Pálffy teda nachádzame sobášnych partnerov tak z predlitavských ako i zalitavských rodov: Esterházy, Cziráky, Erdődy, Batthyány, Serényi, Dessewffy, Csáky, Kaunitz-Rietberg, Kolowrat-Krakowsky, Wenckheim, Königsegg-Aulendorf či Wilczek.⁶ Pálffyovci jednoznačne patrili medzi uhorské aristokratické rody majetkovo i rodinne ukotvené vo viacerých krajinách monarchie – napriek tomu zostali vlastenecky orientovaní, nikdy však neprepadli nacionalizmu, ktorý bol typický pre strednú a nižšiu uhorskú šľachtu.⁷

Aj v druhej polovici 19. storočia stále platilo, že najdôležitejšou úlohou rovnorodého manželstva bolo zabezpečenie mužského potomka ako pokračovateľa rodu⁸ – v aristokratickom prostredí možno rovnorodý sobáš považovať za najvýznamnejšiu z rodinných stratégií šľachty.⁹

⁴ MATĚJČEK, ref. 3 s. 293 – 294.

⁵ Eva Hrachovcová zostavila súpis 31 manželstiev, ktoré s uhorskými šľachticnými v rokoch 1848 – 1914 uzatvorili príslušníci českej historickej šľachty. Pozri: HRACHOVCOVÁ, Eva. *Šlechtické sňatky v druhé polovině 19. století* [Diplomová práca]. České Budějovice : Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, 2007, tabuľka č. 4 v prílohe (s. 4 – 5).

⁶ NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. P – R. Pest : Ráth Mór, 1862, s. 81.

⁷ Tomu zodpovedal i ich historicko-politický svetonázor a supranacionálna orientácia. Ďalšími takými rodmi boli napr. Erdődyovi, Esterházyovi, Pallaviciniovci či Odescalchiovci. Zaradiť k nim možno i rody Andrássy, Károlyi, Batthyány alebo Széchényi, ktorým celorišské kontakty tiež nechýbali, boli však výrazne orientované na uhorské záujmy. Pozri: HANÁK, Péter - MUCSI, Ferenc (eds.). *Magyarország története 1890 – 1918*. 1. kötet. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1978, s. 436 – 437.

⁸ PÁL – HOLEC, ref. 3, s. 83.

⁹ K rodinným stratégiám šľachty v 19. storočí pozri: BRAUN, Rudolf. *Konzeptionelle Bemerkungen zum Obenbleiben: Adel im 19. Jahrhundert*. In WEHLER, Hans-Ulrich (ed.). *Europäischer Adel 1750 – 1950 I: Geschichte und Gesellschaft*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1990, s. 87 – 95 alebo ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha : Argo, 2007, s. 188 – 191.

Príbuzenské väzby boli základným výstavbovým princípom siete kontaktov a vplývali i na sociálny rádius aristokracie, pričom dôležitý bol najmä najužší príbuzenský okruh. Cieľom tejto štúdie je podať sondu do príbuzenských vzťahov červenokamenskej línie staršej vetvy rodu Pálffyovcov s rodmi Csákyovcov a Dessewffyovcov, ktoré boli majetkovo ukotvené na území dnešného východného Slovenska. Primárnym cieľom je poukázať na dva sobášne zväzky, ktoré mužských členov červenokamenskej línie staršej vetvy rodu spojili so ženami z rodov Csáky (1818) a Dessewffy (1856). Vzájomné spríbuznenie rodín Pálffy, Csáky a Dessewffy priamo súvisí i so spríbuzenosťou červenokamskej línie staršej vetvy rodu Pálffyovcov s nemeckou barónskou rodinou Schell-Bauschlottovcov (1867), ktorej tiež venujeme pozornosť.

Naším druhotným cieľom je rekonštrukcia siete príbuzenských vzťahov, v rámci ktorej tieto manželstvá fungovali. Budeme teda zároveň skúmať aj sociálny rádius, najmä okruh najbližších príbuzných ako jeden z jeho segmentov. Rodina bola zásadnou zložkou aristokratickej identity a vytváranie či upevňovanie kontaktov medzi blízkymi i vzdialenejšími príbuznými ako príslušníkmi tejto elitnej vrstvy patrilo medzi najpodstatnejšie komponenty stratégie udržania sociálneho statusu aristokracie v druhej polovici 19. storočia.¹⁰ Účelom stavovsky rovnorodého manželstva bolo v prípade syna okrem už spomínaného zabezpečenia mužského potomka i zachovanie, resp. zvýšenie prestíže rodu,¹¹ funkciou manželstiev dcér z hľadiska rodinnej stratégie bolo prostredníctvom manželského zväzku upevniť jestvujúce vzťahy a rozšíriť sociálny rádius rodiny, z ktorej pochádzali.¹²

Základnou metódou, pomocou ktorej chceme dosiahnuť vytýčené ciele, je genealogická sonda do príbuzenských vzťahov uvedených rodín. Prípadné citové motivácie uzatvorenia analyzovaných manželských zväzkov sledovať nebudeme¹³ – zameriame sa výlučne na popis príbuzenských vzťahov.

¹⁰ Porovnaj s: HUPKO, Daniel. Rodina ako garancia udržania sociálneho statusu aristokracie v druhej polovici 19. storočia. Pokus o náčrt na príklade Lucie Wilczekovej (1862 – 1958). In KOVÁČ, Dušan a kol. *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2013, s. 248-250.

¹¹ ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, ref. 9, s. 188.

¹² STEKL, Hannes - WAKOUNIG, Marija. *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien; Köln; Weimar : Böhlau Verlag, 1992, s. 93.

¹³ K tejto problematike pozri: HUPKO, Daniel. Sobášna stratégia červenokamenských Pálffyovcov v 19. a prvej polovici 20. storočia. In *Historické rozhľady*, 2012, roč. 7, s. 73 – 102, tu: s. 81 – 85.

Apolónia Csákyová a Matilda Dessewffyová

Prvým manželským zväzkom, ktorý predznamenal spojenie červeno-kamenskej línie staršej vetvy rodu s aristokratickými rodmi usadenými na dnešnom území východného Slovenska, bol sobáš grófa Vincenta Pálffyho (1792 – 1854) s kontesou Apolóniou Csákyovou (1794 – 1868), ktorý sa uskutočnil 3. júna 1818 v klasicistickom kaštieli vo Veľkej Ide, jednom z csákyovských sídiel.¹⁴ Apolónia bola dcérou grófa Antona II. Csákyho (1747 – 1806) a Jozefíny, rod. Szunyoghovej (1759 – 1816), ktorým patrilo hrad Budatín.¹⁵ Anton II. Csáky bol reprezentantom uhorskej vetvy rodu Csáky,¹⁶ konkrétne jej trenčianskej línie,¹⁷ ktorej bol zakladateľom.¹⁸ Vincent Pálffy nebol s Apolóniou Csákyovou v blíz-

¹⁴ Spišský archív v Levoči, fond Andráši z Krásnej Hôrky, III. oddiel., kr. 507, fasc. 4, fol. 61 – svadobné oznámenie Apolónie Csákyovej a Vincenta Pálffyho.

¹⁵ Jozefína Csákyová, rod. Szunyoghová (1759 – 1816) bola dedičkou Budatínskeho panstva – zanechal jej ho jej otec gróf Ján Nepomuk Szunyogh (1724 – 1798), ktorým rod Szunyoghovcov vymrel po meči. Pozri: KRISTENOVÁ, Vlasta. Budatínsky zámok. In *Vlastivedný zborník Považia*, 1970, roč. 10, s. 42 a FIALA, Andrej - IZAKOVIČOVÁ, Mária - MARSINA, Richard. Budatín. In *Vlastivedný časopis*, 1965, roč. 14, č. 3, s. 103.

¹⁶ Rod Csákyovcov sa v 17. storočí rozdelil na dve vetvy – uhorskú a sedmohradskú: po smrti Štefana Csákyho (1603 – 1662) sa dedičmi jeho majetku stali synovia Štefan (1635 – 1699) a Ladislav (1641 – 1698) – prvý z nich prevzal majetky ležiace v Uhorsku, druhý v Sedmohradsku. Pozri: NAGY, Iván. *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. Harmadik kötet (C – GY)*. Pest : b. v., 1858, s. 80-82 a SVÁBY, Frigyes. A köösszeghi és adójáni gróf Csáky család genealogiája. In *Turul*, 1891, roč. 9, č. 1, s. 36. K dejinám sedmohradskej vetvy rodu pozri napr.: PAPP, Klára. A Csákyak erdélyi ága a 18. században. In GALAMBOS, Sándor - KUJBUSNÉ MECSEI, Éva (eds.). *Szabolcs-Szatmár-Bereg léveltári évkönyv XVII*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, 2006, s. 339-358 alebo PAPP, Klára. *Az erdélyi Csákyak*. Cluj-Napoca; Debrecen : Societatea Muzeului Ardelean; Debreceni Egyetem, 2011, 444 s.

¹⁷ V celej štúdií pri uvádzaní príslušnosti členov spomínaných šľachtických rodov k jednotlivým vetvám a líniam vychádzame z hierarchickej štruktúry rod – vetva – línia, hoci v genealogickej literatúre nie je táto terminológia často jednotná a pri bádani sa možno stretnúť so synonymickým používaním termínov vetva – línia.

¹⁸ Po smrti Štefana (X.) Csákyho (1635 – 1699) sa jeho majetková držba rozpadla medzi jeho potomkov (mal 26 detí) – v roku 1702 sa uskutočnila delba majetku uhorskej vetvy. Uhorská vetva mala komplikovaný genealogický vývoj – pri delbe majetku vzniklo niekoľko línii (košická, resp. košicko-trenčianska, kluknavská, iliášovská, bijacovská, hodkovská), ktoré sa ďalej vyvíjali a v 19. storočí sa ešte rozvetvili (vznikli (druhá) sedmohradská, košicko-budatínska a prakovská línia). Ziskom panstva Budatín v Trenčianskej stolici sa Anton II. Csáky (1747 – 1806) stal zakladateľom tzv. trenčianskej línie uhorskej vetvy. Porovnaj: NAGY, ref. 16, s. 90 a ANDRÁŠI, Ladislav et al. *Štátny archív v Košiciach. Sprievodca po archívnych fondoch II*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1965, s. 38 – 40.

kom príbuzenskom vzťahu: jej strýko František Otto Waldstein (1730 – 1790) bol synom grófký Márie Barbory Waldsteinovej, rod. Pálffyovej (1694 – 1769), Vincentovej praprately.¹⁹ Napriek tomu, že ide o pomerne vzdialené príbuzenstvo, do úvahy je potrebné vziať ďalší faktor – príbuzenské prepojenie ženícha a nevesty cez rod Krakowských z Kolowrat – z neho pochádzala Vincentova matka Mária Antónia Pálffyová, rod. Kolowrat-Krakowská (1763 – 1842), ktoré uzatvorenie sobáša stavia do nového svetla. Gróf Ján Jozef Anton Waldstein (1766 – 1846), syn Františka Otta Waldsteina a Márie Jozefíny, rod. Csákyovej (1741 – ?), sa v roku 1804 oženil s grófkou Teréziou Kolowrat-Krakowskou (1785 – 1830)²⁰ a práve tento zväzok predznamenal budúci sobáš Apolónie Csákyovej s Vincentom Pálffym, ktorý sa uskutočnil o 14 rokov neskôr. Išlo teda o manželstvo dohodnuté rodičmi snúbencov,²¹ ktoré vychádzalo z už jestvujúcich rodinných väzieb: starý otec Terézie Waldsteinovej bol bratrancom otca Márie Antónie Pálffyovej. Obdobne ako v prípade svojho syna Vincenta Mária Antónia Pálffyová zasiahla i v roku 1805, keď najstaršiu dcéru Alžbetu (1782 – 1843) vydala za bratranca Jána Nepomuka Lažanského (1774 – 1830), syna svojej sestry Valburgy Lažanskej (1751 – 1794).²²

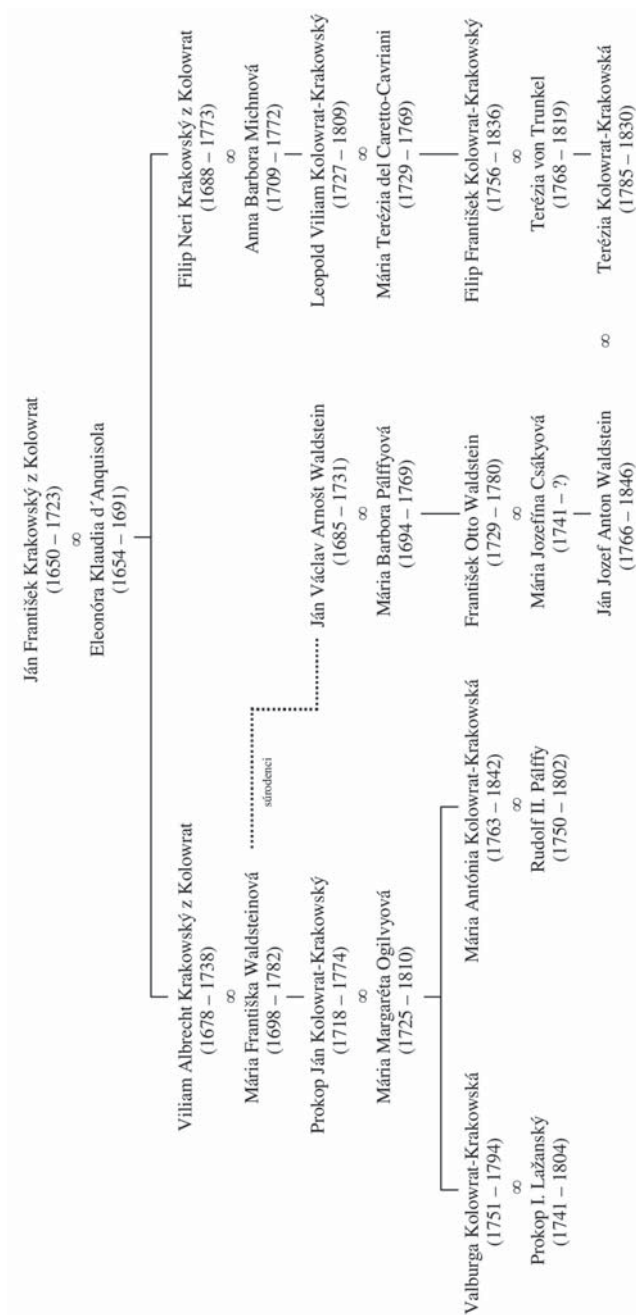
¹⁹ Gróf František Otto Waldstein (1730 – 1790) bol manželom Márie Jozefíny Csákyovej (1741 – ?) – stupeň príbuzenstva oslabovala i skutočnosť, že zatiaľ čo Apolónin otec Anton II. Csáky pochádzal z druhého manželstva Antona I. Csákyho (1702 – 1764) s Annou Máriou Berényiovou (1718 – 1800), Mária Jozefína Csákyová sa narodila v jeho prvom manželstve s Katarínou Erdődyovou (1732 – 1759), boli teda polorodní súrodenci – mali spoločného iba otca. Podrobnejšie pozri: HONC, Jaroslav. Rekonstrukce rodiny Marie Barbory Pálffyové provdané Valdštejnové (1694 – 1769) a diferenční fertilita a mortalita. In *Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze*, 1976, 4. řada, zošit 3, s. 77 a NAGY, ref. 16, s. 88 a 90.

²⁰ Pozri: Csáky family [online]. [Citované 12. október 2019]. Dostupné na internete: <<http://genealogy.euweb.cz/hung/csaky3.html>> a Z *Valdštejna family* [online]. [Citované 12. október 2019]. Dostupné na internete: <<http://genealogy.euweb.cz/waldstein/waldstein4.html>> a Z Kolowrat family [online]. [Citované 12. október 2019]. Dostupné na internete: <<http://genealogy.euweb.cz/kolowrat/kolowrat6.html>>.

²¹ Podarilo sa nám tak potvrdiť našu staršiu hypotézu. Pozri: HUPKO, ref. 13, s. 83–84.

²² ŠTĚPÁNEK, Jan. Alžběta Lažanská-Pálffy a její svět: příspěvek k prosopografii uherské šlechty v Čechách. In HUPKO, Daniel (ed.). *Res Pálffyana. Příspěvky k dějinám rodu Pálffyovců*. Část 4: Červenokamenské panstvo, 2018, s. 168.

*Tab. 1 Príbuznosť rodov Polffy, Csáky a Lažanský prostredníctvom rodu Kolowrat-Krakowských.
Autor: Daniel Hupko.*

Aktivita ženských príbuzných, ktoré boli dokonale zasvätené do spleťtých rodinných vzťahov a dobre informované aj o majetkových pomeroch, bola hnacím motorom šľachtického sobášneho „trhu“ – či už plnili úlohu radkýň alebo uzatvorenie manželstva priamo iniciovali, boli vlastne dohadzovačkami, ktoré upevňovali už tak často komplikované rodinné väzby.²³ Obvykle nimi boli dobre informované a široko rozhladené staršie príbuzné, ktoré dokonale poznali rodiny oboch adeptov na manželstvo. Napriek tomu, že zástoj takýchto dohadzovačiek v aristokratickom prostredí zatiaľ stojí mimo hlbšieho záujmu historikov, v prípade dám z rodu Krakowských z Kolowrat, o ktoré nemal tento rod núdzu a úspešne sa mu ich darilo „umiestňovať“ do popredných rodín v oboch častiach monarchie, indície naznačujú, že členky tohto rodu tvorili dobre organizovanú sieť, ktorá dopomohla k „v(ý)hodnému“ umiestneniu mnohých „dobrých“ partií.²⁴

Oveľa jednoznačnejšie vyznieva voľba Vincentovho syna Štefana Pálffyho, ktorý sa v Košiciach 15. januára 1856 oženil Matildou Dessewffyovou. Snúbencov zosobášil košický biskup Ignác Fábry, svedkami na sobáši boli grófi Ján Csáky (1807 – 1879), bratranec ženíchovej matky (syn grófa Jána Nepomuka Csákyho (1745 – 1806) a Terézie Jekelfalusyovej (1774 – 1850), jeho druhej manželky²⁵), a Július Dessewffy (1820 – 1870), brat nevesty.²⁶ Matilda bola Štefanovou sesternicou: Štefanova matka Apolónia bola sestrou Matildinej matky Lujzy (Alojzie) Dessewffyovej, rod. Csákyovej (1799 – 1874), ktorá bola vydatá za grófa Františka Dessewffyho (1798 – 1868).²⁷

²³ Porovnaj: LENDEROVÁ, Milena. „Sňatek jest spojení muže a ženy...“: vstup do manželství v 19. století. In HALÍŘOVÁ, Martina (ed.). *Oznamuje se láskam našim... výstava o satebních oděvech a svatbách*. Pardubice : Východočeské muzeum, 2007, s. 8.

²⁴ Výskumy dokazujú, že niektorá z členiek rodu Krakowských z Kolowrat stála za nedejším aristokratickým manželstvom. Pozri: HUPKO, Daniel. Svadba Jána Pálffyho a Alžbety Schlippenbachovej v r. 1889. In HAVIAROVÁ, Michaela - GOJDIČ, Ivan (eds.). *Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach 2008*. Trnava : Vydavateľstvo BEN&M, 2009, s. 151 – 159, HUPKO, ref. 13, s. 96, pozn. č. 81, ŠTĚPÁNEK, ref. 22, s. 174.

²⁵ SVÁBY, ref. 16, s. 37.

²⁶ Štátny archív v Košiciach, fond Zbierka cirkevných matrík 1587 – 1895 (1953), inv. č. 19 – Košice, matrika sobášených 1837 – 1874, s. 377, záznam č. 8 z 15. 1. 1856. Vzhľadom na blízke príbuzenstvo snúbencom bolo manželstvo dišpenzované, o čom sa zachoval záznam v matrike.

²⁷ Porovnaj: NAGY, ref. 16, s. 88 a SVÁBY, ref. 16, s. 37. Frigyes Sváby nesprávne uvádza, že Apolónia bola vydatá za grófa Františka Pálffyho (*Apollonia gróf Pálffy Ferenczné*).

Matilda bola členkou kamenickej vetvy rodu – jej mladšej grófskej (fintickej) línie.²⁸

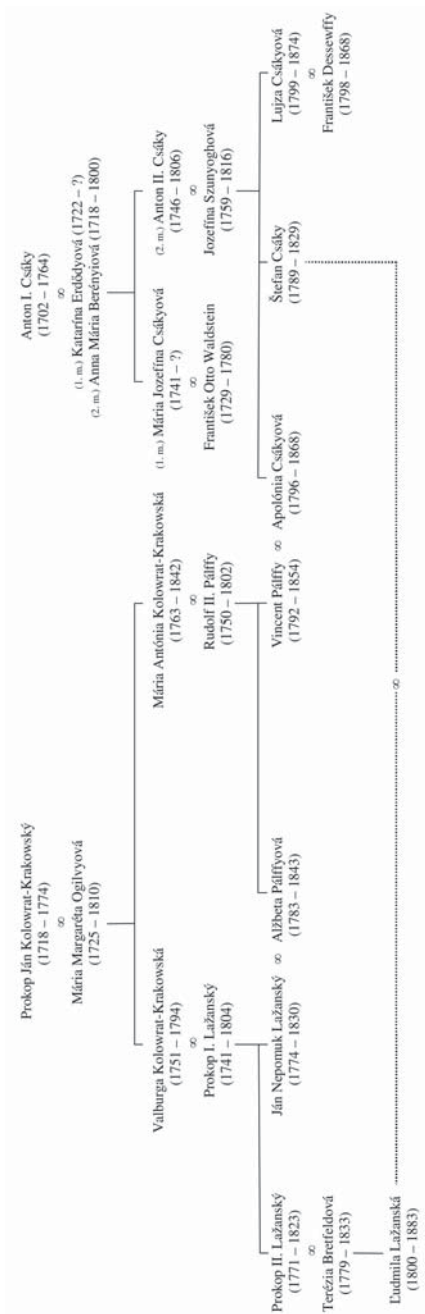
Vyššie spomínaná spriaznenosť rodov Pálffyovcov a Csákyovcov prostredníctvom Márie Antónie Pálffyovej, rod. Kolowrat-Krakowskej sa krátko po sobáši Štefana Pálffyho a Matildy Dessewffyovej ešte v roku 1819 upevnila sobášom Ľudmily Lažanskej (1800 – 1883) s grófom Štefanom Csákym (1789 – 1829), starším bratom Apolónie Pálffyovej a Lujzy Dessewffyovej.²⁹ Ľudmila Csákyová, rod. Lažanská bola vnučkou už spomínanej Walburgy Lažanskej, rod. Kolowrat-Krakowskej (sestry Márie Antónie Pálffyovej, rod. Kolowrat-Krakowskej) a zároveň neterou Alžbety Lažanskej, rod. Pálffyovej, staršej sestry Vincenta Pálffyho.³⁰

²⁸ Táto línia bola medzi vyššiu šľachtu povýšená pomerne neskoro – baronát získal jej zakladateľ Samuel II. Dessewffy (1711 – 1776) v roku 1756, grófsky titul až v roku 1775. Pozri: BRUSS, Samuel. *Rod Dessewffy – hanušovské panstvo*. Prešov : Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ a Archeopark Hanušovce n. T., 2018, s. 35-36 a NAGY, ref. 16, s. 305.

²⁹ NAGY, ref. 16, s. 88. Manželia žili na hrade Budatín. Pozri: ŠTĚPÁNEK, Jan. *Rod Lažanských ve vztahu k uměleckému prostředí českých zemí* [Dizertačná práca]. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2017, s. 104.

³⁰ Dvaja synovia Prokopa I. Lažanského (1741 – 1804) a Valburgy, rod. Kolowrat-Krakowskej (1751 – 1794) založili dve rodové vetvy: starší Prokop II. (1771 – 1823), otec Ľudmily Csákyovej, rod. Lažanskej (1800 – 1883) založil chyšskú vetvu (podľa panstva Chyše), mladší Ján Nepomuk (1774 – 1830), manžel Alžbety, rod. Pálffyovej (1782 – 1843) sa stal zakladateľom manětínskej vetvy (podľa panstva Manětín). MÍRKOVÁ, Marie. *Rodinný archiv Lažanských z Bukové, Chyše (1625) 1630 – 1939. Inventář*. Klášter : Státní oblastní archiv v Plzni, 2011, s. 4.

Tab. 2 Príbuznosť rodov Pálffy, Csáky, Lažanský a Dessewffy.
 Autor: Daniel Hupko.

Rudolf Schell-Bauschlott

Príbuzenská previazanosť červenokamenskej línie rodu Pálffyovcov s rodmi Csákyovcov a Dessewffyovcov sa upevnila ďalším sobášom, ktorý sa uskutočnil v roku 1867. Lujza (1836 – 1865), mladšia sestra Matildy Pálffyovej, rod. Dessewffyovej,³¹ bola od roku 1856 vydatá za baróna Rudolfa Schell-Bauschlotta (1827 – 1911)³² a z tohto manželstva sa narodili štyria synovia.³³ Po Lujzinej smrti sa druhou Rudolfovou manželkou stala grófka Ernestína Pálffyová (1833 – 1908), mladšia sestra Štefana Pálffyho, ktorá bola zároveň sesternicou prvej Rudolfovej manželky – ich sobáš sa uskutočnil 28. októbra 1867 v kaplnke na hrade Červený Kameň.³⁴ Sobáš Rudolfa s Ernestínou nebol formalitou – jej úlohou nebolo prevziať iba úlohu panej domu a náhradnej matky pre štyroch Rudolfových synov z prvého manželstva, ale ich zväzok bol požehnaný ďalšími štyrmi potomkami: dvoma synmi a dvoma dcérami.³⁵

³¹ BRUSS, ref. 28, s. 87.

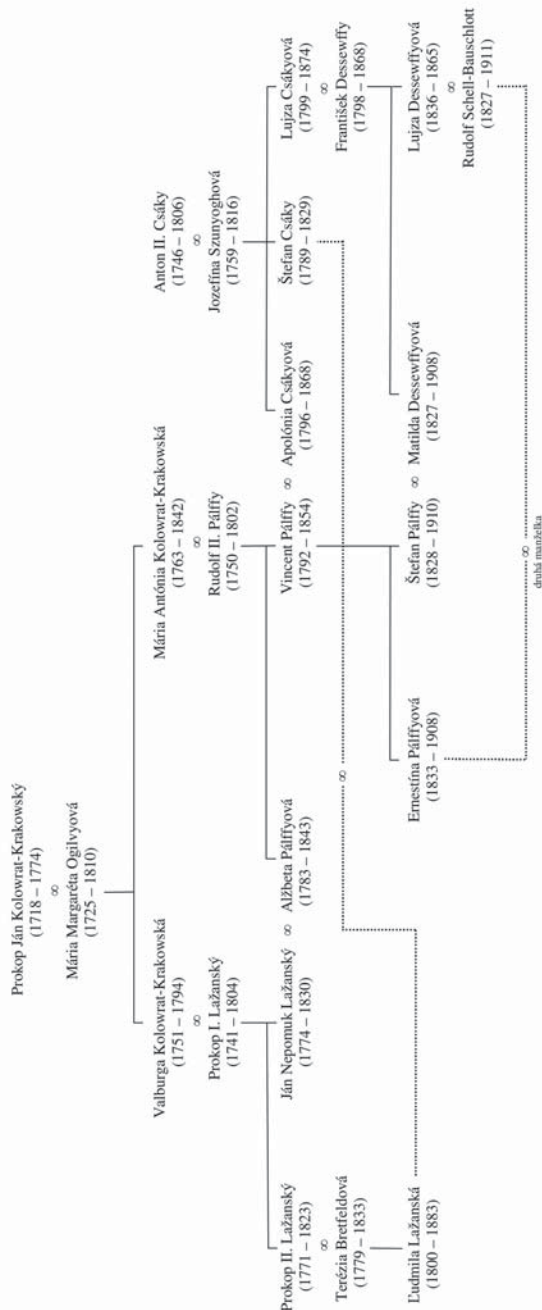
³² Rudolf Schell-Bauschlott (1827 – 1911) bol synom baróna Alexandra Schell-Bauschlotta (1781 – 1856) a barónky Márie Jozefy z Hackelberg-Landau (1792 – 1830). Pozri: *Adels-Schematismus des Österreichischen Kaiserstaates*. Erster Jahrgang. Ed. Ignaz Ritter von Schönfeld. Wien : Carl Schaumburg, 1824, s. 145 a *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon. Achter Band (Saackehn, Wailckhl v. Saackhen – Steinhauer zu Bulgarn)*. Ed. Ernst Heinrich Kneschke. Leipzig : Friedrich Voigt's Buchhandlung, 1868, s. 118 – 119.

³³ Alexander, nar. 1857, Rudolf, nar. 1858, Július, nar. 1861 a František, nar. 1864. Svadba baróna Schell-Bauschlotta s kontesou Dessewffyovou sa uskutočnila 4. decembra 1856 v kaštieli vo Finticiach. Pozri: *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der freiherrlichen Häuser. 24. Jahrgang*. Gotha : Justus Perthes, 1874, s. 631.

³⁴ Štátny archív v Bratislave (ďalej iba ŠA BA), fond Zbierka cirkevných matrik (ďalej iba ZCM), inv. č. 508 – Častá, matrika sobášených 1865 – 1896, s. 6, záznam č. 18. Zachovalo sa i svadobné oznámenie, uložené v: Slovenský národný archív, Bratislava, fond Rod Pálfi – červenokamenská línia (1745 – 1945), šk. č. 182, inv. č. 1795.

³⁵ Jozef, nar. 1868, Mária, nar. 1869, Šarlota, nar. 1872 a Ernest, nar. 1875. *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der freiherrlichen Häuser. 26. Jahrgang*. Gotha : Justus Perthes, 1876, s. 682 – 683.

Tab. 3 Príbuznosť rodov Pálffy, Csáky, Lažanský, Dessewffy a Schell-Bauchlott.
Autor: Daniel Hupko.

Barónska rodina Schell-Bauschlottovcov, resp. Schellovcov z Bauschlottu, nie je príliš známa, hoci barón František Schell-Bauschlott (1864 – 1955) sa po Dessewffyovcoch stal v roku 1878 majiteľom tzv. Csákyho-Dessewffyho paláca v Košiciach.³⁶ Baróni Schellovci z Bauschlottu sú pôvodom nemeckou šľachtickou rodinou, ktorá v roku 1695 získala predikát z Bauschlottu, v roku 1714 boli povýšení do rytierskeho stavu, v roku 1731 do ríšskeho stavu slobodných pánov, pričom hlavou rodiny bol od roku 1856 práve barón Rudolf Schell-Bauschlott.³⁷ Rudolf bol od roku 1855 c. k. komorníkom,³⁸ v čase sobáša bol aktívnym kapitánom jazdectva.³⁹ Aj Rudolfov otec Alexander (1781 – 1855) slúžil v armáde – 30. januára 1850 bol povýšený do hodnosti generálmajora a penzionovaný,⁴⁰ vojakom bol aj jeho strýko Joachim (1783 – 1837), ktorý bol pobočníkom a zároveň priateľom arcivojvodu Jána (1852 – cca 1890).⁴¹

³⁶ TIMULÁKOVÁ, Veronika. Stavebno-historický vývoj niektorých šľachtických mestských palácov v Košiciach. In DOMENOVÁ, Marcela (ed.). *Šľachta a šľachtické knižnice na východnom Slovensku (sídla – každodennosť – knižná kultúra)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Univerzitná knižnica PU, 2014, s. 126.

³⁷ *Pierer's Universal-Lexikon der Vergangenheit und Gegenwart oder Neuestes encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste und Gewerbe. Band 15. Säugenthier – Sicilicus*. Altenburg : Verlagsbuchhandlung von H. A. Pierer, 1862, s. 125.

³⁸ *Hof und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1882*. Wien : Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, b. r., s. 211.

³⁹ REISZIG, Ede. A Pálfiyak. In BOROVSZKY, Samu (ed.). *Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye*. Budapest : Apollo irodalmi tarsaság, 1910, s. 730.

⁴⁰ SCHMIDT-BRENTANO, Antonio. Die k. k. bzw. k. u. k. *Generalität (1816-1918)* [online]. [Wien] : Österreichisches Staatsarchiv, 2007, s. 161. Dostupné na internete: <<http://www.historie.hranet.cz/heraldika/pdf/schmidt-brentano2007.pdf>>

⁴¹ HAMMER, Elke. Anna Plochl und Erzherzog Johann – Kehrseiten einer „lieblichen Romanze“. In *Mitteilungen des steiermärkischen Landesarchivs*, 1998, roč. 48, s. 312, pozn. č. 36.

Napriek tomu, že širšie väzby rodu Schell-Bauschlottovcov k regiónu dnešného východného Slovenska – a ani v širšom stredoeurópskom kontexte – zatiaľ neboli predmetom výskumu, rodina patrila v Uhorsku k šľachtickej elite, o čom svedčia i ich príbuzenské väzby s poprednými rodmi – rodinné zväzky s Dessewffyovcami a Pálffyovcami neboli jedinými manželstvami uzatvorenými s rakúsko-uhorskou šľachtou.⁴²

Sociálny rádius Štefana Pálffyho a jeho rodiny

Sociálny rádius rodiny Štefana Pálffyho tvorili okrem jeho priamych príbuzných z červenokamenskej línie staršej vetvy rodu Pálffyovcov, teda jeho súrodencov a ich rodín, a príbuzných jeho manželky Matildy z mladšej grófskej (fintickej) línie kamenickej vetvy rodu Dessewffyovcov, najmä príbuzní jeho matky z rodu Csákyovcov – počtovo bol pomerne obmedzený. Príčinou tohto faktu bola skutočnosť, že Štefan a Matilda Pálffyovci boli blízki príbuzní. Táto skutočnosť je v genealogických výskumoch často opomínaná, hoci práve pri výskume rodinných väzieb šľachty je podstatným determinantom – ide o jeden z priamych dôsledkov blízkyh príbuzenských sobášov.⁴³

Sociálny rádius sa skladá z niekoľkých segmentov, pričom jeden z nich – okruh najbližších príbuzných, ktorí patrili do najužšieho rodinného okruhu Štefana a Matildy Pálffyovcov – možno definovať na základe štúdia záznamoch z matrík o narodení ich potomkov, konkrétne na okruhu ich krstných rodičov.⁴⁴ Nukleárnu, základnú rodinu Štefana a Matildy Pálffyovcov tvorili okrem nich ešte ich štyri deti, z ktorých sa tri dožili dospelosti – dcéra Lujza (1857 – 1909) a synovia Vojtech (1858 – 1924), Gabriel (1860) a Edmund (1863 – 1930). V prípade dcéry Lujzy, ktorá sa

⁴² Druhou manželkou baróna Karola Lactanza Schell-Bauschlotta (? – 1802), Rudolfovho starého otca, bola grófka Mária Anna Berchtoldová (1753 – 1826). Z rovnakého rodu pochádzal aj manžel ich dcéry Emílie (1786 – 1812), ktorá sa stala druhou manželkou grófa Karola Gustáva Berchtolda (1761 – 1813). *Die fürstlichen, gräflichen und freiherrlichen Familien des österreichischen Kaiserstaates*. II. Band. Ed. Jacob A. F. Hyrtl. Wien : Schaumburg & Compagnie, 1852, s. 155-156.

⁴³ Podrobnejšie pozri: BRINDZA, Peter. „In consanguinitatis et affinitatis gardus dispensati.“ Príbuzenské sobáše v a stupne v genealógii. In *Genealogické a heraldické listy*, 2014, roč. 34, č. 2, s. 25.

⁴⁴ Samozrejme, že sociálny rádius konkrétneho jedinca alebo jeho rodiny je možné rekonštruovať aj na základe osobnej korešpondencie, denníkových záznamov a iných prameňov osobnej povahy. V prípade tejto štúdie sme však tieto zdroje ne-reflektovali, ako zdroj informácií sme zvolili výlučne matričné údaje v presvedčení, že pri výbere krstných rodičov – odhliadnuc od osôb, ktoré boli ako krstní rodičia vybraní z prestížnych dôvodov – boli rodičia dieťaťa motivovaní osobnými preferenciami v okruhu príbuzných, s ktorými ich spájali aj citové väzby.

manželom narodila ako ich prvý potomok 7. apríla 1857 v Bratislave, sa úlohy krstných rodičov ujali jej starí rodičia z matkinej strany, František a Lujza Dessewffyovci.⁴⁵ Druhorodený bol najstarší syn Vojtech, ktorý sa narodil 24. augusta 1858 v Zlatých Moravciach, mal za krstných rodičov starú matku z otcovej strany, Apolóniu Pálffyovú, v tom čase už vdovu, a úlohu krstného otca prijal ako významná osobnosť červenokamenskej rodovej línie gróf Fidél Pálffy (1788 – 1864),⁴⁶ Štefanov strýko (starší brat jeho otca Vincenta).⁴⁷ V prípade syna Gabriela, ktorý však zomrel ešte v deň pôrodu, sa jeho krstným otcom stal gróf Gabriel Csáky (1825 – 1862)⁴⁸, bratranec Štefana a Matildy Pálffyovcov.⁴⁹ Krstnými rodičmi najmladšieho syna a zároveň ich posledného dieťaťa Edmunda Pálffyho sa stal starší brat Matildy Pálffyovej, gróf Július Dessewffy (1820 – 1878) s manželkou Annou, rod. Sennyeyovou (1821 – 1879).⁵⁰

Potomkov tohto manželského páru – ich dvoch synov Dionýza (1848 – 1923) a Alojza Dessewffyovcov (1851 – 1904) – nachádzame v roku 1887 medzi svedkami na svadbe Lujzy Pálffyovej s barónom Rudolfom Stillfriedom (1849 – 1921), veľkostatkárom vo Vizoviciach na Morave. Ďalším zo svedkov dôležitým z hľadiska nami sledovanej problematiky bol na tomto sobáší, ktorý sa konal 15. októbra 1887 v Bratislave, gróf Móric Pálffy (1812 – 1897),⁵¹ po Fidélovi Pálffym v 19. storočí druhá

⁴⁵ ŠA BA, ZCM, inv. č. 38 – Bratislava (farnosť sv. Martina), matrika pokrstených 1856 – 1857, s. 211-212, fol. 24, záznam č. 190.

⁴⁶ V rokoch 1835 až 1838 zastával funkciu uhorského kancelára, do ktorej bol nominovaný ako neochvejný konzervatívec a prívrženec Habsburgovcov. Jeho úlohou bolo potlačenie reformného hnutia v radoch uhorskej aristokracie. Bol nositeľom veľkokríža Kráľovského uhorského radu sv. Štefana a rytierom Rádu Zlatého rúna. Pozri: JEDLICKSA, Pál. *Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytarához 1401 – 1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*. Budapest : Stephaneum nyomda R. T., 1910, s. 616 a REISZIG, ref. 39, s. 725.

⁴⁷ Štátny archív v Nitre, Ivanka pri Nitre, ZCM, inv. č. 639 – Zlaté Moravce, matrika pokrstených 1842 – 1869, fol. 242ab, záznam č. 81.

⁴⁸ Gabriel bol syn Štefana Csákyho (1789 – 1829), staršieho brata Apolónie Pálffyovej a Lujzy Dessewffyovej, a grófkou Ľudmily, rod. Lažanskej (1800 – 1883). SZLUHA, Márton. *Szepes vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2013, s. 50-51, tab. Csáky III.

⁴⁹ ŠA BA, ZCM, inv. č. 40 – Bratislava (farnosť sv. Martina), matrika pokrstených 1860 – 1862, s. 141-142, fol. 71, záznam č. 561. Gabriela Csákyho počas krstu zastúpil komorník František Ulrich.

⁵⁰ ŠA BA, ZCM, inv. č. 41 – Bratislava, farnosť sv. Martina, matrika pokrstených 1863 – 1865, s. 19-20, fol. 10, záznam č. 76.

⁵¹ ŠA BA, ZCM, inv. č. 74 – Bratislava (farnosť sv. Martina), matrika sobášených 1887 – 1900, s. 87 – 88, fol. 44, záznam č. 214. Okrem bratov Dessewffyovcov a grófa Pálffyho boli svedkami na tomto sobáší baróni Eduard Stillfried (1809 – 1896) a Fi-

najvýznamnejšia osobnosť červenokamskej línie staršej vetvy páľffyovského rodu.⁵²

Z potomkov Štefana a Matildy Pálffyovcov sa potomstva dočkala iba dcéra Lujza, ktorá sa stala matkou dvoch dcér. Prvorodená Gabriela sa narodila v Bratislave 30. novembra 1888 a jej krstnými rodičmi sa stali jej starí rodičia z matkinej strany – Štefan a Matilda Pálffyovci.⁵³ Mladšia Marietta (Mária Anna) sa narodila vo Vizoviciach 12. septembra 1890. Jej krstnými rodičmi sa stali jej starý otec Štefan Pálffy a grófká Marianna (Mária Anna) Dessewffyová (1850 – 1919),⁵⁴ sesternica Lujzy Pálffyovej.⁵⁵

Záver

Otázka rodinnej spriaznenosti – príbuzenstva – červenokamskej línie staršej vetvy rodu Pálffyovcov s dvoma rodmi usadenými na dnešnom východnom Slovensku – s Csákyovcami a Dessewffyovcami – nebola doteraz predmetom detailnejšieho výskumu. Zrealizovaná genealogická sonda odhalila nové, širšie väzby, ktoré priniesli nové svetlo do poznania príbuzenských vzťahov týchto rodov. Všetky tri rody patrili k aristokratickej elite a boli si teda rovné. Genealogický rozbor odhalil príbuzenskú väzbu, ktorá predchádzala sobášu Apolónie Csákyovej s Vincentom Pálffym v roku 1818. Ako určujúce sa v tomto prípade ukázali kontakty Vincentovej matky, grófký Márie Antónie Pálffyovej, rod. Kolowrat-Krakovskej – práve cez túto ženskú líniu vedie Ariadna niť, pomocou ktorej sa podarilo demaskovať výber manželky pre Vincenta Pálffyho.

lip Redwitz (1845 – 1913). Podrobnejšie k týmto dvom svedkom pozri: HUPKO, Daniel. Z Uhorska na Moravu. Barónka Lujza Stillfriedová, rod. grófká Pálffyová (1857-1909). In *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity – řada společenských věd*, 2017, roč. 31, č. 2, s. 30.

⁵² Móric Pálffy (1812 – 1897) bol rovnako ako jeho už spomínaný strýko Fidél (1788 – 1864) konzervatívne orientovaný a neoblomný prívrženeц Habsburgovcov. Práve preto bol vybraný na post uhorského miestodržiteľa, ktorý zastával v rokoch 1861 – 1865. K jeho politickej činnosti počas provizória a vojenskej kariéry, ktorá jej predchádzala, pozri: HUPKO, Daniel. Gróf Móric Pálfi. Vojensko-politický profil aristokrata. In *Vojenská historie*, 2011, roč. 15, č. 2, s. 20 – 32.

⁵³ ŠA BA, ZCM, inv. č. 49 – Bratislava (farnosť sv. Martina), matrika narodených 1887 – 1889, s. 303 – 304, fol. 153, záznam č. 532.

⁵⁴ Moravský zemský archiv, Brno, fond Sbirka matrik, kniha č. 4915 – matrika narodených Vizovice, s. 84. Nepřítomnú Mariannu Dessewffyovou na krste zastúpila Mariettina stará matka Matilda Pálffyová, Mariannina teta.

⁵⁵ Grófká Marianna (Mária Anna) Dessewffyová (1850 – 1919) bola dcérou Júliusa Dessewffyho (1820 – 1878, staršieho brata Matildy Pálffyovej, a jeho manželky Anny, rod. Sennyeyovej (1821 – 1879). Pozri: NAGY, ref. 16, s. 305 a BRUSS, ref. 28, s. 89.

Sobáš Štefana Pálffyho s Matildou Dessewffyovou, ktorý sa uskutočnil v roku 1856, bolo – poznajúc toto pozadie – ľahké zaradiť. Navyše v tomto prípade išlo o blízkych príbuzných – bratranca a sesternicu, ktorých príbuzenské puto určili rovnako ich matky, ktoré boli sestry. Navyše táto pálffyovsko-dessewffyovská aliancia mala priamy vplyv na uzatvorenie ďalšieho manželského zväzku: po smrti Lujzy Schell-Bauschlottovej, rod. Dessewffyovej, Matildinej sestry, sa ovdovený barón Rudolf Schell-Bauschlott v roku 1867 oženil so sesternicou svojej prvej manželky, grófkou Ernestínou Pálffyovou, sestrou Štefana Pálffyho. Týmto sobášom prišlo k upevneniu už jestvujúceho príbuzenstva a pevnejšiemu previazaniu rodov Pálffyovcov a Dessewffyovcov.

Na základe výskumu údajov z matrík týkajúcich sa krstov potomkov Štefana a Matildy Pálffyovcov sa podarilo rekonštruovať jeden zo segmentov spolutvoriacich sociálny rádius rodiny – jej najužší príbuzenský okruh, t. j. príbuzných, ktorí sa zhostili úloh krstných rodičov. Ako sa ukázalo, príbuzenské putá s Csákyovcami a Dessewffyovcami mali priamy vplyv na výber krstných rodičov – nachádzame medzi nimi reprezentantov rodov Csákyovcov a Dessewffyovcov, teda príbuzných po ženskej línii. Táto skutočnosť dokazuje známu, ale zatiaľ málo skúmanú oblasť súkromia aristokracie: sociálny rádius rodín formovali aj ženy – manželky, ktoré svojím vplyvom na výber krstných rodičov svojich detí aktívne vplývali na kreovanie najbližšieho príbuzenského okruhu svojej rodiny.

Nehovoriac o fakte, že okamihom sobáša Vincenta Pálffyho s Apolóniou Csákyovou nastal v červenokamenskej línii nový trend – línia bola totiž dovtedy prednostne orientovaná na predlitavské aristokratické rody, teda rody pochádzajúce z rakúskych či českých krajín. Vydaj Apolónie Csákyovej do červenokamenskej línie predznamenal sériu manželiek z uhorských rodov v nasledujúcich dvoch generáciách – jej syn i vnuk sa oženili s reprezentantkami uhorských aristokratických rodín (syn Štefan si vzal Matildu Pálffyovú, vnuk Vojtech sa oženil s Blankou Batthyányovou).

ŠtefanPálffy (1828 - 1910) and his family Probe into the family relations of the Cervenokamenska Pálffy line with the Csaks and Dessewffys

The subject of the study is the question of the family relations of the Cervenokamenska line of the older branch of the Pálffy family with the two families settled in today's eastern Slovakia - with the Csaky and Dessewffy family, which has not been the subject of more detailed research. The realized genealogical probe revealed new, broader ties that brought new light to the formation of the three marriages: Vincent Pálffy and Apolonia Csaky (1818), Stefan Pálffy and Matilda Dessewffy (1856) and Ernestine Pálffy with Rudolf Schell-Bauschlott (1867). Genealogy analysis revealed a family relationship that preceded the marriage of Apolonia Csáky to Vincent Pálffy: the decisive factors in this case were the family contacts of Vincent's mother, Countess Maria Antonia Pálffy, originally Kolowrat-Krakowska, which had a direct influence on the choice of wife for Vincent Pálffy, and ultimately the emergence of two other marital relationships analyzed: the marriage of Štefan Pálffy to Matilda Dessewffy, who were cousins (their mothers were sisters) strengthening the bond with the Csaks, this union had a direct influence on the closure of the marriage of Ernestine Pálffy, the sister of Stefan, to Baron Rudolf Schell-Bauschlott. On the basis of data from the registers concerning the baptisms of the descendants of Stephen and Matilda Pálffy, one of the segments that co-created the social radius of the family - its closest family circle - was reconstructed. It revealed that the relations with the Csaky and Dessewffy family had a direct influence on the choice of their baptismal parents among them are the Csaky and Dessewffy family representatives, ie relatives along the female line.

*PhDr. Daniel Hupko, PhD.
Múzeum mesta Bratislavy*

POLITIK A HOSPODÁRSKY ODBORNÍK SÁNDOR BUJANOVICS (1837-1918)¹

Patrik Derfiňák

Príspevok je venovaný krátkemu náčrtu životných osudov a pôsobeniu jednej zo zaujímavých, no v súčasnosti už takmer neznámych osobností Šariša, Sándorovi Bujanovicsovi. Tento právnik, politik a poľnohospodársky odborník patrila k silnej generácii, ktorá sa najmä na prelome 19. a 20. storočia pokúšala modernizovať najmä región Šariša a zlepšiť tak podmienky na život v tejto mimoriadne chudobnej časti Rakúsko – Uhorskej monarchie. Nielen v teoretickej, ale predovšetkým v praktickej rovine dosiahol na tú dobu mimoriadne úspechy, za čo získal množstvo ocenení a titulov. On však, ako to často uvádzal, mal za cieľ v prvom rade zlepšiť postavenie najpočetnejšej roľníckej komunity v Uhorsku.

V regióne Šariša sa v priebehu 19. a na začiatku 20. storočia objavilo viacero významných osobností, ktoré nielen z miestneho, ale i celouhorského či dokonca stredoeurópskeho hľadiska zohrávali v rôznych oblastiach dôležitú úlohu. Veľká časť z nich však kvôli prebiehajúcim politickým zmenám, svojmu pôvodu, či jazyku, v ktorom sa prezentovali, v priebehu 20. storočia rýchlo upadla do zabudnutia. Jedným z tých, ktorého meno a aktivity v rôznych oblastiach politického a hospodárskeho života sa po roku 1918 prestali úplne spomínať, bol aj Sándor Bujanovics. Pritom i jeden z tak dôležitých zdrojov informácií o osobnostiach pôsobiach na území dnešného Slovenska akým je napríklad Slovenský biografický slovník, eviduje hneď niekoľko príslušníkov tohto rodu. Viacerí z nich pôsobili priamo na území Šarišskej stolice, pričom napríklad Gyula Bujanovics, otec Sándora Bujanovicsa bol

¹ Príspevok je výstupom z projektu APPV – 15 - 0036 Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie. (Zodp. riešiteľ prof. Peter Švorc, CSc.)

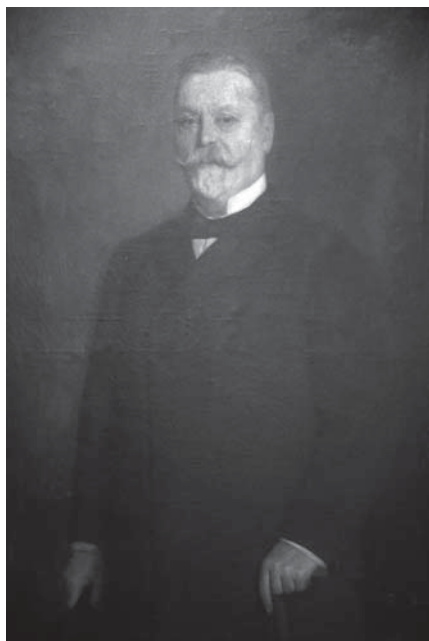
zakladateľom okresného zmenkového súdu v Prešove.² Samotný Sándor Bujanovics, ktorý sa významne a dlhodobo angažoval hneď v niekoľkých oblastiach verejného a hospodárskeho života Uhorska, sa do tohto výberu nedostal. Dôvodom bola pravdepodobne práve jeho dlhoročná angažovanosť v politickom a hospodárskom živote monarchie, rovnako ako skutočnosť, že jeho publikácie a články vychádzali okrem maďarského a nemeckého jazyka iba príležitostne v šarišskom nárečí. Napriek tomu, jeho pôsobenie jednak v regióne Šariša, jednak v uhorskom parlamente či celouhorských hospodárskych a finančných organizáciách, bolo v období na prelome 19. a 20. storočia natoľko významné, že aj v súčasnosti je potrebné tejto zaujímavej osobnosti venovať významnejšiu pozornosť.

Sándor Bujanovics sa narodil 2. novembra 1837 v Prešove, ako príslušník starobylej, no nie bohatej zemianskej rodiny. Jej členovia hospodárili na menších statkoch nielen v rámci Šariša, ale dlhodobo pôsobili tiež v advokácii či na rôznych úrovniach stoličnej či štátnej správy. Jeho otec Gyula Bujanovics (1907-1856) i matka Anna Rhollová (1813-1838) patrili k príslušníkom drobnej šľachty, ktorá bola odkázaná na výnos menších zdedených statkov, no v stále väčšej miere i na príjem z pracovných príležitostí v miestnej či štátnej správe. Aj otec Sándora Bujanovicsa popri hospodárení na menšom statku pracoval ako právnik, notár a zapisovateľ pri zmenkovom súde.

Samotný Sándor Bujanovics sa po absolvovaní stredoškolského vzdelania na gymnáziách v Tate a Prešove, v súlade s vtedajšou tradíciou a očakávaniami svojho otca, ktorého ale stratil v mladom veku, rozhodol pre ďalšie štúdium práva. Navštevoval právnickú akadémiu v Košiciach, následne diplom advokáta, špecializujúceho sa na oblasť verejného i zmenkového práva, získal na univerzite v Budapešti.³ V roku 1861 začal pracovať v rodnom Prešove, ako podnotár Šarišskej stolice. Vzhľadom na dobré vzdelanie, schopnosti, pôvod i množstvo vplyvných príbuzných všetci predpokladali, že ho čaká vynikajúca kariéra stoličného úradníka alebo právnik. Zmeny politickej situácie v Uhorsku začiatkom šesťdesiatych rokov 19. storočia,

² Ďalší z Bujanovicovcov Eduard (1776 – 1855) pôsobil ako advokát, hospodáril na statku v Lemešanoch (dnes okr. Prešov), okrem iného bol v rokoch 1850 – 1853 prísediacom daňovej komisie v Košiciach. Známym sa stal aj ako autor kníh s poľnohospodárskou tematikou, prispieval do odborných časopisov a stal sa aj členom Krajinského hospodárskeho spolku v Budapešti. O Sándorovi Bujanovicovi však v tejto publikácii niet zmienok. *Slovenský biografický slovník*. Zv. 1, výkonný redaktor Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 343 – 345.

³ 1887 – 1892. éviországgülés. In *Újországgülési almanach 1887 – 1892*. Szerk. Sturm Albert. Budapešť, 1888. s. 186 – 187.

S. Endrey: Portrét Sándora Bujanovicsa, olejomalba na plátne, 1903, nereštaurovaný. Zbierkový fond Krajského múzea v Prešove.

rovnako ako množstvo nových problémov, ktoré sa v tomto období objavili a rozdeľovali spoločnosť v krajine do viacerých táborov, však viedli k tomu, že sa rozhodol opustiť úradnícke miesto. Oženil sa s Hermínou Gertrúdou Pechy (1844-1920) a následne začal hospodáriť na vidieckom statku. V Pečovskej Novej Vsi sa im v nasledujúcich rokoch narodili dve deti, Gyula Bujanovics (1862-1846), neskorší župan Šariša a poslanec, i Mária Bujanovicsová (1863-1941). Niekoľkoročné pôsobenie v úlohe vidieckeho statkára ekonomicky priamo závislého od výnosu z obhospodarovanej pôdy, mu umožnilo získať cenné skúsenosti. Tie v nasledujúcich desaťročiach v plnej miere využil v rôznych funkciách, do ktorých ho postupne zvolili či vymenovali.

Od roku 1865 sa opäť vrátil do verejného života. Ako 27 ročný, dobre vyzerajúci, vzdelaný, navyše presvedčivo a so skutočným zápalom vystupujúci mladý muž, sa po úspešných voľbách v prešovskom obvode stal poslancom uhorského snemu. Obvod, za ktorý sa rozhodol kandidovať bol spravidla vzhľadom na veľkosť i štruktúru voličov pre kandidátov náročným priestorom. On sám sa okrem vlastných schopností a nadšenia mohol spoliehať aj na podporu rodiny. Predovšetkým početní členovia rodiny Péchy predstavovali pre mladého začínajúceho politika, vzhľadom na svoj vplyv v priestore Šariša, významnú pomoc.⁴ K zvoleniu však nepochybne prispela tiež skutočnosť, že pri vstupe do politického života sa na približne desať rokov stal podpo-

⁴ V Šarišskej stolici najmä v poslednej tretine 19. storočia politické aktivity aj v spojení s voľbami do uhorského parlamentu kontrolovali najmä dve vplyvné rodiny. Liberálnu politickú líniu spravidla sledovali členovia a príbuzní rodiny Szinyei Merse, skôr konzervatívne boli orientovaní členovia rodiny Péchy. Z oboch prúdov vyšlo nielen viacero významných poslancov parlamentu, ale i županov a podžupanov. Bližšie HOLEC, Roman – PÁL, Judit. *Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 208.

rovateľom populárnej Deákovej strany. Aj v rámci tejto v tom čase najväčšej, nesporne tiež najsilnejšej uhorskej politickej strany pritom rýchlo dokázali rozoznať a oceniť jeho znalosti, schopnosti a chuť pracovať. Navyše rakúsko-uhorské vyrovnanie v roku 1867, ktoré prišlo ako reakcia na vnútorné problémy i vojenské porážky monachie, znamenalo odchod prevažnej väčšiny „starých“ konzervatívnych a na Viedeň orientovaných politikov či vysokých úradníkov. Od roku 1868 ho tak zvolili za tajomníka snemu, pričom túto funkciu zastával do roku 1872. Aktívne vystupovanie mu však postupne prinášalo aj ďalšie funkcie či čestné úlohy. V rokoch 1869 – 1872 tak napríklad oficiálne pôsobil ako člen rôznych delegácií, ktoré za uhorský snem vystupovali na rôznych podujatiach, resp. predkladal návrhy zákonov vo vojenskom výbore snemu. Väčšina týchto jeho aktivít sa však na parlamentnej pôde skončila, keď od roku 1875 prešiel k opozícii.⁵

On sám tomuto nesporne vážnemu kroku, ktorý zásadným spôsobom narušil jeho dovtedy veľmi sľubne sa rozvíjajúcu politickú kariéru, venoval pozornosť pri hodnotení svojho poslaneckého obdobia za roky 1875 – 1878. Otvorene konštatoval, že na jar roku 1875 sa rozhodol nepripojiť k víťaznej vládnej strane a počas celého tohto obdobia v parlamente vystupoval ako opozícia voči vláde. Ako uviedol v predvolebnej kampani prebiehajúcej roku 1878: „... Vyhlásil som pred troma rokmi, pri voľbách poslancov otvorene a úprimne, snáď práve z tohto miesta, že k práve vzniknutej „liberálnej“ strane sa nepripojím, hoci som vedel to, že názory, ktoré som dovtedy predstavoval, nenájdu v rámci krajiny odozvu a hoci

S. Endrey: Portrét Hermíny Bujanovicovej, rod. Péchy, olejomaľba na plátne, 1903, nereštaurovaný. Zbierkový fond Krajského múzea v Prešove.

⁵ 1892 – 1896. éviországgülés. In *Országgyűlési almanach 1892 – 1896*. Szerk. Sturm Albert. Budapest, 1882. s. 204.

som vedel, že v parlamente s podobne zmýšľajúcimi budem predstavovať iba málo početnú menšinu.“⁶ V tomto prípade si Sándor Bujanovics naozaj dobre uvedomoval, že vo všeobecnej vlne nadšenia, ktorú na uhorskej politickej scéne, ale i medzi voličmi vyvolal vznik Liberálnej strany, ako výsledok spojenia pôvodnej Deákovej strany a umiernennej ľavice, sa dostáva naddlh do opozície. On sám však toto nadšenie verejnosti nezdieľal. Dôvodov bolo hneď niekoľko. V prvom rade nesúhlasil so spojením oboch strán a napriek hlbokkej kríze, ktorou prechádzala Deákova strana, nesúhlasil so zmenou jej politického smerovania. Táto zmena sa totiž po spojení s ľavicovo orientovanou aj keď umiernenou stranou muselo prejavíť. Ďalším dôvodom bolo, že nedôveroval ani vláde, ktorá vznikla podľa jeho názoru na základe nereálnych očakávaní. Tie vzhľadom na existujúce možnosti jednoducho nebolo možné v každodennom živote naplniť. Navyše bol nepriateľom politických hesiel, kvetnatých fráz a „trblietavých nádejí“, ktoré boli v tomto prípade u predstaviteľov novej strany veľmi časté.

Jeho obavy sa do istej miery časom potvrdili. Ani Liberálna strana nedisponovala dlhodobým a kvalitným straníckym programom, ktorý by nesmeroval krajinu prostredníctvom potrebných reforiem k rýchlejšej modernizácii. Mala iba krátkodobé vládne a rezortné programy, pripravované pre jednotlivé ministerstvá. Tie síce dokázali vcelku uspokojivo reagovať na problémy, ktoré sa náhle objavovali, nevytvárali však pre Uhorsko dlhodobú perspektívu. Navyše, na čo poukazoval aj samotný Sándor Bujanovics, aj predvolebné manifesty ponúkali vo väčšine prípadov iba retrospektívne pohľady. Časom, keďže strana vďaka výraznému volebnému víťazstvu postupne získala pod svoju kontrolu celý štátny aparát, prestali jej predstavitelia venovať dostatočnú pozornosť aj organizácii predvolebných skupín svojich stúpencov vo veľkej časti menších uhorských miest a na vidieku. To, ako sa ukázalo z dlhodobého hľadiska predstavovalo vážny problém a vzhľadom na volebný systém v Uhorsku viedlo k postupnému oslabovaniu strany navonok i dovnútra. Navyše, podobne ako predtým Deákova strana, i nová Liberálna strana združovala medzi svojimi členmi názorovo veľmi heterogénne skupiny i jednotlivcov.⁷ Preto podľa očakávania Sándora Bujanovicsa ani politická podpora novej vlády ustanovenej 20. októbra 1875 vedenej Kolomanom Tiszom nebola celkom jednoznačná. Už v priebehu roku 1876 sa vo vládnej strane vytvorila prvá

⁶ BUJANOVICS, Sándor. *Mint az eperjesi választókerület volt országgyűlési képviselőjének az 1875-1878 évi országgyűlésberekészítése után Eperjesen 1878-ik július hó 31-én választóihoztartatt beszámoló beszéde*. Eperjesen : Bak egylet könyvnyomdájában, 1878, s. 4.

⁷ CHROMEKOVÁ, Valéria. *Politické strany Uhorska*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, s. 143.

frakcia, pričom následne z Liberálnej strany vystúpilo sedemdesiatštyri členov a vytvorili novú Nezávislú liberálnu stranu.⁸ V roku 1878 sa z vládnej strany vyčlenila ďalšia skupina poslancov, ktorí nesúhlasili s podmienkami vzájomného vyrovnania. I v nasledujúcom roku vystúpila spomedzi členov strany ďalšia skupina poslancov, okrem iných to boli gr. Emanuel Péchy, Boldizár Horváth, Mór Wahrmann, Imrich Hódossy a ďalší, ktorí nesúhlasili s vládnu zahraničnou politikou, najmä vo vzťahu k oblastiam ležiacim na východ a juhovýchod od hraníc monarchie.⁹

Sándor Bujanovics pri svojom opätovnom úsilí získať priazeň voličov v roku 1878 hodnotil jednak pôsobenie vlády, jednak politickú situáciu v krajine. Od vlády, ktorá už od začiatku nemala jeho dôveru, neočakával žiadne veľké výsledky v prospech krajiny. Vyčítal jej najmä snahu o monopolizáciu moci a absenciu dostatočne jasných krokov. „Výsledky trojročného pôsobenia vlády, spolu s dôsledkami nedôsledne realizovanej politik, bolestné, mi dali za pravdu. No nie s uspokojením, nie škodoradostne, s úprimnou ľútosťou to hovorím.“¹⁰ Nešlo mu pritom o osobné ambície politikov, ani o úspech nejakej politickej strany. Skôr s ľútosťou konštatoval, že vtedajšiu politickú náladu v krajine považoval za vážnu a národ sa v činnosti vlády sklamal. Dokonca podľa jeho názoru verejnosť začala strácať dôveru k parlamentnému systému. Stávala sa apatickou a namiesto záujmu a zápasu o lepšiu budúcnosť nastúpila medzi ľuďmi odovzdanosť, fatalizmus a všeobecný smútok.

Vo svojom vystúpení i texte adresovanom voličom postupne vysvetľoval najdôležitejšie momenty uhorskej domácej i zahraničnej politiky, pričom v tomto smere otvorene vyjadril aj svoje postoje. Okrem iného prehlásil: „... V otázke zahraničnej politiky Rakúsko-Uhorskej monarchie, najmä vo východnej otázke, uhorská vláda pôsobila v úplnej zhode s monarchiou. Najmä v spojení so životným priestorom pre Uhorsko, som však vystupoval v opozícii a považoval som za povinnosť voči tomu vystupovať.“¹¹ Jeho postoj v tejto otázke bol podobný, ako u časti poslancov vládnej strany, ktorí z nej vystúpili v roku 1879. V tomto prípade cieľom deklarovaným počas celého trojročného pôsobenia uhorskej vlády bolo jednak rozdelenie zvyškov tureckej ríše, obmedzenie vplyvu Ruska na

⁸ Poslanci tejto Nezávislej liberálnej strany síce zostali v klube liberálnych poslancov, no vo viacerých, najmä hospodárskych otázkach sa rozhodovali a hlasovali nezávisle, podľa vlastného presvedčenia.

⁹ Bližšie DERFIŇÁK, Patrik. Imrich Hodossy, zabudnutý právnik a politik zo Šariša. In *Mestá na sneme. Városok a diétán*. Eds. Peter Kónya – H. Németh István. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 293-309.

¹⁰ BUJANOVICS, ref. 6, s. 5.

¹¹ Tamže, s. 6.

Balkáne a okupácia Bosny a Hercegoviny, resp. jej pričlenenie k Rakúsko-Uhorskej monarchii. Sám Sándor Bujanovics odvolávajúci sa na informácie z vládnych kruhov i parlamentu, upozorňoval na nebezpečenstvo vyplývajúce z narušovania medzinárodných dohôd a zmien na Balkáne, najmä vo vzťahu k vzájomnej politike „troch cisárov“. On sám podporoval nielen upevňovanie vzťahov s Nemeckom a Ruskom, ale i tými západnými mocnosťami, ktoré mali na východe svoje záujmy.¹²

V domácej, najmä hospodárskej politike verejne vyjadril nesúhlas s uzavretím desaťročnej, podľa jeho názoru pre Uhorsko nevýhodnej zmluvy medzi oboma časťami monarchie. Naopak súhlasil a zo všetkých síl podporoval vytvorenie spoločného colného priestoru pre celú monarchiu. Pred voličmi sa otvorene vyjadroval k viacerým dôležitým otázkam, ako napríklad k spotrebným daniam, bankovým otázkam či činnosti verejnej správy. Tieto názory ale nezdieľal úplne sám, v rokoch 1875-1878, ale i v nasledujúcom období sa pripojil k pravej strane politického spektra, k opozičnej skupine poslancov združených okolo baróna P. Sennyeiho.¹³

Pravicová opozícia združovala viacerých príslušníkov katolíckej aristokracie a konzervatívnu časť predstaviteľov katolíckej cirkvi, ktorí sa pod týmto novým názvom pokúsili obnoviť konzervatívnu stranu.¹⁴ Hnutie, ktoré nadviazalo na staršie tradície sa do uhorského parlamentu aj vďaka iniciatíve grófa G. Aponnyho opäť dostalo v roku 1872, pričom ich osemnásť poslancov sa zoskupilo okolo baróna P. Sennyeiho. Po vytvorení Liberálnej strany ich rady rozšírili poslanci nespokojní s týmto vývojom, vrátane samotného Sándora Bujanovicsa.

Pôsobenie Sándora Bujanovicsa medzi poslancami uhorského snemu sa prerušilo v rokoch 1881-1887. Na dve volebné obdobia sa tak mohol sústrediť na prácu v hospodárskej oblasti. Známym sa v tom čase stal predovšetkým ako mimoriadne úspešný riaditeľ správy rozsiahlych majetkov grófa Alajosa Károlyiho, ktorý počas osemdesiatych rokov 19. storočia zastával funkciu veľvyslanca v Londýne. Aj vďaka úspešnému pôsobeniu v tejto náročnej funkcii si získal povesť jedného z najlepších hospodárskych odborníkov v celom Uhorsku. Súčasne sa však aktívne podieľal na založení a činnosti viacerých celouhorských hospodárskych organizácií. V tomto smere je najznámejšie jeho pôsobenie vo vedení Országos Magyar Gazdasági Egyesület (Uhorského krajinského hospodárskeho spolku), najprv vo funkcii podpredsedu, následne až do roku 1918 vo funkcii pred-

¹² Tamže, s. 8.

¹³ BUJANOVICS, ref. 6, s. 13.

¹⁴ *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Zost. Lubomír Lipták. Bratislava : Archa, 1992, s. 55 – 56.

sedu. Toto jeho pôsobenie neskôr zaznamenali aj takto: „... nebožčík vudcom bul gazdoch calej krajini, hlava bul teho Krajinskeho Gazdovskeho Spolku, chtori prezentuje všickich gazdoch krajini, a chtori spolek skerz horlive účinkovaňe svojeho prezeša na take prekviťaňe priňesol zaležitose našej agrarskej krajini, na jakim predtim ňikda ňebula.“

Dôležité postavenie však mal aj v ďalších celouhorských organizáciách. Stal sa predsedom správnej rady Magyar Országos Küzponti Takarékpénztár (Uhorskej krajinskej centrálnej sporiteľne) v Budapešti, podpredsedom Magyar Gazdaszövetkezet (Uhorského gazdovského spolku), podpredsedom Magyar Mezőgazdasági Szesztermelők Országos Egyesület (Uhorského krajinského spolku poľnohospodárskych liehovarníkov), členom riaditeľstva A magyar agrár és jaradékbank részvénytársaság (Uhorskej poľnohospodárskej a rentovej banky) či členom ďalších organizácií.

Od roku 1887 sa opäť ako poslanec vrátil do uhorského snemu. Zaradil sa k členom Národnej strany, pričom najprv pracoval v hospodárskom výbore, neskôr ako jedna z opôr finančného výboru. V roku 1892 predkladal zákon o poľnohospodárstve a o strážení polí, ktorý sa prejednával na mimoriadnom zasadnutí parlamentného výboru.¹⁵ V roku 1894 sa zase veľmi aktívne zapojil do diskusií okolo riešenia otázok železničných taríf, ktoré sa priamo dotýkali prepravy poľnohospodárskych plodín i živých zvierat. Vysoké dopravné náklady zvyšovali nielen priamo cenu obilia, ale následne aj ďalších výrobkov, napríklad múky či otrúb.¹⁶ Množstvo aktivít vyvíjal nielen v politickom či hospodárskom, ale tiež kultúrnom živote krajiny. Prednášal, písal články a nielen ako teoretik, ale predovšetkým ako odborník priamo z praxe sa pokúšal zlepšiť vzdelanosť u všetkých vrstiev obyvateľstva venujúceho sa poľnohospodárskej výrobe. Základným cieľom sa stalo zvýšenie najmä celkovej efektivity ich práce. Jeho úsilie si postupne všimli aj na viedenskom dvore, pričom okrem viacerých vyznamenaní sa ho panovník rozhodol v roku 1899 vymenovať za dvorného radcu. Následne sa za svoje zásluhy pri rozvoji hospodárskeho života krajiny a predovšetkým uhorského poľnohospodárstva, stal tiež doživotným členom hornej „panskej“ komory uhorského parlamentu.

Vplyvné postavenie, ktoré sa niektorým šarišským rodákom podarilo dosiahnuť v rámci Uhorska či dokonca celej habsburskej monarchie, využívali pri rôznych príležitostiach zástupcovia Šarišskej stolice na získavanie podpory či informácií v rôznych záležitostiach. Ako spomína jeden

¹⁵ Képviseelőházi irományok. 1892. XVII. kötet. 581 szám. „A mezőgazdaság rólésmező rendőrségről“, s. 352 a n.

¹⁶ Képviseelőházi irományok. 1892. XX. kötet. Dôležité bolo v tomto smere i zasadnutie, ktoré sa uskutočnilo v dňoch 8. 10. 1894 – 24. 11. 1894, najmä 380. zasadnutie dňa 16. novembra 1894.

z pamätníkov, ak bolo potrebné získať pomoc v hlavnom meste v oblasti kultúry, tradične sa obracali na dr. Alberta Berzeviczyho,¹⁷ v otázkach umenia na Miklósa Szmrecsányiho či Szinyei Merse Pála.¹⁸ Ak riešili problém v právnych otázkach, veľkou autoritou bol Imre Hodossy.¹⁹ V hospodárskych otázkach bol „protektorom“ a propagátorom nových myšlienok práve Sándor Bujanovics. S jeho pomocou získavali podporu pri zavádzaní nových plodín, umelých hnojív, tvorbe sadov či nákupe pinzgaušských plemenných býkov. I keď na modernizáciu v poľnohospodárstve nepanoval v regióne vždy jednotný názor, jej potrebu pripúšťali aj inak konzervatívni miestni statkári.²⁰

O viacerých potrebných reformách v poľnohospodárstve i spracovateľskom priemysle sa aj v spojení s jeho menom hovorilo už na začiatku 20. storočia. Niektoré z plánovaných aktivít, prezentovaných napríklad prostredníctvom ministra poľnohospodárstva baróna Imricha Ghillányiho, sa však už nepodarilo realizovať.²¹ Dôvodom sa okrem viacerých ničivých živelných pohrôm stalo predovšetkým rozpútanie prvej svetovej vojny. Ďalšie plánované reformy už po zániku habsburskej monarchie v jej nástupníckych štátoch nespĺňali pôvodné zámery.

Od začiatku 20. storočia sa už meno Sándora Bujanovicsa čoraz častejšie objavuje v spojení s rôznymi vyznamenaniami. V roku 1905 napríklad oslavoval 25. výročie svojho vzniku Magyar Gazdatisztek Országos Egyesület. Spolu so spolkom oslavoval súčasne aj Sándor Bujanovics, ktorý od jeho vzniku zastával funkciu predsedu. Sám však za najväčší úspech pokladal, keď sa jeho syn Gyula Bujanovics, známy ako úspešný statkář, dlhoročný poslanec uhorského parlamentu, spoluzakladateľ hospodárskych spolkov a člen správnej rady rafinérie liehu stal v januári roku 1916 županom Šarišskej stolice. V tejto funkcii nahradil populárneho Istvána

¹⁷ Albert Berzeviczy (1853 – 1936), politik a historik. Predseda Uhorskej akadémie vied, neskôr aj Maďarskej akadémie vied v rokoch 1905-1936, predseda Kisfaludy Társaság, predseda Maďarského olympijského výboru, poslanec, štátny tajomník i minister školstva (1903 – 1905).

¹⁸ Miklós Szmrecsányi (1854 – 1936), právnik, historik umenia a ministerský radca, od roku 1888 tajomník Országos Magyar Képzőművészeti Társulat v Budapešti. Szinyei Merse Pál (1845 – 1920), maliar, jeden z priekopníkov impresionizmu v strednej Európe, statkář a politik, od roku 1896 člen uhorského parlamentu, kde sa usiloval o modernizáciu vzdelávania.

¹⁹ Bližšie DERFIŇÁK, ref. 9, s. 293 – 309.

²⁰ SZMRECSÁNYI, Géza. *A skvarka. Regék, mesék, való történetek Sárosmegyei őslakókról, Zipserekről, Ruthénekről, a „dobry luft“ hazájából*. Kassa : Wikö-kö és könyvnyomdai müintézet, 1940, s. 158.

²¹ DERFIŇÁK, Patrik. Barón Imrich Ghillány, šarišský župan v rokoch 1904-1905. In *Annales historici Presovienses*. 14, 2014, č. 1, s. 91 – 100.

Szinyei Merse, ktorému cisár František Jozef I. zveril správu dvoch stolíc Oravskej a Zemplínskej. V ťažkej situácii, keď na jednej strane dochádzalo k stále väčším zásobovacím ťažkostiam, no súčasne bolo potrebné obnoviť vojnou zničené severné oblasti Šariša vydržal rok. Oboch, Sándora i Gyulu Bujanovicsa však práve v tom čase postihla mimoriadna strata, keď Gyula Bujanovics mladší, ktorý narukoval k letectvu na talianskom fronte zahynul. Sám Sádor Bujanovics sa z ťažkej rany už nespamätal. Konca prvej svetovej vojny sa nedočkal. Zomrel v Budapešti 16. februára 1918, vo veku 80 rokov. Jeden zo šarišských týždenníkov pri spomienke na jeho početné aktivity, úspechy a prácu v prospech zlepšenia postavenia roľníkov v Uhorsku i na rodnom Šariši už mohol iba konštatovať: „... Zos nášeho mileho šarišského ľesa zaše jeden mocni dub spadnul“.²²

Politician and Economic Expert Sándor Bujanovics (1837-1918)

The article is devoted to a short outline of life stories and to the influence of one of the most interesting, but now almost forgotten personalities of Šariš, Sándor Bujanovics. This lawyer, politician and agricultural expert belonged to a strong generation who, especially at the turn of the 19th and 20th centuries, tried to modernize the Šariš region, in particular, to improve living conditions in this extremely poor part of the Austro-Hungarian Monarchy. Not only in theoretical but also in practical terms, has he achieved extraordinary successes for that time, for which he has won numerous awards and titles. However, as he frequently stated, he had the primary objective of improving the position of the largest peasant community in Hungary.

*Doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.
Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove*

²² Bujanovics Sándor. In *Naša Zastava*. 12, 1918, č. 8, s. 2, s. 10.

PAVOL DESSEWFFY (1839 – 1912) A JEHO POZOSTALOSŤ

Samuel Bruss

V úvode štúdie autor venuje pozornosť dejinám rodu, konkrétne rozoberá vetvenie z dvoch základných línií. Preberá citácie a rozoberá dejiny marmárskej vetvy rodiny a jej slávnych potomkov. Autor na vybranom členovi aristokratickej rodiny Pavlovi Dessewffy (1839 – 1912) rozoberá rodinné súvislosti samotnej vetvy a jeho súkromný život cez listy jeho syna Mikuláša (1894 – 1986), ktoré sú v rokoch 1975 až 1976 adresované jeho príbuznej do Budapešti. Z jej obsahu a následne z testamentu samotného Pavla Dessewffyho bližšie približuje a prezentuje jeho rozhodnutia. Dielo obsahuje informácie o uložení zbierok po Pavlovej pozostalosti a samotných darov ešte počas jeho života, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú v zbierkach kultúrnych inštitúcií na Slovensku a v zahraničí. V poslednej časti uvádza informáciu o veľkorysom dare pre múzeum v Hanušovciach n. T. po smrti posledného mužského potomka, vnuka Pavla Dessewffyho – Jána (1941 – 2016), ktorý zomiera v roku 2016.

Mnoho osobností v našich dejinách učinilo zásadné rozhodnutia v prospech svojej krajiny. Významné boli najmä tie, ktoré obohatili fondy slovenských múzeí a galérií veľkorysými donáciami. Vzdelaní a kultúrni ľudia, medzi nimi najmä členovia aristokratických rodín, donovali novozałożené múzeá často predmetmi zo svojho vlastníctva. Medzi najväčšie klenoty patrili ucelené kolekcie diel a memorabií. V súčasnosti evidujeme v zbierkotvorných organizáciách Slovenska často už len ich torzá. Dnešné múzeá sídlia v niekdajších domovoch aristokracie by mali venovať ako určitú dĺžobu ich menu a odkazu zvýšenú pozornosť.

Tragické následky malo obdobie prvej svetovej vojny či okolnosti chaosu pri vzniku prvej Československej republiky. V tomto období prišlo mnoho palácov a kaštieľov o svoj vzácny mobiliár a mnoho našich múzeí o kvalitné zbierky, ktoré sa „navždy“ vyviezli za hranice nového štátu. Prvá a druhá parcelácia, zrušenie šľachtických titulov a viacerých spo-

čenských a ekonomických výhod mali pre šľachtu za následok zhoršenie ich existenčných podmienok, čoho dôsledkom bol odpredaj nehnuteľností i s mobiliárom na dražbách a nevýhodných aukciách. Obrazy maliarov zvučných mien, vzácne umelecko-historické zbierky zhromažďované aj celé stáročia tak navždy odišli za hranice Slovenska.

Dnes len z historických fotografií a mobiliárnych inventárnych kníh v archívoch vieme konštatovať mimoriadne škody, ktoré vtedajšia doba priniesla. Tragickým koncom pre zdedené hodnoty bolo tiež obdobie druhej svetovej vojny. Po roku 1948 sa výskum a následná prezentácia súvisiaca so životom šľachty takmer zastavila. Od roku 2016 Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ v Hanušovciach nad Topľou, vďaka odbornému výskumu a získaniu pozostalosti veľkokryšým darom, môže dnes priblížiť život šľachty v 19. a na začiatku 20. storočia. Na vybranom potomkovi z rodu Dessewffy chce príspevok priblížiť jeho rod, osobný život a okolnosti jeho rozhodnutí, na základe ktorých bol obohatený fond niektorých zbierkotvorných inštitúcií u nás i v zahraničí. Pre lepšie pochopenie súvislostí stručne uvádzame dejiny rodu a jeho základné členenie. Tento významný dar obsahuje viac než 400 predmetov historickej a umeleckohistorickej povahy, ktoré sú dnes súčasťou expozície, venovanej pamiatke tohto významného rodu v múzeu v Hanušovciach n. T., v ich niekdajšom sídle.

Pavol Dessewffy po predaji svojho veľkostatku spolu s kaštieľom v Marhani v roku 1899 venoval časť mobiliára (rodinné memorabiá, obrazy a zbierky rodu Dessewffy) vtedajšiemu Hornouhorskému múzeu v Košiciach. Dnes je v zbierkach následníckej organizácie tohto kultúrneho stánku len torzo, no i tak patrí súbor týchto predmetov k najväčším uceleným zbierkam po rodine Dessewffy na našom území. Za pozoruhodný treba považovať fakt, že napriek povojnovým represáliám a rôznym ústrkom zo strany komunistického režimu potomkovia rodu Dessewffy nezanevrelí na kultúrne inštitúcie nášho štátu a v roku 2016 jednému z múzeí nezištné venovali viac ako 400 osobných predmetov. Ide o predmety vysokej umeleckej alebo kultúrnohistorickej hodnoty, ktoré rodina Jána Dessewffyh, Pavlovho vnuka, v tajnosti ochraňovala po celé povojnové obdobie.

Dessewffyovci patria medzi najstaršie uhorské rody – uhorskú rodovú šľachtu. Jednotliví členovia rodu pôvodne sídlili na území niekdajších žúp Orbas a Požega, ležiacich na Balkáne na území Slavónie. Za najstaršie rodové sídlo Dessewffyovcov je považovaná obec Černek v stolici Požega. Pôvodne išlo o zemiansky rod, no predovšetkým vďaka vojenským zásluhám jej členovia získali barónsky titul a stali sa tak príslušníkmi uhorskej strednej šľachty. Najstarším známym členom šľachtického rodu Dessewffy je Dezislav (Dezislav, Desislav) de Černek (Černek).

Dezislav sa stal známym tým, že počas bojov proti Tatárom prišiel o pravú ruku. Pravá ruka sa napokon stala základnou figúrou rodového erbu. Za svoje vojenské zásluhy v uhorskom vojsku mu vtedajší panovník Belo IV. daroval hrad Černek (dnes Černík pri Novej Gradiši v Chorvátsku).¹ Dezislavovi potomkovia sú tak od druhej polovice 13. storočia vedení v stredovekých listinách ako „páni z Černeku“, pričom slovo Černek (de Csernek) užívali pri mene ako prídomok.² Priezvisko Dessewffy nadobudli až v druhej polovici 15. storočia po jednom z členov rodu, ktorý sa volal Dezider (Desew). Prvou osobou z tohto rodu, ktorá sa v listinách objavuje už s priezviskom Dessewffy bol Štefan, žijúci v rokoch 1443 – 1492. Pokračovateľom nositeľa tohto priezviska sa stal jeho syn František, ktorý zastával funkciu hlavného župana stolice Požega, a všetci jeho ďalší potomkovia.³

Prvou významnejšou osobnosťou nosiacou priezvisko Dessewffy bol Františkov syn Ján st. Dessewffy (†1568), ktorý sa na začiatku 16. storočia stal hlavným županom stolice Požega. Vďaka tejto funkcii nadobudol pre seba a svoju rodinu v krátkom čase rozsiahle majetky, a to nielen v Slavónii, ale aj v Šopronskej a Železnej stolici. V roku 1525 získal titul dedičného župana stolice Požega, ako aj právo meča. V tom istom roku bol vymenovaný za kráľovského komorníka a dôverníka a stal sa tiež členom rádu rodoských rytierov. O rok neskôr, po známej bitke pri Moháči, prišiel vďaka zdrvujúcej porážke uhorských vojsk o všetky svoje majetky v Slavónii. Na jeseň 1526 sa spolu s celou svojou rodinou zo Slavónie odsťahoval, pričom svoj nový domov našiel v Bratislave.⁴ V septembri 1526 sa zapojil do boja o uhorské kráľovské dedičstvo na strane Jána Zápoľského. V jeho službách zotrval pol roka. Na jar v roku 1527 prešiel k vojsku Ferdinanda I. Habsburského, kde zotrval do roku 1528. Ferdinand ho za služby v jeho vojsku odmenil tým, že jeho mužských potomkov menoval dedičnými županmi v stolici Požega. V rokoch 1528–1535 bojoval striedavo na strane Jána Zápoľského a Ferdinanda I. Habsburského. Od roku 1535 sa definitívne priklonil na Ferdinandovu stranu a od tohto roku mu ostal verný až do svojej smrti. Panovník ho za jeho verné služby viackrát odmenil. V roku 1549 ho menoval za predsedu Uhorskej

¹ BRUSS, Samuel. *Rod Dessewffy – hanušovské panstvo*. Prešov: Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ a Archeopark Hanušovce n. T, 2018, s. 25.

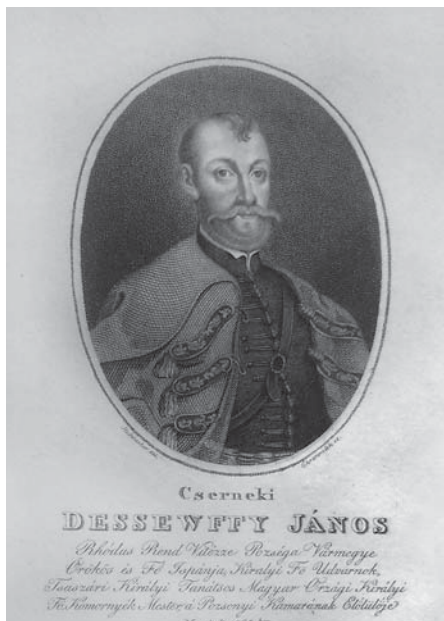
² ŠAFRANKO, Peter. Z histórie rodu Dežöfióvcov. In KOTOROVÁ-JENČOVÁ, Mária a kol. *Hanušovce nad Topľou*. Prešov: Vydavateľstvo Pavel Sárossy, 1998b, s. 136.

³ BRUSS, Samuel. História rodu Dežefi (Dessewffy). In KOTOROVÁ-JENČOVÁ, Mária a kol. *Múzeum v Prúde času. 40 rokov Múzea – 40 rokov výskumu*. Hanušovce nad Topľou: Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou, 2015a, s. 109.

⁴ BRUSS, ref. 3, s. 109 – 110.

kráľovskej komory a hlavného správcu kráľovského dvora. Predmetné funkcie vykonával do roku 1560, kedy sa ich dobrovoľne vzdal. Dňa 10. júna 1556 získal od uhorského kráľa Ferdinanda I. panstvo prislúchajúce hradu Kamenica.⁵

Spomenutý majetok patrila pôvodne Jurajovi Tarczaymu, ktorý po bitke pri Moháči bojoval v rámci zápasu o nástupníctvo na uhorský kráľovský trón po boku Jána a Žigmunda Zápoľských. Vojská kráľa Ferdinanda I. Habsburského však spomenutý hrad obklúčili, dobyli a zničili. Hrad viac obnovený nebol. Majetok prilehajúci k tomuto hradu (Torysa, Krivany a ďalších desať šarišských dedín) bol skonfiškovaný a pridelený vyššie spomenutou darovacou listinou Jánovi st. Dessewffymu a jeho dedičom.⁶ Nakoľko voči tomuto aktu v roku 1556 vystúpila Anna Tarczayová, jedna z právoplatných dedičov rodinného majetku, dostala sa predmetná záležitosť pred súd. Pretože spor o dedičstvo rodiny Tarczay v Toryse a okolí dopadol v prospech Jána st. Dessewffyho, vydal panovník Ferdinand I. v roku 1558 novú donačnú listinu, v ktorej hrad Kamenica a tarczayovské majetky v meste Lipany a obciach Torysa, Krivany, Ľubotín, Čirč, Jastrabie, Kyjov, Kamenica, Lúčky, Červenica, Voľa, Dačov, Vysoká, Oľšov, Malý Slivník a Brezov, ako aj ďalšie dedičné statky vyššie uvedenej rodiny v abovskej a spišskej župe prideliť Jánovi st. Dessewffymu a jeho potomkom.⁷ Kamenica (maď. Tarkó) sa tak od roku 1558 stala definitívne novým prídomkom tohto šľachtického rodu (Dessewffy de Cser-

Ján Dessewffy († 1568), dedičný župan stolice Požega, v dobovej tlačí.

⁵ TÓTH, Sándor. *Sáros vármegye monográfiája. I. kötet*. Budapest : A Vármegye Költ-ségén, 1909, s. 290.

⁶ HAVIAROVÁ, Michaela a kol. *Hrad Kamenica. Tajomný hrad Čergova*. Kamenica : Obec Kamenica, 2016, s. 25.

⁷ TÓTH, ref. 5, s. 290.

nek et Tarkeö). Zároveň išlo o prvé majetky, ktoré Dessewffyovci získali na území východného Slovenska.⁸

Rokom 1558 sa pre rod Dessewffy začína obdobie, v rámci ktorého sa na dlhé storočia ich hlavným pôsobiskom stáva územie východného Slovenska. Ján st. Dessewffy ešte počas svojho života pripojil ku kamenickému panstvu ďalšie rozsiahle majetky v Above, na Spiši a Zemplíne.⁹ Ján st. Dessewffy sa nikdy neoženil a pravdepodobne nemal ani žiadnych potomkov. Z tohto dôvodu spísal v roku 1567, krátko pred svojou smrťou, testament, v ktorom za jediného právoplatného dediča všetkých svojich majetkov stanovil svojho synovca Jána ml. Dessewffyho (*1530 †1582), prvorodeného syna jeho brata Ladislava.¹⁰

Ján ml. Dessewffy je považovaný za predka všetkých „slovenských“ členov šľachtického rodu Dessewffy de Csernek et Tarkeö.¹¹ V roku 1567 nechal v Lipanoch postaviť prvý, listom doložený špitál, ktorý dostal pomenovanie „Dessewffyanum“. Do držby panstva Kamenica bol uvedený v roku 1573. Počas svojho života sa dvakrát oženil. S prvou manželkou Annou Pesthyovou mal dvoch synov, Jána (*1549 †1618) a Františka (*1554 †1624). Druhá manželka, ktorou bola Katarína Horváth Palocsay, mu porodila 7 synov a 3 dcéry. Práve vďaka manželstvu s Katarínou získal Ján ml. Dessewffy veľký majetok a významné spoločenské postavenie. Patril k uhorskej protestantskej šľachte a na rozdiel od svojich predkov bojoval dlhé obdobie v stavovských povstaniach na strane povstalcov.¹²

Po smrti Jána ml. Dessewffyho došlo v roku 1601 k rozdeleniu jeho majetkov na území východného Slovenska medzi jeho dvoch prvorodených synov z prvého manželstva – Jána a Františka. O predmetnom delení majetkov sa dochoval listinný dôkaz, datovaný k 27. januáru 1601. Na základe predmetnej listiny zdedil majetok v Toryse a Ľubotíne Ján, majetky v Kamenici a Krivanoch zase pripadli Františkovi. Týmto delením majetkov dochádza k vzniku dvoch samostatných línií šľachtického rodu Dessewffy na území východného Slovenska – kamenickú líniu (panstvá Kamenica, Krivany a mesto Lipany), ktorej zakladateľom sa stal František st. Dessewffy, a toryskú líniu (panstvo Torysa), ktorej zakladateľom bol Ján ml. Dessewffy.

Zakladateľom toryskej línie šľachtickej rodiny Dessewffy bol Ján ml. Dessewffy (*1549 †1618), syn Jána st. Dessewffyho a Anny Pesthyovej.

⁸ BRUSS, ref. 3, s. 110.

⁹ Tamže, s. 110.

¹⁰ TÓTH, ref. 5, s. 290.

¹¹ BRUSS, ref. 1, s. 28.

¹² ŠAFRANKO, ref. 2, s. 17.

Majetky v Toryse, vrátane tamojšieho kaštieľa, získal na základe testamentu jeho otca Jána. Spolu s majetkami v Toryse získal i majetky v Ľubotíne. V roku 1608 sa stal vrchným hajtmanom hradu Tokaj. Počas svojho života sa dvakrát oženil. Jeho prvou manželkou sa stala Helena Becskyová. Tá mu však bola neverná a preto ju nechal na nádvorí svojho kaštieľa v Toryse popraviť. Jeho druhou manželkou sa stala Margita Hofmannová. Margita porodila Jánovi dvoch synov – Štefana (*1610 †1649) a Jána (*1617).¹³ Po smrti Jána ml. Dessewffyho zdedil majetky v Toryskách jeho prvorodený syn Štefan.

Potomkovia toryskej línie rodu zastávali viaceré významné funkcie v rámci stoličnej samosprávy (župani, podžupani, prísediaci), štátnej správy (kráľovskí radcovia) a boli tiež cirkevnými hodnosťarmi (kanonici, opáti, biskupi). Od roku 1763 toryská línia rodu používala barónsky titul. Ten bol dňa 30. septembra 1763 udeľený spolu s erbom Henrichovi Dessewffynu (*1717 †1781), synovi Petra Dessewffyho a Žofie Megyéryovej. Henrich získal barónsky titul vďaka vojenským úspechom v cisárskej armáde, kde pôsobil ako plukovník v rámci kyrysničského pluku sídliaceho v Modene.¹⁴ Toryská línia rodu vymrela po meči v roku 1827.¹⁵

Zakladateľom kamenickej línie šľachtickej rodiny Dessewffy bol František st. Dessewffy (*1554 †1624), brat Jána ml. Dessewffyho (*1549 †1618) a syn Jána st. Dessewffyho a Anny Pesthyovej. Na rozdiel od svojich predchodcov nepodpo-

Erb používaný marhanskou vetvou rodu Dessewffy. Archív Krajského múzea v Prešove – Kaštieľ a archeopark Hanušovce n. T.

¹³ SKALA, Harald. *Husárske osudy*. Baróni a grófi Dessewffy de Csernek et Tarkeö na východnom Slovensku. Prešov : Universum, 2002, s. 45-46.

¹⁴ Tamže, s. 88-89.

¹⁵ Archív Krajského múzea Prešov – Kaštieľ a archeoparku Hanušovce nad Topľou, f. Rodina Dessewffy. *Rodina Dessewffy – doplnky*, strojopis, nečísl.

*Chlapec z rodu Dessewffy, 18. storočie.
Východoslovenské múzeum v Košiciach.*

roval panovníka, ale stal sa prívržencom povstaleckých vojsk. Za manželku si vzal barónku Katarínu Horváthovú z Plavča, s ktorou splodil 9 detí – 7 synov a 2 dcéry. Po smrti Františka st. zdedil jeho majetky v Kamenici a v Krivanoch jeho prvorodený syn František ml. Dessewffy (*1612 †1670).¹⁶ Viacerí členovia tejto línie získali práve vďaka vojenským úspechom v cisárskej armáde barónsky, resp. grófsky titul. Barónsky titul pre kamenickú líniu ako prvý z rodu získal v roku 1666 prvorodený syn zakladateľa tejto rodovej línie, František ml. Dessewffy (*1612 †1670). Dekrét s barónským titulom sa vzťahoval tak na Františka ml., ako aj jeho manželku a potomkov.

František ml. Dessewffy sa oženil dvakrát. Jeho prvou manželkou bola Anna Keczerová, druhou Sofia Lengyelová Tóthová.¹⁷ Práve vďaka sobášu Františka s Annou došlo v roku 1644 k tomu, že hanušovské majetky rodiny Keczer sa dostali vďaka testamentu jej brata Jána st. Keczera z Lipoviec do vlastníctva rodiny Dessewffy. Grófsky titul zabezpečil pre kamenickú líniu rodu Jozef Dessewffy (*1702 †1768), spoluzakladateľ barokového kaštieľa v Hanušovciach nad Topľou. Grófsky titul pre seba a svojich potomkov bez donácie erbú získal za vojenské zásluhy na základe cisárskeho diplomu zo dňa 20. decembra 1754. Jozef je považovaný za zakladateľa staršej grófskej vetvy rodu.¹⁸ V rámci kamenickej línie vznikli na konci 17. a v prvej polovici 18. storočia dve vedľajšie vetvy rodu – marhanská luteránska vetva, ktorej zakladateľom bol Andrej Dessewffy (*1693 †1745)¹⁹,

¹⁶ SKALA, ref. 13, s. 44-45.

¹⁷ Tamže, s. 50.

¹⁸ BRUSS, ref. 1, s. 32

¹⁹ BRUSS, ref. 3, s. 110.

a mladšia grófska (fintická) vetva, ktorej zakladateľom bol Samuel Dessewffy (*1711 †1776).²⁰

Mladšia grófska (fintická) vetva mala svoje sídlo vybudované vo Finticiach. Majetky vo Finticiach získali do daru v roku 1742, a to vďaka Štefanovi Dessewffymu (*1667 †1742), významnému vojvodcovi a husárskemu generálovi, ktorý sa narodil v Hanušovciach nad Topľou. Keďže Štefan nemal žiadnych priamych potomkov, zdedil všetky jeho majetky, vrátane tých fintických, jeho synovec Samuel Dessewffy (*1711 †1776).²¹

Samuel Dessewffy bol synom Mikuláša Dessewffyhó (*1674 †1748) z kamenickej línie rodu. Bol predstaviteľom obce, neskôr kráľovským poradcom, od roku 1764 zastával úrad podžupana a od roku 1767 až do svojej smrti pôsobil ako župan Šarišskej stolice.²² Samuel bol medzi ľuďmi známy predovšetkým svojou šľachetnosťou. Vďaka nej a za zásluhy jeho predkov ho uhorská kráľovná Mária Terézia v roku 1756 povýšila do barónskeho stavu, a súčasne mu udelila viacero výsad. Dňa 17. marca 1775 mu bol dokonca udelený grófsky diplom. Práve vďaka udeleniu tohto diplomu je Samuel Dessewffy považovaný za zakladateľa mladšej grófskej (fintickej) vetvy rodu,²³ ktorá existuje dodnes.²⁴

Marhanskú luteránsku vetvu – ako už vyplýva z jej názvu – charakterizovalo jednak luteránske vierovyznanie, jednak sídlo, ktoré si vybudovali v obci Marhaň. Majetky v obci získal pre rodinu Andrej st. Dessewffy

*Albert Dessewffy (1869 - 1918),
zo súkromnej zbierky.*

²⁰ ŠAFRANKO, ref. 2, s. 137.

²¹ BRUSS, ref. 1, s. 33.

²² BRUSS, ref. 3, s. 113.

²³ SEMANOVÁ, Katarína – DUŠENKOVÁ, Eva. Fintice. *Z histórie Fintíc slovom a obrazom*. Fintice : Obecný úrad Fintice, 1997, s. 29.

²⁴ SKALA, ref. 13, s. 47.

Klára Flossman (1853 – 1884),
zo súkromnej zbierky.

(*1693 †1745), ktorý je preto považovaný za zakladateľa tejto rodovej vetvy.²⁵

To, že staviteľom kaštieľa v tejto šarišskej obci bol skutočne Andrej, potvrdzuje aj najnovší výskum historika Tomáša Januru.²⁶ Kaštieľ do klasicistickej podoby s retardovanými rokokovými prvkami nechali upraviť v 30. rokoch 19. storočia. Z architektonického hľadiska sa

jedná o dvojpodlažnú blokovú stavbu, na hlavnej fasáde s predstavaným balkónom na kamenných

stĺpoch. Jeho súčasťou je i pouličná prízemná fasáda s tympanónom, ktorý zakončuje rizalit situovaný v strednej časti budovy. Hlavná fasáda je delená kordónovou rímou na prízemnú a poschodovú časť. Na poschodí je fasáda členená pilastrami, hlavicou a trojhranným frontónom, situovaným do stredu budovy. Okná, ktoré sú pravouhlé, majú segmentové frontóny²⁷.

Andrej Dessewffy starší (*1693 †1744), bol synom Františka V. Dessewffyho a Anny rod. Budkay. Vo svojich 18. rokoch narukoval k cisárskemu vojsku. Najskôr slúžil ako vlajkonosič v Kolonicskom, neskôr i v Nádasdyovskom jazdeckom pluku. Za jeho vojenské zásluhy ho rímsko-nemecký cisár František I. Lotrinský v roku 1729 vymenoval za veliteľa jazdeckého pluku. Po rozpustení cisárskych vojsk sa vrátil na rodičovské majetky do Kamenice, ktoré z poverenia svojich rodičov začal spravovať.

²⁵ BRUSS, ref. 3, s. 110.

²⁶ JANURA, Tomáš: Formovanie dvoch kaštieľov v Hanušovciach nad Topľou v dôsledku zmien vlastníckych pomerov panstva. In DUCHOŇOVÁ, Diana, LENGY-ELOVÁ Tünde a kol. *Historik na cestách*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2018, s. 153.

²⁷ BRUSS, Samuel: *Vitajte v obci Marhaň*. Prešov : Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou, 2016, s. 24.

Pohľad do záhrady pri kaštieli v Marhani, 1891, zo súkromnej zbierky.

Okrem toho zastával i viaceré verejné funkcie. Majetok v Marhani pravdepodobne získal vďaka sobášu s Annou Máriou Horváth Stansith de Gradecz, rodine ktorej v danom období Marhaň patrila. Po sobáši prestúpil na luteránsku vieru, čím započal existenciu marhanskej luteránskej vetvy Dessewffyovcov.²⁸ S manželkou Annou Máriou vychoval osem detí – troch synov a päť dcér. V rokoch 1744 – 1745, počas tzv. Druhej sliezskej vojny, sa ako veliteľ cisárskeho pluku zúčastnil bojov v Sliezsku, kde náhle ochorel a zomrel. Pochovaný bol v hrobke evanjelického a. v. kostola v meste Tarnowica v Sliezsku. Zápis o jeho úmrtí a pohrebe však v tamojšej matričnej knihe chýba. Dôvodom absencie spomenutých údajov bol s najväčšou pravdepodobnosťou fakt, že kňaz, ktorý Andreja Dessewffyho pochovával, bol v dôsledku útoku pruských vojsk nútený náhle opustiť mesto, a z tohto dôvodu zápis o úmrtí a pohrebe nestihol v príslušnej matričnej knihe vyhotoviť.

Počas vojenského ťaženia v Sliezsku sprevádzal Andreja Dessewffyho staršieho jeho syn Andrej Dessewffy mladší. Po smrti otca sa vrátil na otcovské majetky, aby zvestoval rodine smutnú správu o jeho úmrtí. O niekoľko nato sa oženil z Barborou Kubínyi z Horného Kubína. Po svadbe sa

²⁸ Tamže, s.21.

novomanželia usadili v Marhani. Vo svojom závete nariadil, aby ho jeho príbuzní nepochovali v rodinnej hrobke, vybudovanej v miestnom evanjelickom a. v. kostole v Marhani, ale medzi bežnými smrteľníkmi na obecnom cintoríne. Andrej Dessewffy mladší zomrel 16. decembra 1787.²⁹

Mladší syn Andreja Dessewffyho mladšieho – Gašpar Tomáš sa v roku 1792 oženil s Julianou Kubíny z Horného Kubína. Sobášny akt sa uskutočnil v evanjelickom a. v. kostole v Marhani. Po sobáši sa novomanželia usadili v Marhani. Gašpar Tomáš počas svojho života spravoval rodinný majetok v Marhani a Čakanovciach. So svojou manželkou Júliou mal viacero detí. Ich najznámejším potomkom bolo v poradí ich druhé dieťa – syn Aristid.

Aristid Dessewffy (*1802 †1849) sa narodil 6. júla 1802 v Čakanovciach. Dostalo sa mu mimoriadnej výchovy. Vyštudoval školy v Košiciach a v Prešove. Následne vstúpil do služieb cisárskeho vojska. Vo vojsku zotrval až do dosiahnutia kapitánskej hodnosti. Potom sa vrátil naspäť domov a oženil sa s Antóniou Ujházy. Manželstvo však trvalo iba krátko, pretože Antónia vo veľmi mladom veku 23 rokov zomrela. Po vypuknutí revolúcie v habsburskej monarchii v marci roku 1848 Aristid Dessewffy opätovne narukoval, avšak tentoraz už do uhorskej armády, bojujúcej proti cisárskym vojskám. V uhorskej armáde zakrátko dosiahol hodnosť strážmajstra. Po viacerých úspešných vojenských operáciách uhorskej armády na území Spišskej a Zemplínskej župy, ktorých bol priamym účastníkom, bol vymenovaný za plukovníka Hornodunajskej armády a armádneho veliteľa. Vo februári 1849 získal vyznamenanie 3. triedy za hrdinstvo preukázané v bitke pri Váci. V apríli toho istého roku bol menovaný za veliteľa prvého jazdeckého pluku a v júni dokonca za generála. V júli 1849 sa opätovne oženil, tentoraz s Emou Szinyei Merse. Sobášny obrad sa uskutočnil v Budapešti. Po obraze sa vrátil späť na bojisko, kde sa zapojil do bitiek s rakúskym cisárskym vojskom pri Temešvári a Világoši. Uhorská armáda však v týchto bitkách utrpela zdrtvujúcu porážku, čo viedlo revolučnú uhorskú vládu k následnej kapitulácii.

Aristid Dessewffy sa po kapitulácii snažil so zvyškom uhorského vojska dostať do Turecka. To sa mu však nepodarilo, pretože na tureckých hraniciach bol spolu s vojskom zastavený jeho bývalým spolubojovníkom, princom Liechtensteinským. Po tom, ako Aristidovi princ prisľúbil, že sa za neho pri súdnom procese prihovorí, aby nedostal trest smrti, sa mu Aristid aj s vojskom, ktorému velil, vzdal. Napriek sľubu bol Aristid Dessewffy spolu s ďalšími dvanástimi vodcami uhorskej revolúcie dňa 6. októbra 1849 popravený. Poprava bola vykonaná v Arade. Nakoľko mal Aristid šľachtický pôvod, nebol popravený obesením, ale zastrelením. Po

²⁹ Tamže, s.22.

poprave boli telá odsúdencov hodené do tamojšej hradnej priekopy a následne ich zasypali hlinou. Telesné pozostatky Aristida Dessewffyho sa podarilo jeho manželke a otcovi prepraviť do rodinnej hrobky v Marhani až na jar roku 1851, aj to len tajne a za pomoci úplatkov. O Aristidovi: Keď sa skončilo povstanie 1848/49, Albert Dessewffy a jeho susedský priateľ Ernest Bydrokúthy, aristokrat z Komároviec a Mikuláš Bánó sa vybrali v r. 1851 do Aradu, aby telo generála vykopali a odniesli ho v tajnosti do Marhane, kde už pripravovali impozantnú kryptu, ktorú v roku 1852 dokončili. Ale aradská cesta nebola ľahká. Najprv museli podplatiť strážnikov a potom nasledovalo to najťažšie - identifikácia tela. Tu Koloman Dessewffy, Aristidov brat, podľa zubov identifikoval telo, rozrezali ho na dve časti a vložili do dvoch štvorhranných drevených debien, a tak telo preniesli do Marhane. Potom ho v rámci veľkej rodinnej oslavy umiestnili do vyzdobenej železnej rakvy.³⁰

*Portrét Aristida Dessewffyho (1802 - 1849),
zo súkromnej zbierky.*

Pamätnú tabuľu Aristidovej hrobky do dnešných dní zdobí nápis nasledovného znenia: „Smrti sa nebojím, v tisícokrakých podobách sa okolo mňa v boji vznášala.“³¹

Mladším bratom vlasteneckého generála Aristida Dessewffyho bol Albert Dessewffy (*1805 †1867). Podobne ako jeho starší brat, aj on sa narodil v Čakanovciach. Albert slúžil v osobnej garde rakúskeho cisára Františka I. Habsburského. Oženil sa s Klementínou Ganczaugh, s ktorou splodil šesť detí. Celý svoj život prežil v Marhani. V roku 1844 kúpil za sumu 40 000 forintov majetok v Paňovciach, ktorý zahŕňal 1800 katastrálnych jutár or-

³⁰ Archív Krajského múzea Prešov – Kaštiela a archeoparku Hanušovce nad Topľou, fond Dessewffy. *Rodina Dessewffy – listy Mikuláša Dessewffyho (1894 – 1986)*, rukopis, s. 8.

³¹ BRUSS, ref. 27, s. 22 – 23.

Klementína Ganczaugh, manželka Alberta Dessewffyho (1805 – †1867). Olej na plátne, 19. storočie, zo súkromnej zbierky.

nej pôdy, lúk a lesov.³² Rákocziho villu Albert Dessewffy kúpil na aukcii za 600 forintov od štátu. Jej strecha zhorela pri veľkom požiari. Bol to Rákocziho poľovnícky kaštieľ a na aukcii bol ponúknutý s pôvodným nábytkom.³³ Ešte v roku 1825 vilu vlastnil gróf Štefan von Szirmay a po ňom sa stali držiteľmi objektu Dessewffyovci. Kúpil ju Albert Dessewffy (1805 – 1865) za 600 uhorských zlatých a posledným majiteľom vily bol jeho vnuk Mikuláš Dessewffy.³⁴ Po smrti Alberta Dessewffyho zdedil majetky v Marhani a Paňovciach jeho najstarší syn Koloman Dessewffy (*1836 †1890).

Bol poslancom uhorského snemu a členom kráľovskej i cisárskej ko-

mory. Začiatkom roku 1880 predal z majetku v Paňovciach 500 katastrálnych jutár obci Novačany. Zomrel v roku 1890 v kúpeľoch v Lučivnej.³⁵ Pochovaný je v Marhani. V rokoch 1866 – 1890 kupovali Dessewffyovci rôzne nehnuteľnosti, či už spoločne alebo zvlášť. V Koprivnici asi 1000 katastrálnych jutár, a ešte väčší majetok v Mokranciach – asi 1100 k. j., a 300 k. j. lesa v okolí Marhane (za 90.000 forintov).³⁶

³² BRUSS, ref. 1, s. 39.

³³ Archív Krajského múzea Prešov – Kaštieľa a archeoparku Hanušovce nad Topľou, fond Dessewffy. *Rodina Dessewffy – listy Mikuláša Dessewffyho (1894 – 1986)*, rukopis, s.23.

³⁴ KLIMEKOVÁ, Alexandra. Vila Rákoczi. In DULLA Matúš a kol. *Slávne kúpele Slovenska*. Bratislava: FOIBOS BOOKS SK s.r.o. 2014, s. 48 – 49.

³⁵ BRUSS, ref. 1, s. 39.

³⁶ Archív Krajského múzea v Prešove – Kaštieľa a archeoparku Hanušovce nad Topľou, fond Dessewffy. *Rodina Dessewffy – listy Mikuláša Dessewffyho (1894 – 1986)*,

Nakoľko bol Koloman Dessewffy bezdetný, jeho majetky v Paňovciach a Marhani zdedil jeho mladší brat Pavol Dessewffy (*23. január 1839 Bardejov †20. marec 1912 Koprivnica). Po absolvovaní gymnázia v Bardejove vyštudoval stavebnú školu v Nemecku. Pavol Dessewffy ukončil gymnázium v Bardejove, v Rakúsku chodil na stavebnú školu, potom mal nastúpiť na vojnu, ale za 1000 forintov bol od vojenčiny oslobodený.³⁷ Počas svojho života sa štyrikrát oženil. Jeho prvou manželkou sa v roku 1861 stala Berta Priessnitz, dcéra majiteľa liečebného sanatória v Jaseníku. V roku 1862 s ňou splodil dcéru Žofiu. Onedlho nato Berta zomrela na čierne kiahne.

*Kalmán Dessewffy (1836 - 1890),
zo súkromnej zbierky.*

Mikuláš Dessewffy vo svojich listoch tom napísal: „Venujme sa opísaniu smutných udalostí života môjho otca, veľkomožného pána Šariša a posledného pána marhanského panstva, ktorý bol našou kolískou rodu. Prvá manželka, dcéra svetoznáameho prírodného liečiteľa Vincenta Priesznitza bola jeho piatou dcérou a to najmladšou. Môj otec prvé roky manželstva prežíval s Bertou v Paňovciach. Tu sa narodila aj jeho dcéra Žofia. Tu začal budovať kaštieľ, ale stavbu nedokončil kvôli smrti manželky. Tento kaštieľ po roku 1945 miestni ľudia zbúrali a materiál rozkradli. Pochoval ju v marhanskej krypte.“³⁸ Pavol sa druhýkrát oženil v roku 1867. Za manželku si vzal mladučkú, vtedy iba sedemnásťročnú Helenu Óvári a Szent Miklosi Pongrácz. Mikuláš Dessewffy pokračuje: „Môj otec v roku 1867 v jeden deň zapriahol do svojho koča 4 kone a vybral sa na Liptov do Andrejova (Andrásfalva) k vdove Berte Pongrácz rod. Péchy na pytačky, boli tam aj ďalší dvaja pytači. Berta Pongrácz, poznajúc Pavla Dessewffyho

rukopis, s. 18.

³⁷ Tamže, s. 24.

³⁸ Tamže, s. 10.

ako výborného gazdu, štedrého a triezveho pána, rozhodla sa vydať dcéru za neho. Veno tvorilo 100 000 forintov v hotovosti a ťažké vozy naložené vecami, ktoré mesiace vozili veno do Marhane. Po narodení syna Alberta manželka Helena organizovala večierky, ktoré však Pavlovi neboli po vôli, nakoľko bol puritán, s jednoduchým životom. Nasledovali častejšie hádky. Tak nastal 21. apríl 1875, kedy sa Helena odsťahovala z radov živých.³⁹

Helena Pongrácz (1850 - 1875), druhá manželka Pavla Dessewffyho, olej, 19. storočie, autor Mikuláš Barabáš, zo súkromnej zbierky.

Svadobný obrad sa uskutočnil v Liptovskom Mikuláši. Po svadbe sa novomanželia presťahovali do Marhane. V roku 1869 sa im narodil syn Albert Dessewffy (*1869 †1918).⁴⁰ Keď mal Albert šesť rokov, jeho matka spáchala samovraždu, vraj kvôli nešťastnej láske k poľskému grófovi, ktorého si chcela pôvodne vziať. Mikuláš Dessewffy pokračuje: „Môj otec nezostal dlho vdovcom. 10. októbra 1867 sa oženil s Helenou Pongrácz. Bola veľmi bohatá tak po matke ako aj po otcovi. Starí ľudia v Marhani rozprávali, že nespočetné vozy a kočiare týždne vozili drahšie a drahšie veno

a nábytok. Veľkopanská, márnivá a hašterivá bola jej povaha a tento spôsob života by ju materiálne aj tak zničil. Nastal osudný deň 21. apríla 1875, kedy sa Helena odsťahovala na druhý svet a bola uložená do krypty. Príčinou smrti bolo požitie látky, ktorú môj otec zvykol používať proti líškam. Helena nahovorila sluhu, aby to ukradol z otcovej skrine. Keď sluha zistil, čo urobil, obesil sa. V Marhani aj ľudia rozprávali, že 20. apríla, deň pred-

³⁹ Archív Krajského múzea Prešov – Kaštiela a archeoparku Hanušovce nad Topľou, fond Dessewffy. *Rodina Dessewffy – listy Mikuláša Dessewffyho (1894 – 1986)*, rukopis, s. 20.

⁴⁰ BRUSS, ref. 27, s. 23.

tým sa Helena opýtala môjho otca, či vidí aká je bleďá. Môj otec sa na ňu pozrel a hneď bežal do stajne a prikázal kočišovi: „Zapriahni kone, požen ich ako len vládzu do Prešova a privez doktorov.“ Doktori prišli, skúšali všetko, ale dosiahli len toľko, že zomrela na druhý deň ráno. Poznámam, že zo štyroch koní dva kone po takom cvale ešte v ten deň zdochli.“⁴¹

Albert Dessewffy (*1869 †1918), ktorý sa stal cisárskym a kráľovským dôverníkom, veľa cestoval. Na cestách však duševne ochorel. Z duševnej choroby sa liečil vo Švajčiarsku. Zomrel v Ženeve v roku 1900, pochovaný je na cintoríne v Koprivnici. Pavlovou v poradí treťou manželkou bola Klára Flossman: „Po neočakávanej smrti svojej druhej manželky s dvoma maloletými polosirokami (Žofiou a Albertom) chcel Pavol Dessewffy svojim deťom zabezpečiť náhradnú matku a vychovávateľku. A aj našiel v Mníchove, v rodine Flossman – Kláru, ktorú na zmluvu zamestnal v Marhani ako vychovávateľku, asi v rokoch 1878 – 1879. Podotýkam, že Klára Flossman bola veľmi vzdelaná, inteligentná, pekná a žiadúca osoba. Niet divu, že môjho ovdovelého otca ovládla, opantala a táto láska prejavila aj svoje ovocie koncom roka 1879. Môj otec hneď napísal list do Viedne, kde Várady-Szakmáry Dezider (najstarší syn jeho sestry Natálie) študoval medicínu, v ktorom ho poprosil, aby sa postaral o Kláru Flossman. 31. decembra 1879 sa narodil Oskar Flossman. Potom sa K. F. vrátila do Marhane bez dieťaťa. Tento Oskar sa nikdy nestretol s mojím otcom, len si písali a v listoch. Môj otec bol preňho „onkel“. Dezider začal súdny spor o priznanie otcovstva P. D. k Oskarovi, ktoré podporil aj prisahou svedkov. Nakoniec súd rozhodol, že P. D. je Oskarovým otcom a že je oprávnený používať meno Dessewffy. V roku 1882 podľa poriadku si P. D. zobral za manželku Kláru Flossman v Brezove v r. k. kostole. V máji 1884 odcestovali do Budapešti a ubytovali sa v hoteli Panónia, odkiaľ sa môj otec vrátil už ako vdovec. Klára sa pošmykla na schodoch a tak nešťastne sa zranila, že v nemocnici vykrvácala. Jej telo preniesli do Marhane. Oskara vychovávala rodina Moravczových.“⁴²

Pavol nezostal dlho vdovcom a v roku 1905 si zobral za svoju štvrtú manželku Teréziu Socha (*1867 †1953), s ktorou má dcéru Alžbetu (*1890 †1979) a syna Mikuláša Dessewffyho (*1894 †1986). Bol to práve Mikuláš, ktorého listy adresované Berte Alföldiovej rodenej Tóth do Budapešti (od mája roku 1975 až do júna 1976) ozrejmujú život jeho otca Pavla Dessewffyho a citlivé okolnosti jeho života a života ich rodiny: „Moja nebohá

⁴¹ Archív Krajského múzea Prešov – Kaštieľa a archeoparku Hanušovce nad Topľou, fond Dessewffy. *Rodina Dessewffy – listy Mikuláša Dessewffyho (1894 – 1986)*, rukopis, s. 11 - 12.

⁴² Tamže, s. 14.

Fotografia Pavla Dessewffyho v Divaldovom ateliéri v Prešove okolo roku 1900, archív Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ a archeopark Hanušovce n. T.

matka (Socha Teréz) sa ešte v roku 1884 dostala do blízkosti môjho otca v Marhani, kde verne a čestne stála pri ňom až do 1. februára 1905, kedy sa v Budapešti stala jeho zákonnou manželkou v evanjelickom kostole na námestí Ferenca Deáka.⁴³

Zo zväzku s Teréziou Socha mal teda dve deti, ktoré ako právoplatných dedičov uznáva kráľovsko-cisárskym potvrdením až 9. novembra v roku 1902.⁴⁴ V roku 1892 navštívil vo Viedni Pavol Dessewffy Richarda Patza a jeho obchod s nehnuteľnosťami a poveril ho, aby našiel dobrého kupca na marhanský majetok. V roku 1899 realitný pracovník oznámil, že na marhanský veľkostatok kupca našiel – bol ním princ Ján Hohenlohe. Zmluva o predaji bola podpísaná 1. júla. Kaštieľ bolo potrebné vysťahovať – časť odviezli do Koprivnice, časť do kaštieľa v Kukovej. V tejto súvislosti stojí za zmienku, že barokový portrét dámy z rodu Dessewffy (toho

času v procese reštaurovania), bol získaný múzeom v 60. rokoch 19. storočia zvozom z kaštieľov práve z Kukovej. Tretiu časť predstavovali predmety venované Hornouhorskému Rákociho múzeu v Košiciach. Dar múzeu bol znalecky ocenený na 50 000 forintov. Za tento výnimočný filantropický počin bol Pavol Dessewffy poctený titulom Čestný občan Košíc. V darovacej listine bola uvedená žiadosť, aby všetky darované predmety

⁴³ Tamže, s. 7.

⁴⁴ SKALA, ref. 13, s. 94.

boli umiestnené v jednej miestnosti. Po roku 1918 boli najhodnotnejšie predmety z tejto donácie bohužiaľ prevezené do Prahy a po roku 1938 zrejme aj do Maďarska. Národné múzeum v Budapešti, prezentuje vybrané predmety z pozostalosti Pavla Dessewffyho na svojich sprístupnených stránkach.

V súčasnosti sa vo fonde Východoslovenského múzea v Košiciach nachádza 14 portrétov spodobujúcich členov rodu Dessewffy, ktoré tu uvádzame s evidenčným číslom múzea. Za pozornosť stojí kolekcia štyroch olejomalieb predstaviteľa východoslovenskej rokokovej maľby Karola Woluckého. 1. Mikuláš Barabáš: Gróf Pavol Dessewffy, olej, plátno, 1871, S 697; 2. Karol Wolucki: Chlapec z rodu Dessewffy, olej, plátno, S 774; 3. Neznámy: Andreas Dessewffy de Csernek, olej, plátno, S 830; 4. Neznámy: Štefan Dessewffy, olej, plátno, S 952; 5. Karol Wolucki: Dáma s ľaliou z rodu Dessewffy, olej, plátno, S 1507; 6. Karol Wolucki: Portrét dámy s vejárom z rodu Dessewffy, olej, plátno, S 1510; 7. Neznámy: Štefan Dessewffy, S 952; 8. Imrich Emanuel Roth: Gróf Dessewffy, olej, plátno, S 1663; 9. Neznámy: Podobizeň muža z rodu Dessewffy, olej, plátno, S 1689; 10. Karol Wolucki: Karol Dessewffy de Csernek, olej, plátno, S 2712; 11. Neznámy: Podobizeň člena rodu Dessewffy, olej, plátno, S 1571; 12. Neznámy: Podobizeň neznámej ženy z rodu Dessewffy, olej, plátno, S 1573; 13. Neznámy: Portrét Joannesa Dessewffyho de Csernek, olej, plátno, S 1743; 14. Neznámy: Ladislav Dessewffy 94-ročný, S 2701.

O ďalšom osude marhanskej vetvy Dessewffyovcov Mikuláš Dessewffy píše: „10. augusta 1899 môj otec navždy opustil rodinné sídlo a smutne a zlomený sadol do kočiara s mojou matkou a vydal sa do Koprivnice. Tu si vybral najmenšiu izbu, 3x2 m. Moja matka zbadala, že zbledol a prišlo mu nevoľno a doteraz zdravý muž ľahol do posteľe a 3 dni ležal, bol mimo. Keď prišiel k sebe, trvalo to pár dní. Princ ešte nevyplatil celú čiastku, ale už odkazoval, aby môj otec urobil poriadok s kryptou, pretože princ chcel stavať poľovnícky kaštieľ so 70 izbami a krypta by rušila návštevníkov.“⁴⁵ Z peňazí založil 30. decembra 1901 rodinnú fundáciu zameranú na výchovu a stipendiá pod menom Cserneki és Tárkeői Dessewffy Pál. V roku 1902 dostal z tejto fundácie príspevok vo výške 20 000 korún Štátny spolk pre výchovu dievčat (Országos Nőképző Egyesület) v Budapešti.⁴⁶ Predajom majetku sa končia dejiny luteránskej vetvy Dessewffyovcov v obci Marhaň. Novým sídlom rodiny sa na sklonku 19. storočia stala Kopriv-

⁴⁵ Archív Krajského múzea Prešov – Kaštieľ a archeoparku Hanušovce nad Topľou, fond Dessewffy. *Rodina Dessewffy – listy Mikuláša Dessewffyho (1894 – 1986)*, rukopis, s. 22.

⁴⁶ SKALA, ref. 13, s. 94.

nica. Koprivnícký majetok kúpil Pavol Dessewffy v roku 1889 za 50.000 forintov od skrachovaného vlastníka Bartófiho (ktorého Viedenská banka dala na aukciu).⁴⁷ Koprivnica sa vďaka tomu stala novým sídlom marhanskej luteránskej vetvy rodu Dessewffy.⁴⁸ Mikuláš Dessewffy spomína: „Keď otec došiel do Koprivnice, úplne zanedbanej tzv. kúrie, kde dve izby boli neobývateľné a spolu boli tri izby. Podľa mojej mamy to bolo všetko, len

Pavol Dessewffy so svojím synom Mikulášom (1894 - 1986), počas letnej dovolenky v Lido v roku 1910. Súkromný archív. Pozn. Lido bolo prírodné kúpalisko na brehu Dunaja pri Bratislave.

nie dom pre takého veľkého pána. Nebola tu ani kuchyňa.“⁴⁹

Pavol postavil na koprivníckom panstve vedľa klasicistickej kúrie tzv. letný dom s desiatimi miestnosťami, ktorý rodina využívala až do roku 1945, do prechodu ruského frontu. Pavol sa počas svojho života stal majiteľom viac než 6000 katastrálnych jutár pôdy a lesov. Vďaka tomu, že jeho brat Koloman nezanechal dedičov, Pavol sa stal jediným a výhradným vlastníkom majetkov v obci Paňovce a Mokrance, kde mu patril aj kaštieľ. Stal sa dedičom Rákociho vily v Bardejovských kúpeľoch ako aj dedičných majetkov - veľkostatku v Marhani, Las-cove, Kukovej a Koprivnici.

K zväčšeniu jeho majetku došlo i vďaka sobášnym zväzkom. Pavol Dessewffy zomrel v Koprivnici v roku 1912. Ešte v roku 1909 nechal postaviť novú rodinnú hrobku, do ktorej dal previezť telá svojich troch manželiek.

⁴⁷ Archív Krajského múzea Prešov – Kaštieľa a archeoparku Hanušovce nad Topľou, fond Dessewffy. *Rodina Dessewffy – listy Mikuláša Dessewffyho (1894 – 1986)*, rukopis, s. 19.

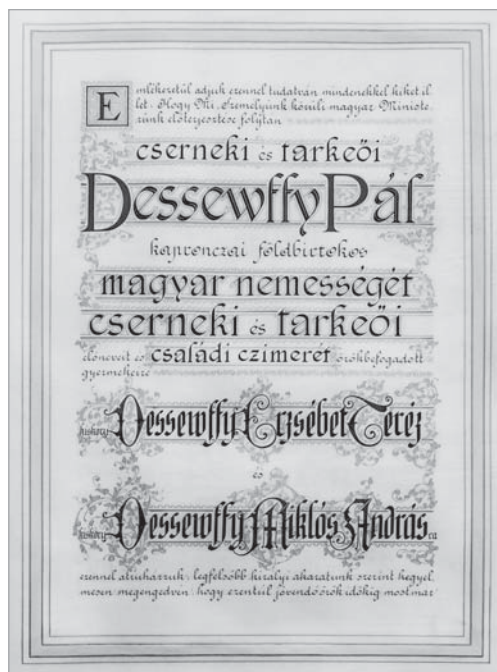
⁴⁸ BAČOVÁ, Monika. *História rodu Dessewffy*. [online]. [cit. 2017-12-12]. Dostupné na internete: <http://www.obecmarhan.sk/Dokumenty/Dejiny_Dessewffy.pdf>

⁴⁹ Archív Krajského múzea Prešov – Kaštieľa a archeoparku Hanušovce nad Topľou, fond Dessewffy. *Rodina Dessewffy – listy Mikuláša Dessewffyho (1894 – 1986)*, rukopis, s. 24.

Sám sa ale na základe svojej vôle nechal pochovať na cintoríne vedľa svojho prvorodeného syna Alberta. Na pohreb Pavla Dessewffyho spomína jeho syn Mikuláš: „Ja sám a moja maľoletá sestra sme od 10. augusta 1899, kedy môj otec navždy opustil starobylé hniezdo rodiny, žili v Koprivnici v rodinnom kruhu spolu do 20. marca 1912, kedy navždy zavrel oči. Mal veľký pohreb. Veľkého pána Šariša pochovávali traja evanjelickí kňazi. Na cintoríne večne sníva svoj sen aj jeho syn Albert.“⁵⁰ Pavol Dessewffy spísal dňa 16. decembra 1907 vlastnoručne písaný testament, ktorého hodnoverný preklad do slovenského jazyka

vyhotovili v Prešove 7. novembra 1927. Jeho originál sa nachádza v registrovanom fonde archívu Krajského múzea v Prešove, v jeho pobočke Kaštieľ v Hanušovciach n. T.⁵¹ Pre potrebu článku ho uvádzame v origináli:

„Predo mňa, Dr. Imricha Bakpatakyho, prešovského kráľovského verejného notára dostavil sa na doľeuvedenom mieste a doľeuvedeného dňa Pavol Dessewffy, veľkostatkár, obyvateľ obce Koprivnica, ktorého osobne poznám a ktorý mi osobne odovzdal s cieľom uschovania jednu zatvorenú obálku s jeho pečatou na päť miestach zapečatenú s nadpisom „Môj vlastnoručne písaný a podpísaný testament v Koprivnici dňa 16-ho decembra 1907. Pavol Dessewffy“, opatrenú prehlásením, že táto jeho testament obsahuje. Na to som stránku upozornil, že jeho testament len vtedy je platný, ak je opatrený formálnymi náležitosťami predpísanými v odstavci 23. zák.

*Cisársko-kráľovské potvrdenie pre deti
Pavla Dessewffyho z roku 1902.*

⁵⁰ Tamže, s. 7.

⁵¹ Archív Krajského múzea Prešov – Kaštieľ a archeoparku Hanušovce nad Topľou, fond Dessewffy. *Rodina Dessewffy, Marhaň - Koprivnica: Hodnoverný preklad testamentu Pavla Dessewffyho*, s. 1 – 5.

čl. XVI. z roku 1876, obsah ktorého som jej vysvetlil. Keďže stránka vyhlásila, že svoj testament vlastnoručne písala a podpísala, tento som prevzal a obálku mojou úradnou pečatou zapečatil takým spôsobom, aby táto bez porušenia pečati otvorená byť nemohla, ďalej som testament cez neho a cez obálku pretiahnutou šnúrou k tejto zápisnici pripojil a šnúru k tejto zápisnici a obálke pripečatil. O čom som túto zápisnicu vystavil, stránke prečítal, ktorá ju ako s jej vôľou sa zrovnávajúcu sa našla a predtým mnou pri vyslovení toho, ako aj pri uznaní učiného upozornenia predpísaného v odstavci 24. zák. čl. XVI. z roku 1907 tisícdeväťstosiedmeho. Pavol Dessewffy v. r. Dr. Imrich Balpataky v. r. kráľ. verejný notár. M. R. Taxa: kolok: 1 K, stála odmena S K. Spolu 9 K.

Na obálke: „Môj vlastnoručne písaný a podpísaný testament v Koprivnici dňa 16-ho decembra 1907. Pavol Dessewffy.“

V mojom pokročilom veku, ale v úplne zdravej duševnej a telesnej moci moju dušu do milosti Všemohúceho Boha odporúčajúc, všetky moje doterajšie testamentárne ustanovenia rušiace a za neplatné vyhlasujúc, na pád mojej nastať sa majúcej smrti ohľadom všetkého môjho majetku s týmto mojím vlastnoručne písaným a podpísaným testamentom nariaďujem nasledujúce: Kým by som však mojich vymenovaných dedičov označil a ich dedičný podiel určil, cieľom morálneho a právneho odôvodnenia môjho testamentu všetkým tým, ktorých by moja pozostalosť a záveť interesovala za účelom orientácie a vysvetlenia nasledujúce držím za potrebné vyhlásiť:

a/ Moju dcéru Žofiu pochádzajúcu z môjho prvého manželstva s neb. Bertou Priessnitzovou, ktorá sa stala manželkou Aristida Dessewffych som ohľadom jej materinského dedičného podielu už úplne uspokojil; po nej ostali deti však, dľa mien : ml. Aristida, Žofiu a Bertu Dessewffych som ohľadom odo mňa čakaného starootcovského dedičstva podľa zmluvy dňa 7. apríla r. 1905 nimi uzavretej ešte v mojom živote úplne a vzájomným dohodnutím uspokojil. Tieto moje vnúčatá teda na môj vlastný a mnou zanechať sa majúci majetok dedičné právo už nemajú a už ani mať nemôžu.

b/ Môj syn Albert Dessewffy pochádzajúci z môjho druhého manželstva s neb. Helenou Pongráczovou na moju najväčšiu bolesť je choromyseľný a dľa odbornej mienky jeho ošetrojúcich lekárov nemôžem mať nádej, aby svoj zdravý rozum niekedy späť dostal, následkom čoho by opatrenie ohľadom môjho majetku v prospech tohto môjho syna, čo živej mŕtvy celkom bezúčelná a zbytočná práca bola tým viac, pretože jeho vydržiavanie až do jeho smrti je úplne a hojne zabezpečené majetkom zanechaným mu matkou, starou matkou a mojím nebohým bratom Kolomanom. Príbuzných dľa vetve pobočnej tejto mojej nebohej manželky som už úplne uspokojil dľa nimi v Prešove dňa 13-ho júna 1907 vydaného

vysvedčenia a dohody schválenej v tom istom roku sirotskou vrchnosťou župy Šarišskej - títo teda nemajú a ani nemôžu mať ďalší dedičný nárok ohľadom otcovského a iného majetku mojej nebohej manželky Heleny Pongráczovej mnou do držby vzatého.

Konečne musím pripomenúť, že som sa s mojimi vnúčatami ohľadom majetku a imania v župe Abaujskej mojím nebohým bratom Kolomanom Dessewffym zanechaného, v Budapešti dňa 17. júna 1906 dohodol takým spôsobom, že polovicu tohto majetku po smrti môjho syna Albert Dessewffyho moje vnúčatá: Ml. Aristid, Žofia a Berta Dessewffyové, druhú polovicu však moje nezletilé deti Alžbeta a Mikuláš zdedičia medzi sebou losovaním rozdeleno tak, že jedna skupina obdrží majetok v Makranciach a druhá skupina obdrží majetok v Paňovciach a ktorej pripadne cennejší majetok, táto povinná je druhej skupine rozdiel hodnoty v hotovosti vydať.

Po podotknutí týchto podstatných orientujúcich dát ohľadom môjho všetkého majetku, ktorý som dedením, vytrvalou prácou, pilnosťou a sporivosťou nadobudol a podržal na pád mojej smrti nariaďujem nasledujúce:

1 ráz. Dedičný podiel a zároveň delbový podiel toho času môjho nezletilého syna Mikuláša týmto môjho v čiastke vymenovaného dediča nech tvorí môj nemovitý majetok nachádzajúci sa v obci Koprivnica v župe Šarišskej v celosti spolu so všetkým movitým a nemovitým príslušenstvom, hospodárskym inventárom a vystrojením, ďalej môj dom v Prešove číslo 14 a moja lúka nachádzajúca sa v chotári mesta Prešova, môj dom v Bardejovských kúpeľoch spolu s movitým vystrojením, ako aj nech obdrží môj syn Mikuláš z obnosu toho času vo spravovaní sirotskej vrchnosti župy Šarišskej sa nachádzajúceho a teraz asi 440.000.- korún slovom: Štyristoštyridsaťtisíc korún obnášajúceho čo pozostalosti mojej bývalej manželky Heleny Pongráczovej, mojej bývalej testiny Berty Pongrácz Péchyovej a môjho choromyseľného syna Alberta, 220.000.- korún slovom: Dvestodvadsaťtisíc korún spolu s úrokmi a polovicu prirastlej istiny, ďalej nech obdrží môj syn Mikuláš čo dedičný podiel v hotovosti alebo v dlhopisoch maďarskej korunovej renty 4%-ta úrokujúcich 50.000.- korún slovom: Päťdesiatštyritisíc korún, konečne môjmu synovi Mikulášovi pripadne a jeho dedičný podiel tvoriť bude mojím bratom Kolomanom zanechaná taká čiastka paňovského alebo makrancského majetku, ako to bližšie určuje dielna pokonávka uzavretá v Budapešti dňa 15. júna 1906 medzi mnou a medzi mojimi vnúčatami.

2 ráz. Nariaďujem, aby moja dcéra Alžbeta týmto vymenovaná za môjho druhého dediča obdržala čo jej dedičný podiel a zároveň ako jej veno v mojej pozostalosti sa nachádzajúcich 100.000 slovom jedenstotisíc korún v 4% založených dlhopisoch Pesti Első Hazai Takarékpénztaru, ďalej

z istiny a prirastlých úrokov mojej bývalej manželky Heleny Pongráczovej, mojej testiny Berty Pongrácz Péchyovej a môjho choromyseľného syna Alberta toho času sirotskou vrchnosťou spravovaných druhú polovicu to jest asi 220.000.- slovom: Dvestodvadsaťtisíc korún v istine, keď by však vo chvíli nastatia mojej smrti túto jej nechanú 220.000. kor. istinu moja dcéra Alžbeta pre živobytie môjho syna Alberta v čiastke alebo v celosti ihneď do držby vziať nemohla, vtedy i úroky od istiny jej ako dedičný podiel zanechanej počínajúc dňom mojej smrti nad 220.000.- kor. istiny moja dcéra Alžbeta zdedičí, práve tak, ako som to nariadil pre môjho syna Mikuláša ohľadom jemu odovzdaných úrokov od 220.000.- kor. istiny.

Ďalej dedičný podiel mojej dcéry Alžbety tvorí ešte 50.000.- to jest: Päťdesiatitisíc korún, na vyplatenie ktorých týmto zaväzujem môjho syna Mikuláša na ten čas, kedy on dľa horespomenutej dielnej pokonávky uzavretej s mojimi vnúčatami losovaním do držby vezme paňský alebo makrancský majetok tak, aby Kolomanom zanechaný dedičný podiel po vyplatení týchto 50.000.- korún môj syn Mikuláš obdržal v celosti a sám, s týmito 50.000.- korunami ohľadom Kolomanského dedičného podielu úplne vyrovnal; na takéto usporiadanie tohoto dedičného podielu týmto zaväzujem tak moju dcéru Alžbetu ako aj môjho syna Mikuláša. Konečne nariaďujem, aby mojej dcére Alžbete, nakoľko by túto ešte v mojom živote nebola dostala, z môjho pozostalostného majetku jedna zodpovedajúca pekná výbava sa zadovážila.

3 ráz. Za môjho tretieho dediča vymenujem moju milú, vernú a dobrú manželku Teréziu takým spôsobom, aby sa jej čo dedičný podiel z mojej pozostalosti do väčšieho vlastníctva odovzdalo 110.000.- slovom Jedenstodesaťtisíc korún v 4%-ových záložných dlhopisoch Pesti Első Hazai Takarékpénztaru.

Čo ešte sa nájde v mojej pozostalosti – mimo pozostalostného majetku a cenností rozdelených medzi mojimi testamentárnymi dedičmi pomenovanými pod podami 1, 2, 3. – v úpisoch a iných cenných papieroch, ako aj v strieborných veciach a klenotách a v iných hodnotu obnášajúcich avšak ku koprivnickému hospodárskemu vystrojeniu nepatriacich akýchkoľvek movitostiach, tieto veškeré majú sa po mojej smrti na tri rovnaké čiastky rozdeleno, z týchto jednu tretú čiastku mojej milej manželke Terezie, jednu tretú čiastku mojej dcére Alžbete a 1/3 čiastku môjmu synovi Mikulášovi nechajúc, im odovzdať cieľom doplnenia ich vo vyšších určeného a označeného dedičného podielu.

4 ráz. V tom neočakávanom prípade, jestli by moja dcéra Alžbeta s jej čo dedičný podiel testamentárne zabezpečeným dedičným podielom a zároveň čo venom v 2-ho bode označenom spokojná nebola, - na ten pád nariaďujem, aby môj celý pozostalostný majetok na desať rovnaké čiastky

bol rozdelený a aby z týchto titulom dedičného podielu môj syn Mikuláš šesť desiate čiastky, moja dcéra Alžbeta tri desiate čiastky a moja manželka Terézia jednu desiatu čiastku obdržali.

5 ráz. V tom neočakávanom páde, od ktorého nech Pán Boh chráni, keď by dieťa narodené zo zákonného manželstva môjho syna Mikuláša bez zanechania potomkov zomrel, v tom páde celý majetok môjho syna Mikuláša nech zdedičí moja dcéra Alžbeta, avšak to následné dedenie len vtedy bude platné, keď nastávajúci manžel mojej dcéry Alžbete s ministerským schválením prijme meno rodiny Dessewffyovej z Cserneku a Tarkö, a všetky možné kroky učiní ohľadom toho, aby s mojim rodinným menom spojené zemanstvo a prímenie naňho s kráľovským povolením bolo prenesené a aby toto jeho rodinní potomci s pokolenia na pokolenie užívali.

6 ráz. Za opatrovníka mojich detí Mikuláša a Alžbety až do dovŕšenia ich plnoletosti vedľa matky požiadam a ustanovujem Dezidera Bánóa a Dr. Štefana Dessewffyho, župného podnotára a môjho príbuzného priateľa pri prijatí ročitých päťsto – päťsto korún čestného honoráru; keď by však jeden alebo druhý toto dôverné postavenie neprijal, vtedy za opatrovníka mojich detí až do dovŕšenia ich plnoletosti vedľa mojej manželky požiadam a ustanovujem Aladára Bánóa.

Za testamentárneho vykonávateľa môjho testamentu požiadam môjho priateľa Dr. Júliusa Schmidta, keď by však on skôr zomrel ako ja, alebo keď by mňa prežil, avšak by túto hodnotu plnej zodpovednosti z akejkoľvek príčiny plniť hatený bol, vtedy za vykonávateľa môjho testamentu požiadam a ustanovujem môjho bratranca Mikuláša Bánóa.

7 ráz. Ako legáty nech obdržia z mojej pozostalosti: Collegium východného dištriktu ev. augs. vyzn. cirkve v Prešove jedentisíc korún, ev. cirkev augs. vyzn. v Lopúchove sedemsto korún, ev. cirkev augs. vyzn. v Marhani dvesto korún a moji verní služobníci po jednoto korún, na vyplatenie ktorých odkazov týmto zaväzujem mojich vymenovaných dedičov. Keď by však moja rodina uznala, že preloženie terajšej rodinnej hrobky v Marhani je odôvodnené, vtedy nech vystavia na hrobitove alebo na evanjelickej parochiálnej záhrade v Marhani jednu zodpovedajúcu kryptu, na ktorý účel štyritisíc korún nechám, mňa však nech pochovajú na cintoríne v Pokrivnici a ku mne môjho syna Alberta.

8 ráz. Za prvého kurátora mojej štipendiálnej základiny ako aj za právneho zástupcu mojej manželky a nezletilých detí pri honorári ročitých jedentisíc korún a pri trojmesačnom vzájomnom vypovedaní požiadam a ustanovujem pána (meno nieje uvedené). Avšak cieľom udržiavania v poriadku, dozorovania a kontrolovania lesných príjmov paňského a makrancského majetku, ako aj k vykonaniu potrebných opráv na ma-

*Pohár Pavla Dessewffyho
(1839 - 1912), pozlátené striebro,
Maďarské národné múzeum,
Budapešť.*

jetku v Pokrivnici, domov v Bardejovských kúpeľoch, a na dome v Prešove pri ročných šesťsto korún fixovaného platu a dvesto korún cestovného paušálu požiadam a ustanovujem pána Gustáva Szentgyörgyiho.

Po týchto na každého člena mojej rodiny Božské požehnanie prosiac tento môj testament som vlastnoručne písal a podpísal v Pokrivnici, dňa 16. decembra 1907.

Prešov, dňa 21 dvadsiateho prvého októbra roku 1913. tisícdeväťstotrinásteho. Dr. Imrich Balpataky v. r. kráľ. verejný notár. M. R. Čís.1913. pres. 17.P.2. Videl! Prešov, dňa 22. októbra roku 1913. Matiaš Uhliarik v. r. predseda kráľ. sedrie. M. R.“

Záver

Skutočnosť, že testament po Pavlovej smrti nadobudne platnosť, dokazuje okrem iného fakt, že sa naň vo viacerých prípadoch pozostalí odvolávajú. Väčšinovým dedičom sa podľa testamentu stal teda syn Mikuláš Dessewffy (*1894 – †1986). Mikuláš si za svoju manželku vzal Máriu Guldenfingen (*1903 – †1996). Mikuláš ako potvrdený dedič Pavla Dessewffyho zo štvrtého manželstva, mal s Máriou Gundelfingen tri deti. Máriu narodenú v Budapešti v roku 1939, Martu narodenú tiež v Budapešti v roku 1941 a Jána Dessewffyho, narodeného po-

čas vojny v Prešove v roku 1942.⁵² Ján zomrel bezdetný v kruhu svojich milovaných v roku 2016 v Košiciach po ťažkej nevyliciteľnej chorobe. Je jediným a posledným mužským potomkom, právoplatným dedičom Mikuláša Dessewffyho, svojho otca a starého otca Pavla Dessewffyho. Krátko po tejto smutnej životnej udalosti, na rozhodnutie jeho sestry Marty Mitrovej, prevzalo múzeum v Hanušoviach nad Topľou časť rodinnej pozostalosti ako dar. Tá je neskôr rozdelená do jednotlivých sekcií a je v súčasnosti predmetom múzejného výskumu a prezentácie. Tvorí ju zbierka umeleckého remesla v podobe historického nábytku, porcelánu, kameni-

⁵² BRUSS, ref. 1, s. 41.

ny a rodinného striebra; zbierka textílií a zbierka umeleckej histórie, kde sú kresby, grafiky, portréty a fotografie. Samostatnú zbierku tvorí rodinný archív, z ktorého významný je rodinný elenchus – súpis rodinných dokumentov.⁵³ Tento spoločne prevzatý súbor tvorí niekoľko sto predmetov, registrovaných v zbierkovom a dokumentačnom fonde múzea. Najväčšiu časť Pavlovej pozostalosti oprávnené vlastní členovia rodín Marty a Márie, sestier Jána Dessewffyho (*1941 – †2016). Na prezentáciu ich súkromných zbierok po Pavlovi sme zo súkromných dôvodov rodiny nepristúpili.

⁵³ Stručný prehľad o obsahu dokumentu: Elenchus dokumentov vzťahujúcich sa k slávnej rodine Dessewffy de Csernek et Tarkeo najdených v archíve v Marhani pre urodzeného pána Andreja Adama Dessewffy de Csernek. Elenchus dokumentov bol vytvorený v roku 1803 Theophilom Kayserom. Tvorí ho 116 číslovaných strán. Dokumenty týkajúce sa rodiny Dessewffy a jej vetiev sú rozdelené do desiatich fasciklov: 1. Fascikel (31 dokumentov) tvoria opisy dokumentov (práva rodiny, privilégia, konfirmácie, donácie), týkajúce sa pôsobenia členov rodu Dessewffy v Slavónii, vyhotovené v rozmedzí rokov 1343 – 1755. 2. Fascikel (28 dokumentov) tvoria opisy dokumentov (testamenty, hospodárske záležitosti), týkajúce sa rodiny Tárczai, vyhotovené v rozmedzí rokov 1471 – 1782. 3. Fascikel (98 dokumentov) tvoria opisy dokumentov (majetkové záležitosti, testamenty, kvitancie) viažuce sa k vetve Tárcza, vyhotovené v rozmedzí rokov 1614 – 1686. 4. Fascikel (83 dokumentov) tvoria opisy dokumentov viažuce sa k vetve Tarkeő, vyhotovené v rozmedzí rokov 1606 – 1791. Posledných 8 zápisov je sekundárne dopísaných. 5. Fascikel (36 dokumentov) tvoria opisy dokumentov viažuce sa k vetvám Büdy – Palocsay, vyhotovené v rozmedzí rokov 1560 – 1638. 6. Fascikel (16 dokumentov) tvoria opisy dokumentov viažuce sa k vetvám Zbugyai – Szenyei – Palocsay, vyhotovené v rozmedzí rokov 1588 – 1787. 7. Fascikel (71 dokumentov) tvoria opisy dokumentov viažuce sa k vetve Keczer, vyhotovené v rozmedzí rokov (1612 – 1752). Nachádzajú sa medzi nimi aj sekundárne dopísané zápisy. 8. Fascikel (12 dokumentov) tvoria opisy dokumentov viažuce sa k hradu Lietava v Trenčianskej stolici, vyhotovené v rozmedzí rokov 1647 – 1758. 9. Fascikel (36 dokumentov) tvoria opisy dokumentov viažuce sa k vetve Semsey, vyhotovené v rozmedzí rokov 1600 – 1738. 10. Fascikel pokračuje v oddelenom Elenchu dokumentov k rodine Buthkay-Dessewffy. Jednotlivé fascikle sú radené nasledovne:

Pred samotnými registami listín sa nachádzajú „Pronotationes“ t. j. teda akési poznámky k danému fasciklu. Ďalej nasledujú už spomínané registry, ktoré sú označené poradovým číslom a sú radené chronologicky.

Fascikel 2. a 3. dopĺňa grafické znázornenie genealógie rodiny Dessewffy de Csernek et Tarkeő. Na samostatnom nečíslovanom liste v závere 4. fasciklu sa nachádza genealógia rodiny Büdy de Büdt a rodiny Olah. Pri poznámkach k fasciklu č. 6 sa nachádza genealógia rodiny Zbugyai a pri poznámkach ku fasciklu č. 7 sa nachádza genealógia rodiny Ketzer de Lipocz. V závere Elenchu vytvoril autor pre jednoduchšie vyhľadávanie miestny a vecný register. Pozn: Pre potreby štúdie preložil a s obsahom dokumentu pripravil PaedDr. ThLic. Anton Líška PhD, Krajský pamiatkový úrad v Prešove.

Pavol Dessewffy (1839 - 1912) and his heritage

At the beginning of the article, the author pays attention to the history of the family, focusing on the branching from two basic lines. It aquifers citations and discusses the history of the family branch of Marhan and its famous descendants. The author, on a selected member of the aristocratic family, Pavel Dessewffy (1839 - 1912) discusses the family context of the branch itself and his private life through the letters with his son Nicholas (1894 - 1986). From its content and subsequently from the testament of Paul Dessewffy himself looks closer and presents his decisions. The work contains information on the deposit of collections from Paul's estate and the donations during his life, which are currently in the collections of cultural institutions in Slovakia and abroad. The last part presents information about the generous donation for the museum in Hanušovce n. T. after the death of the last male descendant, grandson of Paul Dessewffy -John (1941 - 2016), who died in 2016.

Ing. Samuel Bruss

Krajské múzeum v Prešove – Kaštieľ a Archeopark Hanušovce nad Topľou

ČRIEPKY ZO ŽIVOTA POSLEDNÝCH MAJITEĽOV KAŠTIEĽA V TREBIŠOVE

Daniela Pellová

Mestečko Trebišov v minulosti patrilo veľkým magnátskym rodom, ktorých príslušníci tužili, pôsobili a z neho veľakrát zasiahli do chodu uhorských dejín. Samotné mestečko patrí k jedným z najstarších sídel Zemplína a archeologický výskum dokladuje, že už v 8. storočí existovala na území dnešného Trebišova slovanská osada. Z tohto pôvodného slovanského podložia sa v priebehu 11. storočia vyvinula trhová osada, ktorá sa potom od 14. storočia začala rozvíjať ako zemepanské mestečko.

Majitelia Trebišova

Prvým známym majiteľom Trebišova majiteľom Trebišova a Trebišovského hradu okolo roku 1296 bol šľachtic Andronik, syn Jána z Trebišova. Andronikovmu synovi Ladislavovi za účasť v šarvátkach, pri ktorej zmrzačil zemana Vavrinca Ormosa, kráľ majetok zhabal a v roku 1319 daroval hradné panstvo Trebišov Filipovi Drugethovi. Samotné panstvo Trebišov vtedy Drugethovi vlastnili len niekoľko desaťročí, pretože na základe neznámej dohody ho vrátili naspäť kráľovi. Ľudovít I. Trebišov pred rokom 1373 daroval manželke Márii. Jej dcéra kráľovná Mária s manželom Žigmundom Luxemburským, trebišovské panstvo v roku 1387 ako odmenu za vojenské zásluhy darovali Petrovi, synovi Štefana z Perína.¹

Šľachtici z Perína (de Peren, Perényiovci) boli vlastníckmi Trebišovského panstva 180 rokov od roku 1387 až do roku 1567. Ako majitelia panstva sa na hrade Trebišov aj často zdržiavali, v 16. storočí sa stal ich hlavným sídlom. Z neho spravovali svoje rozsiahle majetky a súčasne aj vykonávali úradnú činnosť ako krajiniskí funkcionári. Príčinení Perényiovci

¹ ULIČNÝ, Ferdinand. *Počiatky a vývin Trebišova do konca 16. storočia*. In TAJTÁK, Ladislav (Ed.). *Dejiny Trebišova*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1982, s. 111. Štátny archív v Prešove, fond Drugeth z Humenného (ďalej ŠA PO, fond DH) i.č. 14, 16, 19, 20.

už v roku 1391 získal Trebišov právo konať jarmok na sviatok Narodenia Panny Márie, čo spolu s pravidelnými utorkovými trhmi umožnilo rozvoj Trebišova v právnom zmysle ako zemepanského mestečka a výrazne zasiahli do dejín mestečka aj po stránke náboženskej, dali tu postaviť kostol a kláštor. V 1567 však Gabriel Perényi ako 35 ročný bezdetný zomrel a podľa dohody z roku 1563 panstvo Trebišov prešlo na potomkov jeho sestry Alžbety, vydatej za Františka Drugetha.²

Drugethovia sa opätovne stali majiteľmi panstva a hradu Trebišovna ďalších 117 rokov (1567 – 1684). V roku 1684 zomrel Žigmund Drugeth a keďže jeho brat korbavský biskup Valentín potomkov nemal, rod ním vymrel po mužskej línii. Podľa staršej dohody mal majetok prejsť na ženskú vetvu rodu, teda na Žigmundovu sestru Kristínu. Tá však ako 36 ročná zomrela v roku 1691. Kráľ Leopold o rok na to uznal vdovské nároky Žigmundovej manželky a majetok prešiel na Teréziu Keglevichovú.³

V roku 1702 získal panstvo Trebišov Peter Zichy, manžel Kláry Drugethovej, dcéry posledného Žigmunda Drugetha a Terézie Keglevichovej.⁴ Celé nasledujúce 18. storočie je obdobím delenia a drobenia majetku Drugethovcov medzi nástupnícke rodiny. Samotné panstvo Trebišov si v roku 1734 rozdelili na tri časti medzi seba deti Petra Zichyho a Kláry Drugethovej, teda vnuci Žigmunda Drugetha: František Zichy (†1753), Anna Mária vydatá za Františka Csákyho a Terézia vydatá za Jozefa Vandernatha.⁵ Neskôr si sestry rozdelili aj majetok po bratovi Františkovi Zichym, ktorý bol rábskym biskupom a svoje majetkové podiely im odstúpil. Csákyovci, bohatý a významný šľachtický rod zo Spiša, vstúpili do dejín drugethovských majetkov, a teda aj Trebišova v roku 1728, keď sa vnučka Žigmunda Drugetha⁶ Anna Mária Zichyová vydala za Františka Csákyho (*1699 †1750). Na viac ako sto rokov sa Csákyovci stali spolumajiteľmi Trebišova a výstavbou kaštieľa i parku pozmenili tvár mestečka. Po smrti Anny Márie Zichyovej–Csákyovej, pri delbe v roku 1766, sa jej majetok rozdelil medzi synov Imricha a Štefana, pričom samotné mestečko dostal Imrich

² ŠA PO, fond DH, i. č. 503/5D14 a 503/2A1. V niektorej literatúre sa nesprávne uvádza ako manželka Juraja Drugetha.

³ ŠA PO, fond DH, i.č. 503/1 a 503/5 D 14.

⁴ ŠA PO, fond DH, i.č. 503/1 fasc. 14 No 3 a No 4.

⁵ ŠA PO, fond DH, i.č. 503/ 3 B2. Priezviska Vandernath sa uvádza v prameňoch v rôznych podobách napr. aj Van Der Nath, Van der Nath, van der Nath. Rod pochádza z Flámska a v Uhorsku sa priezvisko neskôr transformovalo do jednoslovnnej podoby .

⁶ ŠA PO, Fond DH, i.č. 825/9 Manželská zmluva medzi Annou Máriou Zichyiovou a Františkom Csákyom z 28.2.1728. Anna Mária (*? †1764), František (*1699 † pred r. 1750).

Csáky.⁷ Ten získal v roku 1798 v Trebišove aj majetkové podiely od svojich bratrancov, synov Terézie Zichyovej a Jozefa Vandernatha.⁸ Po Imrichovej smrti v roku 1804 sa majetok rozdelil medzi jeho 6 detí.⁹ Trebišov vrátane kúrie pod hradom, Veľkého Ruskova, Milhosti, Dargova, Zemplínskej Teplice, viníc vo Viničkách a Tallyi pripadli Ladislavovi, Imrichovi (II.) a Juliane Szapáryovej. Pravda išlo o virtuálnu delbu, majetky spravovali spoločne ako komposesorát a podľa stanovených podielov im boli ročne vyplácané dividendy.¹⁰

Imrichov syn Imrich Csáky II. (*1768 †1843) kvôli pohľadávkam veriteľov bol nútený majetok v Trebišove dať do zálohu. Dňa 19. novembra 1828 podpísal s kniežaťom Ferdinandom a Alfonzom Brezenhaimom zmluvu o zálohovaní a odstúpení majetku Trebišova na dobu 32 rokov za sumu 320 000 zlatých.¹¹ K realizácii zmluvy ale nedošlo, pretože hneď nato na základe predkupného (nástupného) práva 20. novembra toho istého roku prevzala majetok jeho sestra Juliana Csákyová-Szapáryová na základe zálohovej zmluvy. Ku skutočnému súdno-právnomu prevzatiu do vlastníctva za 320 000 sumu strieborných zložených v hotovosti došlo 26. januára 1829.¹²

Imrichova dcéra Juliana Csákyová (*1766 †1838) mala s manželom Petrom Szapárym iba jednu dcéru Etelku-Adelku, Adelaide (*1798 †1876), ktorá sa vydala za príslušníka bohatého a uznávaného rodu Karola III. Andrásyho (*1792 †1845), známeho podnikateľa v oblasti železiarstva a národohospodárstva.¹³ Po smrti Juliany v roku 1838 majetok zdedila Etelka Szapáryová-Andrásyová a trebišovský kaštieľ sa stal hlavným sídlom pre jej rodinu. Podľa zmluvy z roku 1855 Etelka Andrásyová vykúpila zvyšné podiely bývalého Trebišovského panstva od posledných spolumajiteľiek Cecílie Schittrej z Ehrenheimu a Františky Csákyovej, takže Andrásyovcisa stali výlučnými vlastníckmi trebišovského veľkostatku i kaštieľa a boli

⁷ ŠA PO, fond DH, i.č. 503/3 B 2, 503/5 D 14, 273/B 17.

⁸ ŠA PO, fond DH, i.č. 503/4 C2. Svoje majetkové podiely v Trebišove, Veľkom Rusku a Páriči dala Terézia Vandernathová do zálohu Trebišovským pavlínom v roku 1761 za pôžičku 11 tisíc zlatých. V roku 1763 pavlíni majetok postúpili Jánovi Okolicsányimu, manželovi jej vnučky Anny. Proti tomu protestovala Teréziina sestra Anna Mária, vtedy už vdova po Františkovi Csákym. Od roku 1778 boli znovu v zálohu u Imricha Csákyho (i.č. 171 fasc. 15 No 1 – 8).

⁹ ŠA PO, fond DH, i.č. 503/ 3 B3.

¹⁰ ŠA PO, fond DH, i. č. 273/B 19.

¹¹ ŠA PO , fond DH i. č. 503/5D 13, 273/D 64.

¹² ŠA PO, fond DH, i. č. 575/E 1.

¹³ Štátny archív v Košiciach, Sprievodca po archívnych fondov II. Slovenská archívna správa : Bratislava, 1965, s. 15 – 27.

poslednými majiteľmi veľkej časti bývalých drugethovských majetkov až do roku 1946.¹⁴

Karol III. Andrásy v roku 1845 na študijnej ceste v Bruseli zomrel, spravovaní majetkov sa venovalaveľmi úspešne jeho vdova Etelka. Aby sa rodinný majetok zachoval pre ďalšie pokolenia krátko pred svojou smrťou zriadila Etelka Szapáryová-Andrásyováfideikomis (zverenstvo) a určila majetkové podiely pre svojich troch synov. Emanuel (*1821 †1891) získal Parchovany a Kamenicu nad Cirochou, Aladárovi (*1827 †1903) pripadlo Humenné. Veľkostatok v Trebišove s kaštieľom vtedy získal syn Július (*1823 †1890). Jediná dcéra Kornélia (*1820 †1868)¹⁵ v tom čase už nežila.

Július Andrásy sa venoval hlavne politickej činnosti, angažoval sa v revolučných rokoch 1848/1849, po návrate z exilu v roku 1858 sa stal poslancom, podieľal sa na rakúsko-uhorskom vyrovnaní, po ktorom zastával vysoké štátne funkcie. Bol prvý ministerský predseda Uhorska, minister domobrany a neskôr zahraničia aj financií. Až po svojej abdikácii a ukončení vrcholnej politickej kariéry v roku 1879 sa utiaholna svoje majetky aj do Trebišova. S manželkou Katkou Kendeffyovou (*1830 †1896) mal synov Teodora (Tivadar, *1857 †1905), dcéru Helenu (Ilona,*1858 †1952) a Júliusa Gabriela (*1860 †1929). Po Júliusovej smrti v roku 1890 sa spravovaní trebišovských majetkov venoval jeho najstarší syn Teodor, po jeho smrti v roku 1905 jeho mladší brat Július Gabriel, ktorý si v roku 1909 zobral za ženu bratovu vdovu Eleonóru Zichyovú. Z manželstva Teodora a Eleonóry Zichyovej (*1867 †1945) sa narodili 4 dcéry

Eleonóra Zichy.

¹⁴ ŠA PO, fond DH, i. č. 575/E 1.

¹⁵ Štátny archív Košice, fond Zbierka cirkevných matrik, Úmrtná matrika rímsko-katolíckeho farského úradu v Košiciach, kat. č. 26, zv. XXVI, s. 47. O prvoroďenej a jedinej dcére Karola Andrásyho a Etelky Szapáryovej niet veľa informácií. V jednom z listov z roku 1864 Mary Elizabeth Stevensónová spomína Kornéliu ako dieťa, ktoré bolo často choré a deformované. Bola mentálne postihnutá a rodina ju umiestnila do kláštora uršulínok v Košiciach. Tu žila v opatere mníšok do svojej smrti 5. augusta 1868. Podľa údajov z matriky zomrela 48 ročná, slobodná, na zápal čriev a pochovali ju do krypty uršulínok.

Ilona (*1886 †1967), Barbora (*1890 †1968), Katarína známa ako červená grófká (*1892 †1985) a Klára (*1898 †1941).

K posledným majiteľom trebišovského veľkostatku a kaštieľa patrili Július Gabriel, ktorý sa podobne ako otec venoval vysokej politike, bol ministrom vnútra a posledným ministrom zahraničných vecí Rakúsko-Uhorska. Po vzniku československej republiky prijal maďarské štátne občianstvo, zomrel v Budapešti 11. júna 1929. Po jeho smrti oklieštený majetok získal Michal Andrássy (*1893 †1990), syn Júliusovho bratranca Alexandra (*1863 †1946) z Humenného. Michalovi potomkovia z humenskej vetvy Andrássyovcov sú dnes poslednými v Kanade žijúcimi predstaviteľmi slávneho rodu.

Kaštieľ v Trebišove

V literatúre sa traduje údaj, prevzatý zo staršej maďarskej literatúry,¹⁶ že kaštieľ v Trebišove dal postaviť v roku 1786 zo zrúcanín hradu gróf Imrich Csáky. V skutočnosti s výstavbou kaštieľa sa začalo už v roku 1779, odvtedy sa v účtovných písomnostiach prvýkrát objavujú výdavky na stavbu kaštieľa.¹⁷ Samotná výstavba trvala niekoľko rokov a podľa torzovitých údajov zo zachovaných účtovných dokladov sa ešte v deväťdesiatych rokoch 18. storočia dokončovali práce na výmalbe kaštieľa či na úpravách parku.

Imricha Csákyho viedli k vybudovaniu kaštieľa pravdepodobne praktické dôvody. V roku 1766 sa stal majiteľom celého mestečka a vlastnil aj majetky v okolitých dedinách. Väčšinou sa zdržiaval na svojich spišských majetkoch (najčastejšie býval v Kluknave), ale na jeho zemplínskych majetkoch mu chýbalo honosnejšie sídlo. Trebišov sa mohol javiť ako vhodné miesto výstavby nového kaštieľa aj vzhľadom na druhotné využitie stavebného materiálu zo zrúcanín hradu Parič, ktorý tu skoro sto rokov chátral. Okrem toho neďaleko zrúcaného hradu sa nachádzal panský majer s hospodárskymi budovami,¹⁸ takže miesto bolo vhodné aj z hľadiska zabezpečenia prevádzky kaštieľa i kontroly správy majetkov na južnom Zemplíne. Keď v roku 1804 Imrich Csáky zomrel, pri oceňovaní jeho pozostalosti vyšlísli budovu kaštieľa výdavky za práce remeselníkom sumou viac ako 54 tisíc zlatých.¹⁹

¹⁶ BOROVSZKY, Samu (ed.). *Magyarország vármegyei és városai Zemplén vármegye*. Budapest, Arcanum, 2004, ISBN 963 9374 91 1.

¹⁷ ŠA PO, fond DH, i. č. 189, 516/40.

¹⁸ ŠA PO, fond DH, i. č. 513. Vedľa majera sa usadili želiari pracujúci na hospodárstve v osade, ktorú nazvali Čakiovská Nová Ves, neskôr táto úplne splynula s Trebišovom.

¹⁹ ŠA PO, fond DH, i. č. 242/1 Fb1 No 5, 6, 273/B 19, 522/32 – sumy výdavkov sa ale od seba líšia.

Na prelome 70. a 80. rokov 19. storočia prebehli v kaštieli stavebné úpravy, zrejme v súvislosti s častejším pobytom jeho majiteľa Júliusa Andrásyho. V roku 1879 Július Andrásy ukončil svoju politickú kariéru a začal okrem víl v Budíne častejšie využívať aj svoje vidiecke sídla. Po tom čo v roku 1885 vyhorel kaštieľ v Tiszadobe (nanovo ho prestavali a obnovili v rokoch 1886 – 1890 podľa plánov Artura Meiniga) viac využívali Andrásyovci aj trebišovské sídlo. Július Andrásy sa dokonca sám podieľal na skrásnení a zariadení trebišovského kaštiľa.²⁰ Asi v tom období na západnom priečelí budovy boli postavené dve trojpodlažné veže s kupolami. Taktiež začal vznikať anglický park, ktorého podobu nám zachytáva niekoľko pohľadníc z tohto obdobia a zakreslený je aj na katastrálnej mape z roku 1911.

Kaštieľ v Trebišove pred rokom 1887.

Podľa súdobej tlače kaštieľ vypovedal o vyberanom vkuse jeho šľachtických majiteľov. Cez presklené dvere sa vstupovalo do rozsiahlej predsiene. Budova mala dve krídla, na prízemí vpravo boli izby Júliusa a naľavo boli izby jeho syna Teodora. Na poschodí sa nachádzali miestnosti

²⁰ SISA, József. *Kastély építeszetés kastélykultúra Magyarországon*. Budapest: Vincekiadó, 2007, s. 21. ISBN 978-96-397-3131-8.

grófk. ²¹ Práve v týchto izbách bol ubytovaný cisár František Jozef I. keď pri vojenských manévroch v septembri roku 1887 na Zemplíne navštívil aj Trebišov.

Podľa spomienok bývalého zamestnanca Jána Szemiványiho, ktorý pôsobil ako hlavný koniar a neskôr ako komorník, ²² v kaštieli bolo 74 izieb zariadených drahocenným nábytkom z ebenu, mahagónu. Izby mali dlážky vykladané parketami z rôznych druhov dreva a farieb, ktoré tvorili rôzne ornamenty. Do izieb na hornom poschodí viedlo od hlavného vchodu schodisko s umelecky prevedeným zábradlím, ktorého vrchná časť mala hlavicu každú ináč vyrezávanú. V každej izbe okrem ozdobných krbov bolo vedené ústredné kúrenie. Pri hostovských izbách bolo k dispozícii 8 kúpeľní s umývadlami z bieleho carrarského mramoru. Okolie budovy bolo vysadené kvetinovými záhonmi, cudzokrajnými kríkmi a stromami, o ktoré sa staral záhradník s pomocníkmi. Pri hlavnej bráne a vchode do parku a kaštiela stála stráž vyobliekaná v husárskej uniforme. Vo východnej časti za kaštielom bol park udržiavaný v najväčšom poriadku s fontánami a akváriami obklopenými starostlivo zariadenými tujami a krami, ktorí vytvárali domyselné a zložité obrazce. ²³ Vedľa kaštiela sa nachádzal rad budov, v ktorých bývali zamestnanci podľa svojich hodností a funkcií. Tu na južnej strane sa nachádzala aj kuchyňa, aby pachy a výpary z nej neobťažovali majiteľov. Kuchyňa bola spojená s kaštielom podzemnou chodbou asi 40 metrov dlhou. Ďalej od obytných domov sa nachádzali koniarne, v ktorých za Teodora Andrásyho bolo 23 koní určených na zapriahanie do parádnych kočov a 39 jazdeckých koní. Po Teodorovej smrti však stajne rozpustili. Asi 50 m severne od kaštiela bola budova, ktorú volali malý kaštieľ alebo kúria a využívali ju hlavne na ubytovanie pre služobníctvo a sprievod prichádzajúcich hostí. ²⁴

Počas života posledných majiteľov Júliusa a Teodora Andrásyho trebišovský kaštieľ dosiahol vrchol svojej slávy i využitia. V superlatívoch sa o ňom vyjadrovali jeho návštevníci aj súdobá tlač. Po Teodorovej smrti sa stal dedičom a správcom majetkov jeho brat Július. Ten sa ale venoval hlavne politickej činnosti a Trebišov tak často nenavštevoval. Po vypuknutí I. svetovej vojny z kaštiela odviezli cennosti, potom čo ho obsadila rakúsko-uhorská armáda začala budova postupne chátrať. Počas I. sve-

²¹ Dostupné na internete: <http://epa.oszk.hu/00000/00030/01877/pdf/01877.pdf> Va-sárnapiújság XXXVII. 1890. 8. Sz.122.

²² Mestský úrad Trebišov (ďalej MsÚ Tv), Pamätná kniha obce Trebišov II. (1901 – 1944), s. 93 – 94.

²³ Tamže, s. 94.

²⁴ Tamže, s. 95.

tovej vojny bol v budove zriadený vojenský lazaret. V roku 1919 kaštieľ obsadili vojaci maďarskej Červenej armády, ktorých vystriedali vojaci československej armády.

Život v kaštieli

Vzhľadom na rozsiahlosť svojich majetkov, verejnú a politickú činnosť sa Csákyovci ani Andrásyovci nezdržovali v kaštieli celoročne.²⁵ Istú úlohu tu mohli zohrávať aj osobné preferencie a obľúbenosť toho-ktorého sídla. Kaštieľ sa po roku 1838 stal hlavným sídlom pre Etelku Szapáryovú s rodinou. Po svojom návrate z exilu prichádzal do Trebišova pravidelne aj jej syn Július s rodinou, ktorý inak býval v Budíne aj Viedni. Po skončení politickej kariéry a odchode z postov sa Július s rodinou na jar zdržiaval v kaštieli v Tiszadobe, v lete v Debrecíne, na jeseň v Trebišove a v zime v Budíne, kde mali Andrásyovci až tri vily.²⁶ V Trebišove sa mu tiež 3. júla 1860 narodil aj jeho najmladší syn Július Gabriel. Ako vyzeral život v kaštieli počas ich pobytu v Trebišove opisuje anglická guvernanka Júliusových detí Mary Elizabeth Stevensonová vo svojich listoch domov.²⁷ Bola to vychovávateľka Etelkiných vnukov Teodora, Ilony a Júliusa Gabriela (Gyulu), ktorá v Trebišove pobývala v rokoch 1864 – 1865, 1868.²⁸ Podľa jej opisu kaštieľ bol krásny, zariadený s najjemnejším vkusom. Na prízemí boli izby grófa, knižnica, malý salón a rad ďalších izieb. Izby na poschodí boli priestrané a pohodlné. Za kaštieľom sa nachádzala panská záhrada s alejami, ktoré viedli k zrúcaninám hradu a na panský majer. Túlať sa po záhrade bolo veľmi príjemné aj pre spomínanú slečnu guvernanku. Kaštieľ bol poschodový, mal celkom 28 miestností, predsieň, dve kuchyne, dve komory, pivnice.²⁹ Ak sa v Trebišove práve nezdržovali jeho majitelia, o budovu sa starali kľučiari a jedna slúžka. V roku 1869 to bol Jozef Fehér, pôvodom z Pešti a vdova Anna Saksonová z Trebišova. Podľa inventára z roku 1859 ku kaštielu patrili skleník, dom záhradníka, pracovňa, sušiareň, szaporitó (?) a budovy v ktorých sa nachádzali kováčske dielne, krčmy, lekáreň, kasárne atď. Tieto ale boli zvyčajne v prenájme a užívali ich remeselníci, obchodníci.³⁰

²⁵ Aj podľa spomienok súčasných a bývalých zamestnancov kaštieľ nikdy nebol sústavne obývaný.

²⁶ SISA, ref. 20, s. 109.

²⁷ HOLEC, Roman – BOVAN, Marián. *V službách cisára Františka Jozefa*. Bratislava : Slovart, 2013, s. 35 – 36, 39. ISBN 978-80-556-0880-8.

²⁸ Tamže, s. 35 – 36, 39.

²⁹ ŠA PO, Zbierka mikrofilmov a CD, Sčítanie obyvateľov 1869, Trebišov.

³⁰ ŠA PO, fond DH, i. č. 516/70. Časť slúžila aj na ubytovanie vojakov, za čo platili prenájom okolo 500 zlatých ročne i. č. 522/31.

Július Andrásy ml.

Aristokratická domácnosť dodržiavala svoje stereotypy, rituály a spoločenské konvencie. Patrili medzi ne spoločenské návštevy, prijímanie hostí, poľovačky, posedenia pri čaji. Podávanie raňajok, obedov či večerí bolo stanovené na istú hodinu, k stolu zvolával zvonec. Stanovený bol i čas na výučbu, skoro všetky činnosti mali svoj harmonogram. Denne sa v Trebišove varilo pre 37 až 40 ľudí, do tohto počtu neboli zahrnutí návštevníci, ani ich sluhovia a kočiši. V čase poľovačiek, plesov či predvolebných stretnutí vzhľadom na politickú angažovanosť Andrásyovcov muselo toto číslo mnohonásobne vzrásť.

Podľa anglickej guvernantky sa v kaštieli denne spotrebovalo 15 až 16 kíl mäsa, nerátajúc divinu, morky, kačky či kurence. Mesačne použili viac ako 1100 vajec, takže vydržiavanie domácnosti len čo sa týka stravy bolo mimoriadne nákladné.³¹

Po smrti Júliusa Andrásyho (†1890) trebišovský kaštieľ využíval hlavne jeho syn Teodor (Tivadar), ktorý sa o budovu nielen staral ale ju aj zveľadoval a zároveň využíval bohatým spoločenským životom. Veľmi plastický obraz o spoločenskom i bežnom živote, zvyklostiach a povahe posledných majiteľov kaštiela Teodora a Júliusa nám zanechal už spomínaný bývalý komorník Ján Szemiványi.³² Keď v kaštieli očakávali hostí služobníctvo muselo pripraviť hostovské izby v takom slohu a štýle v akom predpokladane bývali prichádzajúci hostia, aby sa cítili ako doma. Návštevy zvyčajne prichádzali zo zahraničia, najčastejšie z Francúzska, Španielska, Nemecka a Anglicka. Program pre hostí bol pestrý. Keďže večer sa zabávali čítaním, hraním kariet alebo šachov, hudbou

³¹ HOLEC – BOVAN, ref. 27, s. 35 – 36, 39.

³² MsÚ Tv, Pamätná kniha obce Trebišov II. (1901 – 1944), s. 91 – 101.

a tancom do neskorých nočných hodín, nasledujúci deň vstávali až okolo 11 až 14 hodiny. Pri neskoro rannej toalete, obliekani a úprave oblečenia im pomáhali komorné a komorníci. Nasledoval obed, ktorý z kuchyne prinášali podzemnou chodbou a do jedálne hotové jedlá dopravovali výťahom. Pri obede obsluhovali lokaji oblečení v čiernom vykrajovanom smokingu, s pruhovanou vestou, obutí v čiernych lakovaných poltopánkach. Po obede nasledovalo posedenie pri čiernej káve a okolo 15. hodiny sa sedlali kone a zapriahalo sa do kočov. Odchádzalo sa na vychádzky do okolia

Teodor Andrassy.

alebo na návštevu do Parchovian či Hrane. Páni sa väčšinou venovali športom na koňoch tzv. konskému pólu.³³ Trávnaté ihrisko s rozmermi 240 m šírky a 400 m dĺžky sa rozprestieralo pozdĺž cesty smerom na Olšinu (Csikóstaňa) po ľavej strane. Na kratších stranách ihriska boli umiestnené bránky asi 9 m široké a tvorili ich dva práporky zapichnuté do zeme. Jazdci mali v rukách dlhú palicu upravenú v tvare písmena L, ktorej priečka bola 20 cm dlhá. Ňou sa triafali do tvrdej a pružnej bielej lopty o priemere 10 cm. Podľa spomienok Jána Szemiványiho polo sa v Trebišove hralo poslednýkrát v roku 1911. Dámy sa zväčša zúčastňovali jazdy v teréne, sediac na koni tak, že obe nohy mali na jednej strane koňa (ženský posed) a oblečené boli v dlhých šatách až po zem. Najčastejšie sa však zabávali člnkovaním po rybníku. V zime, okrem cvičných jázd, bola v krytej jazdiarni raz do roka usporiadaná tzv. španielska jazda s hudbou, ktorej sa zúčastňovali hostia z niekoľkých štátov. Jazda sa prevádzala tak, že za sprievodu hudby jazdci predvádzali na koňoch

³³ MsÚ Tv, Pamätná kniha obce Trebišov II. (1901 – 1944), s. 95 – 96. Zdá sa, že Teodor Andrassy patril k propagátorom tohto športu v Uhorsku.

rôzne figúry a ukazovali svoje schopnosti a inteligenciu koní. Hudba bola umiestnená vo veži patriacej k jazdiarni. Nad ňou bol balkón, kde sedela grófska rodina a spoločnosť, ktorá nejazdila a sledovala zabávajúcích sa hostí. V jazdiarni boli umiestnené štyri obrovské zrkadlá, v ktorých jazdci mohli pozorovať prevádzané figúry či pokochať sa sami v sebe.³⁴ Zem v jazdiarni bola pokrytá 30 cm vrstvou piesku, aby sa bujným koňom zamedzil rýchly cval. Španielska jazda bola poslednýkrát usporiadaná v roku 1905.

Kaštieľ v Trebišove.

V letných horúčavách sa obyvatelia kaštieľa i hostia mohli osviežiť v bazéne severovýchodne od kaštieľa. Bola to betónová nádrž 25 x 11 m veľká, s hĺbkou asi 150 cm. Vodu do bazénu pumpovali parnou pumpou z hlbkej studne vyloženej kamennými kvádrmi. Z nej súčasne vodou zásobovali aj kuchyňu a kaštieľ.

Ak sa stalo, že panstvo nebolo na cestách a počas letovania bolo zlé počasie, dávalo sa telefonicky spojiť s Pešťou a nudu zaháňalo aj niekoľkohodinovým rozhovorom s priateľmi. Na sklonku jesene prichádzala do kaštieľa v Trebišove spoločnosť na poľovačku. Hon sa robil tak, že až 300 psov povzbudzovaných jazdcami na koňoch bez pušiek hnali líšku ale-

³⁴ Tamže, s. 97 – 98.

Mauzóleum Andrássyovcov v Trebišove.

bo zajacapo poliach dotiaľ, kým uštvané zviera nechytily psy. Po skončení poľovačiek sa panstvo odsťahovalo do Pešti, kde vo svojich vilách prežili zimu.³⁵

Popri bohatom spoločenskom živote musel Teodor Andrássy venovať pozornosť i výchove svojich štyroch dcér. Komtesy Ilona, Bója, Klára a Katy, ako ich doma volali, mali čas prísne rozdelený vychovateľkami, ktoré pochádzali z Francúzska, Anglicka a Nemecka. Tie ich zamestnávali konverzáciou v materinskom jazyku a predpísanou etiketou, aby sa naučili chovať vo vznešenej spoločnosti.³⁶ Osobné spomienky bývalého komorníka obsahujú aj jeho pohľad na vystupovanie a povahy Teodora a Júliusa.

Reč panstva bola odmeraná, stručná, rozkazovačná s nevyhnutným hlasovým podfarbením, ktorá ukladala bezpodmienečné splnenie rozkazu. Gróf Teodor bol u služobníctva málo obľúbený, hlavne preto, že bol málo zhovorčivý, rozkazy dával úsečne, tlmeným hlasom a preto často nezrozumiteľne. Svoju žiadosť nikdy neopakoval, hoci zbadal, že služobníctvo ho neporozumelo. Bol športovo založený, miloval kone a všetko čo s nimi súviselo. Gróf Július bol celkom odlišnej povahy. Bol povahy vážnej, prísnej a preto bol aj sám veľmi vážny. Všetok čas venoval výlučne len politike, ktorej ostal verný po celý život. Nemal rád

³⁵ Tamže, s. 99.

³⁶ Tamže, s. 98.

zbytočné hazardovanie s peniazmi, preto sa i neznášal dobre s bratom Teodorom. Medzi sebou mali dosť časté škriepky a ostré výstupy.³⁷

Táto rozdielnosť pováh viedla k tomu, že po Teodorovej smrti v roku 1905 spoločenský život v kaštieli začal upadať. Július rozpustil chov koní, zatvoril stajne a prepustil väčšinu sluhov, z bývalých 75 členov služobníctva si nechal len 18 ľudí.³⁸

Teodor i Július sa popri politickej činnosti, spravovaní veľkostatku a bohatom spoločenskom živote venovali aj osobným záľubám. Popri chove koní či športu k nim patrila v aristokratickej spoločnosti veľmi obľúbená zberateľská činnosť. So zbieraním umeleckých diel a vytváraní zbierky začal už ich starý otec Peter Szapáry,³⁹ ktorý z ciest po Taliansku priniesol mnohé cenné obrazy. V zbieraní pokračoval aj ich otec Július, ktorý však nemohol súperiť s náruživým zberateľstvom brata Emanuela v Betliari. Za roky vytvorili pozoruhodnú zbierku umeleckých predmetov, obrazov, gobelínov, kníh. Júliusove i Teodorove zbierky boli uložené v budínskej vile a hlavne v kaštieloch v Trebišove a Tiszadobe. Teodor sa tiež priatelil s mnohými vtedajšími umelcami, bol známym mecénom umenia a dokonca popri zbieraní sám sa venoval krajinomalbe. Bol tiež predsedom Zväzu výtvarných umelcov a členom rady Maďarskej akadémie vied a Maďarského národného múzea. Július Gabriel bol zberateľom, obdivovateľom aj znalcom impresionistov a angažoval sa pri organizovaní výstav ich diel v Uhorsku.

Krátko po vypuknutí I. svetovej vojny trebišovskú zbierku preniesli do Budapešti a Tiszadobu. Bohužiaľ dnes o jej obsahu vieme len z katalógu aukcie Maďarskej kráľovskej poštovej banky, konanej 1. – 2. decembra 1930. Totiž po smrti Júliusa Gabriela v roku 1929 jeho dediči vzhľadom na finančné problémy rodiny dali zbierku do dražby. Na aukcii sa ponúvalo 493 kusov umeleckých predmetov v hodnote viac ako pol milióna maďarských pengö. K predmetom patrilo aj 184 výtvarných diel, 48 kusov textílií, gobelínov a perzských kobercov.⁴⁰ Po odvezení najcennejších vecí ostal kaštieľ opustený, udržiaval ho správca František Malonay s časťou služobníctva. On sám býval v osobitnej budove v tvare písmena U asi 150 metrov západne od kaštiela.⁴¹ Jeho bývalí majitelia sa do kaštiela už nikdy nevrátili.

³⁷ Tamže, s. 100.

³⁸ Tamže, s. 95.

³⁹ Dostupné na internete http://ifjgrofandrassygyula.hu/?page_id=115

⁴⁰ LORINČÍKOVÁ, Silvia. Zberateľstvo Andášiovcov v expozíciách SNM. In *Pamiatky a múzeá*, r. 59, č. 1/2010, s. 17 – 18. Časť zbierok skončila na spomínanej dražbe a časť z Budapešti odviezla Červená armáda.

⁴¹ MsÚ Tv, Pamätná kniha obce Trebišov II. (1901 – 1944), s. 100 - 101.

Fragments from the life of the last owners of the manor house in Trebišov

The town of Trebišov belonged in the past to large magnate families whose members worked here and often interfered with the course of Hungarian history. In 1838 the property was inherited by Etelka Szapáryová - Andrássyová and Trebišov manor became the main residence for her family. The last owners of the Trebišov estate and mansion were Julius Gabriel. Andrássy's life during the stay in the Trebišov mansion was described by the English governor of Julius' children Mary Elizabeth Stevenson in her letters home. The aristocratic household adhered to its stereotypes, including social visits, reception of guests, hunting, and tea. Serving breakfast, lunch or dinner was set for a specific hour, and the residents were summoned to the table by a bell. Teaching time was also set, almost all activities had their schedule. Visits usually came from abroad, the program for guests was varied. As they were entertaining reading, playing cards or chess, music and dancing until late at night, they woke up around 11 am to 2 pm the following day. Lunch was followed, by a cup of black coffee, and around 3 pm horses were saddled and tied to the coaches. They went on walks to the surroundings or to visit Parchoviany or Hrane. Lords mostly devoted to sports on horses, e.i. horse polo. At the end of autumn, the manor house in Trebišov was a staging area for hunts. After 1905 social life in the manor began to decline. After the outbreak of World War I, the valuables were taken away and the manor house remained abandoned. Its former owners never returned to the mansion

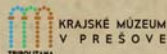
*PhDr. Daniela Pellová
Štátny archív v Prešove*

PREŠOVSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ
KRAJSKÉ MÚZEUM V PREŠOVE

Vás pozývajú
na vedeckú konferenciu

**ŠLACHTICKÉ RODY
NA VÝCHODNOM SLOVENSKU
V OBDOBÍ STREDOVEKU
A NOVOVEKU**

26. – 27. septembra 2019
Krajské múzeum v Prešove
Rákociho palác
Hlavná 86, Prešov

www.tripolitana.sk, krajskemuzeumpo@gmail.com, 051/7734708

Pozvánka na vedeckú konferenciu Šľachtické rody na východnom Slovensku v období stredoveku a novoveku, ktorá sa v priestoroch Krajského múzea v Prešove konala v dňoch 26. – 27. septembra 2019.

JUDr. Mgr. Jozef Kušnír, poverený vedením Krajského múzea v Prešove, so slávnostným príhovorom na úvod konferencie.

Vedeckú konferenciu Šľachtické rody na východnom Slovensku v období stredoveku a novoveku slávnostne otvoril zástupca primátorky mesta Prešov JUDr. Vladimír Felbaba.

Prvého dňa konferencie sa zúčastnil aj primátor mesta Stropkov JUDr. Ondrej Brendza (prvý zľava) a vedúci odboru školstva a kultúry mesta Stropkov Mgr. Tibor Kubička (druhý zľava).

Mgr. Michaela Haviarová, PhD., privátna bádatelka v oblasti pamiatkových výskumov a Mgr. Tomáš Janura, PhD. z Historického ústavu SAV počas prezentácie príspevku.

Mgr. Annamária Kónyová, PhD. z Inštitútu histórie FF PU v Prešove počas prezentácie svojho príspevku.

PhDr. Dalibor Mikulík, riaditeľ Ľubovnianskeho múzea – hrad v Starej Ľubovni, počas prezentácie svojho príspevku.

PhDr. František Gutek, riaditeľ Šarišského múzea v Bardejove, počas prezentácie svojho príspevku.

Diskusia účastníkov konferencie počas jej prvého dňa. Na fotografii stojaci Mgr. Tomáš Janura, PhD. z Historického ústavu SAV.

Vyvrcholením programu prvého dňa konferencie bolo slávnostné otvorenie stálej expozície múzea Sakrálné umenie 14. – 19. storočia. Na fotografii autor expozície Mgr. Jozef Ridilla počas príhovoru.

Súčasťou vernisáže bolo vystúpenie Chrámového zboru sv. Kataríny Alexandrijskej v Šarišských Draviciach pod vedením dirigentky Mgr. Moniky Kušnírovej.

Na slávnostnej vernisáži vystúpila aj sólistka Monika Kandráčová.

Doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., riaditeľ Inštitútu histórie FF PU v Prešove, pri prezentácii svojho príspevku. Vpravo PhDr. Daniel Hupko, PhD. z Múzea mesta Bratislavy, ktorý viedol konferenciu počas jej druhého dňa, uprostred JUDr. Mgr. Jozef Kušnír, poverený vedením Krajského múzea v Prešove a hlavný organizátor konferencie.

Ing. Samuel Bruss, vedúci organizačnej jednotky Kaštieľ a archeopark Hanušovce nad Topľou, ktorá je súčasťou Krajského múzea v Prešove, počas prezentácie svojho príspevku.

PhDr. Daniela Pellová zo Štátneho archívu v Prešove počas prezentácie svojho príspevku.